

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**ZÜLFÜ LİVANELİ VE UWE TIMM'İN ROMANLARINDA ERK
SORUNSA LININ TARİHSEL ANLATIMI**

Elif AKTÜRK

Doktora Tezi

Ankara 2018

ZÜLFÜ LİVANELİ VE UWE TIMM'İN ROMANLARINDA ERK SORUNSA LININ
TARİHSEL ANLATIMI

Elif AKTÜRK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Alman Dili ve Edebiyatı

Doktora Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Elif AKTÜRK tarafından hazırlanan ZÜLFÜ LİVANELİ VE UWE TİMM'İN ROMANLARINDA ERK SORUNSAĞININ TARİHSEL ANLATIMI başlıklı bu çalışma, 10.01.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM (Başkan)

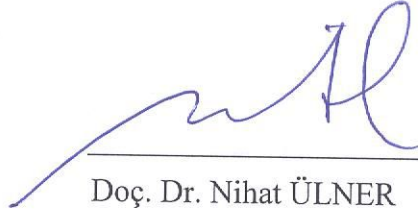
Prof. Dr. Onur Bilge KULA (Danışman)

Prof. Dr. Osman TOKLU

Prof. Dr. Dursun ZENGİN

Doç. Dr. Nihat ÜLNER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin/Raporumun 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.01.2018

Elif AKTÜRK

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- ☐ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)
- ☒ **Tezimin/Raporumun 10.01.2019 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)
- ☐ **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**
 - ☐ **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

08/01/2018

Elif AKTÜRK

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Onur Bilge KULA danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Elif AKTÜRK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinden, çalışmanın yönlendirilmesi ve sonuçların değerlendirilmesine kadar bana her aşamada yol gösteren, görüşlerini, desteğini ve bilgi denizini benden hiçbir zaman esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Sayın Onur Bilge KULA'ya,

Değerli önerileriyle tezime katkıda bulunan tez savunma jüri üyelerim Prof. Dr. Sayın Musa Yaşar SAĞLAM, Prof. Dr. Sayın Mehmet Osman TOKLU, Prof. Dr. Sayın Dursun ZENGİN ve Doç. Dr. Sayın Nihat ÜLNER'e,

Çalışmam boyunca yanımda olan ve bana çalışmamın her aşamasında destek olan AİLEM'e,

Çalışırken sıcacık patileriyle bana kendimi iyi hissettiren kedim, can yoldaşım MAYA'ya en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

AKTÜRK, Elif, *Zülfü Livaneli ve Uwe Timm'in Romanlarında Erk Sorunsalının Tarihsel Anlatımı*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Bu çalışmanın amacı, Zülfü Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* ve *Serenad* ile Uwe Timm'in *Morenga* ve *Yarı Gölge* adlı tarihsel romanlarında anlatılan erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırmasını yapmaktır.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci ve ikinci bölümü, söz konusu çalışmanın kuramsal tartışma boyutunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, öncelikle erk ve iktidar kavramlarına ilişkin bilgi verilecek, erk ve iktidar olgularının tarihsel gelişim sürecine değinilecek ve gücün kötüye kullanımı üzerinde durulacaktır. Erk olgusunun siyasal alanda, toplumsal yaşamda, edebiyatta, dilde ve tarih yazımındaki yansımaları üzerinde durulacak, güç ve iktidar olgusuna ilişkin ortaya atıkları kuramlardan yararlanılacak olan Niccolo Machiavelli ve Hannah Arendt'in söz konusu olgularla ilgili fikirleri açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, tarihsel roman türüne ilişkin bilgi verilecek, tarih ile edebiyat bilimi arasındaki ilişkiye değinilecek ve tarihsel roman türünün özellikleri üzerinde durulacaktır. Türün Türk ve Alman edebiyatındaki aşamaları, tarihsel roman örnekleri üzerinden açıklanacak ve tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarihsel romanda ne ölçüde kullanılması gerektiğine ilişkin bilimcilerin görüşlerine değinilecektir.

Çalışmanın edimsel aşamasını oluşturan üçüncü bölümde, Zülfü Livaneli ve Uwe Timm'in kişisel ve sanatsal yaşamlarına ilişkin bilgi verilecek, ele alınacak romanlarda anlatılan konu ve bunun sonucunda belirginleşen izlekler ortaya konulacak, söz konusu iki yazarın romanları, erk sorunsalı bağlamında konu ve izlekler üzerinden karşılaştırılacak, bir sonuç değerlendirmesi yapılacak ve çalışma sonlandırılacaktır.

Çalışmada karşılaştırmalı edebiyat yönteminden ve karşılaştırmalı edebiyat biliminin alt yöntemlerinden biri olan çoğulcu yöntemden yararlanılacaktır. Bu bağlamda

romanların karşılaştırılma aşamasına uygun düşmesinden dolayı yararlanılacak yöntemler arasında; ağırlıklı olarak metne bağlı inceleme yöntemi olmak üzere tarihsel inceleme, edebiyat sosyolojik inceleme ve pozitivist inceleme yöntemleri yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Erk Sorunsalı, Tarihsel Roman, Konu, İzlek, Livaneli, Timm.

ABSTRACT

AKTÜRK, Elif, *The Historical Narrative of the Problem of Power in the Novels of Zülfü Livaneli and Uwe Timm*, PhD Thesis, Ankara, 2018.

In line with the problem of power, the present thesis aims to draw a comparison between the historical novels of Zülfü Livaneli's *Leyla'nın Evi* and *Serenad* and Uwe Timm's *Morenga* and *Yarı Gölge*. The study consists of three chapters. The first two chapters are formed to discuss the argumentative dimension of the thesis. In the first chapter, information on the concepts of power and rulership will be given and the misuse of this power will be emphasized. The phenomenon of power will be emphasized politically, sociologically, literally, linguistically and historically. The understanding of the phenomena in question by Niccolò Machiavelli and Hannah Arendt will also be covered within the study.

The second chapter of the study will provide information on the genre of historical novel, the relationship between history and literature, and the characteristics of the historical novel genre. The genre will be analyzed within its phase in Turkish and German literature and in order to understand the ideas of scholars to what extent historicity along with literary fiction should be used in historical novels will be touched upon.

In the operational stage of the third chapter; information on the personal and artistic lives of Zülfü Livaneli and Uwe Timm will be given; the subject and the themes of the novels under study will be made clear; the aforementioned novelists' works will be compared in line with the problem of power through the subject and themes; an outcome assessment will be made and the study will be finalized.

Throughout the study, pluralistic method as a method of comparative literature and as a sub-method of comparative literature studies will be used. In this context, throughout the comparison process the methods used, which apply well to the study, are as follows; mainly text-based analysis, historical analysis, sociology of literature analysis and positivist analysis.

Key Words

Comparative Literature Science, The Problem of Power, Historical Novel, Subject, Theme, Livaneli, Timm.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
İÇİNDEKİLER	x
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	8
ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1.1. ERK KAVRAMI ÜZERİNE	14
1.1.1. Erk Kavramının Belirlenimi	14
1.1.2. Meşrulaştırılmış Erk: İktidar.....	18
1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Erkin Gelişimi.....	20
1.1.4. Erkin Kötüye Kullanımı.....	24
1.2. ERKİN ETKİ ALANLARI.....	27
1.2.1. Siyasal Alanda Erk.....	27
1.2.2. Toplumda Erk İlişkileri.....	30
1.2.3. Edebiyatta Erkin Yansımaları	32
1.2.4. Dilin Erki	37
1.2.5. Erkin Tarih Yazımına Etkisi	40
1.3. ERK KURAMLARI.....	43
1.3.1. Niccolo Machiavelli.....	44

1.3.2. Hannah Arendt.....	49
İKİNCİ BÖLÜM	57
2.1. TARİHSEL ROMAN KAVRAMI.....	57
2.1.1. Tartışmalı Bir Tür Olarak Tarihsel Roman.....	57
2.1.2. Türün Tanımı veya Tanımsızlığı Üzerine.....	59
2.1.3. Tarih-Edebiyat Bilimi İlişkisi	59
2.1.4. Tarihsel Romanlarda Malzeme	63
2.1.5. Tarihsel Romanların Genel Özellikleri.....	65
2.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TARİHSEL ROMAN TÜRÜ	73
2.2.1. Türün Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci.....	73
2.2.2. Türün Türkiye’deki Gelişim Süreci	75
2.2.3. Türün Almanya’daki Gelişim Süreci.....	79
2.3. TARİHSEL ROMANLARDA KURGU VE GERÇEKLİK	84
2.3.1. Tarihsel Romanlarda Kurgu ve Gerçekliğin Sınırları.....	84
2.3.2. Tarihsel Gerçekliğin Kendisi de Bir Kurgudur.....	89
2.3.3. Yazınsal Olan Her Yaratım Bir Kurgudur	93
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	96
3.1. ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN ROMANLARINDA ERK SORUNSAĞI VE TARİHSELİN ANLATIMI	96
3.1.1. Zülfü Livaneli’nin Kişisel Yaşamı	96
3.1.2. Sanatsal Yaşamı	100
3.1.3. Leyla’nın Evi Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı.....	107
3.1.3.1. 1912-1913 Balkan Göçü’nün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk.....	108
3.1.3.2. İstanbul’un İşgali.....	112
3.1.3.3. Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları.....	115
3.1.3.4. Cumhuriyet’e Geçiş Sancıları ve Trajik Bir Kahraman: Leyla.....	117

3.1.3.5. Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları	119
3.1.3.6. Yazınsal Figür: Konstantin Paleolog	123
3.1.3.7. Şehzade Mustafa ve Cihangir Olayı.....	124
3.1.4. Serenad Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı	126
3.1.4.1. Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı	128
3.1.4.2. Önyargılar Çatışması.....	130
3.1.4.3. Nasyonal Sosyalizm Dönemi	132
3.1.4.4. Yahudi Profesörlerin Türkiye Üniversitelerinde Görevlendirilmeleri	134
3.1.4.5. Hitler’e Bağlılık Yemini	138
3.1.4.6. Struma Faciası.....	139
3.1.4.7. Tehcir Olayı ve Yansımaları	144
3.1.4.8. Kırım Türkleri / Mavi Alay.....	146
3.1.4.9. Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa Olayı.....	150
3.2. UWE TİMM’İN ROMANLARINDA ERK SORUNSAĞI VE TARİHSELİN ANLATIMI	151
3.2.1. Uwe Timm’in Kişisel Yaşamı	151
3.2.2. Sanatsal Yaşamı.....	156
3.2.3. Morenga Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı	164
3.2.3.1. Namibya: Bir Sömürge Ülkesi	167
3.2.3.2. Namibya Kıyımı.....	169
3.2.3.3. Gottschalk: Bir Uyanış Öyküsünün Kahramanı.....	172
3.2.3.4. Kıyıma Başkaldıran Bir Alman: Wenstrup	175
3.2.3.5. Afrika Yerlilerinin “Kara Napolyon”u: Jakob Morenga.....	177
3.2.3.6. Yirminci Yüzyılda Bir Orta Çağ Görüngüsü: Kölelik	178
3.2.3.7. Köpekbalığı Adası ve Toplama Kampları.....	181

3.2.3.8. “Halat Ucu Dayağının Daha Hafif, İnsani ve de Pedagojik Açıdan Daha Kalıcı Tesiri Üzerine”	183
3.2.3.9. Hottentoten: Sıcak ve Ölü	186
3.2.4. Yarı Gölge Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı	189
3.2.4.1. Alman Tarihinin Şiddet Tanığı: Gaziler Mezarlığı	193
3.2.4.2. Birinci Dünya Savaşı	194
3.2.4.3. Nasyonal Sosyalizm Dönemi	195
3.2.4.4. İkinci Dünya Savaşı	196
3.2.4.5. Reinhard Heydrich: Karşıt Kartoteğinin Mucidi	198
3.2.4.6. Heine’nin Yahudi Yaygarası	199
3.2.4.7. Sihirbaz Larette	202
3.2.4.8. Savaşın Ortasında Küçük Bir Kız	203
3.2.4.9. Gaz Odasından Kurtulan Mucize Kız	204
3.2.4.10. Leuthen Kırımı	205
3.2.4.11. Gross-Görschen Savaşı	206
3.2.4.12. Boxer Ayaklanması	207
3.3. ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN LEYLA’NIN EVİ VE SERENAD İLE UWE TIMM’İN MORENGA VE YARI GÖLGE ADLI TARİHSEL ROMANLARINDA ELE ALINAN ERK SORUNSA LININ TARİHSEL KONU VE İZLEKLER ÜZERİNDEN ANLATIMININ KARŞILAŞTIRILMASI	209
SONUÇ	229
KAYNAKÇA	236
EK 1 Tez Çalışması Orijinallik Raporu	249
EK 2 Etik Kurul Muafiyeti	250

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, Zülfü Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* ve *Serenad* ile Uwe Timm'in *Morenga* ve *Yarı Gölge* adlı tarihsel romanlarında anlatılaştırılan erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırmasını yapmaktır.

Erk veya diğer bir anlatımla güç kavramı için, sosyolojik, politik, felsefi kuramsal ve kavramsal kaynaklara bakıldığında, kavramın anlam bakımından oldukça çeşitlilik arz ettiği, onu belirli bir tanım kalıbının içerisine yerleştirilmesinin güç olduğu, bu yüzden söz konusu kavrama ilişkin ortak bir tanımın bulunmadığı ve karşıladığı anlamlarla birlikte farklı kavramları da içerisinde barındırdığı görülmektedir.

Erk olgusunun varlığından, insanoğlunun ortaya çıktığı andan itibaren söz etmek olanaklıdır. Bunun yanında erk, zaman içerisinde toplumların her alanına, kesimine ve aşamasına sinmiş ve etki gücünü kesintisiz olarak her koşulda gösteren bir olgudur. Tarih boyunca toplumların her dönemine göre şekillenmiş ve toplumları şekillendirmiştir. Toplumu böylesine etkileme, yönlendirme ve hayatın akışını değiştirme gücüne sahip olan bu olgu, elbette bilimcilerin ele almaya değer gördükleri bir kavram niteliği taşımaktadır.

Yine aynı şekilde erk, insanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan bir olgu olarak ve ilahi dinlerde tarih sahnesine çıkan ilk insanlar olan Âdem ile Havva'nın öyküsünde de belirginleşmektedir. Kutsal kitaplarda ilk insan olarak önce Âdem'in yaratıldığı, sonra ise Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden vücut bulduğuna ilişkin anlatımların var olduğu görülmektedir (Bkz. Şola, 2015, s.212). Bu demek oluyor ki erkin bir türevi olan cinsiyet üstünlüğü erki, daha ilk insanlardan itibaren ortaya çıkmış ve günümüze süregelmiştir.

İngiliz bilimci Bernhard Russell, *Erk* adlı yapıtında "... der Fundamentalbegriff in der Gesellschaftswissenschaft Macht heisst im gleichen Sinne, in dem die Energie den

Fundamentalebgriff in der Physik darstellt.¹" (Russell, 1947, s.10) belirlemesiyle, güç olgusunun sosyal bilimlerdeki önemini vurgulamıştır.

Erk kavramını bilimsel başlık altında ele alanlar arasında siyaset sosyolojisi, siyaset bilimi, edebiyat, felsefe, din, hukuk ve psikoloji gibi alanlar sayılabilir. Taşıdığı anlam, içeriği ve referans noktası açısından çeşitlilik göstermekle birlikte, sayılan bilim alanlarında erk olgusu ele alınmakta ve söz konusu kavrama ilişkin çeşitli kuramlar ortaya atılmaktadır (Bkz. Brockhaus, 1998, s.706).

Erk, kişinin tek başına sahip olup onu kullanabileceği bir şey olarak değil, aksine uygulama alanı bulabilmesi için sosyal bir yapıyı ve ilişkiler bütünü gerektirmesi dolayısıyla her zaman toplumun bireyleriyle ilişki içerisinde düşünülmelidir. Bu yüzden de erk, durağan ya da uzun zaman dilimlerine yayılıp sabit kalan değil, aksine içerisinde kişiler, gruplar ya da kurumlar arasındaki bağlantıların, karşılıklı ilişkilerden dolayı sürekli olarak değiştiği dinamik bir olgudur (Bkz. Imbusch, 2012, s.10).

Güce sahip olmak, insana kendini iyi hissettirir. İnsanlar, güç yoluyla çevrelerinde takdir kazanırlar. Böylelikle sahip oldukları güç potansiyellerini kullanmadan dahi itibar görme şansına sahip olurlar. Bu yüzden insanlar, yaşamlarının her aşamasında gücü ellerinde bulundurmak isterler. Bu yolla başkalarını denetleme, fakat aynı zamanda başkaları tarafından denetlenmeme olanağı peşindedirler (Bkz. Simon, 2007, s.38). Bu açıklama uyarınca Aristoteles'e göre, güce sahip olma arzusu söz konusu olduğunda aynı zamanda "bir vahşi hayvan"ın varlığından da söz etmek gerekmektedir. "...Çünkü insanların tutkuları bir vahşi hayvan gibidir ve güçlü duygular yöneticileri ve insanların en iyilerini bile yoldan çıkarır" (Aristoteles, 1993, s.103).

Aristoteles'in güç sahibi olma istencine yüklediği anlam, gücün zaman zaman bireyler tarafından kötüye kullanılabileceğini ortaya koyar. Bu kötülükler ise toplumda en belirgin olarak, erki içgüdüsel olarak elinde bulundurma arzusu ve diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma isteğinde ortaya çıkmaktadır (Bkz. Sönmezoğlu, 2015, s.49). Bununla birlikte bir kişinin erkinin başkaları tarafından tanınması, yalnızca onu kötüye kullanma yoluyla sağlanmaz. Güce sahip olan kişinin aynı zamanda onun erkini gönüllü olarak kabul eden destekçilere ihtiyacı vardır (Bkz. Simon, 2007, s.70).

¹ Temel kavram olan enerjinin fizikteki anlamı neyse, yine temel kavram olan erkin de sosyal bilimlerdeki anlamı odur. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Tarih yazımı, henüz bir bilim olarak ortaya çıkmadan önce, Antik dönemde bilim insanların ilgilendiği bir uğraş olmuştur. Tarih yazımı, Antik dönem tarihçilerine göre bilim değil, aksine sanatın bir dalı olarak görülmüştür (Bkz. Wickert, 1993, s.5). Bu yüzden de, o dönemde tarih üzerine sorulan sorular biçimsel nitelik taşımaktadır; örneğin, tarih yazımında konunun nerede başlayıp nerede biteceği gibi sorular, tarihçilerin üzerinde düşündüğü türden sorulardır (Bkz. Wickert, 1993, s.6.). Görülüyor ki tarihin yazın ve yazınsal biçim ile ilişkilendirilmesi meselesi, Antik dönemden itibaren tartışılmaya başlamıştır. Böylece 19. yüzyılın başlarına değin tarih, bağımsız bir bilim olmayıp edebiyatın bir alanı olarak ortaya çıkar. Bu yüzyıldan sonra ise tarihçiler, kendi bilimsel kuramlarını oluşturarak tarihi edebiyattan ayırıp bağımsız bir bilim haline getirirler. Bununla birlikte, her iki bilim alanı da etkileşim halinde kalmayı günümüze değin sürdürürler (Bkz. Erol, 2012, s.59).

Tarihin edebiyatla bütünleştiği yazınsal türlerden birisi, tarihsel roman türüdür. Tarihsel roman türü, günümüzde en fazla ilgi çeken ve üzerinde en çok tartışılan edebi türlerden biridir. Bir yazınsal tür olarak tarihsel roman, edebiyat bilimcisi Kohpeiss'in tanımlamasıyla "tarihte yaşamış gerçek kişi ya da olayların yazın-kurgusal bir çerçeveye yerleştirilmesiyle diğer roman türlerinden ayrılan dilsel bir sanat eseridir." (Kohpeiss, 1993, s.30)

Tarihsel roman, 18. yüzyılda bir tür olarak ortaya çıkışıyla birlikte kuramsal açıdan ele alındığında birçok tartışmayı da beraberinde getirir. Üzerinde en fazla tartışılan konu, onun tarihsel gerçeklikler ile yazınsal kurmacanın arasında sıkışıp kalmış "melez" bir tür olduğuna ilişkindir. Kimi bilimciler, onun tarih bilim ile edebiyat bilim arasında kalan belirsiz bir tür olması öne sürümünden yola çıkarak, söz konusu türe ilişkin gerçeklik ile kurgunun sınırlarını çizme tartışmaları yaparlar.

Çalışmada söz konusu romanlarda karşılaştırması yapılacak olan konu kavramı, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük ünde "Konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu" (TDK, 1988, s.895) olarak tanımlanmaktadır. Konu, sözlü ya da yazılı olarak ifade edilebilen ve insana ilişkin her şey olabilir. Bununla birlikte, yalnızca yazara özgü bir şey olmak zorunda değildir. Nitekim aynı konu, yüzyıllar boyunca farklı yazarlar tarafından konulaştırılmıştır (Bkz. Özdemir, 2014, s.223).

Konunun bir yazınsal yapıttaki değeri, yazarın onu anlatılaştırma biçimiyle ve nasıl yorumladığıyla da ilişkilidir. Yazar, yapıtından bağımsız olarak var olan bir konuyu seçer ve onu kendi düşünce ve eğilimleri doğrultusunda yorumlar. Bir bakıma konuya kendi iç dünyasını katar. Böylece anlatılaştırdığı konuyu işlemiş olur. Konular, edebiyat yapıtları için bir araç işlevi görür. Burada önemli olan, yazarın seçtiği konuyu işleyişi, değerlendirişi ve ona yüklediği anlamdır (Bkz. Özdemir, 2014, s.225).

Çalışmada yine aynı şekilde söz konusu romanlarda karşılaştırması yapılacak olan ve sözlüklerde ve kuramsal kitaplarda “tema” olarak da adlandırılan izlek ise, Türk Dil Kurumu’nun *Türkçe Sözlük* ünde “Bir hikâyede, öğretici veya edebi bir eserde işlenen düşünce, görüş.” (TDK, 1988, s.1447) olarak açıklanmaktadır.

İzlek kavramı, Ali Püsküllüoğlu’nun *Türkçe Sözlük* ünde ise “Bir yazın ya da sanat yapıtında işlenen, geliştirilen konunun anlamca ortaya koyduğu ana yönelim.” (Püsküllüoğlu, 2007, s.408) olarak tanımlanmaktadır.

Konu ile izlek, birbirinden farklı kavramlardır. Konu, yapıtta işlenmeden önce zaten var olan bir şeydir. İzlek ise, konu anlatılaştırılırken ortaya çıkar. Konu, somuttur. İzlek ise, daha çok soyut ve “içe yönelik” tir. Özdemir, iki kavram arasındaki farkı şu örnekle açıklar: Kuşaklararası çatışma bir konu, çatışma sürecinde ortaya çıkan “gençlerin bunalıma düşmesi, başkaldırısı, yaşlılara karşı duydukları öfke” (Özdemir, 2014, s.202) de konunun izlekleridir. Diğer taraftan konu, konuşma ya da yazı dilinde sözü geçen olay ya da nesnedir. İzlek ise, konuşma ya da yazma aşamasında ele alınan, işlenip geliştirilen “bir buluştur, bir görüş veya bir düşünüşdür” (Özön, 1954, s.267).

Çalışmanın birinci ve ikinci bölümleri, söz konusu çalışmanın kuramsal tartışma boyutunu oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünün ilk kısmında, öncelikle erkin bir kavram olarak belirlenimi yapılacak ve onun hangi anlamları karşıladığı açıklanacaktır. Bu bağlamda erk kavramının belirlenimine ilişkin en çok başvuru olan tanımın ünlü Alman sosyolog Max Weber’e ait olduğundan yola çıkılarak, onun erk kavramını nasıl tanımladığı ve açışladığı üzerinde durulacaktır.

İkinci olarak, erkin meşrulaştırılmış biçimi olan iktidar kavramı açışlanacaktır. Burada da yine iktidar kavramı – kendisinin tanımına en çok başvuru olan Weber’in düşüncelerinden hareketle – kavramsal olarak ele alınacaktır. Bunun yanı sıra söz

konusu kavramın, siyasette ve toplumda kendisine uygulama alanı sağlayabilmesi için ne gibi ögelere ihtiyacı olduğu üzerinde durulacaktır.

Üçüncü olarak, erk ve iktidar olgularının milattan önceki dönemden itibaren başlamak üzere günümüze kadarki tarihsel süreç içerisinde nasıl ve ne yönde bir değişim ve gelişim gösterdiği hakkında bilgi verilecektir.

Son olarak, İsviçreli sanat ve kültür tarihçisi Jakob Burckhardt'ın belirttiği üzere gücün özünde var olan kötülüğün ve Yunan filozofu Aristoteles'in tanımında da belirginleştiği üzere insan doğasındaki sınırlanamayan güç istencinin sonuçları olarak ortaya çıkan gücün kötüye kullanımı üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünün ikinci kısmında, erk olgusunun siyasal alanda, toplumsal yaşamda, edebiyatta, dilde ve tarih yazımı aşamasındaki yansımaları üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda erkin siyasal alandaki işleyişi ve işlevine değinilecek, söz konusu olgunun siyasal olduğu kadar sosyal ilişkiler ağının da bir parçası olması bakımından toplumsal bir işleve sahip olduğu gerçeğinden yola çıkılarak toplumda deneyimlenen erk ilişkilerinden söz edilecektir. Ardından, erk olgusunun edebiyattaki yansımalarına değinilecek ve söz konusu olgunun yazınsal yapıtlarda nasıl belirginleştiğine ilişkin Alman edebiyatından örnekler verilecektir. Sonrasında, dilin ve dil kullanımının gerçekliklere anlamlar yükleme, onları yorumlama ve onlara karşı sergilenen tutum konusunda bireyleri etkileme özelliğine değinilecek ve onun güç ilişkilerinde güdülemeye açık yapısından yola çıkılarak kitleleri etkileme niteliği üzerinde durulacaktır. Son olarak gücün tarih yazımına etkileri ve yansımaları, Trouillot ve Bali gibi kimi bilimcilerin öne sürümlerinden ve konuya ilişkin verdikleri örneklerden yola çıkarak açıklanacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünün üçüncü kısmında, edimsel bölümde Zülfü Livaneli ve Uwe Timm'in tarihsel romanlarında anlatılaştırılan erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırılması sürecinde güç ve iktidar olgularına ilişkin ortaya attıkları kuramlardan yararlanılacak olan Niccolo Machiavelli ve Hannah Arendt'in, söz konusu olgulara ilişkin öne sürümleri açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, konu ve izlek açısından karşılaştırması yapılacak olan romanların tarihsel roman türü kapsamına girmesi ve erk sorunsalı bağlamında

anlatılaştırılacak konuların tarihsel kaynaklı olması nedeniyle söz konusu türe ilişkin bilgi verilecektir.

İkinci bölümün ilk kısmında, öncelikle tarihsel roman türünün tarihsel gerçeklikler ile yazınsal kurmacanın arasında sıkışıp kalmış “melez” bir tür olduğuna ilişkin bilimciler arasında yapılan tartışmalara ve ardından söz konusu türü bir tanım kalıbının içerisine yerleştirmenin zorluğuna değinilecektir.

Sonrasında, tarih ile edebiyat biliminin tarihsel süreçten başlayarak şekillenen ilişkisi ve bunun yanında her iki bilim dalı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyulacaktır.

Ardından, tarihsel romanların yapı taşlarından birini oluşturan ve yazar tarafından yazınsal yapıtta işlenen malzemelerin türleri ve yazar tarafından yapılan malzeme seçiminin ölçütleri üzerinde durulacaktır. Bu kısımda son olarak, tarihsel roman türünün edebiyat bilimciler tarafından ortak bir tanımının yapılamamasının yanında söz konusu türün hangi özelliklere sahip olması gerektiğine ilişkin György Lukacs, Hugo Aust, Ansgar Nünning, Kate Hamburger, Ina Sachabert, Turgut Gögebakan, Sadık Tural ve Kemal Erol gibi birçok bilimcinin görüşlerine yer verilecektir.

İkinci bölümün ikinci kısmında, tarihsel roman türünün Avrupa’da ortaya çıkış süreci ve bu sürecin sosyo-ekonomik arka planına ilişkin genel bir çerçeve çizilecektir. Ardından, türün gelişim sürecinin karşılaştırması yapılacak olan romanların Türk ve Alman edebiyatından seçilmesi dolayısıyla Türk ve Alman edebiyatındaki aşamaları, tarihsel roman örnekleri üzerinden açıklanacaktır.

İkinci bölümün üçüncü kısmında ise, tarihsel roman türünün en fazla tartışılan konusu olan, tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarihsel romanda ne ölçüde kullanılması gerektiğine ilişkin bilimcilerin görüşlerine değinilecektir. Bu bağlamda bilimcilerin, tarihin kendisinin de bir kurgu olduğu ve dolayısıyla yazınsal olan her yaratımın bir kurgu olduğu görüşlerinden yola çıkılarak tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgu arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Çalışmanın edimsel aşamasını oluşturan üçüncü bölüm, *Zülfü Livaneli’nin Romanlarında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı*, *Uwe Timm’in Romanlarında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı* ve *Zülfü Livaneli’nin Leyla’nın Evi ve Serenad ile Uwe*

Timm'in Morenga ve Yarı Gölge Adlı Tarihsel Romanlarında Anlatılaştırılan Erk Sorunsalı ve Erk Sorunsalının Tarihsel Konu ve İzlekler Üzerinden Anlatımının Karşılaştırılması kısımlarından oluşacaktır. Üçüncü bölümün ilk kısmında, öncelikle Zülfü Livaneli'nin kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi verilecektir. Erk olgusunun içerdiği çeşitli anlamlar bakımından geniş kapsamlı yapısı dolayısıyla romanlarda erk sorunsalının konu ve izlekler üzerinden anlatımı ve karşılaştırılması, erkin daha ziyade siyasal alandaki kötüye kullanımı ve bunun toplumdaki yansımaları üzerinden yapılacaktır.

Bu bağlamda ilk olarak, *Leyla'nın Evi* romanının özeti verilecektir. Ardından, yazarının erki sorunsallaştırdığı romanını anlatılaştırma sürecinde ele aldığı konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler, ortaya koyulacaktır. İkinci olarak öncelikle, *Serenad* romanının özeti verilecektir. Sonrasında, yine erkin sorunsallaştırıldığı romanın anlatılaştırılma sürecinde ele alınan konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulacaktır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında, ilk olarak Uwe Timm'in kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi verilecektir. İkinci olarak, *Morenga* romanının özeti yapılacaktır. Üçüncü olarak ise, tıpkı Livaneli'nin romanlarında olduğu gibi yazarının erki sorunsallaştırdığı romanında anlatılaştırdığı konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulacaktır. Sonrasında, *Yarı Gölge* romanının özeti verilecek ve yine erkin sorunsallaştırıldığı romanda anlatılaştırılan konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulacaktır.

Üçüncü bölümün üçüncü kısmında ise söz konusu iki yazarın romanları, erk sorunsalı bağlamında konu ve izlek üzerinden karşılaştırılacak, bir sonuç değerlendirmesi yapılacak ve çalışma sonlandırılacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada ele alınacak olan söz konusu romanların karşılaştırmalı edebiyat yöntemi yoluyla ve içerik açısından benzerlik ve farklılıkları ortaya konmak suretiyle bir karşılaştırması yapılacaktır.

Söz konusu romanlar içerik açısından konu ve izlek bağlamında karşılaştırılırken, karşılaştırmalı edebiyat biliminin yöntemlerinden biri olan çoğulcu inceleme yönteminden yararlanılacaktır. Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, yazınsal yapıtları inceleyen ve araştıran yazın biliminin bir dalıdır. Edebiyat bilimcisi Gürsel Aytaç, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir.” (Aytaç, 2009, s.7)

Karşılaştırma, aynı zamanda bir yöntemdir ve en azından iki yazınsal yapıtı gerektirir. Ulusal olduğu kadar farklı ulusların da yapıtları arasında karşılaştırma yapılabilir. Aynı şekilde, çağdaş olduğu kadar farklı zamanlarda ortaya çıkan yapıtlar da birbiriyle karşılaştırılabilir (Bkz. Aytaç, 2009, s.18). Edebiyat bilimci Bayram, Aytaç'ın karşılaştırmanın konu, düşünce ve biçim açısından yapılabileceğine ilişkin görüşüne ekleme yapar ve yazınsal yapıtlarda karşılaştırmanın şu açılardan yapılabileceğini belirtir:

“Dış yapı (şekil) özellikleri açısından, edebî tür ve bu türün özellikleri açısından, edebî çevre, dönem, saha ve akım açısından, müellif (şâir/yazar) açısından, edebî sanatlar, dil ve anlatım açısından, bakış açısı, anlatıcı ve hayat felsefesi açısından, konu, tema, mesaj, motif, tip, ana ve ara fikirler açısından, kültürel ve sosyal yaşantıyla ilgi açısından ve başka disiplinlerle ilişki açısından karşılaştırma” (Bayram, 2004, s.71).

Çoğulcu yöntem ise, Aytaç'ın ifade ettiği üzere “bir eseri, ağır basan özelliğine göre, bu özelliğe uygun düşen bir metoda ağırlık vererek” (Aytaç, 2009, s.101) inceler. Bu bağlamda romanların karşılaştırılma aşamasına uygun düşmesinden dolayı yararlanılacak olan yöntemler arasında; pozitivist inceleme, metne bağlı inceleme, edebiyat sosyolojik inceleme ve tarihsel inceleme yöntemleri yer almaktadır.

Yazınsal bir yapıtı yorumlamanın yollarından biri olan pozitivist inceleme yönteminde, yapıtı ortaya koyan yazarın kişisel yaşantısının göz önünde bulundurulması söz

konusudur. Yazınsal yapıtlarda söz konusu yöntemden yararlanılması durumunda yapıtın yazarının kişisel yaşamı, sanatsal yaşamı, karakteri, eğitimi, deneyimleri, yetenekleri, acıları, sevinçleri, toplumsal ve siyasi çevresi, yapıtın irdelenmesinin odak noktası durumuna gelir (Petersen & Egelhaaf, 2009, s. 175-176). Yapıt, yorumlayıcısı tarafından yazarının yukarıda sayılan yaşantı parçaları tarafından şekillendirilerek yorumlanır. Bu bağlamda çalışmada karşılaştırması yapılan romanların erk sorunsalı bağlamında irdelenmesi aşamasında Livaneli ve Timm'in kişisel ve sanatsal yaşamlarındaki deneyimlerinden yola çıkılacaktır.

Metni içkin yöntemde ise, bir yapıtı yorumlama aşamasında öz yaşantı, tarih, sosyal ve siyasal yaşantılar gibi dış etkenlerin dışarıda bırakılması ve *“yalnızca metnin kendisi”* ne odaklanması söz konusudur. Yapıt, burada “otonomik” bir özelliğe sahip olup, yalnızca “kendi içine dönük” bir oluşturu olarak ele alınıp yorumlanır (Petersen & Egelhaaf, 2009, s. 199-200). Dış etkenler, metnin anlaşılıp yorumlanmasında dışarıda bırakılarak yalnızca metnin kendisine odaklanılır. Bu açıdan bakıldığında söz konusu romanlarda anlatılaştırılan konu ve ortaya çıkan izleklerin karşılaştırılmasında Livaneli ve Timm'in kurgu dünyalarının yarattığı roman kahramanlarının ve tarihsel olayları kendi kurgu dünyalarıyla bütünleştirmeleri ve konu ve izleklerin söz konusu olaylar üzerinden anlatılaştırılması açısından metni içkin yöntem, yararlanılacak yöntemler arasındadır.

Edebiyat sosyolojik inceleme yöntemi, yazınsal yapıt ile toplumsal olaylar arasında bir ilişki kurmak suretiyle söz konusu yapıtın yorumlanmasından hareket eder. Edebiyat sosyolojik yöntem bağlamında bir yapıtı irdeleme aşamasında, yazarın yapıtını oluşturma sürecinde bire bir deneyimlediği ya da yaşadığı dönemde meydana gelen toplumsal olaylardan etkilenmesi durumu göz önünde bulundurulur (Weimar, 2007, s.473-474). Livaneli ve Timm'in, içinde yaşadıkları dönemde meydana gelen toplumsal olaylardan etkilenmeleri ve bu yüzden erk olgusunu romanlarında sorunsallaştırmaları çıkarımı yapıldığında söz konusu yöntem, çalışmada yararlanılacak yöntemlerdendir.

Erk sorunsalı bağlamında konu ve izlekler üzerinden karşılaştırması yapılacak olan romanların, geçmişte yaşanmış olayları anlatılaştırması ve bu yüzden söz konusu romanların yazınsal tür olarak da tarihsel roman türü kapsamına girmesinden dolayı ise, çalışmada yararlanılacak olan yöntemlerden bir diğeri, tarihsel eleştiri yöntemidir.

Tarihsel eleştiri yöntemi, tarih denebilecek geçmiş dönemlerde yaşanan olayların anlatılaştırıldığı yazınsal yapıtların anlaşılabilmesi için, söz konusu yapıtın yazıldığı dönemin özelliklerine ve o dönemde yaşanan olaylara ilişkin bilgi sahibi olunmasını şart koşar. Yapıtı tarihsel inceleme yöntemi aracılığıyla yorumlamak; tarihosel olayların, olayların yaşandığı çevresel ve sosyal faktörlerin de irdelenmesini gerektirir (Bkz. Moran, 1999, 78-79). Çalışmada karşılaştırması yapılacak olan romanlarda anlatılaştırılan tarihsel olayların ve söz konusu olayların geçtiği tarihsel dönemdeki sosyal ortamın, yorumlama aşamasında çalışmaya yansıtılması bakımından tarihsel eleştiri yöntemi, çalışmada yararlanılacak yöntemler arasında yerini almaktadır.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışmada romanları erk sorunsalı bağlamında konu ve izlekler üzerinden karşılaştırılacak olan romanların yazarları Livaneli ve Timm üzerine Türkiye’de ve dünyada çeşitli konulara ilişkin çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Livaneli üzerine bu zamana kadar Türkiye’de yazılmış 9 adet tez çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri; Atatürk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Filiz Kayalar’ın 2017 yılında savunmuş olduğu *Zülfü Livaneli’nin 'Serenad' ve Tanja Dückers'in 'Himmelskörper' Adlı Tarihsel Romanlarında Toplumsal Bellek* başlıklı doktora tez çalışmasıdır. Bir diğer çalışma, Sıtkı Koçman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Taner Kılıç’ın 2016 yılında savunmuş olduğu *Zülfü Livaneli’nin Romanlarında İnsan* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Emrah Seferoğlu’nun 2014 yılında savunmuş olduğu *Zülfü Livaneli Anlatılarında Yapı ve İzlek* başlıklı yüksek lisans tez çalışması da, Livaneli üzerine yapılmış çalışmalar arasındadır. Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Aslıhan Aytaç’ın 2013 yılında savunduğu *Zülfü Livaneli’nin Romanlarında Yapı ve İzlek* başlıklı yüksek lisans tez çalışması da, konu olarak Seferoğlu’nun teziyle benzer bir nitelik taşımaktadır. Sayılan çalışmalar haricinde Türkiye’de Livaneli’nin yapıtları üzerine yapılan tez çalışması konuları arasında kadın incelemesi ve çeviri sorunları gibi konular da bulunmaktadır.

Uwe Timm üzerine de bu zamana kadar Türkiye’de yapılan beş tez çalışması bulunmaktadır. Bunlardan biri; Ankara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Gonca Döner’in 2013 yılında savunmuş olduğu *Uwe Timm’in Sıcak Yaz'ında Konu, Sembol ve Motif Yapısı* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Timm üzerine yapılan diğer bir tez çalışması ise, İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Barış Konukman’ın *Çağdaş Alman Romanında Yabancıyla Karşılaşma (Uwe Timm'in Schlangenbaum Adlı Romanı Örneğinde)* adlı yüksek lisans tezidir. Bunların dışında Timm’in yapıtlarında irdelenen konular arasında eğitim, aile ve geçmiş gibi konular sayılabilir.

Türkiye dışındaki çalışmalara bakıldığında Livaneli üzerine henüz herhangi bir tez çalışması yapılmadığı, bununla birlikte Timm'in yapıtları üzerine gerek Almanya'da ve gerekse dünyanın farklı ülkelerinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan biri, Maryland Üniversitesi'nden Eileen Sellman'ın 2016 yılında savunduğu *Machtverhältnisse und die Problematik des postkolonialen Blicks in Uwe Timms Morenga (1978) und Gerhard Seyfrieds Herero (2003) (Uwe Timm'in Morenga (1978) ve Gerhard Seyfried'in Herero (2003) Adlı Yapıtlarında Erk İlişkileri ve Postkolonyal Bakış Açısı Sorunsalı)* başlıklı yüksek lisans tezidir. Bir başka çalışma ise, Bremen Üniversitesi'nden Esther Almstadt'ın 2013 yılında savunduğu *Realität und Fiktion in Uwe Timm's Roman "Morenga" (Uwe Timm'in Morenga Adlı Romanında Gerçeklik ve Kurgu)* başlıklı doktora tezi çalışmasıdır. Bu bağlamda örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Edebiyat alanında erk olgusu, ele alınan konular arasındadır. Buna Türkiye'den örnek olarak Atatürk Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı bölümünden Mustafa Yavuz Konca'nın 1995 yılında savunduğu *Norman Kinsley Mailer'in Bazı Eserlerinde Azınlık ve Güç Kavramı* başlıklı doktora tezi verilebilir. Almanya'dan ise Marburg Üniversitesi'nden Gerd Hallenberger'in 1985 yılında savunduğu *Macht und Herrschaft in den Welten der Science-fiction (Bilim-kurguda Güç ve İktidar)* başlıklı doktora tezi, erk ve iktidar olgusunu ele alması bakımından dikkate değer bir çalışmadır.

Türkiye'de ve dünya genelinde Livaneli ve Timm üzerine yapılan bilimsel çalışmalar bulunmakla, Timm'in *Morenga* adlı romanının yukarıda da değinildiği üzere erk olgusu bağlamında ele alınmış olmasıyla ve Livaneli'nin *Serenad* romanının tarihsel roman olma özelliğinin ön plana çıkarılması ve kimi yapıtlarındaki izleklerin belirginleştirilmesiyle birlikte, her iki yazarın birbiriyle ve özellikle erk olgusunun sorunsallaştırılması bağlamında karşılaştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aralarında gerek öz yaşantı, gerek siyasi ve sosyal yaşama bakış açıları, gerek söz konusu çalışmada her ikisinin de ele alınan romanlarının tarihsel roman olma özelliği ve gerekse yapıtlarında sorunsallaştırdıkları erk olgusu bakımından ortak özellikleri bulunan Livaneli ve Timm'i, söz konusu benzerliklerden dolayı karşılaştırmak yoluyla çalışmanın edebiyat bilimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ERK KAVRAMI ÜZERİNE

1.1.1. Erk Kavramının Belirlenimi

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere erk, birçok anlamı beraberinde taşıyan ve aynı zamanda birçok kavramı da içinde barındıran geniş kapsamlı bir olgudur.

Kavramın öncelikle Almanca karşılığının sözcük kökenine ilişkin şunlar söylenebilir:

Bugün kullanılan Almanca “erk” kavramının kökleri, Eski ve Orta Yüksek Almancadaki “maht” sözcüğüne dayanmaktadır. Gotik yazıdaki karşılığı ise “magan” dır. Her ne kadar Eski ve Orta Yüksek Almanca ve gotik yazıdaki anlamları bugünkü “yapmak, eylemek” fiilini karşılamıyorsa da, isim olarak “güç , -ebilme, yetenek” ve fiil olarak da “-ebilmek” ve “muktedir olmak” anlamlarını karşılamaktadır (Hartmann & Offe, 2011, s.246, Mitzka, 1963, s.451.).

Kavramın *Duden* Almanca sözlüğündeki karşılığı ise şu şekildedir:

“Die Macht: zu mögen

1.a) Gesamtheit der Kräfte und Mittel, die jemandem oder einer Sache gegenüber andern zur Verfügung stehen.

b) natürliche Kraft, Stärke, Gewalt.

2.a) (beherrschender) Einfluss aufgrund einer bestimmten Macht.

b) etw., was eine besondere bzw. geheimnisvolle Macht besitzt, ausübt.

3.a) Befugnis, Freiheit, über jemanden, etwas zu bestimmen.

b) mit dem Besitz einer politischen, gesellschaftlichen, öffentlichen Stellung und Funktion verbundene Befugnis, Möglichkeit oder Freiheit über Menschen und Verhältnisse zu bestimmen: die politische, staatliche, wirtschaftliche Macht; die Macht ausüben, festigen, haben; seine Macht missbrauchen, die Macht (Staatsgewalt, Herrschaft) übernehmen.

4.a) politisch und wirtschaftlich einflussreicher Staat; eine verbündete, feindliche Macht; die Krieg führenden Mächte (Staaten).

b) mächtige, einflussreiche Gruppe, Sicht oder ähnlich.

5.(veraltend) Heer, Truppen; mit bewaffneter Macht anrücken, angreifen.²” (Drosdowski, Müller, Scholze-Stubenrecht, & Wermke, 1996, s.975-976)

² Erk: beğenmek, arzulamak

1.a) Başkalarına karşı birinin ya da bir şeyin hizmetinde olan güçler ve araçlar toplamı

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere erkin *Duden* sözlüğündeki karşılıklarına göre farklı tanımları mevcuttur.

Türkçede erk ya da güç olarak karşılanan kavram, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'ne göre Türkçeye Sanskritçe “urk (güç, erk)”, Sanskritçeden Moğolcaya “erke”, Moğolcadan Türkçeye geçerken de sondaki “e” sesi düşerek “erk” olarak girmiştir (Bkz. Eyuboğlu, 2004, s.238-239).

Söz konusu kavram, *Türk Dil Kurumu* nda;

“1.İsim: Bir işi yapabilme gücü, kudret, iktidar.

2.Mecaz: Sözü geçerlik, istediğini yaptırabilme gücü, nüfuz.

3. Sosyoloji: Bir bireyin, bir toplumun başka birey, küme veya toplumları egemenliği, baskısı ve denetimi altına alma, hürriyetlerine karışma ve onları belli biçimlerde davranmaya zorlama yetkisi veya yeteneği, iktidar.” (TDK, 2005, s.645) olarak tanımlanmaktadır.

Ali Püsküllüoğlu'nun *Arkadaş Türkçe Sözlük* ünde ise yukarıdaki tanımlara ek olarak;

1.Ruhbilim terimi: İçgüdüden daha belirgin olan, kişinin kimi nesne ve olaylara karşı daha hızlı ve yeterli tepki gösterebilmesini sağlayan, ruhsal ve bedensel yaradılışıyla ilgili bir özellik.

2.Felsefe terimi: Fiziksel güçten ayrı olarak düşünülen, bedensel ve ruhsal yönden biçimleyici ve etkileyici güç.” tanımları yapılabilir (Püsküllüoğlu, 2003, s.337).

Erk, bir toplumun gelişiminin her aşamasında var olan; insan yaşamının ve sosyal düzenin her alanında büyük öneme sahip bir görüngüdür (Görlitz ve Prätorius, 1987, s.276). Öte yandan söz konusu açıklamadan hareketle erkin, yalnızca toplumu oluşturan

b) Doğal güç, yetenek, kudret

2.a) Belirli bir güç elde ediniminden dolayı egemen olan etki

b) Özgün ya da mistik güçlere sahip olan ve bu tür güçleri uygulayan şey

3.a) biri ya da herhangi bir şey üzerinde karar verme yetkisi ve özgürlüğü

b) sahip olunan politik, toplumsal ve kamusal güç konumlarından dolayı insanlar ve ilişkiler üzerine karar verebilme yetkisi, olanağı ve özgürlüğü: politik güç, devlet gücü, ekonomik güç; politik ve ekonomik olarak nüfuzlu olan devlet; gücü uygulamak, gücü pekiştirmek ve sağlamlaştırmak, güce sahip olmak; gücünü kötüye kullanmak, gücü (devlet egemenliğini, iktidarı) devralmak.

4.a) Politik ve ekonomik açıdan etkili devlet; müttefik ya da düşman güçler; savaşa karar veren güçler (devletler)

b) güçlü ve etkili gruplar, tabakalar vb.

5. (günümüzde anlam geçerliliğini yitirmekle birlikte) ordu, sürü ya da birlik; silahlı güçlerle birlikte bir şeye el koymak, müdahale etmek. (Çeviri, tarafıma aittir.)

insanların yaşamını etkileyen bir olgu olduğu anlamına gelmez. Hayvanlar dünyasında bile erk ilişkilerinden söz etmek olanaklıdır: Tavuk kümesinde tavuklar arasındaki hiyerarşi, memeli hayvanlarda beslenme sırası ya da baskınlık hiyerarşisi gibi örnekler, bu durum için verilebilir (Bkz. Umbach, Prehl, & Boldt, 1986, s.263).

Güç kavramı için kuramsal kitaplarda ve sözlüklerde en çok atıf yapılan tanım, hiç kuşkusuz ünlü Alman sosyolog Max Weber’e ait olanıdır. Ona göre:

“Macht bedeutet jede Chance, innerhalb einer sozialen Beziehung den eignen Willen auch gegen Widerstreben durchzusetzen, gleichviel worauf diese Chance beruht³” (Weber, 2013, s.210).

Schubert ve Klein da, erk kavramının politik ve sosyolojik anlamda ast-üst ilişkileri için kullanıldığını; erke sahip olan kişinin, başkalarının rızası olmaksızın, karşıt isteklerine ya da direnmelerine rağmen erkini diğerleri üzerinde gerçekleştirme olanağı olarak görüldüğünü ifade eder (Bkz. Schubert & Klein, 2011, s.166).

Bu iki açıklamadan yola çıkılarak şunlar söylenebilir: Erkin anlatım ve uygulama alanı bulabilmesi için, Weber’in tanımında belirttiği üzere, her şeyden önce sosyal bir ilişkiler ağının olması gerekmektedir. İkinci olarak, Schubert’in ve Klein’in vurguladığı gibi, ast-üst ilişkilerinin kahramanları olan bir itaat eden, bir de buyuran olmak üzere iki tarafın varlığı, üçüncü olarak da yine Weber’in belirttiği üzere, erk sahibinin erki elde etme şansının, bir başka deyişle fırsatının doğması gerekmektedir. Yukarıdaki her iki tanım ve açıklamada ifade edildiği üzere, bütün bunların yanında güce sahip olan kişi, kendine itaat eden ve sahip olduğu gücü isteyerek kabul eden bir topluluğun yanında, direnen ve sahip olduğu güce karşı çıkan bir topluluğu zorla da olsa boyunduruğu altına alabilmektedir. Bu durumda erk için, etkileme, olay ve olguların gidişatını değiştirme gücüne sahip bir olgu olduğu ve bunun yanı sıra doğası gereği zorlamaya dayalı olduğu, bağımlılaştırdığı, ikna edebildiği ve etkilediği söylenebilir (Bkz. Brodocz & Hammer, 2013, s.25). Erk, doğası gereği etki etme ve bir şeyleri olanaklı hale getirme yetisine sahip olmasından dolayı istediği etki alanlarını oluşturur ve bunu, bir şeylere müdahale etmek ve bir şeyleri değiştirmek suretiyle, onları eskisine göre daha farklı bir hale getirerek yapma şansına sahiptir (Bkz. Brodocz & Hammer, 2013, s.25).

³ Erk, sosyal bir ilişkiler ağı içerisinde başkalarının direnmesine rağmen öz istencini kabul ettirebilme fırsatı – ki bu fırsat her neye dayanırsa dayansın – anlamına gelmektedir.(Çeviri, tarafıma aittir.)

Erk, kişinin istencinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. İstenç, bu açıklama uyarınca kişinin bilinçli eylemi yoluyla gerçeği, kendi amaçlarına uygun olarak biçimlendirme ve değiştirebilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.870). Bu durumda erk sahibi kişinin erkini elinde tutup, onunla mevkiini koruyabilmesi için etkili bir istence sahip olması gerekmektedir. Erk, tek tek bireyler tarafından olduğu gibi gruplar, partiler, birlikler ve resmi makamlar tarafından da uygulanabilmekte ya da toplumsal – ki toplum yapısı içerisinde ekonomi, teknik, hukuki, kültürel ve dini yapılar söz konusudur – yapılar tarafından da denetim altına alınıp işlenebilmektedir.

Her toplum kendi sosyal yapısına ve gelişimine uygun olarak belirli (kişisel, sosyal, anonim vb.) erk konumlarına sahiptir. Bu konumlarda her zaman karşılıklı roller mevcuttur. Bu rollerde ise, her iki taraftan biri etki gücüne daha fazla, diğeri ise daha az sahiptir. Güce daha az sahip olan taraf, yukarıda da bahsedildiği üzere, var olan gücü ya isteğiyle ya da zorla kabul etmek, uygulanan güce karşı gerektiğinde edilgen durumda kalmak ya da ona riayet etmek ve sabretmek durumundadır (Bkz. Schubert & Klein, 2011, s.166).

Modern çağda özerklik düşüncesiyle birlikte, insanların eşitliği sorunu ortaya çıkar. Aynı zamanda, modern toplumların erk sistemlerinde ve yaşam tarzlarında da artarak ortaya çıkan eşitsizlik deneyimi de, toplumda etkili olmaktadır. Bu durum; kişiler, gruplar, devletler ya da sınıflar arasında ortaya çıkabilmektedir. Bu yolla ortaya çıkan eşitlik ve eşitsizlik arasındaki gerilimde ise, erk için mücadele etme isteği ortaya çıkar (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.871). Erk, bu nedenle ortak ve birbiriyle çatışan çıkarların olduğu bir ortamda kendini gösterir. Bu söz konusu çıkarlar ise, tarihsel olarak büyük çeşitlilik gösterir (Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.871). Bununla birlikte, iki temel çıkar çeşidinden söz etmek olanaklıdır. Bunlar, yaşamsal ve özgürlük adına olan çıkarlardır. Yaşamsal çıkarlardan kasıt, yaşamdaki gerek bedensel ve gerekse ruhsal anlamda her türlü birincil ya da ikincil gereksinimlerdir. Bu söz konusu çıkarlar, toplumsal olarak iletilen gereksinimler bütünüdür. İletilen şeyler ise, içinde yaşanan topluma dair değerlendirme, öncelik belirleme, seçme ve anlamlandırma biçimleridir.

Özgürlük ilgisi, kişinin salt özgürlük çıkarı anlamına gelmemektedir. Aksine, yasa önünde sahip olunan temel ve bireysel hakları da kapsamaktadır. Bunlar, bir yandan esas olarak bir kişinin birey olarak tanınmasını, diğer yandan bireye seçme şansının verilmesini kapsar. Bu durumda erk, ya toplumdaki bireylerin yaşamsal ve özgürlük adına olan çıkarlarının gözetilmesi yoluyla ya da tersi düşünülürse, erke sahip olanların kendi çıkarlarının kabul ettirilmesi şeklinde uygulanır. Çıkarları gerçekleştirme aşamasında ise, örneğin siyasi bir grup, kendi politik çıkarlarını koruyacak ve aynı zamanda siyasi özgürlüğünü sağlayacak olan ve bu amaçla gereksinme duyacağı erk araçlarını meydana getirir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.872).

1.1.2. Meşrulaştırılmış Erk: İktidar

Erk kavramını, yerinde ve doğru açıklamak için kaçınılmaz olarak iktidar kavramından da söz etmek gerekmektedir. En genel anlamda iktidar, başarılı bir şekilde meşrulaştırılmış güç anlamına gelmektedir (Bkz. Der Grosse Brockhaus, 1955, s.418). Erkte olduğu gibi iktidar ilişkilerinde de, bir emir veren ve bir de itaat eden olmak üzere iki karşıt taraf söz konusudur; fakat salt erkten farklı olarak iktidar, bu iki karşıtlık durumunun sürekliliğini korumak ve bu sürekliliği belirli kurallara bağımlı kılmak için erkin devlet tarafından meşrulaştırılması ve kurumsallaştırılması demektir. Böylelikle iktidar, emir verene emri altında olanların davranışlarını etkileme olanağı sunar (Bkz. Schubert & Klein, 2011, 86). Erk gibi iktidar da, bir toplumun her kesiminde bulunabilen sosyal bir olgudur. Bu, doğal olarak konunun sosyal boyutudur. İktidar ilişkileri, yalnızca sosyal yaşamda değil, politika ve felsefe alanında da varlığını gösteren ve her zaman devletler ve bireyler arasında tartışma konusu olan bir kavramdır (Bkz. Hartmann & Offe, 2011, s.220).

Erkte olduğu gibi, iktidar kavramının tanımı konusunda en çok atıf yapılan sosyolog, Weber'dir. Ona göre, „Herrschaft soll heissen die Chance, für einen Befehl bestimmten Inhalts bei angebbaren Personen Gehorsam zu finden“⁴ (Weber, 2013, s.210). Weber'in yukarıdaki iktidar tanımından anlaşılabileceği üzere, iktidarın var olabilmesi için yalnızca başkaları üzerinde kuracağı erke değil, aynı zamanda iktidara gönüllü olarak itaat edecek kişilere de sahip olması gerekmektedir (Bkz. Weber, 2006, s.37). Burada

⁴ İktidar, belli bir içerikteki bir buyruğun, söz konusu olabilecek kişilerde itaat bulma şansıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Weber'in iktidarla ilgili, erke ilişkin yaptığından farklı bir tanım yaptığı görülmektedir. Erkin uygulama alanı bulabilmesi için mutlaka itaat eden bireylerin olması gerekmez. Aksine Weber, "... den eigenen Willen auch gegen Widerstreben durchzusetzen..." (Weber, 2013, s.210) anlatımıyla erkin, bireylerin "direnmesine rağmen kendisini kabul ettirebilen" bir yapıya sahip olduğunu öne sürerken iktidar söz konusu olduğunda, onun isteklerinin toplumun bireylerinde karşılık bulabilmesi ve buyruklarının yerine getirilmesi için her koşulda kendisine itaat eden bireylere gereksinmesi olduğunu savunmaktadır.

İktidar, aynı zamanda erkin uygulanmasındaki eşitsiz dağılımdan dolayı süreklilik kazanan erk ilişkilerinin toplumdaki kurumsallaştırılmış halidir (Bkz. Schlangen, 1977, s.19) ve toplumun bütün kurumlarında istisnasız olarak iktidar ilişkilerinden söz etmek olanaklıdır. Farklı gerekçelerle ve çeşitli alanlarda erkin yansıması olarak ortaya çıkan iktidar biçimlerinin (ekonomik iktidar vb.) yalnızca politikada var olmadığından, bunların sosyal yaşamın da bir parçası olduğundan söz edilmişti (Bkz. Schlangen, 1977, s.19). Toplumsal alanlardaki iktidar ilişkilerine örnek olarak sosyal gruplar, aile içi, sosyal, kültürel ya da ekonomik temelli işleyen dernekler ve kurumlar içerisindeki ilişkiler örnek verilebilir (Bkz. Noack & Stammen, 1976, s.101). Bununla birlikte, bütün toplum biçimleri için iktidarın varlığından ve yapılarından kesin surette söz edilemez. Örneğin; ilkel toplumlar, siyasal iktidardan ve onun kurumsal örgütlenmiş yapılanmalarından bağımsız ve muaftır. İlkel ve küçük toplumlarda insanlar, yaşamlarını kendi aralarındaki yardımlaşma ve dayanışma yoluyla sağlarlar. Onlar hükümete, siyasal iktidara ve politikacıya gereksinim duymazlar. Örneğin; Eskimo toplumlarının, iktidarı elinde bulunduran liderleri yoktur. Hükümete, iktidara ve lidere duyulan gereksinme, toplumların gelişmesi ve ayrımlaşması sonucu ortaya çıkmıştır (Bkz. Özkalp, 2010, s.219).

İktidar alanındaki ast-üst ilişkileri arasında hangi taraf fiziki, tinsel ya da ekonomik üstünlüğe sahipse iktidar olarak tanınmayı talep eder ve her kim ki iktidar konumunda bulunuyor ve diğer insanları boyunduruğu altına alabiliyorsa dolaysız şiddet yoluyla erkini, önceliğini ve söz konusu iktidara gönülsüz olan insanlar arasında itaati sağlar (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.686). Bununla birlikte, söz konusu iktidarı gönülsüz olarak kabul eden bireylerden iktidara karşı her koşulda ve durumda

gönüllü itaat beklemek, iktidara yanlış anlamlar yüklemek demektir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.687).

Gönüllü ya da gönülsüz olarak içinde yer aldığımız siyasal alandaki iktidar ilişkileri, bütün sosyal yaşamımızı ve kişisel etkinlik alanlarımızı etkiler. Öyle ki hükümetlerin yurttaşlarını olası bir savaşa çağırması durumunda onlardan koşulsuz şartsız katılım ve gerekirse yaşamlarından vazgeçmeleri talep edilir. Giddens'in da belirttiği gibi, "Hükümetin alanı, siyasal erkin alanıdır." (Giddens, 2008, s.892) ve tüm siyasi yaşamımız, erkle ilintili durumdadır. Şu sorular iktidar ilişkilerinde karşımıza çıkabilecek türden sorulardır: "Onu kim elinde tutar, onu nasıl elde ederler ve onunla ne yaparlar?" (Giddens, 2008, s.892). Bu türden sorular bireyin, denetlendiği iktidar sistemini anlama ve onu anlamlandırma çabalarıyla ilişkilidir. İktidar hakkında sorulan bu türden sorular, bireyleri iktidara zaman zaman eleştirel bakış açısıyla yaklaşma sonucunu da doğurabilmektedir.

İktidara karşı takınılan eleştirel tavır, çoğunlukla iktidar uygulamasının toplumsal sonuçlarıyla temellendirilir. Sosyal eşitsizlikler, gelir, mal mülk ve refah düzeyindeki farklılıklar ve bunlarla birlikte ortaya çıkan eşitsiz yaşam koşulları, adaletsiz erk uygulamasının ve otoriter iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak görülebilir. Öyle ki erk ve iktidar bu durumda, boyunduruğu altına aldığı kişilerin karşısına şiddetin ve zorlamanın bir yansıması olarak çıkar ki bu şiddet ve zorlamaya bireysel olarak oldukça zor bir şekilde direnilebilir (Bkz. Imbusch, 2012, s.23-24). İktidar ilişkilerindeki bu eşitsizlik ve bunun itaat eden bireylerin çoğunluğu için olumsuz sonuçları da, iktidarın meşrulaşma talebinin toplum bireyleri tarafından reddedilmesine ve iktidarın feshedilmesinin desteklenmesine yol açar (Bkz. Imbusch, 2012, s.24).

1.1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Erkin Gelişimi

Her kavram gibi erk kavramı da tarihsel süreçte birtakım değişimlerden geçmiştir. Politik anlamda, iktidarın meşruiyet kazanması ve yasalara bağlanması, toplumların modernleşme ve ayrışmasıyla birlikte ortaya çıkar. Ne var ki sanayileşmenin, makineleşmenin, modernleşmenin ve bunların sonucunda ortaya çıkan toplumu, yasalarla güvence altına alma ve yönetme ihtiyacından çok önce İlk Çağ toplumlarında bile, insanlar arasında erk ilişkilerinden söz etmek olanaklıdır.

Milattan önce 50.000'den günümüze gelene kadar avcı ve toplayıcı topluluklar; avcılık, balıkçılık ve doğada topladıkları bitkilerle yaşamlarını sürdürmektedir. İngiliz sosyolog Giddens'a göre bu topluluklara bakıldığında, erk ve eşitlik ilişkilerinin varlığından söz edebilmekle birlikte, onların adaletsiz yürütüldüğünü söylemek yanlış olur. Onlar, yaşamda kalmak için temel gereksinimlerini karşılamak üzere topladıklarından fazlasına sahip olma ve birikim yapma kaygısı taşımamaktadır. Sahip oldukları eşyalar, av silahları ve pişirme araçları gibi temel maddi varlıklardır. Dolayısıyla toplumdaki bireyler arasında, sahip oldukları eşyalar bakımından büyük farklılıklar yoktur. Konum farklılıkları, kişilerin ancak cinsiyet ve yaşıyla doğru orantılıdır. Örneğin; erkekler her zaman avcılık işini üstlenirken, kadınlar tahıl toplama ve yemek pişirip çocuk büyütme işlerini yürütmektedirler. Buna ek olarak erkekler, törensel ve kamusal konumları kendi ellerinde tutarlar (Bkz. Giddens, 2008, s.68-70).

İlk Çağ'lara gelindiğinde, erk ve iktidar ilişkilerinin, ev içindeki iktidar ilişkilerine ve yine günümüzdeki gibi ast-üst ilişkilerine dayanmakta olduğu görülmektedir. Evin reisi her kim ise gücü elinde bulunduran kişi odur ve evin diğer üyeleri tarafından ona itaat edilir.

İlk Çağ'dan çıkılıp Orta Çağ'a gelindiğinde, arazi sahipleri ve buna bağlı olarak da köle sahipleri ile köleler arasındaki bağımlılık ilişkileri ortaya çıkar. Bu durumda erki elinde bulunduran ve uygulayan, derebeyleridir.

Feodal toplum dönemine geçildiğinde ve krallıkların ortaya çıkmasıyla birlikte ise, derebeyliğin farklı bir biçimi ortaya çıkar. Bu durumda erk ilişkisi, derebeyler ve vasal adı verilen, Avrupa feodal yapısında derebeylerine hizmet eden ve bu hizmet karşılığında toprak ve köylü alabilen kişiler arasında sürmektedir. Görülüyor ki İlk ve Orta Çağ'ı kapsayan erk kavramına günümüzde olduğu gibi değişik anlamlar yüklemek olanaklıdır. Erk ve iktidar ilişkileri, bu durumda hem ev içerisindeki aile bireyleri, hem mülkiyet ve hem de arazi çalışanları üzerindeki egemenliği kapsar (Bkz. Imbusch, 2012, s.21-22). Bununla birlikte, bu dönemlerde erk ve iktidar ilişkilerinin bireylerin keyfiliğine göre yürütüldüğünü ve henüz meşru yasalara bağlanmadığını söylemek olanaklıdır.

Orta Çağ Avrupa'sını şekillendiren en önemli unsurlardan biri de, Hıristiyanlıktır. Bu dönemde toplumun hemen her alanında dinin gücü etkili olur (Bkz. Balık, 2005, s.194).

Hristiyanlığın gücünün artması, zamanla papaların da otoritesini artırır. Bunun sonucunda, papalar, siyasi yaşamda da söz sahibi olmaya ve krallar da, papaların siyasi yaşamdaki bu egemenliklerinden rahatsız olmaya başlarlar; çünkü din yoluyla gücün, papaların eline geçtiğini düşünmektedirler. Böylece iki taraf arasında rekabet başlar (Bkz. Balık, 2005, s.196). Papalar, Haçlı Seferleri'ni örgütleyebilecek kadar güçlüdür. Maddi olarak da halkı sömürmektedirler. Öyle ki ölen kişilerin mal varlığını varislerine değil, kendilerine bırakmalarını ve zenginlerin kiliseye bağış yapmalarını istemektedirler. Haçlı Seferleri'nin başarısızlıkla sonuçlanması, coğrafi buluşlarla birlikte Avrupa'nın zenginleşmesi ve bilim ve teknoloji alanındaki diğer gelişmeler, papaya ve kiliseye olan inancın sarsılmasına neden olur. Buna bağlı olarak, dinde reforma gidilir (Bkz. Balık, 2005, s.197). Yapılan buluşlar, bilimsel icatlar ve din alanında gerçekleşen reform, yaşama yepyeni bakış açılarını da beraberinde getirir.

Aydınlanma dönemi ve bu dönemde yaşanan akılcı değişimler, Orta Çağ'dan farklı olarak iktidar düzeni ile Tanrısal gerçeklik arasındaki bağı ortadan kaldırır (Bkz. Baur, Korte, Löw, & Schroer, 2008, s.254). İktidar, böylelikle artık doğada hazır olarak bulunan ya da Tanrı tarafından bahşedilen bir şey değil; aksine insan tarafından yapılan ve tarihsel süreklilik içerisinde değişebilir bir olgu olarak görülür. Bu aydınlanma ve akılcı düşünüş, filozofları insanın insan üzerindeki egemenliğini sorgulamaya iter (Bkz. Imbusch, 2012, s.21-22).

Fransız Devrimi döneminde de yine aynı şekilde erk, iktidar, devlet, toplum, özgürlük ve adalet kavramlarına yeni bakış açıları getirilir (Bkz. Brockhaus Die Enzyklopädie, 1997, s.10). İktidar sahibinin erki, Yeni Çağ'da ilk defa hâkimiyet sözleşmeleriyle sınırlandırılır ve laikleşme süreciyle birlikte gücü meşrulaştırma tartışmaları başlar. Başkaları üzerinde kurulan iktidar, özgürlük anlayışıyla ve insan aklıyla çelişmektedir. Ayrıca bu, insan doğasına aykırıdır. Öyle ki bu düşüncelerle bağlantılı olarak yasalar meşrulaştırılır ve belirli egemenlik sözleşmelerine bağlanır. Böylelikle iktidar, kişisellikten çıkarılır ve yasal bir devletin tekelinde olan otorite halini alır. İktidar biçimleri, artık demokratikleşme süreçlerine tabidir ve burada yurttaşlık haklarının genişlemesi söz konusudur. İktidar, artık yalnızca onun "kişisizleştirilmesi" yoluyla uygulanabilir. Devletler, artık yasalar ve anayasa tarafından yönetilmekte ve

modernleşmektedir. Bu haliyle de devlette bürokratik iktidar egemendir (Bkz. Imbusch, 2012, s.21-22).

İktidar, artık modern toplumlarda anonimleştirilmiştir. Yani, toplumun her yerinde, her kesiminde ve bütün insan ilişkilerinde erk ilişkilerinden söz etmek olanaklıdır (Bkz. Baur, Korte, Löw, & Schroer, 2008, s.254). Erk, toplumsal alanda toplumun yalnızca belli başlı kişilerinin elinde değildir. İki çocuğun oynadığı oyunda, okullarda öğretmen-öğrenci ilişkilerinde, bir kimya laboratuvarında deney yapan bilimciler arasında vb. her yerde erk ilişkilerinden söz etmek olanaklıdır. Alman sosyolog Heinrich Popitz, bu durumu *Erkin Görüngüleri* adlı kuramsal kitabında “erk düşüncesinin genelleştirilmesi” olarak ifade eder (Popitz, 1992, s.16).

Erk ve iktidar yapılarındaki tüm bu değişiklik ve düzenlemeler, yeni iktidar biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Örneğin; Aydınlanma dönemi ve Fransız Devrimi’nin fikirleriyle çatışan tutuculuk anlayışı, iktidarın meşruluğunu öncelikle atalarından kalma yaşam ve iktidar görüşlerini dikkate alarak değerlendirir. Liberalizm, tarihindeki farklı biçimlerinde iktidarı anayasal hükümet ve yasal yönetim yoluyla denetim altına alma açısından ele alır.

Endüstri devrimiyle birlikte meydana gelen işçi hareketleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyalizm, alt tabakanın sosyal dengesini, insanlar arasındaki eşitliği ve daha iyi şartlarda yaşama olanaklarını “adaletli bir toplum” un gerekliliği olarak görürler (Bkz. Brockhaus Die Enzyklopädie, 1997, s.10). Marksizm, iktidar biçimi olarak proletaryanın diktatörlüğü fikrini geliştirir. Leninizm de Marksizm’in bu düşüncesini tek partili diktatörü olan bir iktidar olarak uygular.

“Ulus” düşüncesi, milliyetçilik ile birlikte kimi zaman ırkçı fikirlerle bezenir. Bunun sonucunda da, diktatörlüğün desteklenmesi ve faşizm gibi yönelimler ortaya çıkar. Bir toplumun tamamen boyunduruk altına alınması ve iktidar yapısının bir grubun erk isteğine bağlı olarak oluşturulması ve yürütülmesi ideolojisi ise, totalitarizm olarak adlandırılır. Totaliter iktidarlarda sosyal-devrimci ya da milliyetçi-ırkçı izler de görmek olanaklıdır (Bkz. Brockhaus Die Enzyklopädie, 1997, s.11).

Yine aynı şekilde iktidarın çıkar ilişkilerine, hedeflerine, hak ve taleplerine, başka devletleri tanıma tutumlarına ve bunların yanında erkini uygulamak için kullandıkları

teknik ve araçlara göre cumhuriyet, monarşi, demokrasi ve diktatörlük gibi farklı iktidar biçimleri de mevcuttur (Bkz. Brockhaus Die Enzyklopädie, 1997, s.9.).

1.1.4. Erkin Kötüye Kullanımı

İnsanoğlu, doğası gereği diğer insanlara göre güçlü, üstün ve farklı olma isteğini içinde taşır. Bu isteği gerçekleştirebileceği en verimli alanlardan biri, erk ve iktidar ilişkilerinin görüldüğü alanlardır. Ne var ki bu güçlü ve üstün olma arzusu, günümüzde de yaygın olarak görüldüğü üzere erkin kötüye kullanımına yol açabilmektedir.

Aristoteles'e göre, güce sahip olma arzusu söz konusu olduğunda, aynı zamanda "bir vahşi hayvan" ın varlığından söz etmek gerekmektedir. "...çünkü insanların tutkuları bir vahşi hayvan gibidir ve güçlü duygular yöneticileri ve insanların en iyilerini bile yoldan çıkarır." (Aristoteles, 1993, s.103)

İsviçreli sanat ve kültür tarihçisi Jakob Burckhardt da, güce sahip olma arzusu konusunda Aristoteles ile aynı düşüncüyü paylaşır. *Dünya Tarihine Bakış* adlı yapıtında konuya ilişkin şu saptamada bulunur:

"Und nun ist die Macht an sich böse, gleichviel wer sie ausübe. Sie ist kein Beharren, sondern eine Gier und eo ipso unerfüllbar, daher in sich unglücklich und muß also andere unglücklich machen."⁵

2. Dünya Savaşı'nı anlatan 2002 yapımı ünlü *Piyanist* filminde dile getirilen "İnsanların öldüğü hiçbir dava haklı değildir." (Polanski, 2003) tümcesinin aksine erkin kötüye kullanımı ve insan öldürümleri, birçok iktidar tarafından geçmişten günümüze ülkenin çıkarlarını korumak gerekçesiyle haklı bir eylem olarak gösterilir.

Toplumların korunma ve düzen gereksinimi, siyasi bir iktidarın varlığını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte, toplumunda huzuru ve güvenliği sağlamak amacıyla seçilen bir iktidarın gücünü kötüye kullanma olasılığı, her zaman vardır. Demokratik yollarla yürütülen iktidar, ona sahip olanların kötüye kullanımına elverişli olduğu için zaman içerisinde toplum açısından tehlikeli bir despotizme dönüşebilir. İktidar, toplumun düzenini sağlayan ve toplum yararına olan bir olgu iken, yalnızca kendi

⁵ Erki her kim uygularsa uygulasin erk, doğası gereği kötüdür. Güç, bir ısrar etme değil; aksine bir hırsır ve doğası gereği gerçekleştirilemez; bu yüzden kendi içinde huzursuzdur ve başkalarını da huzursuz etmek zorundadır. (Çeviri, tarafıma aittir.) Almancası için bkz.: "<http://gutenberg.spiegel.de/buch/weltgeschichte-betrachtungen-4968/11> 28.12.2017.

gücünü korumak ve artırmak için toplumda baskı yaratan bir olguya dönüşebilir (Bkz. Caniklioğlu, 2008, s.24). Burada sorun, iktidarların güçlerini korumak adına yasalar aracılığıyla güçlerini kötüye kullanmalarını meşrulaştırabilmeleridir (Bkz. Caniklioğlu, 2008, s.33). Çıkarılan yasalar, çoğunluğun kabul etmesi durumunda meşrulaşabilmekte ve gücün kötüye kullanımına yol açmış olmaktadır.

Baskı, zorlama ve şiddet, gücün kötüye kullanımında başvurulan öğelerdendir. Gücü uygulama biçimlerinden biri olan baskı, insanlar üzerinde sosyo-psikolojik bir etki sağlar. Bireyi bir “zorlama süreci” dir. Bu sürecin sonunda ise, istenen amaca uygun olarak işlenir (Bkz. Çalışkur, 2016, s.34). Gücün bireyler üzerinde uygulama sürecinde kullanılan biçimlerinden bir diğeri, zorlamadır. Zorlamada söz konusu olan unsurlar; tehdit, cezalandırma, verilen bir emre koşulsuz itaat ve “bir davranışı değiştirmeye zorlama” dır. Zorlama, şiddet olarak da eyleme dönüşebilir. Bu süreçte gerek psikolojik, gerek sözel, gerek fiziksel ve gerekse maddi anlamda bir şiddet uygulamasından söz etmek olanaklıdır (Bkz. Çalışkur, 2016, s.35).

Şiddet, en genel tanımıyla “fiziksel zarar ve ölümü kapsayacak şekilde kişiye ve başkalarına dönük tehdit veya fiziksel, sözel, ruhsal (psikolojik) ve simgesel güçtür” (Doğan, 2009, s.601). İnsan, doğası gereği tıpkı başka insanlar üzerinde erk ve iktidar uygulama isteğini taşıdığı gibi, şiddet eğilimini de içinde taşır. Psikologlar, şiddet eğilimini ve buna neden olan saldırganlığı, insanın en temel özelliklerinden biri olarak kabul etmektedir. Freud’a göre insan, içinde iki temel içgüdüğü taşır. Bunlardan birisi “cinsellik”, diğeri ise “saldırganlık” tır. Ona göre, her ikisi de, doğuştan gelen içgüdülerdir (Bkz. Doğan, 2009, s.602). Yine aynı şekilde İngiliz filozof Hobbes da, insanın şiddet ve saldırganlık eğiliminin doğuştan gelen özellikler olduğunu öne sürer. Ona göre, “İnsan, insanın kurdudur” (Doğan, 2009, s.602).

Şiddet kavramı, erk kavramıyla sık sık aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır (Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.868). Yeni Çağ ’da meydana gelen değişiklikler, iki kavramı birbiriyle ilişki içerisine sokmuş ve birbirinin yerine kullanılabilir hale getirmiştir (Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.869). Bununla birlikte, sık sık birbirleri yerine eşanlamlı sözcükler olarak kullanılmalarına rağmen şiddet kavramının hemen her durumda ve zamanda olumsuz anlam taşımasına rağmen

erk kavramı kimi zaman olumlu, kimi zaman da olumsuz anlam taşıyabilmektedir (Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.869).

Şiddet, ancak insanın olduğu yerde uygulama alanı bulabilir. Ne var ki o, doğası gereği “insanlık dışı” dır: “Die Gewalt ist als zwischenmenschliches Verhältnis inhuman...”⁶ (Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.870). Bu açıklamada dikkati çeken çelişki şudur: Şiddet olgusu, ancak birden fazla insan arasındaki ilişkilerde uygulanabilmektedir. Yani şiddet, uygulama alanı bulmak için insana gereksinim duyar. Bu da, onun toplumsal bir olgu olduğunu gösterir. Ne var ki bu denli insan varlığına gereksinim duyan bir olgu, insanlık dışı olarak nitelenir ve Arendt gibi birçok kuramcı tarafından da dile getirildiği üzere hiçbir şekilde hümanist dünya görüşüyle bağdaştırılmaz. Bunun en önemli sebebi de kuşkusuz şiddetin, insan varlığının en önemli sebebi ve amacı olan yaşamak eylemini, ölmek eylemine dönüştürmesidir.

Bütün bunların yanında şiddetin insanlık dışı niteliğine rağmen politikada “meşru şiddet” ten söz etmek olanaklıdır; çünkü bir devlet, politikası uyarınca bütün “yasal savunma durumları” da şiddete gereksinim duyulabilmektedir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.870). Meşru şiddet, bu durumda keyfi olarak yapılan değil, bir devletin kendini saldırılara karşı koruma amacıyla gereksinim duyacağı şiddet türüdür. Keyfi olarak yapılan şiddet ise, gücü kötüye kullanmakla eş değerdir.

Weber’e göre bütün siyasal yapılar, şiddete başvurur; fakat hepsinin şiddeti uygulama ve onu diğer siyasi yapılara karşı kullanma biçimleri, birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar ise, siyasi yapıların geleceğini ve niteliğini belirlemekte önemli bir rol oynar. Bütün siyasi yapılar, aynı oranda “yayılmacı” bir politika izlemezler. Hepsi de gücünü başka devletler üzerinde uygulama ve onları kendine bağımlı kılma amacı gütmeyiz. Bu nedenle de Weber’e göre devletler, şiddete olan eğilimleri açısından farklılık gösterirler (Bkz. Weber, 1993, s.155).

Weber’e göre bütün siyasi yapılar, çevresinde erk sahibi değil, aksine güçsüz komşuları tercih eder. Ayrıca bazı devletler, saygınlık arayışında oldukları ve komşuları için tehdit oluşturmaları, büyük ve güçlü olmaları sebebiyle sürekli olarak tehlike içindedirler. Ne zaman ki bastırılmaz bir “güç dinamiği” sebebiyle bir saygınlık yarışına girilse – ki bu

⁶ Şiddet, insanlar arası bir ilişki şekli olarak insanlık dışıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

barış ortamını tehlikeye sokan bir durumdur – büyük siyasi yapılar, tüm rakiplere meydan okuyup onları rekabete davet ederler (Bkz. Weber, 1993, s.156-157). Bu gibi durumlar da, gücün kötüye kullanımına elverişlidir. Gücünü korumak ve büyümek isteyen devletler, bu amaçları doğrultusunda gayrimeşru güç hareketlerinde bulunurlar.

Yine Weber'e göre günümüzde söz konusu bütün büyük devletler, uluslararası platformda siyasi ve ekonomik anlamda hak ve çıkar öne sürümünde bulunmaktadır. Bu durum ise, dünyanın her bölgesinde görülür durumdadır. Erkin mantığı gereği büyük devletler, yüksek oranda yayılmacı bir politika izler ve şiddetle tehdit yoluna giderek siyasi hâkimiyet alanlarını genişletme çabasına girerler (Bkz. Weber, 1993, s.157).

Sezal'ın öne sürdüğü üzere tarih boyunca uygulanan en ağır ve ölümcül şiddetler, siyasi iktidarların uyguladıkları şiddet biçimleridir. Savaşlar ise, siyasi şiddetin en bilindik ve yıkımı en fazla olan biçimidir. Savaşlar da, en az insanlık tarihi kadar eskidir denebilir. Bununla birlikte, modern zamanda ilkel ve barbar toplumlara göre daha yıkıcı ve ölümcül bir hal almış ve evrensel bir niteliğe bürünmüştür (Bkz. Sezal, 2003, s.195).

1.2. ERKİN ETKİ ALANLARI

Çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere erk olgusu, yaşamın hemen her alanında ortaya çıkan ve etkileme gücüne sahip bir olgudur. Bu alanlar arasında ise; siyaset, toplum, edebiyat bilimi, dil ve tarih bilimi sayılabilir.

1.2.1. Siyasal Alanda Erk

Toplum içerisindeki birçok mevcut iktidar görüngülerinin aksine siyasal iktidar, toplumdaki iktidar yapılarına oranla daha büyük kapsamlı olması ile ön plana çıkar. Siyasal iktidarda toplumdaki iktidar yapılarını da etkileyen ve kolektif bağlayıcılığı olan kararlar alınır (Bkz. Borgwardt, 2002, s.37).

Özkalp'e göre devletin erki, bir ülkeyi ayakta tutabilmek ve toplumda çıkacak kargaşaları önleyebilmek için önemli bir etkidir; çünkü devletin erki olmazsa insanlar, bu kargaşa ortamından yararlanmak isteyecek, birbirlerine dayatma yoluyla istediklerini yaptıracaklar ve böylece adaletsiz ve güvensiz bir ortam doğacaktır. Dolayısıyla

hükümetin, devletin erkini devlet adına elinde bulundurması ve onu kullanması gerekmektedir (Bkz. Özkalp, 2010, s. 219).

Günümüzde iktidar değişikliği, güçler ayrılığı, erkin meşrulaştırılması, erkin sınırlandırılması ve denetim altına alınması günümüz modern toplumlarındaki iktidar ilişkilerinde erkin kötüye kullanımını engellemek için belirleyici bir role sahiptir (Bkz. Umbach, Prehl, & Boldt, 1986, s.263).

Erkin politik iktidarda sürekliliğini koruyabilmesi, erk ilişkilerinin yasallaştırılmasıyla olanaklıdır. Yasallaştırma, erkin uygulandığı durumlar arasında köprü ve dayanışma kurar ve iktidar ağının düzenli bir şekilde işlemesine yardımcı olur (Bkz. Simon, 2007, s.73). İktidarın politik alanda güvence altına alınabilmesi için halkın, iktidar sahiplerinin meşruiyetiyle ve toplumsal normlar ve değerlere ilişkin toplumda bir uzlaşmayı şart koşan sadakatini kazanmış olmak gereklidir. Sadakat burada, birbirine bağlılık ve yardım görevinin karşılıklılık duygusuna dayanan bir tanınma ilişkisini karakterize eder. Emir altında olanlar, yasal düzene hizmet ederler ve bunun karşılığında can güvenliği ve yasalar yoluyla koruma elde ederler (Bkz. Borgwardt, 2002, s.37). Başka bir deyişle; erki politikada uygulamak amacıyla gücün etkisini hatırı sayılır ölçüde sınırlandıran, artıran ve değişime uğratan etkilerin göz önüne alınması, erkin siyasal ortamda devamlılığını sağlamak için yeterli değildir. Erke sahip kişiler, aynı zamanda erkini uygulayacağı bireylerin söz konusu erke uyum sağlamalarına hazır oluşlarını ve kendilerine uygulanan erkin karşısında beklentilerini de dikkate almak durumundadır (Bkz. Borgwardt, 2002, s.36).

Erk ve yasalar, birbirinden ayrılmaz parçalardır. Yasaların etkin bir şekilde işlemesi ve amacını gerçekleştirebilmesi için, erke gereksinimi vardır. Aynı şekilde erk de, süreklilik kazanmak için yasalara gereksinim duyar. Bununla birlikte çalışmanın *Erkin Kötüye Kullanımı* başlığının altında açıldığı üzere her ikisi de, birbirini olumlu anlamda tamamlamak ve kendini gerçekleştirmeye yardımcı olmanın yanında, bazı durumlarda birbirlerini kötüye kullanmak suretiyle politikada olumsuz sonuçlar doğmasına neden olurlar. Bu anlamda yasalar, üretici olmaktan ziyade kısıtlayıcı ve baskıcı olurlar, erkini zorlama yoluyla uygulamaya gider, erk de bu durumda şiddet olarak açığa çıkar (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.875). Günümüzde siyasal iktidar mücadelelerinde şiddetin rolü büyüktür. Sosyal ve politik psikoloji

profesörü Simon’a göre erk, ancak iktidar kavgasında kendini koruma şansını elde edebilirse sürekliliğini korur ve bu şansı da sadece elindeki mevcut şartlarda erkini zor kullanma olanağına sahip olduğu sürece sağlar. Bununla birlikte Simon’a göre, erkin devamlılığını sağlayabilmesi için mutlak surette şiddete başvurmaya ihtiyacı yoktur. Erk, şiddetsiz de kazanılabilir. Erk, kısa vadede hem şiddetle hem de şiddetsiz varlığını koruyabilir; fakat uzun vadede devamlılığını sağlayabilmek için illa ki şiddete başvurmamakla birlikte mutlaka şiddeti uygulayabilecek gerekli donanımlara ve kabiliyete sahip olması gerekmektedir (Bkz. Simon, 2007, s.70).

Bütün erk ilişkileri, baskı ya da rıza gösterme yoluyla işler. Bu, yasalar için de geçerlidir; çünkü yasal haklar, yalnızca baskıyla değil, aksine olanaklı olduğu ölçüde rıza gösterme yoluyla da uygulama alanı bulur. Yasal düzende rıza göstermeye olanak veren şartların oluşmaması durumunda ise hak haksızlığa, yasal baskı da şiddete dönüşür. Erkin her zaman ve her koşulda tanınma talebi de, erkin meşruiyete gereksinim duyduğunun bir göstergesidir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.876).

Erki elinde bulunduran kişilerin politik anlamda özgürlükleri, büyük ölçüde ekonomik bağımsızlıkla ilişkili olduğu için, erk için girilen mücadelelerin kendini daha çok ekonomik alanda göstermesi anlaşılabilir bir durumdur (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.872). Bununla birlikte Weber’e göre siyasi yapılar, yalnızca siyasi ve ekonomik nedenlerle erkini uygulama ihtiyacı hissetmez. Bunun yanında hepsi de, uluslararası anlamda tanınma ve saygınlık kazanma isteği de duyar. Ona göre bu isteği, yalnızca “ulusal gurur” ve diğer ırklardan üstün özelliklere sahip olma duygusuyla sınırlamak yanlıştır. Bu istek ise, yalnızca ötekini “izole etme amacı” güdebilir (Bkz. Weber, 1993, s.156).

Erkin politik mecrada uygulanmasının alanlarından biri de, uluslararası politika alanında olanıdır. Uluslararası politika, birinin ötekiyle sürekli bir rekabet içine girdiği ve zaman zaman kanlı savaflara sebebiyet verdiği bir alandır. Bu rekabetlerin ve savafların kahramanları ise, devletlerdir. Böyle bir ortamda bütün devletler, erke sahip olma amacı çerçevesince belirlenen öz çıkarlarını koruma ve onları geliştirme amacına uygun bir politika uygulamaktadırlar. Bu savaşta, hiçbir devlet, diğerine tam anlamıyla güven duymamakta, hatta varlığını korumak ve sürdürmek için uluslararası hukuka kendilerini koşulsuz şartsız teslim etmemektedirler. Devletlerin oluşturdukları bu

savunma biçimleri, zaman zaman ittifaklar yardımıyla da desteklenmektedir (Bkz. Sönmezoğlu, 2015, s.49).

1.2.2. Toplumda Erk İlişkileri

İnsanoğlu, zaman ve mekân boyutunda kendi varlığını sürdürmek, yaşam alanını oluşturmak, içinde yaşadığı toplumun bireyleriyle ortak bir yaşam düzeni kurmak, doğaya hükmetme alanını genişletmek ve isteklerini topluma kabul ettirmek gibi birçok amaçla yaşadığı sosyal çevrede erk sahibi olmak ister. Burada sözü edilen yaşam düzeni, toplumun birlikte hareket etme düzeni, bir başka anlatımla, normlar tarafından belirlenmiş bir toplum düzenini ifade eder. Bu yüzden de erk, toplumda norm belirleme işleviyle ortaya çıkar, ya da tam tersi norm koyma eylemi, toplumda erkin bir anlatımı niteliğindedir. Erk için mücadele de, toplumsal normları belirleme mücadelesine dönüşebilir. Böyle bir durumda da normlar, toplumu koruma ve güvenlik altına alma gerekçesiyle kısıtlayıcı ve baskıcı özelliklere bürünebilir. Doğal olarak bununla birlikte toplumsal normların, aynı zamanda üretici bir işleve sahip olduğu da göz ardı edilmemelidir; çünkü toplumsal normlar sayesinde birey, kendi erkini elde edebilir ve özgürlüğü için yeni etki alanları oluşturabilir (Bkz. Hermann, Baumgartner, & Wild, 1973, s.876). Alman sosyolog Imbusch, erkin varlığı ve devamı için Weber'in erke ilişkin tanımındaki belirlenimine yakın bir açıklama yapar:

“... dass Macht ein soziales Verhältnis ist. Macht kann man nicht für sich allein besitzen, Macht hat man nur in Bezug auf andere Personen. Da sie eine zentrale Form der Vergesellschaftung ist, erscheint Macht zugleich als ubiquitäres Phänomen von Gesellschaften.”⁷ (Imbusch, 2012, s.13)

Yukarıdaki açıklamadan anlaşılacağı üzere erk, politik olduğu kadar sosyal ilişkilerle de bağlantılı bir olgudur. Erk, insanın yalnızca kendisi için sahip olabileceği bir şey değildir. Erk olgusu ancak kişi, başka kişilerle ilişki içerisinde olduğunda söz konusu olabilir. Erk, toplumsallaşmanın temel biçimi olduğundan aynı zamanda toplumun her alanında ve kesiminde var olan bir olgu olarak ortaya çıkar.

⁷ Erk, sosyal bir ilişkiler ağının parçasıdır. İnsan, salt kendisi için erke sahip olamaz. Aksine ona, yalnızca başka kişilerle ilişkili olarak sahip olunabilir. Erk, toplumsallaşmanın esas biçimi olduğu için, toplumların her yana yayılan bir görüngüsü olarak ortaya çıkar. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Erk; modern toplumların ortaya çıkması, sanayileşmeyle birlikte kapitalizmin dünyaya egemen olması, tüm dünya üzerinde ataerkil toplum düzeni düşüncesi ve bireylerin şiddete olan eğiliminin artması gibi birçok nedenle günümüz toplumlarında genel anlamda olumsuz olarak açığa çıkmaktadır. Gücün toplumdaki en belirgin etki alanlarından biri, ekonomik alanda, zengin ve yoksul insanların yaşam koşulları arasındaki farklarda ortaya çıkmaktadır. Refah düzeyi yüksek ülkelerde yaşayan insanların çoğunluğu, yoksul ülkelerde yaşayanlardan çok daha iyi yaşam standartlarında yaşamaktadırlar. Yapılan araştırmalara göre, dünyadaki yoksulların çoğunluğunu, baskın bireylerin gruplarından ve ırklarından farklı grup ve ırktan olan insanlar oluşturmaktadır. Bu durum da, toplumda var olan baskın güçler ile güçsüzler arasında ekonomik anlamda büyük uçurumlara sebebiyet vermektedir (Bkz. Giddens, 2008, s.440).

Erkin toplumdaki etki alanlarından bir diğeri, toplumsal cinsiyet ayrımında ortaya çıkar. Toplumsal cinsiyet, insanların sahip olabileceği imkânları ve yaşam şanslarında belirleyici bir rol oynayan hayati bir güce sahiptir ve aile içinden devlet kurumlarına kadar tüm toplumsal kurumlarda sahip olacakları sosyal rolleri önemli derecede etkiler. Giddens'a göre, her ne kadar kadınların ve erkeklerin toplumsal rolleri kültürden kültüre değişiklik gösterse de kadınların erkeklerden daha güçlü konumlarda bulunduğu bir toplum henüz yoktur. Toplumlarda erkeklerin davranışları, daha fazla takdir görür ve daha fazla ödüllendirilir. Ayrıca hemen hemen bütün toplumlarda ev işleri ve çocuk yetiştirme gibi görevler, erkeklerden ziyade kadınlara atfedilmektedir. Erkekler ise, para kazanmak ve ailesine bakmakla görevlidirler. Cinsiyetler arasındaki bu iş bölümü, kadınların ve erkeklerin para, güç ve saygınlık gibi açılardan birbirlerinden farklı ve eşitsiz konumlarda olmalarının zaman içerisinde yadsınmasına sebebiyet vermiştir (Bkz. Giddens, 2008, s.514).

Toplumsal cinsiyet ayrımının, aile içi ilişkilerde ve güç dengelerinde büyük öneme sahip olduğu yukarıda belirtilmişti. Aile içerisinde erkin uygulandığı bir başka durum ise, aile içi şiddettir. En yaygın olanı ise kadına yönelik şiddettir. Örneğin; Türk toplumunda dayak, kimileri tarafından kadını terbiye etmek için kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Kadının birçok davranışından eşinin sorumlu olduğu ve dolayısıyla kadını terbiye etmek için kocanın gerektiğinde erkek olma gücünü

kullanarak şiddete başvurma hakkı olduğu inancı, toplumumuzda yaygındır (Bkz. Tezcan, 2015, s.170).

Aile içindeki güç dengeleri, yukarıda da bahsedildiği üzere ataerkil yapının egemen olduğu toplumlarda erkek lehine işlemektedir (Bkz. Giddens, 2008, s.257). Bu bağlamda eğitim sisteminde de, güç dengesizliklerinden söz etmek olanaklıdır. Giddens'a göre okul kitapları, toplumsal cinsiyet ayrımı açısından erkek çocukların kız çocuklarından üstün olduğu imgeler yansıtmaktadır. Örneğin; ilkökul öykü kitaplarında erkek çocuk, daha bağımsız hareket eden ve birçok konuda önceliğe sahip olan; kız çocuğu ise, daha ziyade edilgen bir konumda ve erkek kardeşine bağımlı olarak gösterilmektedir (Bkz. Giddens, 2008, s.763).

Toplumda var olan güç dengelerindeki eşitsizliğin bir başka sebebi de, toplumsal sınıf ve konum farklılıklarında görülür. Toplumda bireyler, birbirlerine karşı gücünü kabul ettirme ve kendini bu yolla ötekinden farklılaştırma çabasına girerler. Bunun sonucunda daha güçsüz olan kesim, toplumsal eşitsizliğe maruz kalır. Bu eşitsizliğin temel kaynaklarını ise; dini, ekonomik, hukuki, siyasal ve sosyal alanlarda ortaya çıkan farklılıklar oluşturmaktadır (Bkz. Bahar, 2015, s.147). Bu farklılıkların neden olduğu eşitsizlik; sağlık, güvenlik, eğitim, mesleki ve siyasal alanlardan bireylerin eşit olarak yararlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Toplumsal sınıfına göre bazı bireyler, diğerlerine göre bu alanlarda daha avantajlı konumdadır. Toplumlardaki bazı baskın gruplar, diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmakta ve onları gerek ekonomik, gerek siyasi ve gerekse sosyal alanlardan mahrum bırakmaktadırlar (Bkz. Bahar, 2015, s.148). Üst sınıfa ait kişiler, gerek toplumsal ve gerekse siyasi alanlarda, alt sınıfa ait olanlardan daha fazla güce ve bu gücü uygulama yetkisine sahiptir. Ekonomik avantajlardan kasıt ise; daha iyi şartlarda yaşamak, daha kaliteli sağlık hizmeti, okul eğitimi almak ve daha sağlıklı ortamlarda yaşamak gibi etkenlerdir. Konum da, ayrıcalıklı olarak dünyaya gelen veya ayrıcalıkları daha sonra kazanan bireylerin toplumdaki birçok alanda edindiği güçlü pozisyon olarak değerlendirilebilir.

1.2.3. Edebiyatta Erkin Yansımaları

Hiç kuşkusuz ki yaşanan erk ilişkileri, edebiyat alanına da sık sık yansıtılagelmiştir. Öyle ki zaman zaman yazınsal dönemler, Alman edebiyatından örneklerle açıklanacağı

üzere bu ilişkiler ve olaylarla karakterize edilmiş, erk ve iktidar çatışmalarını anlatan birçok yazınsal yapıt bu bağlamada kaleme alınmıştır.

Orta Çağ dünya görüşü, büyük ölçüde kilise ve İncil tarafından şekillenmiştir. Tanrı; bütün dünyanın, doğanın, insanların ve hayvanların, kısacası, her şeyin yaratıcısı ve yöneticisidir. Kilise ise, en büyük erke sahip kurumdur. Avrupa'daki imparatorluklar bile iktidarlarını, kilisenin etkisi altında ve Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak sürdürmektedirler. Hatta iktidarların sahip olduğu erkler, kilise tarafından gerektiği ölçülerde sınırlandırılmaktadır. Kişi ise, tek başına bir birey olarak değil, din üzerine kurulu düzenin bir parçası olarak görülmektedir (Bkz. Zengin, 2011a, s.41). Bu dönemde *Hildebrandslied* adlı kahramanlık yapıtı, dinin baskın unsur olduğu yapıtlardandır.

Barok döneminde edebiyata yön veren en önemli siyasi olay, Otuz Yıl Savaşları'dır. Almanya da, devletlerarasında erk mücadelelerinin yaşandığı Otuz Yıl Savaşları'na katılmış ve savaştan olumsuz etkilenmiştir. Öyle ki bu savaşlar sırasında birçok insan ölmüş, kıtlık artmış ve insanlar sefalet içine düşmüşlerdir. Böyle bir ortamda insanlar, düşünce olarak ikiye ayrılmıştır. Bir tarafta savaşın ezici gücünü ve getirdiklerini görüp bu yaşamdan umudunu kesen ve öteki dünya için yaşayan, diğer tarafta ise bu dünyanın çirkinliklerinden uzaklaşmaya ve nasıl olsa bir gün öleceğiz düşüncesiyle anın tadını çıkarmaya çalışan insanlar vardır (Bkz. Bandet, 2006, s.19). Savaş, insanları ne yapacaklarını bilmedikleri bir kargaşaya sürüklemiş ve dönemin yazarları bu ikilemi yazınsal yapıtlarında sık sık işlemiştir. Örneğin; Andreas Gryphius'un *Her Şey Fani* (1637) adlı şiiri, barok insanının güç ve üstünlük çıkarları adına yapılan savaştan ötürü duyduğu karamsarlığı dile getirir.

Aydınlanma dönemine gelindiğinde, akla üstün gelecek bir güç yoktur. İnsan aklının gücünü kullanma cesaretini gösterebilirse eğer, dünya daha yaşanılabilir ve mutluluk dolu bir yer olacaktır. Dönemin akıl üstünlüğü anlayışını yansıtan en tipik yapıtlardan biri de, Lessing'in 1779 yılında kaleme aldığı *Bilge Nathan* adlı dramasıdır. Yapıtta Müslüman, Hristiyan ve Yahudi üç din adamı, bir araya gelir. Yüzük parabolü aracılığıyla Lessing, yapıtında şu soruyu sorar: "Hangisi hak dindir? Yahudilik mi, Hristiyanlık mı, yoksa Müslümanlık mı?" Bu sorunun cevabını ise Lessing, insanın ancak akıl ve ahlak yoluyla

bulabileceği, insanın aklını kullandığı ve ahlakını koruduğu sürece hepsinin de hak din sayılabileceği olarak vermektedir (Bkz. Aytaç, 2005a, s.85-86).

Dahi Çağı olarak da adlandırılan Fırtına ve Coşku Çağı, dâhinin gücünü ön plana çıkarmıştır. Sanata güç veren, onun yaratıcı dahi tarafından ortaya konmuş orijinalligidir. Kant'ın dile getirdiği gibi: "Genie ist das Talent (Naturgabe), welches der Kunst die Regel gibt."⁸ (Kant, 1957, s.406). Dehanın yaratıcılığıyla birlikte duyguları ve döneme başkaldıran özelliği de, bu çağın edebiyatında ön plandadır. Bu bağlamda en tipik örnek, Goethe'nin 1774 yılında kaleme aldığı *Genç Werther'in Acıları* isimli mektup romanıdır.

Klasik döneme gelindiğinde ise; estetiğin gücü ve estetik olanı yaratma kaygısı, dönemin en belirleyici özelliklerinden sayılabilir. Aslında bu dönem, aynı zamanda Fransız İhtilali'nin yaşandığı dönemdir. Ne var ki Goethe ve Schiller gibi yazarlar, Fırtına ve Coşku Çağı'na denk gelen gençlik dönemlerinde olduğunun aksine çağın siyasi olaylarından uzak kalmayı tercih edip edebiyatta estetiği, güzel olanı ve biçimi yaratma çabasına girmişlerdir. Fırtına ve Coşku Dönemi'nin başkaldıran yapısından uzaklaşmış, devletin erkine, yasalarına ve normlarına uyma isteği uyanmıştır (Bkz. Aytaç, 2005a, s.139-144). Bununla birlikte, politik güç ilişkilerinden ziyade insanın zevkin gücüne verdiği önemi, erk istencini, daha fazlasına sahip olma isteğini ve bu istencin insana neleri yaptırabileceğini anlatan bir Goethe dramı olan *Faust* (*Faust I- 1808, Faust II- 1831*), bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Napolyon'un Almanya'yı işgali, Alman edebiyatında Romantizm dönemine de denk gelir. Bu nedenle romantikler arasında bir milliyetçilik duygusu belirgindir (Bkz. Aytaç, 2005a, s.234). Ayrıca köklerinin geldiği Orta Çağ tarihine yöneliş de, bu milliyetçilik akımının etkisi altında olduklarını göstermektedir. Alman halkçılığı, Orta Çağ'a olan ilgiyi körüklemiş, imparatorluklar ve şövalyelere olan hayranlığı artırmıştır (Bkz. Vogelpohl, 2005, s.108). Bu dönemde Orta Çağ'a özgü şarkıların ve kültürel yansımaların görülebileceği yapıta örnek olarak Joseph von Eichendorf'un 1826 yılında yayımlanan *Bir Haylazın Hayatı* noveli verilebilir.

⁸ Dâhilik, sanata kural koyan bir doğa vergisidir. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Alman tarihinde Vormärz olarak adlandırılan dönemde Avrupa’da ilerleyen Napolyon’u engellemek için yapılan Alman kurtuluş savaşları, Almanların birlik ve dayanışma duygusunu körüklemiştir. Dönemin iktidar ilişkilerinden ve siyasetin kaderinden kaçamayan yazarlardan Frans Grillparzer, *Kral Ottokar’ın Mutluluğu ve Sonu (1825)* adlı dramında siyasi nedenlerden dolayı Napolyon’u açıkça konu almaktan çekindiği için onun hayatına benzeyen bir Orta Çağ Bohemya kralı olan Ottokar’ın hayatını anlatmıştır (Bkz. Aytaç, 2005a, s.295-296).

Alman edebiyatında 1830-1850 yılları arasında *Genç Alman* diye adlandırılan yazarlar da, edebiyatı siyasetin etkisi altında sürdürmeyi tercih etmişlerdir. 1830 yılında çıkan Fransız Haziran Ayaklanması’nın da etkisiyle yazarlar; yeniliğe ve inkılaplara açık, bununla birlikte mevcut devlet sistemine, aristokrasiye, dine ve sosyal alanda getirilen sınırlandırmalara karşı çıkar. Bu tutumlarında, Aydınlanma fikirlerinin yadsınamaz bir etkisi bulunmaktadır. Amaçları, burjuva toplumuna kendi fikirlerini benimsetmektir (Bkz. Aytaç, 2005a, s.335). Heinrich Heine’nin *Almanya, Bir Kış Masalı (1844)* adlı Almanya’ya karşı katı eleştiriler içeren politik hiciv türündeki şiiri, bu dönemin tipik yapıtlarından biridir.

Gerçekçi yazarlar da, yapıtlarına malzeme olarak politik olayları alıyorlardır. Devlet içerisinde eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar, onların üzerinde sıklıkla durdukları konulardır. Fransız İhtilali’nden sonra 1830 Paris Temmuz İhtilali de Almanya’yı etkileyip harekete geçirmiştir. Burjuva sınıfı; devletin birlik ve beraberliğini, halkın anayasal olarak temsilini ve gerek yazılı ve gerekse sözlü hürriyetlerini talep eder. Tıpkı aydınlanma devrindeki gibi “bir dünya vatandaşlığı dalgası” tüm Avrupa’yı sarar (Bkz. Vogelpohl, 2005, s.140-141). Dönemin gerçekçi yazarlarından Friedrich Hebbel, *Maria Magdalena (1843)* adlı burjuva dramında sınıf farklılıklarından doğan tepkiler ve ihtilaller sebebiyle toplumda burjuva sınıfına verilmeye başlanan önemden hareketle dönemin burjuva toplumunun sorunlarını yapıtında gerçekçi bir üslupla yansıtmaktadır.

Doğacılık dönemine rastlayan endüstrileşme sonrasında kurulan fabrikalardaki işçilerin açlık, yokluk ve sefalet içindeki durumunu, dönemin en ünlü yazarlarından Gerhard Hauptmann, *Dokumacılar (1892)* adlı dramında son derece etkili ve gerçekçi bir biçimde yansıtmayı başarmıştır.

Alman ve hatta dünya edebiyatına en fazla konu olan iki büyük dönem, kuşkusuz Hitler ve İkinci Dünya Savaşı dönemleridir. 1933 yılında Nasyonal Sosyalizmin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Alman edebiyat dönemi iki gruba ayrılmıştır: Almanya’da kalıp iktidar politikasına uyum sağlayan yazarlar ve Almanya’yı terk etmeye mecbur bırakılan sürgün yazarlar. Ülkeden kaçan ve yurtdışında yapıtlar vermeye devam eden yazarlar ve Almanya’da kalmasına rağmen iktidarın istediği politik düşünce doğrultusunda yapıtlar vermeyi reddeden, bununla birlikte iktidara açıkça direnmeyen ve bu yüzden yazarlıklarını gerçekleştiremeyen yazarlar, sürgün edebiyat dönemini oluştururlar. Bu yazarlar arasında “suskunlar” olarak bahsedilenler ise, iç-göç grubunu oluştururlar (Bkz. Aytaç, 2012, s.218). Bertolt Brecht, Franz Kafka, Thomas Mann, Alfred Döblin ve Anna Seghers gibi Hitler ve sürgün edebiyatı dönemi yazarları, Nasyonal Sosyalizme adeta savaş açmışlar ve tepkilerini her fırsatta yapıtlarında farklı konular ve biçimler üzerinden açık bir biçimde dile getirmişlerdir. Alman edebiyatının Hitler iktidarına ve savaşların yıkıcılığına olan tepkisinin en çok anlatılaştırıldığı yapıtlardan belki de çoğu, Bertolt Brecht’e aittir. 1939 yılında Danimarka’da sürgündeyken kaleme aldığı *Cesaret Ana ve Çocukları* adlı dramında Brecht, İsveç’te Otuz Yıl Savaşları’nda geçen olaylar üzerinden Hitler rejimini eleştirir. Yine bu dönemde Stefan Georg ve Höderlin gibi yazarların halk ve asker şarkılarında da yurt sevgisi, cephe arkadaşlığı ve ırk gibi konular göze çarpar. Yapıtlarında kullandıkları kavramlar daha çok bayrak, soy, ırk, din, önder ve imparatorluk gibi kavramlardır (Bkz. Aytaç, 2012, s.222-223). Alman edebiyatında Yıkıntı Edebiyatı olarak adlandırılan dönemde Wolfgang Borchert’in *Ekmek* (1946) adlı kısa öyküsü, savaşın getirdiği açlığı ve kıtlığı konu edinir.

23 Mayıs 1949 yılında ülkenin batısında Almanya Federal Cumhuriyeti kurulur. Eleştiri ve özeleştiri, Hitler faşizmi, teknolojik gelişmeler ve bunun sonucu ortaya çıkan nükleer tehlike, edebiyatın merkezindedir. Öğrenci ayaklanmaları baş göstermiş, ekonomide durgunluk gözle görülür biçimde artmıştır. Bu yüzden de 60’lı yıllara kadar olan edebiyattaki siyasi durgunluk, yerini siyasi olayların edebi yapıtlarda yeniden anlatılaştırılmasına bırakmıştır (Bkz. Zengin, 2011b, s.447). Almanya’nın doğusunda 7 Ekim 1949 yılında kurulan Demokratik Alman Cumhuriyeti’nde yaşayan yazarlardan bazıları, batıya göç etmiştir (Bkz. Zengin, 2011b, s.448). Günther Grass, Max Frisch ve Ingeborg Bachmann gibi isimlerin aralarında bulunduğu yazarlar, edebiyatlarını

Almanya'nın batı tarafında gerçekleştirmiş; örneğin Günther Grass İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı huzursuz ve hastalıklı topluma karşı eleştirilerini, *Teneke Trampet* (1959) adlı romanı üzerinden dile getirmiştir.

Almanya'nın doğusundan batısına olan göçleri engellemek için 1961 yılında, Berlin Duvarı'nın inşasına başlanır. Bu dönemde Christa Wolf, *Bölünmüş Gökyüzü* (1963) adlı romanında Berlin duvarını ve Almanya'nın ikiye bölünmesini konu alır. Doğudaki yazarların en belirgin siyasi tutumu ise, antifaşistliği savunmalarıdır. Birçoğu da faşizmi ortadan kaldırmak için sosyalizme yönelir. Bununla birlikte pratikte özgür ve bağımsız bir edebiyat üretiminden söz etmek olanaklı değildir. Yazarlara neyi yazmaları gerektiği ve okuyuculara da neyi okumaya izinli oldukları, iktidar tarafından belirtilmemiştir (Bkz. Zengin, 2011b, s.515). 70li yıllara gelindiğinde ise, ülke içinde yayılmaya başlayan terörizm ve öğrenci ayaklanmasının başarısızlığı, anlatılaştırılan konular arasındadır. Çağdaş Alman edebiyatı yazarlarından Uwe Timm, *Sıcak Yaz* (1974) adlı romanında Ullrich karakteri üzerinden 68 kuşağı öğrenci ayaklanmalarını anlatılaştırmıştır (Timm, 2008).

Görülüyor ki her dönemde toplumda baskın olan erk nesnesi değişmiş ve her dönem erki; farklı kavramlara, olgulara ve nesnelere yüklemiştir. Kimi zaman Orta Çağ'daki gibi dini erk baskınken, kimi zaman Aydınlanma Devri'nde olduğu gibi insan aklının erki üstün gelmiştir. Hitler, iktidarı ele geçirdiğinde, edebiyatı kendi ideolojik görüşlerine göre şekillendirilmesini dayatmış ve Alman toplumunun savaş sonrası durumu edebiyatta tüm gerçekliğiyle yansıtılmıştır.

1.2.4. Dilin Erki

Dilin insanlar arasında iletişimi sağlamak olduğu kadar, duyguları hareketlendirip imgelem gücünü etkilemek gibi bir işlevi de vardır. Sözcükler yalnızca çevremizdeki gerçek görüntüleri yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda o gerçekliklere anlamlar yükleme, onları yorumlama ve onlara karşı sergilenen tutum konusunda bireylere yardımcı olur. Başka deyişle dil, “bizatihi dünyayı yaratmamıza yardım eder.” (Bkz. Heywood, 2012, s.2).

Dilin aktif bir şekilde kullanıldığı alanlardan biri de, siyasettir. Akademisyen ve yazar Heywood'a göre siyaset, “her şeyden önce sosyal bir faaliyettir.” Bundan dolayı da

siyasette hedeflenen şey, gerek yazılı ve gerekse sözlü anlatımlarla dile getirilir (Bkz. Heywood, 2012, s.2).

Fransız bilimci Michel Foucault'a göre iktidar, kendi işleyişinden bağımsız bir şekilde var olabilen, paylaşılabilen ve sahip olunabilen bir şey değildir. İktidar, ancak "işlediği zaman var olan" bir şeydir. Bundan dolayı da yapılması gereken şey, iktidarın kaynağını ya da meşruiyetini sorgulamak değil, onun işleyişini irdelemek ve söz konusu işleyişin hangi durumlar karşısında "hegemonik biçimler" e büründüğünü tespit etmeye çalışmaktır. Foucault, iktidar ilişkilerinin işleyişinde bilginin, söz konusu ilişkileri güçlendirdiğini ve işleyişi olanaklılaştırdığını savunur. Söz konusu bilgi, "bilimsel söylem" e dönüştüğünde de iktidar ile ilişki içine girerek "bir iktidar rejimi" meydana getirir (Foucault, 2005, s.23). Bu açıklamadan yola çıkıldığında Foucault'un iktidar söz konusu olduğunda, bilimsel söylem üzerinden dile verdiği önem anlaşılmaktadır. Bu bağlamda o da tıpkı Heywood gibi, dilin iktidar söylemlerindeki önemine dikkati çeker. Ona göre dil, "erki (iktidarı) ele geçirmenin, yürütmenin ve meşrulaştırmanın toplumsal aracıdır." Ortaya attığı söylem kuramına göre, "erk yapıları ve ilişkilerince belirlenmemiş "söylem" yoktur." Burada güç, yalnızca siyasetle sınırlandırılmaz. "Buyrum ve yaptırım gücü veren her türlü toplumsal konum", gücü simgeler (Bkz. Kula, 2012a, s.24).

Siyasetçiler dili, kitleleri yönlendirme ve düşüncelerini halklara manipüle etme amacıyla kullanırlar. Bu durumda dilin, propaganda işlevinden söz etmek olanaklıdır. Burada dil, siyasetçilerin, iletilerini alıcı kitleye ulaştırmak için kullandığı "siyasi bir silahtır" (Bkz. Heywood, 2012, s.2). Heywood bunu, bir örnekle açıklar: Savaşın olduğu ülkelerde sivil kayıplar için "ikinci derece zayıatlar" tamlaması kullanılırken, soykırımlarda insanların öldürülmesi, "etnik temizlik" şeklinde ifade edilerek bu durum halkın gözünde masumlaştırılmaya ve meşrulaştırılmaya çalışılır. Heywood, siyaset dilini bir ideoloji ve güdümlene aracı olmaktan kurtarıp onun bilimsel ve tarafsız niteliklerini ön plana çıkarmak amaçlanıyorsa, dilin ve ona yüklenen anlamların açık ve anlaşılır olması gerektiğini düşünerek ünlü İngiliz yazar George Orwell'in *Politika ve İngiliz Dili* (1957) adlı makalesinden bir alıntı aktarır: "Dil, düşünceleri örten veya engelleyen değil, açığa çıkaran bir araç olmalıdır." (Orwell'den Aktaran: Heywood, 2010, s.4). Heywood, Orwell'in düşüncesini "Aptalca bir şey söylendiğinde konuşan

kişi tarafından bile o sözün ahmakça olduğunun açıkça anlaşılması gerekir.” anlatımıyla destekler (Heywood, 2012, s.4).

Kula da, *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I* adlı kitabında dilin, bilinci etkileme ve düşünceleri güdülemesi konusunu açıklar. Buna örnek olarak, dil filozofu ve edebiyat bilimci olan Victor Klemperer’in *Üçüncü İmparatorluğun Dili* adlı yapıtından bir alıntı verir:

“Worte können sein wie winzige Arsendosen: sie werden unbemerkt verschluckt, sie scheinen keine Wirkung zu tun, und nach einiger Zeit ist die Giftwirkung doch da.”⁹
(Klemperer, 1947, s.21)

Birtakım toplumsal gruplar, siyasi partiler ve devlet adamları, öz-çıkarlarını korumak niyetiyle dilin bilinç yönlendirici ve biçimleyici özelliğinden yararlanarak bireylerin davranış ve biçimlerini etkileme ve yönlendirme amacı güderler. Kula, politikada da yaygın olarak kullanılan propagandanın dolayımı olarak işlev gören dilin kullanımını şu şekilde açıklar:

“Bireylerin bilinçlerini etkilemek amacıyla genellikle olgu ve olayları güzel gösteren, gizleyen, yorumlayan ve duygusallaştıran dilsel anlatımlar, yazın-bilimsel anlatımla, çoğunlukla “örtmeceler ve yerineler” gibi dilsel figürler, belli bir partinin, toplumsal kümenin ya da politikanın çıkarına olacak biçimde seçilmiş bilgi içerikleriyle birleştirilir. Böylece, hem insanların bilinçleri, hem de dil beğenileri biçimlendirilir.” (Kula, 2012a, s.17).

Kula’nın anlatımıyla dil güdümlemesi, genel olarak “yurt, ulus, din, namus gibi duygusal, değerlendirci ve yorumlayıcı sözcük kullanımı” vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışılır (Bkz. Kula, 2012a, s.16). Bu açıklamaya paralel olarak Klemperer, 1933-1945 yılları arasında Almanya’da iktidar olan Nasyonal Sosyalizm döneminde kullanılan dili sorunsallaştırır. Yukarıda adı geçen *Üçüncü İmparatorluğun Dili* adlı yapıtında Klemperer, Alman dilinin Nasyonal sosyalistler tarafından kötüye kullanıldığını ve bu kötüye kullanımın bireylerin ve kamuoyunun istenilen ölçüde ve yönde şekillendirilmesine neden olduğunu, yapıtında verdiği örneklerle temellendirir (Kula, 2012a, s.15). Klemperer’in bu konuda saptadığı en önemli söylemlerden biri, „Du bist nichts, dein Volk ist alles.”¹⁰ (Klemperer, 1947, s.29) söylemidir. Bu söylemin amacı, Kula’nın deyişiyle “hak ve yükümlülükleri bakımından somut bir varlık olan bireyi,

⁹ Sözler/sözcükler minik arsen tüpleri gibidir; bunlar fark edilmeden yutulurlar; hiç etkileri yokmuş gibi görünürler; ancak, bir süre sonra sözcüklerin zehir etkisi ortaya çıkar. (Çeviri: Kula, 2012a, s.14.)

¹⁰ Sen hiçbir şeysin, halkın her şeydir. (Çeviri, tarafıma aittir.)

soyut bir üst bütünlük içinde eritmekti.” (Kula, 2012a, s.15). Böylece birey hak, sosyal eşitlik ve özgürlük gibi taleplerini halkın çıkarlarına uygun gelecek şekilde bağımlılaştırmaya hazır hale getirilir (Bkz. Kula, 2012a, s.15-16).

Kula, dilin bir güdümlene dolayımı olması üzerine Türkiye’nin geçmiş siyasi olaylarından da örnekler verir. 1980 askeri darbe döneminde hâkim olan “yönetimin baskıcı ve tekleştirici siyasal etkisi” ve 1984 yılından itibaren artan terör gibi olaylar, Türk dilinin söz konusu olaylar için girilen çözüm arayışlarında kullanılması amacını doğurur. Bu süreçte ortaya çıkan yandaş ve karşıt gruplar, fikir ve eylemlerini etkili bir şekilde anlatabilmek için “propaganda yöntemine dayalı özgün biçimler, özgün bir dil kullanım biçimleri” üzerinde çalışmalar yapmış ve bunun sonucunda yeni siyasal söylemler ortaya çıkmıştır (Bkz. Kula, 2012a, s.14).

Dilin siyaset dışında düşünceleri yönlendirme ve bilinci güdüleme amacıyla kullanıldığı durumlar arasında din, reklam filmleri ve kadın-erkek ilişkileri de örnek olarak gösterilebilir. Kadın-erkek ilişkilerinde dil yoluyla yapılan kadını küçültücü söylemlere Türk kültüründen birçok örnek vermek olanaklıdır. Dil yoluyla kadını baskılayan, aşağılayan ve ayrımcılığa uğratan kadın söylemlerine Türk dilinde sıkça rastlanmaktadır (Bkz. Kula, 2012a, s.25).

1.2.5. Erkin Tarih Yazımına Etkisi

Haitili akademisyen ve antropolog Michel-Rolph Trouillot’a göre iktidarlar, tarihe çeşitli zaman ve açılardan dâhil olur, anlatılanı önceler ve tarihin yaratılması ve yorumlanması sürecine katkıda bulunur. Bundan dolayı tarih, bir bilim olmasına rağmen “İktidar, tarihe içkindir.” Ona göre tarihin çıkış noktasında, doğal suretle iktidarı görürüz (Bkz. Trouillot, 2015, s.56). Bu nedenledir ki; tarihte yaşanmış her olay, tarihi kişilikler, yaşamlar ve ölümler tarihin sayfalarında kayıt altına alınmamaktadır. Her toplumda nelerin arşivde yer alacağına, nelerin ise almayacağına karar veren bir iktidar sistemi mevcuttur. Bu durumda, iktidar sahiplerinin tarihi kendi çıkarlarına uygun olarak yazdığı söylenebilir (Bkz. Trouillot, 2015, s.5). Trouillot, kendi ülkesinde gerçekleşen Haiti Devrimi’ne ilişkin tespitler yapmak suretiyle iktidarların, tarihi ne ölçülerde ve ne kadarını çarpıtarak yansıttıklarını ortaya koyar.

Trouillot'un anlatımıyla Haiti Devrimine (1791-1804) en dolaysız şekilde dâhil olan ülke, Fransa'dır. Fransa, Saint-Domingue bölgesini elden çıkarmamak için var gücüyle savaşmış, bunun karşılığında ağır bedeller ödemiştir. Napolyon, bu bölgede on dokuz generalini kaybetmiştir. Her ne kadar Fransa, sonraları ekonomik gücünü yeniden elde etmiş olsa da, en önemli sömürgesini siyahilere kaptırmıştır. Bu olaydan ötürü de Fransızların, Amerika kıtasında imparatorluk kurma hayalleri suya düşmüştür. Fransa için tüm bu talihsiz olaylar silsilesi, her ne kadar Trouillot'a göre tarih sayfalarında anmaya değer olsa dahi, Fransız tarihi kayda değer görmemiş olacak ki konuyla ilgili birçok kaydın mevcudiyetine rağmen onlara arşivlerde yer vermemiştir (Bkz. Trouillot, 2015, s.125). Fransa, öyle görünüyor ki söz konusu tarihsel gerçeklere arşivlerinde yer vermeyerek kendi toplumu da dâhil olmak üzere bütün dünya karşısında gücünün ve iktidarının sarsılmasının önüne geçmek istemiştir.

Bununla birlikte Trouillot'a göre nelerin kayıt altına alınması gerektiğine yalnızca iktidarların karar verdiğini söylemek yanlış olur. Tarih, bir defada üretilen bir şey değildir. Üzerinde sürekli olarak düzeltmeler yapılır. Tarih, geçmişte yaşanmış olayların ve kişilerin tek seferde kayda alınıp birdaha açılmadığı bir sayfalar bütünü değildir. Geçmişin olduğu gibi aktarımı da değildir. Geçmişte iktidar tarafından önemli görülen her olay, tarih sahnesinde sonsuza dek kalmayabilir. Aynı şekilde iktidar tarafından kayda değer görülmemeyen olaylar da, toplumun ona yüklediği anlam dolayısıyla tarih sayfalarında yeniden can bulur. O halde denebilir ki tarih yazımı, yalnızca söz konusu dönemin iktidarıyla sınırlı bir eylem değildir. Öyle olsaydı tarih bilimiyle uğraşan bilim insanları, tarihe seçenek tarihler getirmeye gerek duymazdı. Bu durumda da tarihsel olayları ve kişileri eleme noktasında bütün ağırlığı iktidara yüklemek, yanlış bir hareket olacaktır. Kuşkusuz bu durum, yalnızca derleme süreci için geçerli değildir. Tarih yazımında da, aynı durum söz konusudur. Tarih yazımı, yaşanan olayın üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra birilerinin söz konusu olayı arşivlere girmesiyle birlikte başlamaz. Tarihçi, olayı henüz arşivlere girmeden (ve hatta olay yerine gelmeden) önce bile görgü tanıkları, söz konusu olayları çoktan anlatmaya başlayıp tarih üretim sürecine katkıda bulunabilirler (Bkz. Trouillot, 2015, s.6).

Bazı bilimciler, çağlar boyu çeşitli ülkelerde bu söz konusu kuralların farklı oluşundan yola çıkarak Batılı olmayan toplumların tarih biliminde uzun süredir tartışma konusu

olan gerçeğe kurgu arasındaki ayrıma varamadıklarını öne sürmüşlerdir. Batılı bazı toplumlar, sömürgeleştirdikleri ve üzerlerinde erk uyguladıkları insan gruplarının ve sözüm ona vahşi toplulukların dilleriyle ilgili bilgiler içeren dilbilgisi kitabı ya da sözlük bulamadıklarından ve dolayısıyla bu dillerin yapısını anlayamadıklarından tarihle ilgili hakikat öne sürümlerine ilişkin de belirli kuralları olmadıkları çıkarımını yapmışlardır (Bkz. Trouillot, 2015, s.34). Bazı Avrupa toplulukları, kimi vahşi toplulukların dillerinin dilbilgisi kurallarının olmamasından dolayı tarihi hakikatler karşısında özgür oldukları kanaatine varmışlardır. Bazılarıysa bu durumun, beyaz olanlar dışındaki insanların gelişmemiş olduklarının bir kanıt olduğunu ileri sürmüşlerdir. Trouillot’a göre bu iki öne sürüm de, doğru değildir. Ona göre bütün dillerde olduğu gibi vahşi toplulukların dillerinde de, dilbilgisi kuralları mevcuttur. Dolayısıyla bu toplumlar, tarih-dışı olarak nitelendirilemezler. Onların da birikimli olarak ilerleyen bir tarihleri vardır (Bkz. Trouillot, 2015, s.35). Trouillot, konuya ilişkin bir örnek vererek tarihsel olaylar konusunda yalnızca Batılı toplumlarınkinin en güvenilir kaynaklara sahip olduğunu savunan görüşü “hastalıklı” bir görüş olarak nitelendirir. Bu öne sürüm ona göre, Avrupalı olmayan pek çok dil tarafından “kanıta dayalı cümle yapıları”nın varlığından dolayı çok rahat çürütülebilir:

“Bunun İngilizcedeki muadili, bir tarihçiyi, “olduğunu duydum”, “olduğunu gördüm”, veya “olduğuna dair kanıt topladım” cümleleri arasında dilbilgisi açısından bir ayrım yapmaya zorlar. Ama malum, İngilizcede kanıtların kaynağını belirtmeye yarayan böyle bir dilbilgisi kuralı yoktur. Amazonlarda yaşayan insanların konuştuğu Tucuya dilinde böyle ayrımların yapılabilmesi, onları İngilizlerin çoğundan daha iyi birer tarihçi yapar diyebilir miyiz?” (Trouillot, 2015, s.35)

Bali de, iktidarın ve ideolojik düşüncelerin tarih yazımına etkisini Yahudi Soykırımı üzerinden açıklamaktadır. David Irving, Arthur Butz ve Robert Faurisson gibi bazı bilimciler (ki Bali’nin belirttiği üzere, bu isimlerden yalnızca David Irving, tarihçidir, diğer iki bilimci ise bilgisayar ve edebiyat profesörüdür.), İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudi Soykırımı’nın yapılmadığını, yapılmış olsa bile belgelerde belirtilen Yahudi ölümü sayısının abartılmış olduğunu, soykırım sırasında Yahudileri öldürme yöntemlerinden biri olan gaz odalarının ise, hiçbir zaman var olmadıklarını öne sürmüşlerdir. Bu bilimcilere göre, Yahudi Soykırımı öne sürümünün Almanya’ya zarar vermek amacıyla bazı Yahudiler tarafından kurgulanmış bir öne sürümden ibaret olduğunu savunmuşlardır (Bkz. Bali, 1996, s.15). Adı geçen bilimcilerden İngiliz tarihçi David Irving, Güney Afrika’ya ilişkin çizdiği ırkçı karikatürlerle ve Nazi Almanya’sını

yücelten yazılarıyla tanınmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin birçok kitap yazmıştır. Bunlardan en fazla tartışılan kitabı, 1977 yılında yayımlanan *Hitler'in Savaşı* olmuştur. Irving, kitabında Hitler'in aslında çok güçlü bir lider olmadığını, Yahudi Soykırımı'nı başlatan kişinin o olmadığını ve onun böyle bir amaçtan haberdar olmadığını savunmaktadır. Kitapta ayrıca Hitler'in insancıl bir karakteri olduğu vurgulanmaktadır (Bkz. Bali, 1996, s.18-19).

Tarihi kendi ideolojik düşünceleri doğrultusunda ve iktidar odaklı yazıp yorumlamak, modern dönemle sınırlı değildir. Antik dönemde de Yunan, Roma, Mısır ve Çin gibi uygarlıklar, tarihlerini kendi kurgularıyla oluşturmuşlardır (Bkz. Şen, 2014, s.1). Şen'e göre Batı uygarlıkları, farklı dine ve kültüre mensup ulusları barbar ve katliamcı olarak görmektedir. Batı tarihçileri de, Batı uygarlıklarının bütün dünyada örnek model teşkil ettiğine inandıkları için tarih yazımına önyargılı ve Batı erkinin baskın olduğu bir tavırla yaklaşmaktadırlar (Bkz. Şen, 2014, s.2). Şen, Osmanlı Devleti'nin batılı oryantalistler tarafından çarpıtılarak anlatıldığını savunmaktadır. Ona göre, Osmanlı'ya ilişkin ortaya atılan olumsuz görüşlerin aksine devletin padişahları, halk adına yararlı işler yapmıştır. Örneğin; Yahudiler, bütün Avrupa devletleri tarafından dışlanıp şiddet görürken Sultan II. Bayezid, Yahudilere yurttaşlık hakkı tanımış; Sultan Mecid, sadece bir Yahudi öğrenci için dinine uygun mutfak yaptırmıştır. Osmanlı donanması, gayrimüslim askerlerin dini bayramlarına saygı gösterir ve bayramlarını rahatça kutlamaları için demir atardı (Bkz. Şen, 2014, s.3)¹¹.

1.3. ERK KURAMLARI

Erk ve iktidar ilişkileriyle ilgili geçmişten günümüze gelene değin ortaya atılan kuramların çeşitliliği, tartışılmaz bir gerçektir. Ne var ki bu çalışmada ele alınacak romanlarda anlatılaştırılan tarihsel konular ve konuların erk sorunsalı bağlamında irdelenmesi sürecinde açığa çıkan izleklerin yorumlanması açısından iki farklı erk kuramından yararlanmak yerinde olacaktır. Bu kuramcılar, Niccolo Machiavelli ve Hannah Arendt'tir.

¹¹<http://www.zafersen.com/ideoloji-tarihi-oldurdu-cinayeti-ben-gordum.pdf> 20.06.2017

1.3.1. Niccolo Machiavelli

Niccolo Machiavelli (1469-1527), 15. yüzyıl İtalya'sının Floransa kentinde yaşamış olan bir düşünür, siyasetçi ve devlet adamıdır. Onun güç olgusuna bakış açısında rol oynayan en önemli etken, yaşadığı dönemde Floransa'daki siyasi kargaşadır. Şehir, Fransa Kralı VIII. Charles'in saldırısına uğramış ve krala yenilmiştir. Yaşanan bu yenilgiden dolayı halk isyan etmiş, dönemin iktidar Medicisleri sürgüne gönderilmiş ve tüm bu olanların sonucunda Floransa'da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ne var ki 1512 yılında Floransa'da Cumhuriyet rejimi değişir. Şehir, Fransa Krallığı ile papalığın arasındaki çekişmelerde kalır. Krallığın papalığa yenilmesi sonucu Medicis'ler iktidarı yeniden ele geçirir.

Machiavelli, en ünlü yapıtı *Hükümdar* da bir devletin hangi yollarla güçlü olabileceğini ve gücünü nasıl koruyabileceğini anlatır (Bkz. Bektaş, 1993, s.178). Ona göre “birlik ve düzeni sağlamak için de tutulacak yol, Plato ve Aristo'nun tam aksine, iyilik ve şefkat, adalet değil, güç ve kuvvettir” (Bektaş, 1993, s.182). Machiavelli'ye göre gücünü adaletli bir şekilde kullanmak, gücün kendisinin yanında çok değerli bir erdem değildir. İktidar, yalnız başına en yüce değer olduğu için onu korumak ve devam ettirmek adına adaletten feragat edilebilir. Devletin menfaati, her şeyin üstündedir. Adaletli davranmak, her zaman ve koşulda gücü olumlu anlamda etkileyecek bir şey değildir. Bu yüzden, iktidarın tehlikede görüldüğü durumlarda hukukun üstünlüğü de söz konusu olamaz. Ona göre adalet, her zaman güçlünün yanındadır. En üstün güç de devlet ve devletin iktidarı olduğuna göre ona göre adil olmak da devletin kararına bırakılmalıdır (Bkz. Önalp, 2016, s.129).

Machiavelli'ye göre güç arzusu, insanın özü itibarıyla doğasında mevcuttur. Bu yüzden o, insanın içindeki güç isteğini ve güç için yapılacak her türlü yolu, mübah görür. Dolayısıyla insanlar, güç söz konusu olduğunda acımasız olmanın aksi davranamazlar: “...insanlar kurbanlarını yakalamak için güçlü arzuları olan küçük yırtıcı kuşlar gibi hareket ederler; doğa onları öyle yapmaya iter.” (Machiavelli, 2009, s. 156)

Machiavelli, insanlık tarihine bakıldığında, insanların her yerde ve her dönemde bir şeylere sahip olma arzusunda olduğunun, içindeki hırsın hiçbir zaman tükenmediğinin, her zaman daha fazlasını isteme çabasının devam ettiğinin ve bu yüzden de insanlar arasında devamlı olarak bireysel isteklerin çatıştığının görülebileceğini öne sürer.

İnsanların kötü ve birbirine düşman olmasının temel sebebi, hayatta kalmak ve daha fazlasına sahip olmak amacıyla ötekini alt etme mecburiyeti hissetmesinde yatar. Her birey, güç elde etme konusunda bir diğerinin engelidir. Dolayısıyla da ona göre bütün insanlar, kötüdür (Bkz. Ağaoğullarından Aktaran: Çetinkıran, 2012, s.50). Bu durumda Machiavelli, insanların doğasında var olan kötülüğün nasıl denetim altına alınabileceği üzerine öne sürümler ortaya atar. Ona göre bu denetimi sağlayabilecek tek şey, devletin gücüdür. İnsanların, devletin gücüne ihtiyacı vardır. İçlerindeki kötülük, ancak devlet gücü yoluyla dizginlenebilir (Bkz. Çetinkıran, 2012, s.56). Bu durumda devlet, gerekli gördüğü yerde halkını cezalandırmalı ve gücünü gerektiği yerde kötüye kullanmalıdır; çünkü önemli olan, devletin gücünü koruması ve ayakta kalmasıdır: “...çünkü cezalandırılma korkusuyla insanlar daha iyi ve daha az ihtiraslı olmayı sürdürürler.” (Machiavelli, 2009, 120)

Machievalli, söz konusu *Hükümdar* yapıtında iktidarda olan bir devlet adamının sahip olması gereken özelliklerden bahseder. Ona göre her şeyden önce bir devlet adamının gücünü koruyabilmesi ve devam ettirebilmesi için “iyi olmamayı ve iyiliği yerine göre kullanmayı öğrenmesi gerekir” (Machievalli, 2010, s.59). İyilik, merhamet ve alçak gönüllülük gibi erdemler, bir hükümdarın gücü açısından tehlikelidir. Bu yüzden, “hükümdar kendisini yerinden edecek iğrenç alışkanlıkların utancından uzak durmalıdır” (Machievalli, 2010, s.60). Machiavelli’nin mutlak hâkimiyete sahip olan hükümdarı, gücünü korumak ve artırmak amacıyla her türlü aracı kullanma yetkisine sahiptir. Bu yüzden de hükümdarların “acımasızlığı kaçınılmazdır” (Bkz. Machiavelli, 2010, s.63). Machiavelli, böylece devletin geleceğinin garanti altına alınması için gücün kötüye kullanımını desteklemiş olur:

“...kişinin ülkesinin korunması bir sorun olduğu zaman, adaletli ya da adaletsiz, merhametli ya da gaddarca, övgüye değer ya da rezilce olup olmasına bakılmamalıdır. Bunun yerine her türlü vicdanı, tereddüdü bir yana bırakarak, ülkesinin yaşamını ve özgürlüğünü koruyacak herhangi bir planı sonuna kadar takip etmelidir.” (Machiavelli, 2009, 501)

Machiavelli, ayrıca iktidar sahibinin topluma “örnek yurttaş” kimliğini kazanmaya çalışmaktan vazgeçip sert mizaçlı olmasının ona yaşamı oyunca avantaj sağlayacağı görüşündedir:

“...zira senin tam karşıtın olan onca insan arasında her zaman ve her şeyde iyi insan örneği olmak istersen kesinlikle yitip gidersin. Demek ki bir prens tahtını elinde tutmak

istiyorsa katı yürekli olmasını bilmeyi öğrenmeli ve gerektiğinde bu sanata başvurmalıdır.” (Machiavelli, 1994, s.100)

İktidarın “katı yürekli” olması da, gücünü tehlikede gördüğü anda söz konusu tehlikeyi engellemek için zalimliğe başvurabileceğini göstermektedir. Bu demek oluyor ki iktidarı elinde bulunduran bir hükümdar, güçlü olabilmek için her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmemelidir; çünkü yapılan kötülüklerin, güce sahip olmak gibi haklı bir gerekçesi vardır.

Machiavelli’nin güç anlayışı, “çıkarları her şeyin üzerinde tutma, amaçlara ulaşmak için diğerlerini kullanma ve sömürme olarak” tanımlanmaktadır. Buna ek olarak Machiavelizm düşüncesi, kişilerin yararcı olma, ötekine karşı duygusal bir mesafe koyabilme ve güce giden yolda kullanacakları araçların ve yolların temelinde haklı gerekçeler olduğuna inanma olarak tanımlanmaktadır (Bkz. Önalp, 2016, s.21). Ona göre, bir hükümdarın halkı tarafından sevgisini kazanmaktansa korkusunu kazanmak, ona başarı yollarını daha büyük ölçüde garanti eder; çünkü ona göre insanlar “nankör” varlıklardır:

“Çünkü insanlar hakkında genelde şu söylenebilir: Nankör, değişken, içten pazarlıklı, korkak ve çıkarıcıdır; onlara iyilik ettiğin sürece hepsi seninledir; yukarıda da dediğim gibi, gerekmedikçe kanlarını, mallarını, canlarını ve çocuklarını sana sunarlar ama bir gerekmeğe görsün hepsi senden yüz çevirirler.” (Machiavelli, 1994, s.106)

Machiavelli’nin güç ve iktidar ile ilişkilendirdiği şeylerden biri, şiddet olgusudur. Ona göre bir hükümdar, yönettiği devletin sürekliliğini sağlamak ve kendi gücünü korumak amacıyla gerektiği yerlerde şiddete başvurabilir. Onun için önemli olan, şiddet yoluyla bireylere verilen zararlar değil, her ne koşulda olursa olsun hükümdarın gücünün korunmasının sağlanmasıdır. Bu öne sürümü doğrultusunda, *Hükümdar* yapıtından takip eden örneği verir: Sicilyalı Agathocles, Sicilya’da bir liman kenti olan Syrakusa’da kral olur. Önceleri orduda başkomutan olan Agathocles, gün geçtikçe artan gücünün cesaretiyle Sicilya’ya göz diken bir başka kişi olan Kartacalı Amilcar’a kafa tutar. Onunla sanki devlet meselelerini konuşacakmış gibi onu ve yandaşlarını meyanda toplayıp hepsini öldürtür. Machiavelli, Agathocles’in şiddet yoluyla elde ettiği gücü şu sözlerle över:

“... Agathocles hiç kimseden destek almadı, ama bin bir güçlülle ve tehlikeyle elde ettiği askerlikteki yükselmesiyle hükümdarlığa ulaştı ve ardından çok yüreklice almış olduğu kararlarla onu elinde tutmayı bildi.” (Machiavelli, 2010, s.33)

Gücün önüne geçen her engeli ortadan kaldırmak, ona göre meşrudur. Bu yüzden Machiavelli, şiddete ve öldürmeye karşı çıkmayıp onun güç ilişkilerinde dengeyi kurmak için gerekli olduğunu düşünür. Bu düşüncesine, Roma'nın kuruluş aşamasında Brutus'un ülkesine düşmanla iş birliği yaparak ihanet ettiğini düşündüğü oğullarını öldürtmesi üzerinden örnek verir:

“Böyle olunca yukarıda anlatılan zorlukların bir sonucu olarak mecburen ortaya çıkan bu mahzurların ve karmaşanın önünü almak için Brutus'un oğullarını öldürmekten daha etkili, daha kesin, daha yararlı ve daha gerekli bir çaresi yoktu.” (Machiavelli, 2008, s. 85)

Machiavelli, yapıtında şiddeti destekleyen başka anlatımlara da yer vermektedir. Ona göre, güce sahip olmanın ötesine geçebilen daha büyük bir erdem yoktur. İktidarın tehlikeye düştüğü koşullarda, hükümdar hayvansal içgüdülerle hareket etme özgürlüğüne sahiptir. Bu durumda şiddet, meşrudur:

“Öyleyse şunu bilin iki tür mücadele tarzı vardır: Biri yasalara uyarak, öbürü zora başvurarak. Birincisi insanlara özgüdür, İkincisi hayvanlara. Ama hep olageldiği gibi, birincisi yetmediğinden ikincisine başvurmak gerekir. Onun için bir prens insancayı da, hayvancayı da ustalıkla kullanmayı bilmelidir.” (Machiavelli, 1994, s.09)

Machiavelli'ye göre insanlar, özünde kötü varlıklar olduğu için siyasi bir güç tarafından baskılanmazlarsa toplumda kargaşa ve devletin geleceği açısından tehlike ortaya çıkar. Ona göre başarılı bir iktidarın sırrı, zulmü başarılı bir şekilde kullanmaktan geçer. Tarihten örnekler vererek temellendirdiği bu savına göre bir iktidar, ülkesinde kendi erk çıkarlarına uygun düşecek şekilde güvenliği sağlamak istiyorsa insanlara ölçülü bir şekilde ve gereksiz yere kullanmamak kaydıyla üzerlerinde baskı kurarak zulmedebilir (Bkz. Machiavelli, 1994, s.74).

Machiavelli'ye göre güç ve iktidar ilişkilerinde savaş, kaçınılmazdır. İnsan özü itibariyle kötü olduğundan huzurlu bir ortamı sağlamak her zaman için zordur. Bu yüzden gerek siyasi ve gerekse toplumsal alanlarda savaşların çıkması kaçınılmaz olduğu kadar da zorunludur. Dolayısıyla hükümdarın yapması gereken, olası savaşlara karşı tedbir ve bilinçli bir eğitim almaktır:

“Demek ki bir prensin savaştan ve onunla ilgili hazırlıklardan başka işi, düşüncesi, uğraşı olmamalıdır; zira komuta eden kişiye uygun tek uğraş, tek sanat budur.” (Machiavelli, 1994, s.97)

Böylece anlaşıyor ki Machiavelli'nin insan yapısı anlayışı ve bununla ilişkili olarak siyaset anlayışı, savaşı karşı konulamaz bir şey olarak algılamaktadır (Bkz. Ağaoğulları'ndan Aktaran: Çetinkıran, 2012, s.64).

Machiavelli'nin iktidar anlayışına ilişkin öne sürümlerinden bir diğeri, fethedilen topraklara ilişkindir. O, fethedilen devletlerde hâkimiyet kurmak için hükümdarın yapması gerekenleri şu şekilde açıklar:

“Fethedilmiş eyaletler ya da kentler kendi yasaları altında özgürce yaşamaya alışık olduklarında, daha önce de dediğim gibi, buralarda tutunmak için üç yol vardır: Birincisi, orayı yerle bir etmektir; ikincisi, oraya bizzat gidip yerleşmektir; üçüncüsü, sana dostluklarını sürdürmeyi sağlayacak fazla kalabalık olmayan bir hükümet atadıktan sonra vergi toplamakla yetinip onları kendi yasalarınca yaşamaya bırakmaktır. Fatih tarafından var edilmiş olduğu için, bu hükümet, aslında onun gücü ve desteği olmadan ayakta duramayacağını ve onu hoşnut etmek için elinden geleni yapması gerektiğini çok iyi bilir...” (Machiavelli, 1994, s.56)

Machiavelli'ye göre, bir devletin gücünü artırmak için, gerektiğinde ordusuyla birlikte ülkeleri sömürüp gerektiğinde başkaları üzerinden kazanç elde edebilme hakkı vardır:

“Senin ve uyuğunun malı olmayanları sen de tıpkı Kyros, Caesar ve İskender gibi bol keseden dağıtabilirsin, çünkü başkasının kesesinden cömertlik etmek saygınlığını azaltmaz, artırır.” (Machievalli, 2010, s.62)

İktidarın gücünü koruyabilmesi için gerektiğinde ülke topraklarını işgal etmek de, ona göre yapılması gerekenler arasındadır; fakat bu konuda da hükümdarın dikkat edeceği unsurlar vardır. İşgal sırasına da uygulayacağı şiddetin hesabını iyi yapmalı ve her gün sürmeyecek şekilde bir seferde şiddet uygulayarak başarıya ulaşmaya çalışmalıdır (Bkz. Machiavelli, 1994, s.74). İktidarı korumak uğruna da kötülük yapılabileceğini savunurken de, söz konusu kötülüğün yapılma şekli hakkındaki görüşlerini bildirir. Yukarıda açıklanan savına benzer şekilde hükümdarın devleti için sahip olduğu iktidarı korumak için yapacağı “Kötülük bir seferde bütünüyle yapılmalıdır. Tatmak için ne kadar az zaman olursa o kadar az yaralayıcı olacaktır.” (Machiavelli, 1994, s.75) öne sürümü de, yukarıdaki açıklamayı destekler niteliktedir.

Machiavelli'ye göre, *Söylevler* adlı yapıtında belirttiği üzere mutlak monarşi, devlet içindeki düzensizliği ve kargaşayı ortadan kaldırıp Cumhuriyet rejimine geçmek için bir araçtır. Onun savunduğu nihai güç şekli, Cumhuriyet'tir. Cumhuriyet, halkın özgürlüğünü temsil eder. Cumhuriyet yoluyla sağlanan özgürlük de, bir devletin geleceği açısından olumlu sonuçlar doğurur (Bkz. Önalp, 2016, s.44):

“Ayrıca dikkat edilmelidir ki, halkın hükümet ettiği devletlerde insanlar hep, bir diktatörün yönetimindeki devletlerde yaşamış insanlara göre olağanüstü ve daha büyük ilerlemeler göstermiştir.” (Machiavelli, 2008, s. 201)

Bununla birlikte, Cumhuriyet, bir gün büyük bir tehdit altına girerse bu durumda yönetimde geçici süreliğine yasaların ihlali söz konusu olabilmelidir. İktidar sahibi kimse, gerektiğinde “zor ve hile yoluna başvurarak” devletin içine düştüğü tehlikeli duruma müdahale etmelidir (Bkz. Önalp, 2016, s.45).

Machiavelli; düşünceleri, günümüzde modern politikaya uyarlanabilecek siyasetçilerden biri olarak görülmektedir. Güç olgusuna ilişkin ortaya attığı kuramı, çağdaş politik ve akademik birçok tartışmada “modern dünyanın karanlık tarafının kurucusu” olarak ele alınmaktadır. Düşünceleri kimileri tarafından yaşadığı dönemin siyasal çalkantılı ortamı itibarıyla anlaşılır olarak karşılanırken, kimileri tarafından onun sınırsız gücü savunduğu düşünülmekte ve “Makyavelyan denilen ahlak dışı politikaların sorumlusu” olarak görülmektedir (Bkz. Satıcı, 2015, s.113). Sonuç olarak Machiavelli’nin güç kuramına ilişkin ortak bir görüş söz konusu değildir. Yine de Machiavelli’nin siyasi güç olgusuna ilişkin ortaya koyduğu saptamalar, günümüzde de geçerliliğini korumakta ve güç kuramıyla ilgilenen birçok kişi için fikirleri yol gösterici olmaktadır. Machiavelli’nin güç kuramı, kendisinden sonraki devlet adamlarının fikirlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Örneğin; Prusya Kralı II. Friedrich, Adolf Hitler, Stalin, Napolyon ve Mussolini gibi isimler, onun güce ilişkin ortaya koyduğu düşüncelerinden etkilenmiş ve sahip oldukları gücü bu düşünceler doğrultusunda yönetmiştir (Bkz. Bektaş, 1993, s.181).

1.3.2. Hannah Arendt

Alman siyaset bilimci ve filozof Hannah Arendt (1906-1975), iki dünya savaşının yapıldığı bir yüzyılda yaşamıştır. Nasyonal Sosyalizm’in iktidar olduğu Almanya’da Yahudilere yönelik soykırım politikasına da tanık olması, onun politika üzerine yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bir Yahudi olarak antisemitizmin Almanya’da yaygınlaşmasıyla birlikte olaylara kayıtsız kalamayacağını anlamış ve antisemitik propagandaları araştırmaya başlamıştır (Bkz. Pehlivanoglu, 2011, s.4-5).

Arendt’in erk ve iktidar eleştirisinin temeli, Birinci Dünya Savaşı sonrası yayılan totalitarizme dayanır. Totaliter bir rejim olarak Nasyonal sosyalizmin yarattığı

antisemitizm ve emperyalizmi ise, totalitarizmin kaynakları olarak görür ve totalitarizm üzerinden genel anlamda da iktidarlar tarafından uygulanan şiddeti, ırkçılığı ve yayılmacılığı eleştirir. Arendt; antisemitizm, emperyalizm ve totalitarizmin 20. yüzyılın güç dengelerini belirleyen en önemli kavramlar olduğunu savunmaktadır. Ona göre Hitler gibi baskıcı bir yöntemle devletin idaresini sağlamaya çalışan liderler, kendi çıkarlarına uygun düşen amaçları, sanki toplumun yararına olacaktı gibi göstererek yaptıkları eylemleri toplumun gözünde meşrulaştırmaya çalışırlar. Arendt'e göre, ideolojilerin başarılı olmasının sebebi, insan psikolojisinde var olan boyun eğme ve güçlüler tarafından yönetilme isteğidir. Bu istek, en az güç istenci kadar güçlüdür (Bkz. Arendt, 2016c, s.49). Arendt, Almanya'nın Hitler iktidarı döneminde siyasetin amacına hizmet etmediği ve siyasetin değerini yitirdiğini düşünür. Ona göre, baskıcı, ırkçı ve şiddet yanlısı bir rejimin söz konusu olduğu bir ülkede sağlıklı bir politik alanın varlığından söz etmek olanaklı değildir. Modern dünyanın yarattığı bu baskıcı şiddet ortamı, insanları kutuplaştırmış ve onları yersiz-yurtsuz bir yaşama mahkûm etmiştir.

Arendt, iktidarın var olmasını destekler. Hatta bir ülkeyi ayakta tutmanın yolu olarak, onun bir iktidar tarafından yönetilmesini gösterir. Onun karşı çıktığı düşünce ise, iktidarların keyfi olarak ırkçılığa, yayılmacılığa ve şiddete başvurmasıdır. Baskıcı ve kişisel çıkarları gözetken iktidarlar, güce sahip olmanın en etkili ve kesin çözümünü, "yıkma" olarak görürler; çünkü gücü elde etmek isteyen her insanın gücünün önünde duran engelin tamamıyla yok olduğundan emin olabilmesi ancak, o engelin yok edilmesiyle olanaklı olur (Bkz. Arendt, 2016b, s.47). Gücü büyük bir tutkuyla isteyen devletler, sürekli olarak ötekini güçsüz bırakmak niyetini taşır; çünkü bu istenç, kendi içkin yasasında vardır. Bu türden devletler, diğer devletlerle sürekli olarak bir savaş durumu içindedir ve "kendi yararına uygun olan" hariç her durumu ve düzeni yok etme çabası içindedir. Onların güç anlayışı, "her insana ya Zafer ya Ölüm getirecek" son savaşa değin kendinden güçsüz olanı yok etmektir (Bkz. Arendt, 2016b, s.49).

Arendt, şiddet, ırkçılık, totalitarizm ve emperyalizm kavramlarını, tarihçesinden başlayarak günümüze kadar geldiği süreci anlatarak sorunsallaştırır. Burada amaç, söz konusu kavramların geçmişten günümüze nasıl şekillendiğini göstermek suretiyle üstünü örtmek değil, aksine açmaktır. Bu yüzden ona göre gelecek için insanlığa görevler düşmektedir. Susmak değil, konuşmak gerekir. Tepki göstermek, insanın

insanlığa borcudur; çünkü Arendt'in eleştirdiği kavramlar, modern çağda git gide daha tehlikeli bir hal alarak güncelliğini korumaktadır.

Arendt'in erki ilişkilendirdiği olgulardan biri, şiddettir. Arendt, 20. yüzyılın savaş ve yıkımlarına tanık olan biri olarak şiddet olgusunu *Şiddet Üzerine* adlı yapıtında sorunsallaştırır. Söz konusu yapıtında şiddetin temelinde yatan etmenlerin ne olduğunu ve modern dünya yaşamına bu denli sinen bir olgu olmasının nedenlerini irdelemek suretiyle şiddet olgusuna eleştirel yaklaşır. Arendt, ayrıca politikanın söz konusu olduğu yerde, modern çağda olageldiği gibi muhakkak şiddetin de olması gerekip gerekmediğini tartışmaya sunar. Arendt, Modern Çağ'ın güç tartışmasını Antik dönemdeki güç ilişkileriyle karşılaştırmak suretiyle yapar. Antik dönemdeki şiddet olgusu, hane içerisinde sınırlı ve kölelere uygulanan bir eyleme dönüşerek ortaya çıkar. Bu durumda şiddet, “politika öncesi” bir eylem olarak görülebilir. Modern Çağ'da ise şiddet, politik bir özellik kazanır; çünkü Modern Çağ'da uygulanan şiddet, hane içerisinde çıkmış ve kamusal alana dağılmış durumdadır. Ne var ki bu değişim, olumsuz yönde olmuştur. Şiddet, politikanın anlamını kaybetmesine neden olmuştur. Modern çağın iktidar ilişkileri, bireysel çıkarların göz önünde bulundurulmasıyla açığa çıkar. Dolayısıyla, bu haliyle “ortak insani dünyayı” yerle bir etmiştir. Şiddet uygulayanlar bu nedenle, kişisel çıkarlarını ortak insani çıkarların üstünde gören kimselerdir. Şiddet uygulayan bir kimsenin amacı, baskının olduğu bir dünya yaratmaktan başka bir şey değildir. Bu da, kuşkusuz bireyin eylemlerini kısıtlayıcı bir durumdur (Bkz. Pehlivanoğlu, 2011, s.88).

Arendt, 20. yüzyılı, savaşların ve şiddetin yüzyılı olarak tanımlar. Savaş teknolojisinin geliştirdiği yenilikler ile birlikte şiddetin arttığı bir dünyada ona göre hiçbir siyasal amaç, böylesine bir kırımın yapılmasını meşrulaştıramaz (Bkz. Arendt, 2016c, s.9). Örneğin; totaliter rejim, gücünü korumak ve artırmak için modern dünyanın icat ettiği ileri teknolojik silahlarla şiddetin yol açtığı yıkımı daha da artırmıştır. Bu durumda, şiddet artık modern çağda farklı bir boyuta geçmiştir. Arendt'in güç ve şiddet olgusu arasındaki ilişki ile ilgili ortaya attığı temel öne sürüm, söz konusu iki olgunun bu zamana değin öne sürüldüğünün aksine birbirine zıt düşen olgular olduğudur. Arendt'e göre, iktidar ile şiddet birbiriyle karşıtlık oluşturur. Birinin egemenliğini kurduğu ve tanındığı yerde, diğeri yer edinemez; çünkü ona göre şiddet, iktidarın tehlikeye düştüğü

yerde belirir. Şiddet, kendi haline bırakılırsa iktidarın yok olmasına neden olur. Şiddet, iktidar yaratabilme yeteneğinden acizdir (Bkz. Arendt, 2016c, s.67-68):

“İktidar, her zaman sayılara gereksinim duyar; oysa şiddet araçlara dayalı olduğundan bir yere kadar sayıların gücü olmaksızın da idare edebilir.” (Arendt, 2016c, s.52)

Şiddet, gücün kötüye kullanımının bir biçimi olarak onu destekleyen sayıları elde edemezse dahi baskı ve zorlama yoluyla uygulanır. Şiddet, bu haliyle bireyler tarafından itaat görse dahi bu onun güçlü değil, aksine güçsüz ve aciz karakterini gösterir. Ne var ki iktidar ile şiddet, modern dünyada her zaman birbiriyle iç içe görülür. Şiddet, hem iç hem de dış ilişkilerde iktidarı ayakta tutabilmek için her zaman son çare olarak düşünülür. Bundan dolayı da şiddet, iktidarı ayakta tutmanın ön koşulu gibi görülür (Bkz. Arendt, 2016c, s.57). Aslında şiddet ona göre, “iktidarın en çok göze batan dışavurumundan daha fazla bir şey değildir.” ve C. Wright Mills’in “iktidarın nihai biçimi şiddettir.” sözü üzerinden her iktidarın öyle ya da böyle muhakkak şiddete başvuracağını dile getirir (Bkz. Arendt, 2016c, s.45).

Arendt’e göre hükümet ile halk arasında çıkan bir çatışmada, hükümetin şiddet araçları halkınkilere göre üstün olduğu için kazanan daima devlet olur. Fakat bu kazanım da, hükümetin iktidar yapısı sağlam olduğu sürece olanaklıdır. Savaşımında ister haklı, isterse haksız olsun emirlere itaat edildiği sürece iktidar, daima kazanır (Bkz. Arendt, 2016c, s.58-59). İktidar, insanın yalnızca “eyleme” yeteneğiyle sınırlı değildir. O, aynı zamanda grup ile birlikte ve uyum içinde hareket etme özelliğini de içinde taşır. İktidar, hiçbir zaman yalnızca bir bireyin tekelinde değildir, bir grubun ve halkın tekelindedir ve ancak söz konusu halk ve grup bir arada olmayı sürdürebildiği sürece iktidarın varlığından söz edilebilir. Kendisini destekleyen kitle olmaksızın iktidarlar, varlıklarını koruyamaz (Bkz. Arendt, 2016c, s.54-55). Başkaları tarafından desteklenmeyen iktidar, şiddeti de hiçbir şekilde başarıyla kullanamaz (Bkz. Arendt, 2016c, s.61).

Arendt’e göre şiddetin her zaman haklılaştırmaya ihtiyacı vardır (Bkz. Arendt, 2016c, s.91). Irkçı ideoloji benimseyen iktidarlar için de şiddeti meşrulaştırmanın tek yolu, ırkçı bir politika izleyerek güçsüzlere uygulanan şiddeti haklı çıkarmaktır. Ne var ki Arendt’e göre şiddet, hiçbir dava adına meşrulaştırılamaz. Hiçbir insani amaç, şiddet uygulamaya gerekçe olarak gösterilemez:

“Şiddet, davaları destekleyemez; ne tarihi, ne de devrimi, ne ilerlemeyi ne de tepkiciliği destekleyebilir. Ama sıkıntıları dramatize edebilir ve onları kamu gündemine getirebilir.” (Arendt, 2016c, s.93)

Arendt’e göre, baskıcı ve dayatmacı iktidarlar için “silahın namlusunda büyüyen iktidardan daha güçlü bir iktidar yoktur” (Arendt, 2016c, s.47). Ne var ki Arendt’in kendisine göre “... bir silah namlusunun ucunda asla iktidar gelişemez” (Arendt, 2016c, s.64). İktidar eylemlerinin şiddete dönüşmesi, galibiyet getirebilir. Bununla birlikte bu galibiyetin bedeli, ona başvuran güçler için de yüksektir (Bkz. Arendt, 2016c, s.64). Şiddete başvuran iktidar, nefsi müdafaa olmadıkça yıpranmaya mahkûmdur; çünkü o, özü gereği “tahrip gücüne sahiptir” (Bkz. Arendt, 2016c, s.64). Şiddet, kuşkusuz ki dünyayı değiştirir; fakat burada değişimden kasıt, olumsuz yönde bir değişimdir. Şiddet, ancak daha şiddetli bir dünyayı getirir (Bkz. Arendt, 2016c, s.95).

Arendt, antisemitize ilişkin düşüncelerini genel anlamda ırkçılık düşüncesiyle ve totalitarizm üzerinden sorunsallaştırır. Arendt, ırkçılığa ilişkin fikirlerini, Nazizm üzerinden açılar. Ona göre ırkçılık, Yahudiler açısından “ölümcül bir tehlike” den başka bir şey değildir (Bkz. Arendt, 2016a, s.29). Arendt’e göre, bir halkın bir başka halkı, “yüceltilmiş iç nitelikler ölçütüne göre” değerlendirmesinin ve onun erke sahip olma ve üstünlük düşüncesiyle varlığını, değerlerini ve kültürünü reddetmesi, büyük bir “kibirlilik” göstergesidir (Bkz. Arendt, 2016b, s.187). Milliyetçiliği totalitarizm iktidarının kaynaklarından biri olduğunu öne süren ve onu ırkçılık olarak yorumlayan Arendt’e göre bu kavram, kendisini diğer halklardan üstün görme fikriyle donatılmıştır:

“Siyaseten völkisch (milliyetçilik) her zaman, kendi halkının “düşman bir dünya” ile kuşatıldığını, “hepsine karşı tek başına” olduğunu, bu halkla diğer tümü arasında temelli bir fark bulunduğunu vurgular. Halkının benzersiz, tekil, diğer hiçbirisiyle karşılaştırılmaz olduğunu iddia eder ve insanın insanlığını ortadan kaldırmaya alışkanlık kesp etmeden çok önce ortak bir insanlığın olanağını teorik olarak inkâr eder.” (Arendt, 2016b, s.187)

Arendt, ırkçılığı “insan olmamak” olarak yorumlar; çünkü ona göre insan olmak, insanın kendinde var olan bireyselliğini ve ötekilerden farklılığını ortaya koymasıyla sağlanabilir. Söz konusu bireyselliğin yok olması demek, “çoğulluğun” da ortadan kalkması anlamına gelir. “Bu da ortak dünyanın kurulması önünde bir engeldir.” Zira yeryüzünde yalnızca insan değil, “insanlar” yaşamaktadır (Bkz. Pehlivanoğlu, 2011, s.15). Arendt, ırkçılığın Batı dünyası başta olmak üzere bütün insanlığın sonunu getireceğini öne sürer; çünkü ırk fikri, en başından itibaren “insanlığın sonu” demektir. “Halkların kaynağı değil, çöküşüdür... ve insanın doğal olmayan ölümüdür” (Bkz.

Arendt, 2016b, s.68). Dolayısıyla da insani bir amaç taşımaz. Arendt'in sorunsallaştırdığı bir başka kavram da, emperyalizmdir. O, fethetmenin iktidarlarda "vicdani bir rahatsızlık" hissettirmesi gerektiğini belirtmek suretiyle yayılmacı politikaya eleştirel yaklaşır (Bkz. Arendt, 2016b, s.16). Arendt, modern dünyanın emperyalizm hastalığını, Cecil Rhodes'in ünlü sözü "Yayıлма, her şeydir." sözü üzerinden örneklendirir. Rhodes, "şu yıldızları... asla ulaşamayacağımız o muazzam dünyaları... Elimde olsa hepsini ilhak ederdim." sözüyle yenedünyanın "itici ilkesini" keşfettiğini kanıtlar (Arendt, 2016b, s.11). Yayılmacılık, modern iktidarın "sürekli ve yüce amacı" dır (Arendt, 2016b, s.14). Arendt, emperyalizmi savunanlar için güce sahip olmanın vazgeçilmez bir ilke olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

"İlhak edemeyeceği için yıldızlara kıran emperyalist kafalı işadamları, gücün güç için örgütlenmesi halinde daha fazla güç yaratacağının farkına vardılar." (Arendt, 2016b, s.44)

Arendt, emperyalizmin burjuva tarafından ekonomik çıkarlar doğrultusunda geliştirildiğini savunur. Ekonomik genişleme, ulusal sınırlara ulaştığında burjuva, yüzünü siyasete çevirmek durumunda kalır; çünkü ekonomik büyümenin devam etmesi demek olan kapitalist sistem, sürekliliğini korumak istiyorsa, sırtını hükümete dayamalı ve genişleme ilkesini "dış politikanın nihai siyasi amacı" haline getirmelidir. Modern Çağ da gösteriyor ki burjuva sınıfı, bu amacında başarılı olmuştur (Bkz. Arendt, 2016b, s.15). Emperyalizm, toplumlara herkes için "ortak iyinin" ve "bireysel çıkarların" hizmetinde olduğu görüşünü aşılama çalışmıştır. Toplumlarda hâkim olan iktidarlara, emperyalizm politikasının gerek sömüren ve gerekse sömürülen ülkeler açısından "ortak çıkar"larına uygun düştüğü görüşünü savunarak yaptıkları uygulamaları, herkesin gözünde meşrulaştırma çabalarına girmişlerdir (Bkz. Arendt, 2016b, s.60). Arendt'e göre, şiddet her zaman siyasi eylemlerin "son sözü" olmuştur. Emperyalist düzenden önce de şiddet vardır. Fakat yayılmacı düzende olduğu kadar hiçbir zaman iktidarlara hedefi haline gelmemiştir. Modern dünyada "iktidar için kullanılan şiddet, geride çığnenmedik hiçbir şey kalmayınca dek durmayacak yıkıcı bir ilkeye döner." (Arendt, 2016b, s.34)

Emperyalizmin güç alanlarına girmesiyle birlikte güce karşı olan açlığın, ancak yıkıp yok etmekle bastırılabilceği bir düşünce egemen olur (Arendt, 2016b, s.45). Güce sahip olan kişi, gücünün önünde duran her şeyi yok etmeyi göze alır, çünkü ona göre "tek hedefi güç yaratmak ve biriktirmek olan bir makinanın nihai hedefine hizmet

etmeyen ve uymayan her insan ve her düşünce, tehlikeli bir baş belasıdır.” (Arendt, 2016b, s.45-46)

Arendt, emperyalizmin şiddeti olduğu kadar, ırkçılığı da yücelttiği görüşündedir. O, Hitler iktidarının dünyayı fethetme isteğini, “uğursuz bir iş” olarak değerlendirir. Nazilere göre, dünyaya sahip olmak için uyguladıkları en başarılı propagandalarını, ırkçılık politikasının sağladığı kanaatindedirler (Bkz. Arendt, 2016b, s.69). Arendt, Hitler iktidarının ırkçı politikasından yola çıkarak şu düşünceye varır: “İrkçılık, yüzyıl dönümünden itibaren emperyalist politikaların en güçlü ideolojisi olmuştur.” (Arendt, 2016b, s.70). Arendt, ırkçılığı ve yayılmacılığı Afrika’nın Batı tarafından sömürülmesi örneği üzerinden de ele alır. Sömürge elde etmek için Kara Kıta’ya giden Alman, İngiliz, Hollandalı ve Fransız ırkları, zaman içerisinde bu topraklarla bütünleşerek “Afrikaner” ismi verilen beyaz bir ırk türünü meydana getirirler. Bu beyaz ırk türüne Boerler adı verilir. Bu çiftçi ırk, sömürge için kullanılan ve genel olarak asker ve denizcilerden oluşan bir türdür (Bkz. Uçar, 2008, s.30-35). Boerler, Afrika topraklarında yaşayan yerlilerle karşılaştıklarında onları “ne insana ne hayvana benzeyen ve hiçbir kavranabilir medeni ve siyasi gerçekliğe sahip olmaksızın” Afrika’yı işgal eden mahlûklar olarak görüp dehşete düşerler. Bu mahlûkların da biyolojik olarak insan türü olduğu gerçeği, Boerleri yerlilerin kendileriyle aynı insan türünden gelemeyeceği düşüncesine götürür. Boerlerin yerlilere karşı takındığı tavır, tam anlamıyla ırkçılıktır. Bu durumda yapılması gereken tek şey, tıpkı Boerlerin Hotanto kabilelerini yok ettiği gibi, hepsini yok etmektir (Bkz. Arendt, 2016b, s.115-116). Arendt, bu durumu dünya adına oldukça endişe verici bulur. Ona göre dünyanın en tehlikede olduğu durumlardan biri, bir uygarlığın kendisinden güçsüz durumda olan insanları “vahşilik koşullarında” yaşamaya zorunlu bırakmak yoluyla kendi içinde “barbarlar” yaratabilmesi durumunda ortaya çıkar (Bkz. Arendt, 2016b, s.314). Arendt, bu bağlamda Üçüncü Dünya Ülkeleri’nin yerli ayaklanmalarının seyrekliğini eleştirir. Arendt, yerlilerin ezilen ve yoksulluğa terk edilen insanlar olarak haksızlıklara daha fazla ses çıkarmak zorunda oldukları iletilisini verir. Öbür taraftan güçsüz insanların Arendt’in “kurtuluş hareketleri” olarak nitelendirdiği eylemlerinin dünya üzerindeki güç sistemini değil, yalnızca kişileri değiştirebileceğini düşündüğünü belirtir (Bkz. Arendt, 2016c, s.32). Bu anlamda da, gelecek için insanlar adına duyduğu endişeyi belirtmiş olur. Arendt, bu türden

“devrimci hareket” lerin adalet duygularıyla ve herhangi bir çıkar gözetmeksizin salt insanlara duyulan şefkat duygusuyla gerçekleştiğini savunur (Bkz. Arendt, 2016c, s.35).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. TARİHSEL ROMAN KAVRAMI

2.1.1. Tartışmalı Bir Tür Olarak Tarihsel Roman

Çalışmada erk sorunsalı bağlamında irdelenecek olan romanların tarihsel roman türünün özelliklerini göstermesi ve bu yüzden söz konusu türe dâhil olması dolayısıyla çalışmanın ikinci bölümünde tarihsel roman türü, türle ilgilenen ya da türü ilgilendiren kuramsal tartışmalar yapan bilimcilerin düşünceleri ışığında açıklanacaktır.

Yazınsal bir tür olan tarihsel roman, kuramcılar tarafından birçok açıdan tartışma konusu yapılan bir türdür. Tarihsel roman kuramcısı Aust, bu tartışmalardan tarihsel romanda gerçeklik-kurgu sorununa ve tarihsel romanın yazınsal bir tür olarak özerkliği konusuna dikkat çekmektedir. Özerklik sorunsalı, türü oluşturan tarihi olaylar ve yazınsal kurmacanın birlikteliğinden doğan bütünlüğe ilişkindir. Aust, *Tarihsel Roman* adlı kuramsal kitabında, tarihsel roman türünün yazınbilimciler tarafından tarihsel olgular ile yazınsal kurmaca arasında sıkışıp kalmış bir “ara tür” (Bkz. Aust, 1994, s.1) olarak görüldüğünü belirtir. Başka bir deyişle tarihsel roman; ne yazınsal bir tür, ne de tarih metinleri kapsamına alınabilecek belirsiz bir tür olarak nitelendirilmektedir. Bu yüzden de tarihsel romanları, herhangi bir türe dâhil edememe sorunu ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz bu durum da, türün özelliklerinin sınırlarını çizme konusunda zorluk yaratmaktadır.

Tartışmalardan bir diğeri, türün başlangıcından itibaren kötü bir estetiğe sahip olduğu ve roman-tarih ikiliği arasında kaldığı için yalnızca eğlence sanayiinin hizmetinde olan bir tür olduğu yönündedir. Bu durum da Aust’a göre, tarihsel romanı değersiz ve aşağılayıcı bir duruma düşürmektedir (Bkz. Aust, 1994, s.1). Aust da, tarihsel roman türünün estetik boyutunun göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünmekte ve roman içinde işlenen tarihi olayların kurgusal boyutunun, söz konusu türe ilişkin en çok üzerinde durulması gereken konulardan biri olduğunu düşünmektedir. Ona göre gerçekliğin romanda olduğu gibi yansıtılması, romanın estetik değerini azaltacağı için tarihsel romanda anlatılaştırılan konunun tarih-kurgu biçiminde iki boyutlu işlenmesi gerekmektedir (Bkz. Aust, 1994, s.1).

Aust'un bu savını destekleyen düşüncelerden biri, kuşkusuz Alman yazar Döblin'e aittir. Döblin, tarihsel romanın tanımını şu şekilde yapar: "Tarihsel roman, her şeyden önce bir romandır, tarih değil" (Döblin'den Aktaran: Gögebakan, 2004, s.13). Aust ve Döblin'in açıklamalarından yola çıkılacak olursa her ikisinin de tarihsel romanı, yazınsal bir tür olarak kabul ettiklerini söylemek olanaklıdır. Tarihsel roman, her ne kadar bazı yazınbilimciler tarafından bir "ara tür" olarak görülüyorsa da, yazar romanında anlatılaştırdığı tarihsel olayları kurgu yoluyla okuyucuya aktarmalıdır; çünkü tarihsel roman, öncelikle bir roman türüdür ve bir tarih metni değildir. Dolayısıyla bir romanda olması gereken unsurlara sahip olmalıdır. Sahip olduğu yazınsal unsurlarla birlikte tarihsel romanı bir tarih metni değil, bir yazınsal ve roman türü olarak kabul etmek olanaklıdır.

Edebiyat ve tarih bilimi eleştirmenlerinin türe ilişkin bir başka tartışması, romanda anlatılan tarihi olayların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı yönündedir. Kimi eleştirmenler, tarihsel romanlarda anlatılaştırılan tarihi olayların güvenilirliğinden ve tarihsel nesnelliğinden şüphe etmekte ve onu tarihi yanlış aktarmak ve okuyucuyu bilinçli bir şekilde kandırmakla suçlamaktadır. Bu yüzden de, tarihsel roman uzun yıllardan bu yana, okurunu cezbeden ve eğlendiren, fakat bilimsellikten uzak bir şekilde "geçmiş dünyaları" anlatan ve "Edebi değeri olmayan ya da eğlence amaçlı yazılan eserler" içerisinde yer alan bir tür olarak değerlendirilir (Bkz. Ofner, 2004, s.7).

Ne var ki 20. yüzyılda hem edebiyat, hem de tarih biliminin sınırları ve imkânları üzerine yeni kuramsal tartışmalar ortaya atılmış ve her iki bilim arasındaki ilişkide farklı bir değerlendirmeye varılmıştır. Edebiyat ve tarih bilim arasındaki ilişki ve kurgu-gerçeklik sınırının belirlenmesine ilişkin olarak ortaya atılan bu görüşler, çalışmanın *Tarihsel Romanlarda Kurgu ve Gerçekliğin Sınırları* bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Türe ilişkin bir başka eleştiri konusu ise, biçim-içerik çelişkisi üzerinedir. Tarihsel romanın biçim olarak edebiyatın, konu olarak ise tarihin alanına girdiği düşünülmekte, bu yüzden de tartışmaların odağı durumuna gelmektedir (Bkz. Unger, 2012, s.14). Bu tartışmaya bakılacak olursa, yalnızca biçim açısından da olsa tarihsel romanın edebiyat alanının bir parçası olduğu kabul edilmekte, bununla birlikte anlatılaştırdığı konuların tarih kapsamlı olması nedeniyle eleştirilmektedir. Türe ilişkin tartışılan bir başka konu

ise, tarihsel ve kurmaca malzemenin arasında bir “sentez” sağlanıp sağlanamayacağı ve bu durumda hangi malzemenin baskın gelmesi gerektiği yönündedir (Bkz. Unger, 2012, s.14).

2.1.2. Türün Tanımı veya Tanımsızlığı Üzerine

Tarihsel romana ilişkin, başka deyişle tarihsel romanın ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olduğu ya da olması gerektiği konusunda edebiyat kuramcıları arasında ortak bir görüş birliği söz konusu değildir. Bu yüzden de, türün tanımını sınırlandırmak ve onu belirli bir kalıp içerisine yerleştirmek zordur. Bu durumu, Ansgar Nünning, şu şekilde anlatır:

“Bei wenigen Genres dürfte die Diskrepanz zwischen einem intuitiven Vorverständnis von deren Beschaffenheit und einer präzisen Benennung der konstitutiven Merkmale ähnlich gross sein wie beim historischen Roman.¹²” (Nünning, 1995, s.92)

Nünning’in sözünü ettiği bu çelişki; hem tarihsel romana ilişkin net bir tanımı olanaksız hale getirme, hem de tarihsel romanla ilgili sorulara verilen yanıtlardan ziyade yeni sorular doğurur niteliktedir (Bkz. Unger, 2012, s.25). Bu belirsizlik de, tarihsel roman türünü diğer türlerden ayırma gibi bir sorunu karşımıza çıkarmaktadır. Bu durum, bazı edebiyat bilimci ve yazarların “dass jeder Roman als ein historischer gelesen werden kann¹³” öne sürümüne götürebilmektedir (Bkz. Unger, 2012, s.26). Nünning, türe ilişkin genel-geçer bir tanım yapılamamasının gerekçesini, tarihsel romanın “melez” bir tür olması olarak gösterir. Ona göre tarihsel roman, farklı türlerin özelliklerini bir arada taşır. Kurgu ile gerçeklik arasındaki ayrımın sınırlarını sorgular; çünkü tarih biliminin konularını, edebiyatın yazınsallaştırma biçimlerinden biri olan kurgulamanın araçlarıyla birlikte ele alır (Bkz. Nünning, 1995, s.92).

2.1.3. Tarih-Edebiyat Bilimi İlişkisi

Yirminci yüzyıl sonlarına doğru tarih bilimine yaklaşım, önemli ölçüde değişime uğrar. Tarihin edebiyata malzeme sağlaması, edebiyat ile tarih yazıcılığını birbirine yaklaştırır. Bu dönemde tarih biliminin edebiyat bilimiyle ilişkisini ve etkileşimini inceleyenler arasında Hayden White, Hans Kellner ve Frank Ankersmit gibi bilimciler gösterilebilir.

¹² Yapısına ilişkin sezgisel bir ön bilgi ve temel özelliklerine dair kesin bir adlandırma arasındaki çelişki, çok az yazınsal türde tarihsel romanda olduğu kadar büyüktür. (Çeviri, tarafıma aittir.)

¹³ Her roman, tarihsel bir roman türü olarak okunabilir. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Sayılan bu bilimciler, tarih ile edebiyat bilimi arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmek için ilk önce tarih bilim ve kurgu arasındaki ilişkiyi irdelemek gerektiğini düşünürler (Bkz. Güven, 2016, s.524). Örneğin; yukarıda sayılan isimler arasında White, tarih yazımında yazınsallaştırmanın temel öğelerinden biri olan kurgunun önemine dikkati çeker. White’a göre, 19. yüzyılın birçok tarihbilimcisi, “gerçeklerin sağır olduğunu” (Bkz. Wickert, 1993, s.5) dikkate almadıklarını söyler. Ona göre tarihçi, gerçeklerin duyma yetisini, onları ancak metnini oluştururken dilsel araçlar ve biçimlendirmeler kullanarak aktarırsa sağlar. Bu dilsel araçlar ve biçimlendirmeler ise, roman yazarı ve şairin yapıtlarını yaratırken kullandıklarıyla aynı olmalıdır; çünkü White, tarihsel bir metnin “yazınsal bir eser” (Bkz. White, 1986, s.101) olarak görülmesi gerektiği düşüncesindedir. Roman yazarları kurguladıkları dünyada yaşanan kurgusal olaylarla, tarihçiler ise, gerçekte yaşanmış olaylarla ilgilenir; fakat tarihçinin aktardığı olayların yapıtında bir bütünlük sağlayabilmesi için, tıpkı edebiyat yazarlarının yaptığı gibi dilsel malzemelerden ve biçimlerden yararlanması gerekmektedir. Tarihsel malzemeyi olduğu gibi ve kronik sıralamasına göre aktaran tarihçiler, “tarihsel olaylardan “yalnızca bir araya getirilmemiş ve tamamlanmamış düzensiz bir yığıntı” yaratırlar ve metinlerinde bir bütünlüğe ulaşamazlar (Bkz. White, 1986, s.149). Kurgusal araçların tarihçi tarafından metin oluşturmada sırasında kullanılması, yalnızca bilinmeyen dönemleri ve onların özelliklerini tanımaya değil, aynı zamanda tarih hakkındaki bilimsel araştırmaların sonuçlarını da hedef kitleye anlaşılır bir şekilde aktarmaya yardımcı olur.

Edebiyat bilim ile tarih bilim arasındaki ilişki, iki bilim arasındaki benzerlik ve farklılıkları da ortaya çıkarır. Tarih ve edebiyat bilimin en belirgin ortak özelliği, ikisinin de malzeme olarak dil ve metinlerden yararlanıyor olmasıdır. Bir tarihçi, yazınsal metinlerden yararlanarak tarih bilimine katkıda bulunurken, bir edebiyatçı da, tarihsel bir metin ile kurguyu birleştirerek edebiyata yarar sağlar (Bkz. Güven, 2016, s.523). Kula’ya göre ise, iki bilim arasındaki en önemli farklardan biri, tarihin bir bilim olması ve edebiyatın iki aşamalı bir alanı kapsamasıdır. O, iki bilim arasındaki farkı şu şekilde anlatır:

“Her şeyden önce tarih bir bilimdir. Dolayısıyla tarih, bilim sıfatını hak edebilmek için araştırma nesnesi, yöntemleri ve çıkarımları bakımından nesnellik ilkesine uygun olmak, bir başka deyişle, doğruluğu ve/veya yanlışlığı bakımından sınanabilir olmak zorundadır. Buna karşın edebiyat iki yönlü veya iki aşamalı bir alandır. Birincisi, edebiyatın üretim veya yazın aşamasıdır. Bu aşamada yazınsal üretim tümüyle estetik/sanatsal bir olaydır.

Edebiyat bu yönüyle tümüyle öznel ve tikel bir estetik yaratımdır. İkincisi, üretilmiş yazınsal yapıtların veya metinlerin bilimsel olarak incelendiği aşamadır. Bu aşamada edebiyat, bir bilim dalıdır. Üretilen yazınsal yapıtların bilimsel olarak irdelendiği, açıklandığı ve çözümlendiği bir dalıdır.” (Kula, 2012b, s.257)

Bununla birlikte tarih bilimi, metinlerinde her ne kadar nesnelliği ön planda tutma amacı taşısa da, “tarih yazıcısının öznelliği” şu veya bu şekilde yapıtlarına yansır. Bu açıdan bakıldığında ise tarih metinleri de, tıpkı edebiyat metinleri gibi kurgu ürünüdür (Bkz. Kula, 2012b, s.257-258). Dolayısıyla iki bilim arasında farklılık olduğu kadar benzerliklerden de söz etmek olanaklıdır. Her iki bilimin de ürettiği metinler, “öznel kurgulama ve anlatma ürünü”dür (Bkz. Kula, 2012b, s.438). Bu açıklamadan hareketle, tarihçinin de bir birey olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, tarihi bilgi ve belgeleri yaşadığı ortamdan, sahip olduğu kültürden ve bilgi birikiminden yola çıkarak yorumlaması kaçınılmazdır (Bkz. Kavaz, 2012, s.107).

Argunşah da, kurgulama konusunda iki bilim dalı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar konusunda Kula ve Kavaz’ın düşüncelerine benzer yorumlar getirir. Bu görüşlerini, postmodern tarihyazıcıları üzerinden açılar. Ona göre postmodern tarih anlayışına sahip bir tarihçi, bir birey olarak tarihsel olaylara kaçınılmaz olarak öznel ve yorumlayıcı bir bakış açısıyla yaklaşır. Tarihsel roman yazarı da, tarihçinin bir bakıma kurguladığı olayları tekrar yorumlayarak ikinci kez kurgulamış olur; fakat bu noktada şöyle bir ayrım yapılabilir: Tarihçi, her ne kadar olaylara öznel bakış açısıyla yaklaşarak onları bir bakıma kurgulama yoluyla aktarıyor olsa da, aktarırken tarafsız ve yansız bir tutum sergilemeye çalışır. Başka bir deyişle, kurgulamaya olan yaklaşımı, tarihsel roman yazarınınkinden farklıdır. Tarihçi, yapıtına kurguyu bilinçli olarak dâhil etmez. Birey olmanın getirdiği öznellik yoluyla bu durum, yapıtında kendiliğinden ortaya çıkar. Tarihsel roman yazarı ise, yazın sanatının kendine tanıdığı serbestlik sayesinde yapıtını oluştururken bir tarihçiye göre daha özgür hareket etme imkânına sahiptir. Tarihi olaylara bire bir bağlı kalmak zorunda değildir. Olayları okuyucuya yorumlayarak ve onlara farklı bakış açıları getirerek aktarma olanağına sahiptir (Bkz. Argunşah, 2002, s.20).

İki bilimin bir başka ortak noktası, her ikisinin de insanı merkeze almasıdır. İnsan, içinde bulunduğu dönem ve yaşadığı olaylar zinciri, her iki bilimin de ortak paydasını oluşturur. Yazınsal bir tür olan roman, daha çok anlatılaştırdığı konuyla ön plana çıkar. Örneğin; tarihsel romanlar, kendine konu olarak insanların geçmişte yaşadığı olayları ve

tarihi kişilikleri konu edinir. Bu tür yapıtlar, söz konusu tarihsel olayların insan açısından etkileri ve getirdikleri üzerinde durur. Ayrıca bu türden romanlar, insanoğlunun yaşadığı süre boyunca geçirdiği değişimleri, olaylar karşısındaki tutumunu, yaşadığı olaylardan hangi açılardan ve ne derece etkilendiğini anlatılaştırması bakımından yol gösterici niteliktedir (Bkz. Erol, 2012, s.61).

Erol'a göre tarih biliminin görevi, toplumların geçmişte yaşadıkları önemli olayları detaylandırmaksızın salt olayın özünü yansıtarak ele almasıdır. Edebiyat bilimi ise, tarihsel olayları konu edinmekle birlikte olayı yaşayan kişiler ve onların yaşantılarıyla da ilgilenir. Edebiyat biliminin tarihi olayları yazınsallaştırmasındaki asıl amacı her ne kadar tarihi öğretmek olmasa bile, tarihi sevdirmek ve tarihi olaylar hakkında fikir edinmemizi sağlamaktır. Bu bağlamda, tarih biliminin incelediği tarihi olaylar, kişilikler, bu kişiliklerin yaşantıları ve tinsel dünyası, edebiyat bilimi vasıtasıyla dile getirilebilir. Erol, bu durumu şu örnekle açıklar:

“Örneğin, Fatih Sultan Mehmet gibi bir devlet adamı ve çağ değiştiren İstanbul'un fethi gibi önemli bir olay ile ilgili kronolojik bilgiler vererek aktaran bilim tarihtir. Ancak Fatih'in ve fethin toplum hayatına yansıyan yönlerine edebiyat ışık tutmaktadır. Fatih Sultan Mehmet'in çocukluğunu, yaşantısını, kişisel mizacını, hassasiyetlerini, duygu ve düşüncelerini, devlet teşekkülüne ve idarî mekanizmaya ilişkin telkin ve tavsiyelerini, eserlerini ve bu eserlere yansıyan görüşlerini edebiyat bilimi aktarmaktadır.” (Erol, 2012, s.60)

Bir başka örnek, tarihte yaşanmış savaşlardan verilebilir. Tarih bilimi, savaşlardan neden ve sonuç ilişkisi bağlamında bahsederken edebiyat bilimi, savaşların toplum üzerinde yarattığı etkileri anlatır. Kurmacaya dayalı sanat yapıtları, kuşkusuz yaşadığımız somut dünyadan farklı bir gerçeklik üretir. Dolayısıyla tarih biliminin nesnel gerçekliğiyle örtüşmeyen yanları olabilir. Bununla birlikte, tarihsel öğeleri içinde barındıran sanat yapıtları, okuyucuda estetik bir haz uyandırır ve bu da, okuyucunun tarihe olan ilgisini ve duyarlılığını artırır (Bkz. Erol, 2012, s.60). Böylece yazınsal yapıtlar, her ulusun kendi tarihi hakkında bilgi edinmesine ve bilinçlenmesine büyük oranda yardımcı olur. Tarihin akışını değiştiren olaylar, bu olayları yaşayan insanlar, insanların yaşam tarzları ve yaşadıkları dönemin özelliklerinin izlerini tarihsel romanlarda görmek olanaklıdır (Bkz. Erol, 2012, s.62).

Tural da edebiyat bilimini tarih biliminden gelecek açısından ayrı tutmaktadır. Ona göre, tarihçi, metnini gelecek ve kader kavramlarını dikkate almadan yazmalıdır. Tarihçi, geçmişte ne yaşanmışsa onu aktarmakla yükümlüdür. Roman yazarı ise, tarih

yazıcısından farklı olarak geleceğe ilişkin söz söyleme olanağına sahiptir. Okurunu geleceğe dönük düşünmeye teşvik eder ve bu da, onda geleceğe umut dolu bakma ve hayatında değişiklik yapmak için harekete geçme isteklerini uyandırır (Bkz. Tural, 2006, s.212).

2.1.4. Tarihsel Romanlarda Malzeme

Tarihin malzemesi, geçmişte yaşananlar ve insana özgü kültürel değerlerden oluşmaktadır. Tarih, bu olayları çeşitli belgelerden yararlanarak ortaya çıkarır. Bu belgelerin içerisinde tarihi konuları anlatılaştıran ya da geçmişte yazılmış ve günümüzde yararlanılan yazınsal yapıtlar da yer almaktadır. Bu türden yapıtlar da, tıpkı diğer tarihsel belgeler gibi geçmiş hakkında tarihçilere yol gösterici niteliktedir (Bkz. Erol, 2012, s.60).

Ünlü Alman tarihçi Droysen, tarih yazımında kullanılan malzemeleri üç gruba ayırır: “Kalıntı”, bilgi kaynağı” ve “tarihten kalma sanat eserleri”. Bu üç malzeme türüne örnek olarak ise şunları verir: Kalıntıdan kasıt; yazılı her türlü metin, arşivde yer alan belgeler, bilgi, haber, anlatı, rapor, mitsel bilgiler, yasalar, kurallar vb. dir. Sanat yapıtlarından kasıt; yazıtlar, madeni paralar, madalyalar ya da rütbelere vb. dir.

Droysen, bilgi kaynaklarını ise ikiye ayırır: kişisel bilgi kaynakları: yazışma, mektuplaşma, söz dalaşı içerikli yazılar, tarihsel içerikli şarkılar, atasözleri vb. dir. Nesnel bilgi kaynakları: Zamanın belirlenmesi amacıyla politik olayların anılması, önemli, unutulmayacak hadiseler, bilgi, retorik ve bilimsel içerikli tarih yazımı vb. dir (Bkz. Droysen, 1977, s.400-401). Tarih yazımında kullanılan bu malzemeler, tarihsel roman yazarları tarafından da romanlarını anlatılaştırma sürecinde kullanılmaktadır. Yazınsal yapıt yazarları, yapıtlarının malzemesini tarihten alırken, Droysen’in ortaya koyduğu gibi birtakım çeşitli kaynaklardan yararlanır. Her yazarın tarihten seçtikleri, gerek olay ve gerekse dönem olarak farklılık gösterir. Dolayısıyla yazarlar, farklı tarihi kaynaklardan farklı şekillerde yararlanır (Bkz. Kavaz, 2012, s.104). Burada tıpkı tarihçinin yaptığı gibi yazarın, malzeme seçme konusundaki kişisel tavrından söz edilmektedir. Her ikisi de, malzemelerini tarihin herhangi bir olayından seçebilir ve aynı olaydan farklı sonuçlar çıkarabilir. Malzemenin kişisel tercihe göre seçtiği kısmını alırken, başka bir kısmını dikkate değer görmeyebilir (Bkz. Kavaz, 2012, s.105).

Çeri de, Kavaz'ın açıklamalarına paralel olarak şu soruyu sorar: "Peki roman yazarı, malzemesini hangi ölçütlere göre seçecektir?" (Çeri, 2001, s.45). Başka bir deyişle, yazarın tarihsel malzeme konusundaki tutumu, öznel mi olacaktır? Gerçek, bu sorunun cevabını Amin Maalouf'un, romanını yazarken kendi uyguladığı yöntemden yola çıkarak verir. Maalouf, malzeme seçiminde öznellik ilkesinden yola çıkarak şu açıklamayı yapar:

"Öykünün gidişatına uygun olduğunu düşündüğüm bölümleri ekliyorum, gerçekte olmasa da. Bunlar bazen gerçekle örtüşebiliyor; o dönemin temel imajına ters düşmeyecek şeyler ekliyorum." (Çeri, 2001, s.45)

Maalouf, yukarıdaki açıklamasında belirttiği üzere roman yazarken seçilen malzemenin de kurgu ürünü olabileceğinden söz etmektedir. Kavaz, tarihsel malzemenin yazınsal yapıtlarda kullanılmasını, yazınbilime ve okuyucuya sağladığı yararlardan yola çıkarak da ele alır. Kavaz'a göre tarih bilimi, insanı ele alan tüm bilimleri kapsayan bir bilimdir. Dil yoluyla yazınsallaştırılan ve malzemesi tarih olan yazınsal türlerin, insanı temel alan sosyal bilimlerle ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla roman ve hikâye gibi türlerin geçmişten aldıkları öğeler, yazınsal bir yapının tinsel yapısıyla örtüşmektedir. Malzemesini geçmişten alan bu yapıtlarda söz konusu olaylar, "tikel olaylar" olarak açığa çıkmaktadır. Bu durumda, insan gerçeğine uygun görünen yapıtların yaratıcısı, tarihsel olayların insanlar üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak yoluyla okuyucuyu tarihte yaşananlar hakkında bilgilendirmiş olur (Bkz. Kavaz, 2012, s.98). Yazınsal yapıtlar, geçmiş yaşantılardan aldıkları malzemeler ile güncel zamanı birleştirerek toplumların ilerlemesine katkıda bulunur. Tarihsel malzeme ve kurgu aracılığıyla oluşturulan bu metinler, tarihi değişik açılardan değerlendirmeye imkân verir. Tarihsel olayların gölgesinde kalan diğer olay ve yaşantılar, bu yolla gün yüzüne çıkar ve olayları daha iyi anlayabilmemizi sağlar (Bkz. Kavaz, 2012, s.98).

Kavaz'a göre tarihsel romanlarda olaylar ve malzeme, uzak geçmişten alınır. O, bu açıklamadan hareketle bir ayırım yapmanın gerekliliği üzerinde durur. Tarihsel romanlar, yazarın yaşadığı sürede tanık olmadığı ve deneyimlemediği olaylar malzeme alınarak oluşturulur. Çağ romanları ise, yazarın bizzat tanık olduğu ya da yaşadığı döneme ilişkin olayların anlatıldığı romanlardır. Dolayısıyla bu iki tür, aldıkları tarihsel malzemenin ait olduğu dönem bakımından birbirinden ayrılmaktadır (Bkz. Kavaz, 2012, s.105).

Aust da Kaval gibi, malzemesini tarihten alan romanların sağladığı yararlar üzerinde durur. Aust'a göre romanda kullanılan tarihsel malzemeler, beraberinde çocukluk ve yaşlılık çağı, hastalık, ölüm, sağlık, cinsellik, aile, suç ve ceza; sevgi, nefret ve acıma gibi duygular, din-bilim-büyü arasındaki çatışma, kültür içeren ritüeller, semboller, gelenek-görenekler ve insan ve doğa arasındaki ekolojik dengedeki dönüşümler gibi konuları içinde barındırır (Bkz. Aust, 1994, s.9). Bu yüzden tarihsel bir roman, tarihin zengin geçmişinden ve içinde barındırdığı çeşitli konulardan yararlanma imkânına sahiptir. Söz konusu olaylar, olgular ve malzemeler; kültür tarihi, ulusal ideoloji ve eğitim politikası gibi daha birçok konularda tarihsel romana zenginlik katar (Bkz. Aust, 1994, s.4).

2.1.5. Tarihsel Romanların Genel Özellikleri

Bir yazınsal tür olan roman, Timur'un belirlemesiyle "tarihi bir evrimin ürünü" dür. Roman, tarihi yansıtır ve bir bakıma da onu etkiler (Timur, 2002, s.211). Roman türüne bu açıdan bakıldığında onun hem tarihle iç içe, hem de onun akışını başka yönlerle çevirme gibi bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Aust'un da belirttiği üzere tarihsel bir roman, her şeyden önce seçeceği konu ve malzeme bakımından diğer türlerden ayrılır. Tarihsel romanın en genel anlamda işlevi, "geçmiş temsil etmektir." Geçmiş ise üç şekilde temsil eder: Her şeyden önce tarihin bir parçasıdır, geçmiş yeniden canlandırır ve geçmişte meydana gelmiş olayları yorumlar (Bkz. Aust, 1994, s.VII).

Her ne kadar yazınbilimciler tarafından tarihsel roman türünün tanımı ve özelliklerine ilişkin ortak bir görüşe varılamasa da her bilimci, söz konusu türün tanımını ve özelliklerini, kendi fikirlerinden yola çıkarak açıklamaya çalışmışlardır.

Marksist filozof ve edebiyatbilimci György Lukacs, tarihsel roman türü hakkındaki düşüncelerini dünya edebiyatındaki ilk tarihsel roman yazarı Walter Scott'un tarihsel romanlarından yola çıkarak açıklar. Lukacs, Scott'un tarihsel roman modelini, 18. yüzyıl gerçekçi toplumsal roman türünün devamı ve tarihsel roman türünün örnek modeli olarak görür. Lukacs tarihin, halklar açısından kalıcı etkilere ve köklü değişikliklere yol açan sınıf kavgalarının oluşturduğunu savunur. Bir tarihsel roman yazarının da, tarihteki bu çatışmaları ve değişimleri olanaklı olduğunca tarihsel gerçekliğe bağlı kalarak anlatılaştırması gerekmektedir. Scott'tan önce yazılan tarih

konulu romanlarda kahramanlar, genellikle geçmişte yaşamış büyük kişiliklerden seçilir. Bütün olay, onların etrafında yaşanır ve daima olayların merkezinde yer alırlar. Bu büyük kahramanlar, bütün zorlukları aşan ve üstün güçlere sahip kişilerdir. Scott romanlarıyla birlikte bu tarihsel kişi modeli yerini; sıradan, üstün güçlere sahip olmayan ve toplumun her kesiminin yaşadığı sorunlarla uğraşan sıradan insan modeline bırakır. Tarihsel olaylar, artık bu tip kahramanlar üzerinden aktarılır (Bkz. Göğebakan, 2004, s.17). Kula'nın deyişiyle Scott, önemli tarihsel kişilikleri yapıtlarının “odak noktası”na yerleştirmez. Bu yüzden de o alımlayıcıya “büyük tarihsel çatışkının temsilcilerini açılmış insan(cık)ları içinde” gördüğü bir yapıt ortaya koyabilmiştir (Kula, 2014, 225).

Lukacs, tarihsel romanlarda tarihe bağlı kalarak gerçekleri yansıtabilecek başkahraman olarak “vasat kahraman” diye adlandırdığı kahraman türünü seçer. Bu kişi türünü ise, Scott'un romanlarındaki karakterler üzerinden şu sözlerle dile getirir:

“Scott romanlarının “kahramanı” her zaman için az çok vasat, ortalama İngiliz centilmenidir. Genellikle biraz, fakat asla üstün derecede olmayan pratik sağduyusu, fedakârlık kabiliyetine kadar bile ulaşan, fakat asla insanı kendisiyle sürükleyen ihtirasa ve kendini coşkuyla büyük bir davaya adamaya kadar ulaşmayan belirli bir ahlaki sağlamlığı ve onuru vardır. İngiliz küçük aristokrasisinin bu tür dürüst ve onurlu ortalama temsilcisi sadece Waverley, Morton, Osbaldistone değildir, Ortaçağın “romantik” şövalyesi Ivanhoe de böyledir.” (Lukacs, 2008, s.38)

Lukacs'ın “vasat kahraman” ı, kavga eden her iki tarafın arasında bulunan, duygularını ve isteklerini kendini bir davaya canı pahasına adamayacak şekilde denetleyebilen ve bu yüzden olaylara dışarıdan bakabilen türden bakış açısına sahip bir karakter olduğu için olayları da, mümkün olduğunca tarafsız ve nesnel değerlendirebilir.

Lukacs, yine Scott'un roman karakterlerinden yola çıkarak tarihsel roman kahramanlarının, tarihte yaşamış büyük kişiler olmak zorunda olmadığını vurgulamaktadır. Ona göre tarihsel bir romanın amacı, büyük kişilerin yaşamını ve düşüncelerini değil, sıradan halkın yaşamını yansıtmak olmalıdır; çünkü tarihteki gerçeklikleri, yaşanan olayları ve olayların toplumda yarattığı gelişmeleri okur, en iyi halkın yaşamı üzerinden öğrenir (Bkz. Lukacs, 2008, s.45). Lukacs, her ne kadar tarihsel gerçekliklerin olduğu gibi yansıtılması gerektiğini düşünse de, Scott'un roman kahramanlarını ve olay örgüsünü oluştururken kurguya başvurmasını olumlu karşılar. Onun için önemli olan, geçmişte yaşamış roman kahramanlarının ve onların başından geçen olaylar değil, kişiler ve olayların “arka planındaki düşüncelerin açığa

çıkarılmasıdır.” Bu yüzden Lukacs, yalnızca kişileri ve olayları anlatmanın tarihsel romanlar aracılığıyla toplumda yaşanan gelişim ve değişimleri aktarmak açısından yeterli olmayacağını belirtir (Bkz. Gögebakan, 2004, s.25). Lukacs gibi tarihsel bir roman yazarken geçmiş olayları mümkün olduğunca gerçeklik ilkesini göz önünde bulundurarak aktarma gerekliliğini savunan bir başka kuramcı ise, Sadık Tural’dır. Tural, tarihsel romanlarda gerçeklik ilkesini savunmasının yanı sıra türe ilişkin birçok fikir öne sürer: Ona göre tarihsel romanlar, yazarının yaşadığı zamandan önce yaşanan bir dönemi anlatmalı ve gerçeklere mümkün olduğunca sadık kalmalıdır. Tarih yazarının, metnini yazarken nasıl ki edebi türlerden yararlanması gerekiyorsa tarihsel roman yazarı da, konusunu ve kişilerini oluştururken aynı şekilde tarihsel belgelerden yararlanmalı ve yazacağı tarih konusuna ilişkin detaylı bir bilgi birikimine sahip olmalıdır (Bkz. Tural, 2006, s.244).

Tural’a göre tarihsel romanların, kahramanların ruh hallerini yansıtmaya olanağı oldukça azdır. Bunu da, tarih metinlerinde kişilerin psikolojik yapılarıyla ilgili bilgilerin az olmasıyla açıklar. Elde edilen veriler kadar yapılan ruhsal analizler ise, gerçekliğe aykırı düşecek şekilde yapılmamalıdır (Bkz. Tural, 2006, s.215). Ona göre tarihsel romanlar, bir toplumda meydana gelen olaylar sonucunda artan milliyetçiliğin, düşmana karşı direnme düşüncesinin, ulus devlet anlayışının ve devletin geleceği için çabalamanın bir yansıması olarak ortaya çıkar (Bkz. Tural, 2006, s.216). Tarihsel romanlar, yalnızca tarihsel bir olayı ve tarihsel kişilikleri anlatmaz. Çağdaş dönem ve gelecek için de söyleyecek sözü vardır. Toplumların geçmişlerini olduğu gibi, geleceklerini de temsil eder (Bkz. Tural, 2006, s.244). Tural ayrıca tarihsel romanların, bir toplumun mizaç anlayışını ve kültürünü yansıtan yapıtlar olduğunu dile getirmektedir (Bkz. Tural, 2006, s.216).

Gögebakan da tarihsel romanı, “herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın, ama sanatsal bir biçimde aktaran bir roman türü” olarak tanımlamaktadır. Gögebakan, tarihsel roman kaleme alan bir yazarın tarihsellik ilkesini ve romanın yazınsallığını eşit ölçüde ön planda tutması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre yazar, hem malzeme olarak kullandığı tarihsel olaylara ilişkin bilgiye ve bilince sahip olmalı, hem de bir edebiyat yapıtını oluşturan yazınsal özellikleri romanında göz ardı etmemelidir. Ayrıca yazar, anlatılaştırdığı tarihsel olayı romanında bir sorunsal olarak tartışmalıdır (Bkz.

Gögebakan, 2004, s.15). Gögebakan, birçok yazınbilimcinin tarihsel roman kahramanlarının diğer roman türlerine göre daha arka planda olduklarını düşündüğünü belirtmektedir. Bu durumun sebebini ise tarihsel romanların, konu odaklı olması, bu yüzden de tarihsel olay ve olguları daha fazla ön planda tutmayı amaçlaması olarak açıklar (Bkz. Gögebakan, 2004, s.39).

Tural'ın tarihsel roman kişilerinin ve onların ruh analizlerinin konuya göre arka planda kaldığı veya kalması gerektiği öne sürümü, Gümüş ve Wickert tarafından desteklenmemektedir. Gümüş, tarihsel romanda olması gereken özelliklerden biri olarak, tarih metinlerinden alınan tarihsel kişiliklerin romandaki işlevini görmektedir. Roman yazarı, tarihsel olayları romanında “içkinleştirmeye” çalışıyorsa, tarihin içinden aldığı kişiyi bir özne olarak tarihin içinden çıkarıp romanını yaratma sürecine dâhil edecek ve böylece de tarihsel olayları, bu kişiler üzerinden eleştirecek ve yorumlayacaktır. Bu durumda romanda yer alan tarihsel kişilikler, tarihi olduğu gibi yansıtan bir nesne olarak değil, aksine tarihi yeniden anlamlandıran öznelere olarak ortaya çıkar. Gümüş'e göre bu yolla geçmiş gerçeklik, “yazınsal gerçeğe” dönüştürülür (Bkz. Gümüş, 2011, s.76).

Tural'ın yukarıda verilen açıklamasına paralel olarak Wickert'e göre çoğu tarihsel roman kuramcısı, tarihsel belgelerde tarihsel kişiliklerin karakter ve psikolojik özellikleriyle ilgili geniş çaplı bilgiler bulmanın güçlüğünden söz etmektedir. Bu yüzden de birçok tarihsel roman yazarı, tarihsel olayları anlatırken tarihsel karakterler hakkında kişisel ve psikolojik betimlemelerden kaçınmaktadır. Wickert, bu düşünceye karşı çıkar. Ona göre tarihsel romanlarda olması gereken en önemli özelliklerden biri, tarihsel kişiliklerin psikolojik özellikleriyle ve detaylı bir şekilde yazınsallaştırılmasıdır (Bkz. Wickert, 1993, s.4). Tarihsel romanlara ilişkin bir başka özellik de, onun yazınsal-estetik bir değere sahip olması gerektiğiyle ilgilidir. Bu özelliği savunan kuramcılardan biri, Ralph Kohpeiss'dır. Kohpeiss, tarihsel bir romanda ön plana çıkan en çarpıcı özellik olarak romanın yazınsallaştırma biçimini ve estetiğini görür. Ona göre, tarihsel bir romanın herkesce kabul edilebilir üç temel özelliği vardır: Romanın kurgusallığı, onun estetiğe ve tarihsel referansa sahip oluşu (Bkz. Kohpeiss, 1993, s.29). Bu açıklama uyarınca da tarihsel romanın tanımını şu şekilde yapar:

“Der historische Roman ist ein Sprachkunstwerk, dessen Spezifikum darin liegt, dass es historisch authentische Personen und/oder Tatsachen in einen literarisch-fiktionalen Rahmen integriert.”¹⁴ (Kohpeiss, 1993, s.30)

Kohpeiss’in yukarıdaki tanımına göre, tarihsel romanı sıradan bir romandan ayıran en temel özellik olan yazarın tarih anlatımı ve tarihe olan ilgisi ancak tarihsel olayların, yapıların ve kişilerin romanda sunulmuş biçimi temel anlatım ilkesi olarak kanıtlanırsa yazarın tarihsel anlatımı ve tarihe olan ilgisi öncelikli olarak tanınabilir.

Kohpeiss’in tartıştığı bir başka konu, tarihsel romanda anlatılaştırılan konunun yaşandığı zamana ilişkindir. Ona göre, birçok tarihsel roman kuramcısının da savunduğu gibi tarihsel bir romandan, ancak yazar ve okurun yaşı gereği romanda anlatılan tarihsel olaylara deneyim ve gözlemleri aracılığıyla tanıklık etmemiş olursa bahsedilebilir. Bu noktada Kohpeiss, çağ romanı ile tarihsel romanı birbirinden ayırır (Bkz. Kohpeiss, 1993, s.31).

Kohpeiss’tan başka romanın estetik boyutunun ön planda tutulması gerektiğini savunan bilimci, Gallmeister’dır. Gallmeister’a göre, tarihsel romanın söz konusu estetik kalitesi; dilsel oluşturmunun, figürlerin canlılığının ve bu figürlerin romandaki kaderlerinin inandırıcılığı yanında tarihin sunulmuş biçimi, tarihsel olayların olay örgüsüne başarılı bir şekilde monte edilişi ve tarihsel ve kurmaca figür ve olayların iç içe geçip uyumlu bir bütünlük oluşturmaları tarafından belirlenir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.160).

Tarihsel romanların bir başka özelliği; yazarının dünya görüşü, yaşadığı çevre ve romanda anlatılaştırılan olayın yaşandığı dönem hakkında bilgiler vermesidir. Bu bağlamda, tarihsel romanların ideolojik bir karakteri olduğundan söz etmek olanaklıdır. Göğebakan, konuya ilişkin görüşlerini yazarlardan örnekler vererek dile getirmektedir. Ona göre, Karl Marx’ın Scott romanlarını beğenmesinin arkasında yatan neden, Scott’un romanlarında hem sosyal olayları, hem de bu olayların arkasında yatan sosyo-ekonomik şartları yansıttığı olmasıdır. Lukacs’ın en meşhur tarihsel roman kuramcısı olması da, Göğebakan’a göre bir tesadüften fazlasıdır. Türk edebiyatının marksist yazarlarından Kemal Tahir ve Atilla İlhan da, tarihsel roman türünün başarılı örneklerini verirler. Göğebakan aynı şekilde Nihat Atsız ve Abdullah Ziya Kozanoğlu gibi turancı

¹⁴ Tarihsel roman, dilsel bir sanat yapısıdır ve özgünlüğü, gerçek kişileri ve/veya olayları, yazınsal-kurgusal bir çerçevede bütünleştirmesindedir. (Çeviri, tarafıma aittir.)

yazarların da, tarihsel roman türünün ideolojik yapısını ortaya koymak için iyi örnekler olduklarını belirtmektedir (Bkz. Gögebakan, 2004, s.55-56).

Hanimann da, tarihsel romanın ideolojik karakteri üzerinde durur ve tarihsel roman türünü, “eğilim romanı” türüyle bağdaştırır (Bkz. Hanimann, 1981, s.27). Hanimann’a göre, Wilhelm Schüssler gibi kuramcılar, “eğilim” kavramını, “tarih sahteciliği” gibi yöntemler aracılığıyla propaganda yapmakla eşdeğer sayar. Hanimann ise, “eğilim” kavramını tarihsel romanla bütünleştirerek ona olumlu bir anlam yükler. Ona göre, eğilimin tarihsel bir romanda ortaya çıkma yoğunluğu ve tarzı, yalnızca yazarın sanatsal ve ideolojik karakteriyle sınırlı değildir. Bu durum, aynı zamanda yazarın içinde yaşadığı ve sanatını gerçekleştirdiği dönemin de romana yansımalarıyla ilgilidir. Ona göre her tarihsel roman, yazarının kasıtlı bir eylemi olmamasına rağmen içinden çıktığı dönemden şu ve ya bu şekilde etkilenir. Dahası tarihsel roman türü, “kök saldıgı ulusal zeminini” hiçbir zaman inkâr edemez. Bu demektir ki Hanimann’a göre tarihsel roman yazarı, seçeceği tarihsel malzemeyi içinden çıktığı ulusun tarihine göre seçmeli ve ona göre şekillendirmelidir (Bkz. Hanimann, 1981, s.27).

Tarihsel romanı ideolojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alan bir başka kuramcı, yukarıda tarihsel romanın estetik kalitesi üzerine görüşleri belirtilen kuramcı Gallmeister’dır. Ona göre, birçok tarihsel romanın yalnızca tarihsel olayları yansıtmaya değil, aynı zamanda anlatılaştırdığı dönemin sorunlarını da ortaya koymak gibi bir görevi vardır. Yazar, romanında betimlediği geçmiş olaylar hakkında kendi görüşünü yapıtında yansıtır ve bu söz konusu olaylar hakkında yorum yaparak belli bir düşüncüyü temsil eder (Bkz. Gallmeister, 1981, s.160). Gallmeister, bu açıklama uyarınca tarihsel roman tanımını şu şekilde yapar:

“Es handelt sich um einen Roman, der historische Personen und Ereignisse schildert oder anhand von erfundenen Figuren das Bild einer vergangenen Epoche einzufangen versucht. Er gestaltet den Lebensweg einer geschichtlichen Person mit dichterischem Einfühlungsvermögen, oder er baut historische Begebenheiten in eine erfundene Handlung ein. Er leistet die sinnliche Vergegenwärtigung vergangener Personen und Geschehnisse.”¹⁵ (Gallmeister, 1981, s.160)

¹⁵ Tarihsel roman, tarihsel kişilikleri ve dönemleri anlatan ya da kurgusal kahramanlar aracılığıyla geçmiş bir devrin betimlemesini yapmayı amaçlayan bir roman türüdür. Yazar, tarihsel bir kişiliğin hayatını sanatçı duyarlılığıyla şekillendirir ya da tarihsel olayları kurgusal bir olay örgüsünün içine yerleştirir. Bu yolla da okurun, tarihsel kişileri ve olayları zihninde canlandırmasını sağlar. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Gallmeister'in tarihsel romana ilişkin olarak üzerinde durduğu bir başka konu, romanda anlatılaştırılan geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki ilişkidir. Ona göre, tarihsel romanlarda geçmiş ve şimdiki zaman arasında sıkı bir bağ söz konusudur. Romanda anlatılaştırılan geçmiş zaman ile romanın yazıldığı şimdiki zaman, birbiriyle ilişki halindedir. Romanında geçmiş zamanı yorumlayan yazarın, aynı zamanda şimdiki zamana ilişkin olarak da bir ileti vermek istediğini savunur. Ona göre tarihsel romanlar, okuyucuyu şu soruyu sormaya yönlendirir: Geçmiş olayların betimlemesi, romanda tarihsel olarak ne derece güvenilirlik taşır ve tarihsel romanlar şimdiki zamana ilişkin ne söyler? (Bkz. Gallmeister, 1981, s.160)

Erol'un tarihsel romana ilişkin ele aldığı konu ise, roman karakterleriyle ilgilidir. Erol, Lukacs'ın savunduğunun aksine roman kahramanlarının büyük ve karizmatik tiplerden seçilebileceğini savunmaktadır. Ona göre, tarihsel romanlarda sıklıkla karşılaşılabilecek karakterlerden biri, yaşadığı toplumu gerek siyasi ve gerekse toplumsal açıdan değiştiren idealist tiplerdir. Bu roman kahramanları, çevresindekilerden akıllı, cesareti ve üstün özelliklere sahip oluşuyla ayrılır. Bu tipler, olanaksız olanaklı hale getirebilen yetenekleriyle yapıtlarda ön plandadırlar (Bkz. Erol, 2012, s.65). Bununla birlikte karizmatik tipler, romanlarda her zaman yalnızca iyi değil, kötü özellikleriyle de ön planda olurlar. Dolayısıyla bu, romandan romana ve tipten tipe değişebilir niteliktedir. Erol'un üzerinde durduğu bir başka konu, tarihsel romanlardaki mekân betimlemeleridir. Erol'a göre, tarihsel romanlarda kişiler kadar önemli bir rol oynayan mekân betimlemeleri, romanların birçoğunda verilmemektedir. Ona göre, okuyucunun okuduğu romandan verim alabilmesi ve haz duyabilmesi için, mekân betimlemelerine romanda daha çok yer verilmelidir. Mekânlar, bir tarihsel romanda anlatılan devrin özelliklerini anlayabilmek ve konunun inandırıcılığı açısından çok önemlidir. Zira yazar bu şekilde, olayların cereyan ettiği fiziksel ortamı okuyucunun zihninde canlandırmasına yardımcı olur (Bkz. Erol, 2012, s.65).

Erol'un türe ilişkin savunduğu bir başka konu, bir tarihsel romandan yalnızca yazınsallık ve sanatsallık nitelikleriyle ön planda olmasını beklemenin yanlış olduğudur. Ona göre, tarihsel romanın her şeyden önce “insani ve ahlaki bir değer” taşıması gerekmektedir. Ayrıca tarihsel bir romanın, içerisinde öğretici unsurlar da barındırması gerekmektedir. Örneğin; roman kahramanlarının birbirleriyle olan ilişkileri ve

diyalogları, okuyucuda kin ve nefret gibi olumsuz duygular uyandırmamalı, aksine onun toplumda örnek davranışlar geliştirmesine yardımcı olmalıdır. Yapıt, “fiziksel güce karşı cesaretin, cehaletin kötülüğüne karşı bilginin, ön yargının yıkıcılığına karşı araştırıp gerçeği öğrenmenin” önemini okuyucuda hissettirmelidir (Bkz. Erol, 2012, s.67). Ayrıca okuyucuya yurt ve ulus sevgisi, adalet ve birbirini ötekileştirmek yerine kardeşlik içinde birlik olma gibi duyguları ve geçmişimizden ders çıkarmanın önemini aşılamalıdır.

Erol’un tarihsel romana ilişkin üzerinde durduğu bir başka nokta ise, yapıtın üslubudur. Ona göre, bir tarihsel romanın dili anlaşılır ve tümceleri kısa tutulmalı, bu yolla romanın akıcılığı sağlanmalıdır. Roman kahramanlarının üslubu, romanın konusunu gerçekçi kılması bakımından döneme uygun olmalı ve sosyal ve kültürel değerler, anlatılaştırılan çağın dil özellikleriyle birlikte verilmelidir (Bkz. Erol, 2012, s.67).

Ina Schabert, tarihsel romanı okuyucunun bildiği bir dönemde yaşanan olay ve olguları anlatılaştıran “yazınsal bir biçim” olarak tanımlar. Burada “tarihsel” sıfatı, tarihsel romanı diğer roman türlerinden ayıran bir kavramı anlatır; çünkü tarihsel roman, okuyucunun toplumu oluşturan bireyler olarak deneyimlemediği, bununla birlikte toplumca önemlilik arz eden ve toplumun kolektif bilincinde yer edinen olayları betimler. Kaynağını gerçeklikten alan tarihsel olaylar, kurgulama yoluyla anlatılır ve toplumun “tarih bilincinde yer alan biçim ve içerikler”, romanda konu olarak işlenir (Bkz. Schabert, 1981, s.8-9). Schabert’in yukarıdaki açıklamasından anlaşılacağı üzere tarihsel romanlar, konu olarak herkesçe bilinen olaylardan hareket edilerek ve kurgu yoluyla biçimlendirilerek yazılmalıdır. Bu yolla okuyucuda karşılık bulur ve anlam kazanır. Boynukara, tarihsel romanı kullanılan zaman açısından yorumlar. Ona göre tarihsel roman, “tarihi” denecek bir zaman dilimi içindeki olayları konu alan romanlardır. Romanda geçmiş zaman kipinin kullanılabileceği gibi, anlatılan olayın geçmişte yaşandığını belirtmek suretiyle yaşantılar, başka bir zaman kipinde de aktarılabilir. Boynukara’nın üzerinde durduğu bir başka konu ise, tarihsel romanın toplumsal ve bireysel olma özelliğine ilişkindir. Ona göre tarihsel roman konusunu, geçmişte yaşanmış toplumsal olaylardan alabileceği gibi, yine geçmişte yaşamış kişiliklerden de alabilmektedir. Bu kişiler ise, tarihi gerçeklikten alınabileceği gibi, kurgu yoluyla da oluşturulabilmektedir (Bkz. Boynukara, 1993, s.228).

Fleishman da tarihsel romanları; zaman aralığı, gerçeklik ile kurgu bütünlüğü ve anlatılaştırılan tarihsel dönemin ruhu açısından yorumlamaktadır. Ona göre, tarihsel romanda anlatılaştırılan olay ile romanın yazıldığı dönem arasında belirli bir süre aralığının olması gerekmektedir. Tarihsel gerçeklikler, sanatsal bir şekilde kurgusal olaylar ve kahramanlarla iç içe geçmeli ve en azından bir kahraman, tarihten alınmış gerçek bir kişilik olmalıdır. Bunlara ek olarak da anlatılaştırılan tarihi dönemin kişilerinin, onların günlük hayattaki yaşantıları ve düşünce tarzlarıyla yazınsallaştırılması gerekmektedir (Bkz. Fleishman, 1971, s.3-10).

2.2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TARİHSEL ROMAN TÜRÜ

Roman ile tarihin birlikteliği, Antik Yunan'a kadar giden köklü bir geçmişe sahiptir. Bununla birlikte Antik Yunan döneminde ve sonrasında bir süre, romanın biçim olarak günümüzde yazılanlardan farklı şekilde yazıldığı görülmektedir. Bu romanlar, düz yazı olarak değil, lirik bir biçimle yazılmıştır. Aynı şekilde, Fransa'da Orta Çağ döneminde yazılan şövalye romanları da, lirik bir biçimle kaleme alınmıştır (Bkz. Gögebakan, 2004, s.14). Yunan filozof, tarihçi ve yazar olan Xenophon'un (M.Ö. 430-355.) ilk tarih içerikli romanı yazdığı bilinmektedir. Eski Ahit'te de birçok tarih içerikli yazılar bulunmaktadır (Bkz. Aust, 1994, s.53).

2.2.1. Türün Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci

Lukacs'a göre tarihsel romanın bir tür olarak ortaya çıkışı, İngiltere'de Sir Walter Scott'un *Waverley* adlı tarihsel romanını yazdığı 1814 yılıdır. Bu dönem bir başka deyişle, 19. yüzyıl başlarına, yani Napolyon'un görevden düştüğü zamana denk gelir. İskoçyalı romancı, şair ve tarihçi olan Scott, tarihsel romanlarını İskoç halkından tarihi efsaneler ve halk öyküleri dinleyerek ve kendi kültürü hakkında edindiği tarih bilgisiyle yazmıştır. Scott'un *Waverley* adlı tarihsel romanı, İskoçya tarihinde meydana gelen bir ayaklanmayı konu alır (Bkz. Tural, 2006, s.215).

Lukacs'a göre, 17. ve 18. yüzyıllarda da tarihsel konuları anlatılaştıran romanlar yazılmıştır; fakat bu söz konusu romanlar, ona göre tarihsel romanın ne olduğu

konusunda bizleri aydınlatmak için oldukça yetersizdir. Bu romanlar, yalnızca tarihsel konuları anlatılaştıran ve “tarihsel kostüm” lere sahip romanlar olmakla sınırlıdır (Bkz. Lukacs, 1965, s.23). Gallmeister’e göre de 19. yüzyıla kadar tarih, romanlarda yalnızca arka planda kalmış olaylar zinciri, felsefi ve ahlaksal düşünceler için örnek ve ünlü kişiliklere ilişkin anektod ve macera olayları için yalnızca bir aktarıcı görevi görmektedir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.161).

Tarihsel olaylara ilişkin bilinçli bir kavrayış, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında Fransız Devrimi, Napolyon dönemi ve endüstrileşme gibi politik ve sosyal gelişmelerle birlikte gerçekleşir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.161). Lukacs da, tarihsel roman türünün ortaya çıkmasındaki en önemli etkilerden biri olarak Fransız İhtilali’ni görmektedir. Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları, Avrupa’da ulusçuluk akımının yayılmasındaki en önemli unsurların başında gelir. Uluslar, Napolyon’un işgal ettikleri ülkelerinin intikam duygusuyla ulusçuluk akımını daha yoğun olarak benimserler. Bu yüzden de tarihsel roman türünün 19. yüzyılda ortaya çıkmış olması, bir tesadüf olmamakla birlikte sözü edilen sürecin bir sonucudur (Bkz. Gögebakan, 2004, s.19).

Lukacs, *Tarihsel Roman* adlı yapıtında tarihsel romanın ortaya çıkışının toplumsal ve ideolojik arka planını açıklamaktadır. Lukacs’a göre Aydınlanma dönemindeki tarih yazımı, Fransız Devrimi’nin ideolojik bir ön hazırlığı niteliğindedir. Bu dönemdeki tarih yazımı, mutlak feodalliğin egemen olduğu toplumda köklü değişiklikler yapılması gerektiğine işaret ederek aklın gücünü savunan bir toplum ve devlet oluşturulabilmesine hizmet etmektedir. Diğer taraftan 18. yüzyıl İngiltere’si, büyük bir ekonomik devrim yaşamaktadır. Endüstri devrimi için ön koşullar sağlanmıştır. Bununla birlikte, politik açıdan çoktan devrimi yaşamış bir ülke durumundadır. Ayrıca burjuva toplumunu geliştirme ve politik ekonominin prensiplerini ortaya çıkarma konusunda Fransa’ya göre daha büyük bir rol oynamaktadır (Bkz. Lukacs, 1965, s.25).

İngiltere ve Fransa’da burjuva devriminin hazırlık, tamamlanma ve ulusal bir devlet kurma süreci aynı aşamalardan geçmiştir. Almanya’da ise, durum farklıdır. Tek bir ulus değil, parçalara ayrılmış bir ulus, politik ve ekonomik açıdan da birliği olmayan bir devlet söz konusudur burada. Bu parçalara ayrılmış uluslar, yalnızca Alman birliğinin kurulmasına değil, aynı zamanda Alman burjuvazi sınıfının gereksinimlerine denk düşen bir kültürün gelişmesine de engel olmaktadır. Bu durum ise, Almanların kendi

tarihlerini araştırma ihtiyacını doğurmuştur. Ulusal anlamda yeniden doğuş umudu ve yeniden ulusal bir topluluk olma savaşı, Almanya'nın dağılma ve yok olma nedenlerinin araştırılmasını ve sanatsal olarak anlatılaştırılmasını gerekli kılmıştır (Bkz. Lukacs, 1965, s.27).

Lukacs'a göre Fransız ve Endüstri Devrimi gibi Avrupa'yı etkileyen bu gelişmeler, insanların bilinçlenmesinde ve burjuvazinin önem kazanmasında büyük rol oynamış ve Scott'un tarihsel romanının oluşmasına ekonomik ve ideolojik bir zemin hazırlamıştır (Bkz. Lukacs, 1965, s.37). Tüm bu gelişmeler uyarınca Lukacs, Scott'un tarihsel roman kavramının 18. yüzyıl gerçekçi toplumsal roman türünün bir devamı niteliğinde olduğunu ve Scott'un yarattığı yeni roman tipinin İngiltere'de ortaya çıkmasının bir tesadüf olmadığını düşünmektedir (Bkz. Lukacs, 1965, s.37). Ona göre İngiliz romanının gerçekçi özellikleri, Fransa ve Almanya'nın aksine İngiltere'nin devrimci bir ülke olma özelliğiyle şekillenmiştir. Dolayısıyla Scott'un tarihsel roman kavramının gelişimi de İngiltere'nin söz konusu özelliğiyle şekillenmiştir (Bkz. Lukacs, 1965, s.38).

2.2.2. Türün Türkiye'deki Gelişim Süreci

Tural, tarihsel roman türünün Türk toplumunda gösterdiği gelişimin esas köklerini, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde görür. Osmanlı Devleti, çöküş sürecine geldiğinde artık onu Osmanlılık ve İslam dini fikri de ayakta tutmaya yetememiştir. Devletin çöküş sürecinde yabancı kökenli ulusların da, ulus devlet kurma çabası içinde ayaklanmaları söz konusudur. Tüm dünyayı saran ihtilal dalgasından Osmanlı Devleti de nasibini almıştır. Tural, devletin bu olumsuz şartlar altında olmasına rağmen, Türklüğe gerekli önemi vermediklerini vurgular. 20. yüzyıl başlarında ise devlet içindeki bazı aydınlar, devlet adamları ve idareciler, milliyetçilik ve Türkçülük akımlarının etkisi altına girer. Böylelikle de toplumun kendi tarihine ve özüne dönüş söz konusu olur (Bkz. Tural, 2006, s.220).

Tarihsel roman örneklerinin Türk toplumunda görülmeye başladığı dönem, Batılılaşma sürecinin başladığı ve devam ettiği Tanzimat devrine denk gelir. Türk edebiyatında Tanzimat dönemine denk düşen süreçte yapıtlar veren “Tanzimat'ın Birinci Kuşak Yazarları”, verdikleri roman ve hikâye gibi türdeki yapıtlarda, tarihi yaşantılara da yer vermişlerdir. Türk edebiyatında tarihsel bir konuyu işleyen ilk yazınsal yapıt, Tanzimat Dönemi yazarı Ahmet Mithat Efendi'nin *Letaif-i Rivayât* adlı yapıtında yer alan

Yeniçeriler (1875) öyküsüdür (Bkz. Erol, 2012, s.63). Ahmet Mithat Efendi'ye göre romanlar, anlatılaştırdığı tarihi olaylar aracılığıyla bir toplumun “sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını”, bu yapılarla ortaya çıkan sorunları yansıtmaya, okuyucuyu bilgilendirme ve bilinçlendirme işlevine sahiptir. Tarihsel roman yazarları, yapıtlarını toplumu sosyal olaylar hakkında bilinçlendirmek için kaleme alır (Bkz. Erol, 2012, s.62). Mithat Efendi ile aynı dönemde yaşamış olan Namık Kemal de, tarihi konuları anlatılaştıran roman olan *Cezmi* yi (1880) yazmıştır. Konusunu Osmanlı, Kırım ve İran'ın tarihi olaylarından alan Cezmi, çağdaş Türk edebiyatının ilk tarihi romanı olarak bilinmektedir (Bkz. Erol, 2012, s.63).

İkinci Meşrutiyet sonrası ve Cumhuriyet döneminin ilk senelerinde de, tarih konulu romanlar yazılmıştır. Bu romanlar, konularını eski Türk tarihinden, özellikle de İkinci Abdülhamit ve Osmanlı döneminden alır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerini anlatılaştıran tarihi romanlarda ağırlıklı olarak Osmanlı Devleti eleştirilmiş ve Batı toplumuna kıyasla birçok gelişmeden geri kalmasının nedenleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu dönemde yazılan tarih içerikli romanlar, ülkenin gelmiş olduğu yeni siyasi ve toplumsal durumları anlatılaştırması ve “Türk tarih tezinden” yararlanması açısından da milli mücadele romanlarıyla benzeşir (Bkz. Erol, 2012, s.63).

Cumhuriyet dönemi boyunca da tarihsel olayları konu alan romanlar yazılmaya devam etmiştir. Bu dönemde tarihsel roman türünde yapıtlar veren en önemli yazarlardan biri, şüphesiz Atilla İlhan'dır. İlhan, *Dersaadette Sabah Ezanları* adlı yapıtında 1909-1920 yılları arasında İstanbul ve Selanik gibi ülke sınırları içerisinde bulunan şehirlerde yaşanan birtakım olaylar, konu edilmiştir. Başarılı bir kurgulama tekniğiyle anlatılaştırılan olaylar, roman kahramanlarının içinde bulundukları psiko-sosyal durumlarıyla anlatılaştırılmıştır (Bkz. Yiğitbaş, 2001, s.112).

Yine bu dönemde tarihsel roman türünde yapıtlar kaleme alan yazarlar arasında, Abdullah Ziya Kozanoğlu dikkati çekmiştir. *Arena Kraliçesi* (1964) adlı yapıtında Türk ulusunu salt övmek yerine, geçmişteki başarısızlıklarımızı da dile getirerek Türk tarihine eleştirel yaklaşmıştır. (Bkz. Erol, 2012, s.63). Bu dönemde tarihsel içerikli romanlar yazan yazarlar arasında, *Kara Davut* (1928) adlı romanıyla Nizamettin Nafiz Tepedenlioğlu, *Cehennemden Selam* (1928) romanı ile M. Turhan Tan, *Ciğerdelen*

(1947) romanı ile Safiye Erol ve *Bozkurtların Ölümü* (1946) adlı yapıtıyla Nihal Atsız'ı anmak olanaklıdır (Bkz. Erol, 2012, s.64).

Yukarıda sayılan isimler dışında Kemal Tahir, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve Osman Bey devrini anlattığı romanı *Devlet Ana* (1967) ile ön plana çıkar. *Mülkiyet Kalesi* (1977) nde Sultan Abdülhamit devrini ve Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecini anlatılaştırır. *Topal Kasırğa* adlı romanında ise yazar, Ankara Savaşı'nın ardından Fetret Dönemi'ne giren Osmanlı Devleti'nin yaşadığı zor durumları ve şehzadelerin taht mücadelelerini anlatır. (Bkz. Erol, 2012, s.64).

Mustafa Necati Sepetçioğlu adlı bir başka yazar, *Dünkü Türkiye* adlı serisindeki *Çatı, Kapı ve Kilit* gibi romanları ve *Yıldırım-Timur-Şeyh Bedrettin* serisinde bulunan *Darağacı, Geçitteki Ülke* ve *Kutsal Maphus* gibi yapıtlarında, Türklerin Anadolu'ya devlet kurmak üzere gelişini ve bu süreçte yaşanan mücadeleleri konu edinir (Bkz. Erol, 2012, s.64).

Argunşah'a göre türün tıpkı Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde olduğu gibi Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte de ilgi görmesinin sebebi, topluma kendi tarihini öğretmek ve onun kendi tarihi hakkında bilinçlenmesini sağlamak yoluyla halk arasında milli değerlerin önemini artırmak olarak açıklanabilir. Bu dönemde kaleme alınan romanların, yazarının ideolojik görüşlerini yansıtmaya ya da herhangi bir görüş yansıtmaksızın romanların macera amaçlı yazılması gibi bir özelliği vardır. Bazılarının adları yukarıda sayılan yazarlardan Nihal Atsız, Tarık Buğra ve Kemal Tahir, yazdıkları tarihsel romanlara ideolojilerini yansıtırken Feridun Fazıl Tülbentçi, Oğuz Özdeş, Mustafa Necati Sepetçioğlu ve Apdullah Ziya Kozanoğlu gibi yazarlar ise, ideolojik düşüncelere yer vermeden macera tarzında tarihsel romanlar kaleme almışlardır (Bkz. Argunşah, 2002, s.18). Cumhuriyet'in ilanı ve sonraki dönemde tarihsel roman yazan isimler arasında Ahmet Refik Altınay, İskender Fahrettin Sertelli, Reşat Ekrem Koçu, Oğuz Özdeş ve Suzan Sözen'i de saymak olanaklıdır (Bkz. Tural, 2006, s.221-222).

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren tarihsel romanlara ilgide bir düşüş yaşanır. Bu dönemden itibaren bir süre sosyal içerikli romanlar ön planda olmuştur. Tarık Buğra, *Küçük Ağa Üçlemesi* (1964, 1966, 1976) ve *Osmancık* (1973) romanlarını yazmış, fakat yine de tarihsel roman türünün okurlar arasında tekrar yükselişini sağlayamamıştır. (Bkz. Argunşah, 2002, s.19).

1980’li yıllardan sonra, tarih-roman ilişkisine yeni boyutlar eklenir. Bunun sebebi ise, tarih bilimine bakış açısındaki değişikliklerdir. Postmodernizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte, gerçeğe şüpheyile yaklaşılma ve gerçekliklerin durum ve koşullara göre değişkenlik gösterebildiği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. “Çoğulcu tarih anlayışı” olarak nitelendirilen bu anlayış, tarihsel olayların da bir birey tarafından yazıldığı ve dolayısıyla içinde öznellik ve yorum barındırabileceği düşüncesinden hareket eder. Bu durum da, insan emeğinin ürünü olan tarih kitaplarında dahi kaçınılmaz olarak kurgunun olabileceğine işaret eder. Böylelikle de tarih kitaplarında verilen gerçeklerin, nesnelliğinden ve doğruluğundan kuşkuyla söz edilir (Bkz. Argunşah, 2002, s.19). Postmodern dönemi kapsayan tarihsel romanlara örnek olarak Zülfü Livaneli’nin *Serenad* (2011) ı, Orhan Pamuk’un *Beyaz Kale* (1985) si, *Kara Kitap* (1990) ı ve *Benim Adım Kırmızı* (1998) sı, Nedim Gürsel’in *Boğazkesen* (1995)i ve *Resimli Dünya* (2000) sı, Emre Kongar’ın *Hocaefendi’nin Sandukası* (1989) ve İhsan Oktay Anar’ın *Puslu Kıtalar Atlası* (1995) ile *Kitab-ül Hiye* (1996) i sayılabilir (Bkz. Argunşah, 2002, s.21).

Yukarıdaki isimlere ek olarak Ahmet Ümit de, kaleme aldığı tarihsel romanlarıyla “belirgin bir gerilim üretmeyi başararak” tarihsel roman dünyasında yerini alır. Onun tarihsel romanlarına örnek olarak; *Elveda Güzel Vatanım* (2015), *Patasana* (2000), *Babı Esrar* (2008) ve *Sultan’ı Öldürmek* (2016) romanları verilebilir (Bkz. Kula, 2016, s.157).

Popüler tarih anlayışına uygun olarak yazılan romanlara, okuyucunun düzenli olarak takip etmesini sağlamak için macera ve gerilim unsurları eklenerek çeşitli gazetelerde bölüm bölüm yayımlanır. Okuyucuya romanı ilgi çekici hale getirmek için polisiye, serüven, aşk öyküleri ve cinsellik gibi unsurlar da eklenir (Bkz. Argunşah, 2002, s.21).

Günümüzde yazılan tarihsel romanlarda kullanılan tekniklerde de, değişiklikler görülmektedir. Bunlardan biri, metinlerarasılıktır. Bir metnin bir başka metinle bütünleştirilmesi yoluyla sağlanan bu teknik, başka roman türlerinde olduğu gibi tarihsel romanlarda da kullanılmaktadır. Örneğin; Orhan Pamuk, romanı *Benim Adım Kırmızı* yı yazarken tarihten alınmış bir aşk öyküsü olan Hüsrev ile Şirin’in aşkından ve “metinlerarası kurgu tekniği”nden yararlanmıştı (Bkz. Argunşah, 2002, s.23).

Üst kurmaca tekniği de, günümüz tarihsel romanlarında karşımıza çıkan bir başka tekniktir. Üst kurmacadan yararlanılan romanlarda klasik kurgu anlayışına ek olarak yazarın yapıtını oluşturma süreci, romana dâhil edilir. Böylelikle de romanda hangi olayların anlatıldığından ziyade, söz konusu olayların nasıl anlatıldığı sorusu ön plana çıkar. Yazar, kendi yarattığı yazarı bu sürece dâhil ederek romanda üst üste gelmiş zamanlar oluşturur. Örneğin; Orhan Pamuk, *Beyaz Kale* romanında okuyucunun karşısına Faruk Darvinoğlu adlı bir kahramanı çıkarır. Bu kahraman, okuyucuya bulduğu el yazmalarıyla “tarihin romanını” aktarır (Bkz. Argunşah, 2002, s.24).

2.2.3. Türün Almanya’daki Gelişim Süreci

Tarihsel romanın bir tür olarak Almanya’da ortaya çıkışı, her ne kadar Romantik döneme rastlasa da, öncesinde de tarih konulu romanların yazıldığı görülmektedir. Örneğin; Thüring von Ringoltingens tarafından 1456 yılında *Melusine* adlı tarihsel içerikli bir roman kaleme alınmıştır. *Türün Ortaya Çıkışı ve Gelişim Süreci* başlığı altında da bahsedildiği üzere 16. ve 17. yüzyıllarda da, tarihsel olayları konu alan yapıtlar yazılmıştır; fakat bunlar daha çok aşk konulu olup tarihin yalnızca “kostüm” olarak kullanıldığı türden romanlardır (Bkz. Aust, 1994, s.53).

Barok Dönemi’ne de denk gelen bu yıllarda tarihsel romanlar, “teodise” amaçlı yazılır. Tarihsel romanlar, dünyadaki kötülükler karşısında Tanrı’nın adaletini savunan bu anlayışa göre şekillendirilir. Ayrıca yine bu dönemde toplumun güncel sorunlarını açıkça anlatmak yerine, onların tarihsel olaylar üzerinden verilmesi söz konusudur (Bkz. Aust, 1994, s.54).

18. yüzyılda da tarih konulu romanlar yazılmıştır. Bunların yazılış amacı ise, topluma ahlak öğretiler aşılaktır (Bkz. Aust, 1994, s.53). Alman edebiyatına bakıldığında, tarihsel romanla bir tür olarak, ilk defa özellikle romantik dönem sanatçılarının ilgilendiği görülmektedir; çünkü romantikler, kendi çağlarında var olan düzenin bozuma uğradığını, toplumda geçerli olan normların geçerliliğini kaybettiğini ve yeniden gözden

geçirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu yüzden bir nevi güncel yaşamdan kopma ihtiyacı ve geçmişle bağlantı kurma isteği duymuşlardır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.162). Ayrıca yine bu dönemde Alman yazarlar, Klasik dönemin Antik Yunan hayranlığına bir tepki niteliğinde kendi köklerini buldukları Orta Çağ'a yönelme ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu yüzden de, tarihsel konuları yapıtlarında anlatılaştırmışlardır. Bu dönemde, ilk tarihsel roman örneği, Heinrich Zschokke tarafından *Addrich im Moos* (1824) ve *Freihof in Aarau* (1825) adlı yapıtlarla verilmiştir. Bu yapıtlarda, anlatılaştırılan tarihsel dönemin sorunlarına ve politik çelişiklere değinilir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.162). Bu dönemde tarihsel romanlar yazan bir başka yazar ise, Wilhlem Hauff'tur. Hauff, *Lichtenstein* (1826) adlı tarihsel romanını, Scott tarzından yola çıkarak kaleme alır. Ülkesinin politik ve toplumsal durumunun tarihsel arka planını, Scott'un romanlarında eleştirdiği tarzda verir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.163). Yine bu dönemde Willibald Alexis, önceleri Almanya'nın parçalanmasının bir sonucu olarak Alman tarihinin tarihsel roman yazmak için yeterli malzemeye sahip olmadığı düşüncesiyle kendi ülkesinin tarihinden konu seçme konusuna mesafeli yaklaşmıştır. Daha sonra ise bu fikrinden vazgeçip, Alman tarih konularına yönelmiştir. Yazar, yaşadığı çağı geçmişle yüzleştirerek ikisini sentezleme yoluna gitmiştir. *Der Roland von Berlin* (1840) ve *Dorothea* (1856) adlı yapıtlar, Alexis'in tarihsel romanlarına örnek olarak verilebilir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.163.) Ludwig Tieck de Alexis gibi, geçmiş ile romanın yazıldığı dönemi sentezleme yoluna gitmiştir. *Vittoria Accorombona* (1840) adlı romanında İtalyan Rönesans'ındaki güç kavgalarına ve Vittoria'nın bağımsızlık mücadelesine değinerek, çağının kadın-erkek eşitliği konusuna göndermede bulunur (Bkz. Gallmeister, 1981, s.163).

Tarihsel roman, 19. yüzyılda "eğlence edebiyatı" alanına dâhil edilmiş ve eğlence amaçlı tarih konulu romanlar yazılmaya başlamıştır. Bu türün yazarına örnek olarak Louise Mohlbach verilebilir. Mohlbach, Alman tarihiyle ilgili, içinde tarihsel kişiliklerin psikolojik olarak betimlendiği birçok roman kaleme almıştır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.165). Alman edebiyatında gerçekçilik dönemine denk gelen bu yüzyılda tarihsel romanlar; daha çok burjuvazinin dünya görüşü, güncel siyasi olaylar ve tarihsel dönemlerin gelişim süreçlerini yansıtmak için yazılır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.21). Buna örnek olarak Gustav Freytag'ın *Ahnen* (1830) romanı örnek verilebilir. Romanda, Alman bir ailenin yaşantısı üzerinden Kavimler Göçü'nden

Napolyon savaşlarına kadar geçen tarihsel gelişim süreci anlatılaştırılır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.23). Ernst Wichert de, *Heinrich von Plauen* adlı romanında aristokrasi ile burjuva arasındaki anlaşmazlıkları ele alır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.26).

Alman Birliği'nin kurulmasından ve Bismarck'ın başa geçmesinden sonra devletin gücünü ve devlet büyüklerini öven, kişisel tercihlerin geri plana itildiği ve devlete itaatin teşvik edildiği romanlar kaleme alınır. Bu tür romanlar, konularını tarihten seçtikleri büyük kişilikler üzerinden anlatılaştırır. Roman kişisi olarak daha çok tarihteki devlet büyükleri seçilir. Bu romanlara örnek olarak C. F. Meyer'in *Georg Jenatsch* i ve Felix Dahn'ın *Ein Kampf um Rom* u örnek olarak verilebilir (Bkz. Westenfelder, 1989, s.28).

Alman İmparatorluğu'nda 1890 yılından itibaren emperyalizm dönemi başlar. Ekonominin hızla büyümesinin yanında sosyal darvinizm düşüncesi de, bu dönemde ortaya çıkar. Sosyal darvinizm düşüncesi, Alman toplumunda ve yazarlarda muhafazakâr ve milliyetçi bir düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Bkz. Westenfelder, 1989, s.57-58). Bu dönemde muhafazakâr düşünce içeren tarihsel roman örnekleri veren en başarılı yazarlardan biri, Paul Schreckenbach'tır. Schreckenbach'ın tarihsel romanları, genel olarak Prusya yanlısı muhafazakâr dünya görüşlerini yansıtmaktadır. Bu tür romanlarından biri, *Der König von Rothenburg* (1910) adlı romandır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.59).

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra ortaya çıkan tarihsel romanların büyük bir kısmı, savaş propagandası içerir. Bu dönemde çoğu roman, adeta ana yurdun gölgesinde ve savaşı savunan söylemlerle yazılır. Bu romanlara örnek olarak Adolf Paul'n *Die Tnzerin Barberina* (1915) sı ile (Bkz. Westenfelder, 1989, s.68) Hermann Schmckel'in *Martin Luther – Ein Lebensbild* (1916) adlı romanları verilebilir. Bu dönemde tarihsel romanların büyük çoğunluğu savaş propagandası içerse de bazı yazarlar, savaşın karşısında bir duruş sergiler ve militarizm ve milliyetçilik gibi fikirleri bir kenara bırakarak tolerans ve savaş karşıtlığını savunan romanlar kaleme alırlar (Bkz. Westenfelder, 1989,s.73). Örneğin; Richarda Huchs, *Der groğe Krieg in Deutschland* (1912-14) adlı romanında savaşı ve savaş yüzünden sivil insanların çektiği acıları tarihsel olaylar üzerinden anlatır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.76-77). Alfred Döblin de,

bizzat deneyimlediği Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı kaleme aldığı *Wallenstein* (1920) adlı romanında hem Otuz Yıl Savaşları'nın, hem de Birinci Dünya Savaşı'nın politik ve ekonomik arka planını ele alır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.168). Bu dönemde yalnızca savaş konulu romanlar değil, aynı zamanda Alman ruhu, mit ve din konulu romanlar da kaleme alınır, Dolayısıyla Romantik döneme dönüşten de söz etmek olanaklıdır. Bu türden konuları ele alan romanlara bir örnek, Ludwig Diehl'in *Suso* (1921) adlı romanıdır (Bkz. Westenfelder, 1989, s.101-102).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra monarşinin yıkılması, Cumhuriyetin kurulması ve Rusya'da meydana gelen Ekim Devrimi gibi olaylardan dolayı politik konular, romanlarda tekrar malzeme konusu olmuştur. Bu dönemde tarihsel konular, Cumhuriyetin kuruluşu gibi güncel konuları yorumlama amacıyla anlatılaştırılır. Bu döneme örnek olarak Lion Feuchtwanger adlı yazar verilebilir. Feuchtwanger, *In Jud Süß* (1925) adlı romanında tarihsel konular üzerinden güncel sorunları anlatılaştırmıştır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.167).

Almanya'nın sömürgeleştirmesini konu alan romanlar da bu dönemde, yani 1920'li yıllarda ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalist bir politika izlemeye başlayan Almanya, Afrika gibi dünyanın çeşitli bölgelerinde sömürgeler kurar (Bkz. Westenfelder, 1989, s.124). Bu tür romanlara örnek olarak, Wilhem Kotzde'nin *Die Burg im Osten* (1925) romanı verilebilir. Yazar, Almanya'nın yayılmacı politikasını, Orta Çağ'daki şövalyelerin kurduğu tarikat ve Polonya arasındaki savaşa verir.

1933 yılında Nasyonel sosyalistlerin ülkenin başına geçmesiyle birlikte yazarlar, faşizm yanlısı ve karşıtı romanlar kaleme alırlar. Tarihsel konulu romanların yazılmasındaki amaç, okurlara tarihi öğretmek ya da onların zevk almasını sağlamak değil, güncel politik olaylar ve yazarların bu olaylar karşısında takındığı tavır doğrultusunda onları manipule etmektir (Bkz. Westenfelder, 1989, s.204). Hitler döneminde yazılan rejim yanlısı romanların konuları genel olarak militarizm, emperyalizm, kitleleri siyasi amaçlar için harekete geçirme, kan ve toprak ideolojisi ve Hitler'in bir devlet adamı olarak yüceltilmesi gibi konular çevresinde yoğunlaşır (Bkz. Aust, 1994, s.133). Örneğin; Hans Friedrich Blunck ve Erwin Guido Kolbenheyer gibi Nazi Almanya'sında kalan yazarlar, Nasyonal sosyalizmin tarih anlayışını, iktidarını ve faşist tutumunu öven ve bunları tarihsel konular üzerinden yansıtan yapıtlar verirler (Bkz. Gallmeister, 1981,

s.168). Almanya’da iç göç yaşayan yazarlar ise, Hitler ve rejim karşıtı romanlar yazarlar. Bu romanlara örnek olarak, Erika Mitterer’in *Der Fürst der Welt* (1940) adlı romanı verilebilir. Sürgünde kalan yazarlar ise, Almanya’dan ayrılmak zorunda kaldıkları için güncel konulardan uzakta kalırlar. Bu yüzden daha çok yapıtlarında, ülkeyi Nasyonal sosyalizm ülkesine çeviren tarihsel gelişmeleri, özgürlük ve adalet gibi konuları ele alırlar. Sürgünde kalan yazarlardan biri olan Heinrich Mann, tarihsel konuları kendi yaşadığı dönemle özdeşleştirmiş ve her iki *Henri Quatre* (1935,1938) romanında da Henri Quatre adlı kahramanın hümanizm uğruna verdiği savaşı konulaştırmıştır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.169). Sürgüne giden bir başka yazar ise, Bertolt Brecht’tir. Brecht de, yapıtlarında Hitler karşıtı bir tavır sergiler. Onun tarihsel roman türünün en önemli örneklerinden birini verdiği romanı *Caesar* da, tarihin en ünlü diktatörlerinden biri olan Julius Caesar üzerinden Hitler’i eleştirir (Bkz. Aust, 1994, s.145).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bir süre eğlence edebiyatı hariç tarihsel konu içerikli çok az roman yazılmıştır (Bkz. Gallmeister, 1981, s.170). Bunlardan birkaçı; Robert Musil’in *Der Mann ohne Eigenschaften* (1952), Thomas Mann’ın *Der Erwählte* (1951), Peter Weiss’in *Die Ästhetik des Widerstands* (1975) adlı romanlarıdır (Bkz. Aust, 1994, s.154-155).

70’li yıllardan itibaren ise yazarlar, yoğun bir şekilde tekrar tarihe yönelirler. Toplumda meydana gelen değişimler, 68 öğrenci olayları gibi hayalkırıklıkları, güncel olaylara sebebiyet veren geçmiş olaylar ve geçmişi yeniden yorumlama çabaları, yazarların yapıtlarında tarihsel konular üzerinden verilir (Bkz. Gallmeister, 1981, s.170). Bu yıllardan itibaren de, yazarların tarihsel romanlarında postmodern roman tekniklerini görmek olanaklıdır. Örneğin; Uwe Timm, *Morenga* (1978) adlı romanında Almanya’nın 20. yüzyılın başlarında sömürgesi olan Güney Afrika’da yerli halka karşı uygulanan şiddeti ve zulmü konulaştırarak Alman tarihine karşı eleştirel bir tavır sergiler. Söz konusu romanında, çokça postmodern teknikler de görmek olanaklıdır. Bir başka örnek, Alexander Kluge’nin *Schlachtbeschreibung* (1978) adlı tarihsel romanıdır. Romanını montaj gibi postmodern tekniklerle biçimlendiren yazar, romanında okurlarını kendi tarihleriyle yüzleştirir (Bkz. Aust, 1994, s.156). Alexander Kluge’nin *Schlachtbeschreibung* undan başka Stefan Heym’in *Der König David Bericht* (1972),

Elisabeth Plessen'in *Kohlhass* (2011) ve Christoph Ransmayrs'ın *Die letzte Welt* (1988) romanları, bu döneme örnek verilebilir (Bkz. Aust, 1994, s.158).

2.3. TARİHSEL ROMANLARDA KURGU VE GERÇEKLİK

Tarihsel roman türünün en fazla tartışılan konusu, hiç kuşkusuz tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarihsel romanda ne ölçüde kullanılması gerektiğine ilişkindir. Edebiyat ve tarih bilimcileri, konu hakkında yeni tartışmalara yol açan kuramsal fikirler ortaya atmışlardır.

2.3.1. Tarihsel Romanlarda Kurgu ve Gerçekliğin Sınırları

Lukacs ve Scott'un geleneksel roman anlayışının tersine bir tarihsel roman fikri geliştiren Hans Vilmar Geppert, *Diğer Tarihsel Roman* adlı kuramsal kitabında tarihsel roman hakkında "kurgu ile tarihin boşluğu" (Bkz. Geppert, 1976, s.34) ile ifade ettiği bir fikir ortaya atar. Tarihsel romanın geleneksel yapısı, yani 19. yüzyılda düşünüldüğü şekliyle Geppert'in dile getirdiği tarih ile kurgu arasındaki boşluğu mümkün olduğunca okurdan saklamak niyetindedir. Zira geleneksel roman tipinde önemli olan, gerçeği okuyucuya olduğu gibi aktarmaktır. Dolayısıyla bu romanlarda kurgu, mümkün olduğunca söz konusu edilmez. Geppert, geleneksel romanların bu gerçekliği olduğu gibi yansıtırma durumunu "tarihsel olayların kurgusal betimlemesinin paradoksu" olarak nitelendirir (Bkz. Geppert, 1976, s.8); çünkü ona göre tarih, "geçmiş olayların geriye dönük bir yapısını" anlatır. Bu, aynı zamanda geçmişte yaşanıp bitmesinden dolayı şimdiki zamanın ve yazarının düşünce dünyasını da içine alan bir yapıdır. Bu öznel düşünce, geleneksel tarihsel roman yazarı tarafından, yapıtta gizlenmeye çalışılmaktadır. Diğer tarihsel roman ise, geleneksel olanın aksine kurguyla tarih arasındaki boşluğu farklı betimleme araçları ve anlatım teknikleri ile somutlaştırıp ön plana çıkarır. Bu yolla geçmişin ortaya çıkarılmasında yansıtılan öznellik, gizlenmeden tarihsel olayların anlatımıyla bir arada yansıtılır ve böylece okuyucunun zihninde somutlaştırılır. Bu da, tarihsel romanı daha üretici ve verimli kılar (Bkz. Ofner, 2004, s.28).

Käte Hamburger de, tarihsel romanda gerçekliğin ve kurgunun birlikteliğinden söz eder. Ona göre, tarihsel bir romanda olaylar her ne kadar gerçeklikten alınsa ve tarihi karakterler gerçekte yaşamış kişilikler olsa da bütün tarihsel öğeler, romana aktarımı söz konusu olduğunda yazar tarafından kurgulanır. Örneğin; gerçek bir tarihsel kişilik olan Napolyon, tarihsel romanda ele alınırken “kurmaca bir Napolyon” a dönüşür; fakat bu, tarihsel roman türünün yazınsal bir tür olarak gerçeklikten sapabilmesiyle ilgili bir durum değildir. Tarihsel roman yazarı, tıpkı tarihi belgelerde olduğu gibi kişilere ve olaylara sadık kalmayı amaçlasa dahi, tarihsel kişiliklerin romanda kurgulanmasından kaçınmaz; çünkü ona göre yazar tarafından şekillendirilen tarihsel bir kişilik, romanda nesne olarak değil, bir özne olarak ve kurmaca bir “ben-orijinalliği” ile tanımlanır (Bkz. Hamburger, 1977, s.94-95).

Ina Schabert de, Hamburger gibi tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarihsel romandaki bütünlüğünü savunur. Ona göre, tarihsel bir romanda kurmaca gibi yazınsal öğeler kadar yazın-dışı öğeler de bulunmalıdır. Roman’da anlatılan dönemde geçen yer isimleri, coğrafi özellikleri ve gerçek hayatta yaşamış kişi adları da, tarihsel bir roman için olması gereken öğelerdir (Bkz. Schabert, 1981, s.1). Schabert, bununla birlikte romanda verilen tarihsel gerçekliğin bütünüyle aynı şekilde alınmasını romanın yazınsal kalitesi açısından olumlu bulmamaktadır. Diğer yandan da kurgunun tarihsel romanda fazla kullanılması durumunda yazarın “tarihsel gerçekliği saptırdığı” eleştirisi yapılacaktır (Bkz. Gögebakan, 2004, s.27). Schabert bu durumu, yani tarihsel romanda ortaya çıkan tarihsel gerçeklik ile kurgunun romandaki birlikteliğini bir çelişki olarak değerlendirir. Ona göre tarihsel roman, edebiyat-tarih ilişkisi açısından bir „paradoks“ oluşturmaktadır. Tarihsel roman, bir yandan tarihsel özelliklere sahip bir roman türüdür. Bu açıdan bakıldığında tarihsel roman, gerçekte yaşanmış tarihsel olayları ve tesadüfi gerçekleşmiş bir olay hakkında bilgi aktarmaktadır. Diğer taraftan tarihsel roman, bir edebiyat türü olarak yazarın elinden çıktığında genel-geçer gerçeklik üzerine kurulu bir dünya yaratmaktadır (Bkz. Schabert, 1981, s.10). Schabert bununla birlikte tarihsel romanda yazarın kurgudan yararlanmasını desteklediğini ve bunun tarih bilimi açısından yarar sağlayıcı işlevi olduğundan söz eder. Tarihsel roman, kurgu sayesinde tarihçinin “zihinsel tembelliğinden” dolayı gözden kaçırdığı ve tarih biliminin bir bilim olarak yeniden üretemeyeceği tarihsel olayların ve böylece tarihin “iç kısmını” doldurma görevi görür. Tarihsel roman yazarı, romanda kurguladığı dünya aracılığıyla

tarihsel detayları ve tarihsel olayların gelişimini gözümüzde canlandırmamızı sağlar (Bkz. Schabert, 1981, s.17).

Yakup Çelik de, tarihsel romanların kurgudan yararlanmalarının olağan bir durum olduğundan söz eder. Tarihsel gerçeklik, öncelikle tarihçinin yorum ve değerlendirme süzgecinden geçer. Bu aşamada, zaten bir defa kurgulanmış olur. İnsanlar, tarihsel gerçeklikleri tarihçinin yorumladığı ölçüde öğrenir. Çelik, bu süreçte tarihsel olayların “sübjektif” olma özelliği üzerinde durur. Tarih yazımında bir defa kurguyla karşılaşan tarihsel gerçeklikler, ikinci olarak da tarihsel romanlarda kurgulanır. Yazar, tarihçinin kendi yorum süzgecinden geçirdiği tarihsel gerçeklikleri alır ve kendi kurgu dünyasıyla harmanlar. Böylece tarihsel gerçeklikler, ikinci bir kurgu aşamasından geçmiş şekliyle okuyucunun önüne getirilir (Bkz. Çelik, 2002, s.110).

Çelik, Collingwood’un “Her insanın eylemi tarihe konu olmaz.” iddiasını, makalesinde açılar. Çelik, bu durumda işin içine tarihsel roman yazarının hayal dünyasının girmesi gerektiğini belirtir. Geçmişte yenilen yemekler, giyilen kıyafetler ve bazı insani temel gereksinimler, tarihçilerin kitaplarda yazmaya değer görmedikleri konular arasında olabilir. Çelik, bu açıklamasına iki romandan örnek verir. *Osmancık* ve *Devlet Ana* romanlarının ikisinin de konusu, Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçmektedir. Ne var ki o dönemin yemek kültürü, her iki romanda da farklı gösterilir. *Devlet Ana* romanında Kemal Tahir, Söğüt çevresine yerleşen Kayı boyuna geleneksel yemek olarak pilavı, Tarık Buğra ise *Osmancık* ta güveci verir. Yemek konusunu her iki yazar da, kendi kurgu dünyasına göre anlatılaştırmıştır (Bkz. Çelik, 2002, s.111).

Kula, tarihselin kurgu yoluyla estetikleştirilmesinin, „tarihseli bozmak ya da saptırmak” demek olmadığını vurgular. Bu, bütün sanat yapıtları için geçerli bir ilkedir. O, tarihsel romanlarda konulaştırılan tarihsel olayların ve kurgunun, “tarih-yazın ve olgu-kurgu” ilişkileri bağlamında ele alınması gerektiğini savunur. Ona göre de tarihsel romanlar, hem tarihsel gerçekliği, hem de kurguyu içermelidir. Bu durumda “olgu bilimi, kurguysa yazını” temsil eder. Tarihsel roman, iki şeyi içinde barındırır: “Nesnel, olan ve olmuş olan” ı temsil eden tarih ve “olabilir olan”ı temsil eden edebiyat. Bununla birlikte yazınsal yapıtlar, “olabilirlik kapsamında değerlendirilir” (Bkz. Kula, 2012b, s.259). Kula’ya göre tarihsel anlatımın yazınsallık kazanabilmesi için, tarihsel romanda kurgulayım ve biçemselleştirimin romana içkinleştirilmesi gerekmektedir. Tarihsel

romanlar da, tıpkı yazınsal yapıtlar gibi ancak bu yolla “özerk sanat yapıtı” kapsamında değerlendirilebilir (Bkz. Kula, 2012b, s.259). Kula, tarihselin yazınsal yapıt olarak değerlendirilebilmesi için kurgulanmasının gerekliliğini Adorno üzerinden de açıklar. Adorno, Lukacs’ın sanatsal yapıt yaratılırken gerçeğin olduğu gibi aktarılması gerektiği düşüncesine karşı çıkar. Ona göre sanat yapıtları, kurgulamadan yararlanmaksızın oluşturulamaz (Bkz. Adorno’dan Aktaran: Kula, 2012b, s.258).

Iser ise, kurguya romanda yer vermenin gerekliliğini savunmanın yanında tarihsel roman yazarının tarihsel gerçeklikleri romanında yazınsallaştırırken sahip olduğu kurgulama özgürlüğünün de sınırlı olması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre okuyucu, romanda anlatılan tarihsel olaylara ilişkin çoğunlukla bir ön bilgiye sahip olduğu için, yazarın olayları saptırmak veya çarpıtmak gibi bir lüksü yoktur. Yazar, okuyucusunun karşısında inandırıcı olmak zorundadır. Elbette yazar, romanı için seçtiği tarihsel malzemeyi özgür bir biçimde şekillendirme hakkına sahiptir; fakat o, aynı zamanda yapıtının inandırıcılığını sağlamak için okuyucunun yapıta karşı olan güvenini sağlamakla da yükümlüdür (Bkz. Iser’den Aktaran: Ofner, 2012, s.11).

Wickert de, Iser ile benzer düşüncededir. Wickert, tarihin geçmişte olmuş bitmiş olaylar zincirini değil, aksine tarihçi yoluyla yorumlanan, betimlenen ve idrak edilen olayları içerdiğini belirtir (Bkz. Wickert, 1993, s.3). Wickert, her ne kadar tarihsel olayların yorumlanabilme özelliğine dikkati çekse de, tarihsel romana gerçeklikle ilgili bir görev yüklemektedir. Ona göre tarihsel roman yazarının görevi, tarihsel gerçeklikleri, her ne kadar tarihçi onları yorumlayarak aktarmaktan kaçamasa da, romanda olduğu gibi göstermektir. Ayrıca ona göre tarihsel romanlarda yer alan tarihsel olgular, “dokunulmaz ve kutsal” kalmalıdır (Bkz. Wickert, 1993, s.4).

Priska Furrer, Nedim Gürsel’in *Boğazkesen* romanından yola çıkarak “roman içindeki roman, yani kurgunun ikinci kademesi”nden söz eder. Boğazkesen romanı, iki farklı anlatım düzeyi üzerine kuruludur. İlk düzey, Ben-anlatıcının şimdiki zamanıdır. Roman’da yer alan Ben-anlatıcı, II. Mehmet ve İstanbul’un fethi üzerine bir roman yazma çalışması yapmaktadır. Romanın ikinci düzeyi ise, anlatıcının Fatih Sultan Mehmet ve onun yaşadığı devri anlattığı bölümlerdir. Roman’ın bu iki aşamalı durumu, günümüzde birçok tarihsel romanda görülebilecek geleneksel tarih anlatımının terk edilmesine örnek teşkil eder. Yazar böylelikle, yalnızca yapıtında çizdiği tarihsel

tabloyu aktarmakla kalmaz, aynı zamanda tarihin romanında yeniden kurgulanmasını yansıtmaya olanağı bulur. Tarihsel olayın izini sürme ve onu yeniden biçimlendirme süreci, romanın ikinci tematik eksenini oluşturur. Ayrıca Furrer’e göre, geçmiş ve şimdiki zaman olmak üzere her iki anlatım düzeyi arasındaki gerilimi yansıtmak, iki farklı dönem arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak açısından uygun bir yöntemdir (Bkz. Çeri, 2001, s.79-80).

Furrer, tarihsel romanlarda yapılan kurgulamanın bir başka yönüne de dikkati çeker. Bunu, Nedim Gürsel’in romanını yazarken “bilimsel bir güvenilirlik” sağlamak amacıyla tarih kitaplarından yararlanması üzerinden açıklar. Tarihsel açıdan güvenilirlik taşıyan olaylarla kurgu ürünü olayların bir araya gelmesiyle romanda bir karşıtlık meydana gelir. Roman yazarı, tarih kitaplarının söz etmediği “tarihin karanlık alanları” hakkında fikir yürütebilir ve yorumda bulunabilir. Bunu ise romanında, tarih dünyasının değil, kendi dünyasının ürünü olan kurgu yoluyla gerçekleştirir (Bkz. Çeri, 2001, s.81).

Argunşah’ın düşüncesine göre de tarihsel romanlarda geçmişe dayanan gerçeklik, yerini kurgusal bir gerçekliğe bırakır. Yazarlar, tarihsel gerçekliğe dayanan olayları malzeme olarak kullanırlar; fakat olayları romana dökmeye başladıkları andan itibaren artık özgürdürler. Tarih metinlerinin bile dolduramadığı boşlukları yazar, inceleme gücüyle romanında doldurur. Bu şekilde tarihçinin ulaştığından daha farklı bir bütünlüğe ulaşılır. Romanda tarihsel olaylarla birlikte insan ve insana dair birtakım şeyler eklenince romandaki tarih, “yorumlanmış” bir tarih halini alır (Bkz. Argunşah, 2002, s.17-18).

Tural da, tarihsel romanlarda yalnızca tarih bilgisi içeren metinlerden yararlanmanın doğru olmadığını düşünmektedir. O, yalnızca geçmiş bir zamanda olup bitmiş olayların anlatılaştırıldığı her yapıtı, tarihsel roman olarak nitelendirmemek gerektiğini belirtiyor. Romanda yalnızca tarihsel belgelerden yararlanmayı ve olayları belli bir kronolojik düzen içinde anlatmayı edebi ölçülere uygun görmemektedir (Bkz. Tural, 2006, s.213). Tarih roman yazarı, yalnızca tarihsel belgelerden değil, halk arasındaki söylentilerden ve “gerçek belgelere dayanmayan efsanelerden” de yararlanmalıdır (Bkz. Tural, 2006, s.214).

Tural, tarihsel romanlardaki karakterlerin de kurgu ürünü olmalarını desteklemektedir. Bu karakterler, belgelere dayanan gerçek kişiler olmak zorunda değildir. Yazar, bu

seçiminde özgürdür. Romanda yer alan kurmaca kişiler yoluyla tarih tamamlanıp bir bütünlüğe kavuşur (Bkz. Tural, 2006, s.214).

2.3.2. Tarihsel Gerçekliğin Kendisi de Bir Kurgudur

Tarihsel roman kuramcılarının yanı sıra tarih bilimciler de, tarih yazımında kurgunun sınırları ve işlevi üzerine tartışır. 19. yüzyılda tarih yazımında tarihsel olayların olanaklı olduğunca nesnel ve olduğu gibi aktarılması amaçlanmaktadır. Bu düşüncüyü savunan bilimcilerden biri, Droysen'dir. 19. yüzyıl tarih bilimcilerinden olan Droysen, tarih yazımında sanatsallıktan kaçınmanın gerekliliğini ve tarihsel olayların aktarılmasında mümkün olduğu ölçüde nesnel olmak gerektiğini savunmaktadır: "Nein, wir bedürfen einer Darstellungsform, in der nicht die Erzählung die Hauptsache ist."¹⁶ (Droysen, 1977, s.249)

20. yüzyıla gelindiğinde ise bilimciler, tarih yazımının da kurgusal özellikler taşıdığı konusunda ortak bir görüş birliğine varırlar. Aust, tarih yazımının da tıpkı yazınsal yapıtlar gibi kurgu içerdiğini belirtir. Tarihsel bir romanın karakteristik özelliklerini tespit edebilmek için ise Aust'a göre öncelikle, tarih denilen kavramın ne anlama geldiğini bilmek gerekmektedir (Bkz. Aust, 1994, s.5). Bununla birlikte o, tarihin ne anlama geldiğini bilebilmenin yalnızca tarihin ne olduğu sorusuna yanıt verebileceğimiz şekliyle bilinemeyeceğini, çünkü romanda kullanılacak olan tarihsel olayların gerçekte bizim onu bildiğimiz şekliyle örtüşüp örtüşmediğinden emin olunamayacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla da tarihin ne anlama geldiği sorusuna verilebilecek yanıt, net olmayacaktır. Tarih, yalnızca mekânsal ve zamansal olaylardan ibaret olmayıp içinde söz konusu olayların çıkış noktasını, nedenlerini, amacını ve etkilerini de içinde barındırır. Bizim tarihi olaylar ve onların neden-sonuçları hakkında bildiklerimizin, gerçekte yaşanmış olaylar zincirinde karşılığı olup olmadığı konusundan da emin olmak olanaklı değildir (Bkz. Aust, 1994, s.6). Bu tarihsel olayların gerçekliğinden emin olmamak durumu, tarihin kurgusal yapısıyla ilgilidir.

Alman dil ve edebiyat bilimcisi Eberhard Lämmert'e göre "tarih, bir tasarımdır" (Bkz. Lämmert, 1990, s.1). Lämmert'in 1990 yılında yayımlanan *Tarih Yazımında ve Romanda Anlatımın Yeni İnandırıcılığı* adlı makalesinin başlığı olan bu anlatım

¹⁶ Hayır, anlatımın temel ölçüt olmadığı bir sunum biçimine ihtiyacımız var. (Çeviri, tarafıma aittir.)

uyarınca tarih, tarihçi tarafından tasarımlanan bir bilimdir. Bu yüzden yalnızca nesnel gerçekliği değil, aynı zamanda öznelliği de içinde barındırır. Tasarlamak demek, Lämmert'in belirttiği şekliyle tarihi kurgulamak demektir. Bir özne olarak tarihçi, tarih yazım aşamasında öznel yargıları aracılığıyla tarihi yeniden kurgular.

Koselleck de, her tarihsel olayı canlı tutan şeyin “olgunun kurgusu” olduğunu savunur. Ona göre hiçbir tarihçi, yapıtını oluştururken yalnızca tarihsel belgelerden yararlanmaya sıcak bakmaz. Aksine söz konusu belgeleri yorumlamak suretiyle onlardan yararlanmak ister. Ona göre tarihin gerçekliği, çoktan yaşanmış ve bitmiş bir şeydir. Tarih gerçekliği çoktan yaşanıp bitmiş bir şey ise, tarihsel her olayı kurmaca öğelerle ifade etmek de olanaklıdır. Geçmişte yaşanmış olayların sağlamasını yapmak olanaklı olamayacağına göre, tarihsel olayları tarih kitaplarında kurguyla ve yazarın öznel bakış açısıyla harmanlanmış olarak bulmak olasıdır (Bkz. Koselleck, 1973, s.567).

Ünlü tarih felsefecisi Collingwood da, bu konuda Koselleck ile benzer görüştedir. Ona göre tarihçi, tarihteki olayları okuyucuya aktarmakla yetinmemelidir. Aksine tarihçi, söz konusu olayları, „zihninde yeniden canlandırarak“ incelemelidir; çünkü o nesneyi incelemek, Collingwood’a göre o nesneyi insanın zihninde yeniden oluşturmayı gerektirir (Bkz. Collingwood, 2007, s.393). Kuşkusuz tarihçi, olayları zihninde yeniden canlandırırken aynı zamanda olaylara kendi düşüncelerini ekler, onlara yeni bakış açıları getirir ve bir bakıma onları kurgular.

Carr da, tarih yazımında nesnelliğin tamamen olanaklı olmadığını öne süren tarihçilerdendir. O, salt tarihsel gerçekliğin bir anlamı olmadığını savunmaktadır. Ona göre tarihsel gerçekliğin, tarih kitaplarında tek başına bir anlam karşılığı olamaz. Gerçeklik, ancak tarihçiyle bütünleşince bir değer kazanır. Tarih yazımı da, bu yüzden nesnel bir yaklaşımla gerçekleştirilemez. Carr, Bunu, şu tümceleriyile açıklar:

“Tarihin olguları bütünüyle nesnel olamaz; çünkü bunlar, ancak tarihçi tarafından onlara verilen anlamlılığın gücüyle tarihin olguları haline gelirler. Tarihte nesnellik, bu geleneksel terimi hala kullanmamız gerekiyorsa, olgunun nesnelliği değil, ilişkinin, olgu ile yorum arasındaki ilişkinin, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkinin nesnelliği olabilir.” (Carr, 2015, s.181)

Carr’a göre, kayıt altında tutulan tarihsel belgelerden dahi ancak tarihçinin izin verdiği ölçüde yararlanılabilir. Bu açıdan bakıldığında tarihçinin, tıpkı tarihsel roman yazarında olduğu gibi tarihi yorumladığı çıkarımını yapmak olanaklıdır. Tarihçi, tarih kitaplarında

nelerin yazılmaya değer, nelerin ise olmadığına karar veren kişidir. Bu yüzden de tarih bilgilerine, ancak onun yaptığı değerlendirmeler sonucu ulaşılabilir (Bkz. Çelik, 2002, s.108). Hans Robert Jauss da, tarih yazımında kurgudan yararlanılmasını olumlu karşılar. Öyle ki, kurgunun tarih yazımı sürecinde tarihe yarar sağlayacağı görüşündedir. Jauss, tarih yazımında kurgunun işlevini üç maddeyle ifade eder: İlk olarak sözünü ettiği kurgu, anlatı yoluyla elde edilen “illüzyon” a ilişkindir. Jauss, burada metindeki boşlukları doldurmayı, illüzyon kavramıyla karşılar. Yazılan metni kurgusallaştırma yoluyla tarihsel anlatı sürecindeki “olgusal boşluklar” doldurulur. Bunun yanı sıra bütünlükle ilgili görülmeyen ayrıntılar da, bu sayede metin dışında bırakılır. İkinci kurgu, tarih konulu yapıtlarda bir başlangıç ve kesin bir bitişin olayların tarihsel bir bağlama yerleştirilmesine ilişkindir. Burada yapının başlangıcı ve bitışı, “şiirsel bir masal” ın kurgusal öğeleri olarak ortaya çıkar. Zira tarihçi tarafından belirlenen başlangıç, diğer olaylardan önce gelmek zorunda değildir ve yapıtta ele alınan konunun bitişinden sonra da başka olaylar anlatılabilir. Üçüncü kurgu ise, tarihsel anlatımda kurguyla birlikte nesnelliğin korunabileceği ve tarihsel olayların orijinalliğinin bozulmaksızın yapıtta yeniden ele alınabileceğine ilişkindir (Bkz. Jauss, 1982, S. 422-427). Tarihçi, bir dizi tarihsel olayı gördükten sonra metnini oluşturmasını sağlayacak olaylardan hangilerinin metnine alınmaya değer olduğunu ve onları hangi biçimde işlemek istediğine karar verir. Bu durumda devreye, kurgu girer. Olaylar, yazarın hayal gücüyle anlatıda teker teker belli bir olay örgüsü yapısına göre düzenlenir. Böylece önce mesafeli yaklaşılan, fakat düzene sokulduktan sonra anlaşılır bir hale gelen olayların işlendiği anlatı da, belirli bir biçime kavuşur (Bkz. Unger, 2012, s.24). Bu durumu White, şu tümcelerle açıklar:

“Historiker mögen nicht gerne von ihren Werken als Umsetzungen von Tatsachen in Fiktionen denken; aber das ist eine der Wirkungen ihrer Werke. Indem sie alternative Plotstrukturen für eine gegebene Folge von historischen Ereignissen vorschlagen, geben Historiker historischen Ereignissen alle die möglichen Bedeutungen, die die Literatur ihrer Kultur ihnen verleihen kann¹⁷” (White 1986: 113)

White, yukarıdaki açıklaması uyarınca tarih bilimcilerinin her ne kadar yapıtlarında kurgunun varlığını kabullenmekte zorlansalar da, ait olduğu kültürlerinin edebiyatının,

¹⁷ Tarih bilimciler, yapıtlarının gerçeklikten kurguya dönüşümünü düşünmekten pek hoşlanmazlar. Ne var ki bu duygu, onların yapıtlarının etkilerinin bir sonucudur. Tarih bilimcileri, tarihsel olaylar dizisi için farklı seçenekte temel yapılar önermek suretiyle tarihsel olaylara, öz kültürlerinin edebiyatının verebileceği bütün olası anlamları yüklerler. (Çeviri, tarafıma aittir.)

onlara yapıtlarında kurguya yer vermelerinin yolunu açtığını ve böylelikle de tarih kitaplarında kaçınılmaz olarak kurguya yer verildiğini belirtir. Cemil Meriç de, tarihin kati surette öznellik içerdiğini savunur:

“Tarih, çeşitli sınıftan insanların kendilerini seyretmek için yarattıkları bir aynadır. Hiç kimse kucağında yaşadığı hadiselerden, kinlerinden ve aşklarından sıyrılmaz. Yankıları sönen uzak bir devrin bile toplumsal sınıfımıza göre bir manası vardır. O halde tarihte bir relativite (görecelik) vardır.” (Meriç, 1993, s.47)

Ona göre tarih, koşulsuz bir gerçekliği yansıtmaya iddiasındaysa hiçbir düşünce, bu öne sürümü kabul edemez; çünkü insanlar, tarihte kendilerinden bir şeyler bulmak ister. Bu yüzden de her çağın insanı, onu kendine göre yorumlayarak yeniden anlatmak ister (Bkz. Meriç, 1993, s.47).

Yalçın-Çelik’in düşüncesine göre de, tarihin kurgulanabilirliği ve hakikatlerin tarihçi tarafından yeniden yorumlanarak ifade edilmesi tarihin, ona yüklenen geleneksel anlamdan sapılmasına ve farklı anlamlar yüklenmesine yol açmıştır (Bkz. Yalçın-Çelik, 2005, s.25). Geleneksel tarih anlayışına göre tarihin sayfalarında yer alması gereken kişilikler; krallar, sultanlar ve generaller gibi üst düzey kişilerdir ve onların deneyimlediği olaylara öncelik verilmelidir. Bu kişiler ve yaşadıkları olaylar da arşivler, el yazmaları ve mahkeme sicilleri gibi resmi belgelerle kaynakça gösterilerek okura gerçekliğini ispatlarcasına sunulmaktadır. Oysa yeni tarih anlayışı; iklimleri, dağları, denizleri, hastalıkları ve cinselliği vb. günlük ve eski tarih anlayışına göre „sıradan“ konuları tarih sayfalarında verebilmektedir. Bahsedilen konuları da, resmi belgelerle kanıtlamak zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Çağın postmodern anlayışı, bu zorunlulukların ortadan kalkmasını olanaklı hale getirmiştir (Bkz. Yalçın-Çelik, 2005, s.24).

Gümüş de tarih yazımının ideolojik düşüncelerden dolayı içinde kurgu ve öznellik barındırdığını savunmaktadır. Ona göre tarih yazımı, gerçekliklerin yanında “yanılsamaların da ürünü olarak” ortaya çıkmaktadır. Tarih yazımı için tarihinin sahip olduğu bilgi birikimi, nesnel olduğu kadar öznel etmenleri de içinde barındırır. İdeolojik düşüncelerin de bu öznellikte payı vardır. Bu yüzden de Gümüş’ e göre nesnel bir tarih yazımı, olanaklı değildir (Bkz. Gümüş, 2011, s.47-48).

Yukarıdaki tartışmaların sonucunda görülmektedir ki, 20. yüzyıla gelene kadar kimi tarih bilimcilerinin her ne kadar tarih yazımında mümkün olduğunca gerçekliğe bağlı

kalarak hareket edilmesi gerektiğini öne sürseler de, 20. yüzyılda tarih bilimi ve onun kurgu ile olan ilişkisinin boyutları üzerine farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Tarih bilimcileri, kurgunun da tarih biliminin bir parçası olduğunu, hatta tarih biliminin derinliklerine daha kolay inebilmek ve onu daha iyi anlayabilmek için kurgunun kaçınılmaz olarak tarih kitaplarında yer almasının gerekliliğini savunmuşlardır.

2.3.3. Yazınsal Olan Her Yaratım Bir Kurgudur

Edebiyat nedir? Yazınsal bir metnin, yazınsal olmayan bir metinden farkı nedir? Platon'un bir zamanlar savunduğu “yazarlar yalan söyler” öne sürümü gerçeği yansıtmakta mıdır? Rühling'e göre bu türden sorular, edebiyat ve kurguyla ilişkili olarak sürekli gündemde olan sorulardır (Bkz. Rühling, 1996, s.25). Platon'un yukarıdaki öne sürümü, yazınsal yapıtların kurgu özelliğini ifade eder. Söz konusu öne sürüme ilk olarak Rönesans döneminde karşı çıkılır. Söylem, yazınsal anlamda ilk defa bu dönemde ele alınmak istenir. Bundan dolayı itirazın gerekçesi olarak “Şairler, ne olduğunu değil, ne olması gerektiğini söylediklerinden yalan söylemezler.” iddiasını öne sürerler. Bu yolla edebiyatın “gerçekliği değil, gerçekliğin tasarımı” nı anlatmaya çalıştığı belirtilir (Bkz. Kula, 2012b, s.3-4).

Iser'e göre bütün kurgusal metinler, yazınsaldır ya da tam tersi; bütün yazınsal metinler kurgusaldır. Kurgusal metinler, içerisinde yazar tarafından “uydurulan” figürlerin, konuların, olayların söz konusu olduğu metinlerdir. Kurgusallık ise bir metni, içerisinde yazar tarafından “uydurulan” figürlerin, konuların, olayların olmadığı metinlerden ayıran bir özelliği ifade eder (Bkz. Rühling, 1996, s.25). Kurgusallıkta gerçek yaşamın sekteye uğraması söz konusudur; fakat bu, yazınsal bir yapıtta gerçek hayatın “eksik” anlatıldığı anlamına gelmez. Burada söz konusu yaşam, “başka türlü bir yaşam” dır. Söz konusu edilen “başka türlü yaşam”, tıpkı içinde yaşanılan hayatta olduğu gibi insanların yaşamından kesitler sunar. Bu kesitler ise, “olanın” yanında “olası” olanı da anlatır (Bkz. Luhmann, 2008, s.277).

Luhmann, kurgusal metinlerin çıkarsız olduğundan bahseder. Ona göre, yazınsal metinlerde yalnızca gerçekte yaşanmış olayların hikâye edilmesi söz konusu değildir. Her tür metinde gerçeği öğrenme ya da okunan metinlerden yarar sağlama gibi bir durum da söz konusu değildir. Bu tür metinlerden biri, yazınsal metinlerdir. Yazınsal metinler, “karsız ve kazançsız” okunan ve yalnızca kendi kendilerini tatmin eden metin

türleridir. Kurgusalılıkta “sanal bir gerçeklik” söz konusudur (Bkz. Luhmann, 2008, s.284). Kula’nın *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I* adlı kitabında ifade ettiği üzere edebiyatın malzemesi olan dil de, kendi başına düşünüldüğünde “tarihsel-toplumsal koşullar altında üzerinde görüş birliğine varılan kurgular/oluşturulardır” (Bkz. Kula, 2012a, s.136). Dolayısıyla yazınsal olan her yaratım, “çok-katmanlı bir kurgu”dur (Bkz. Kula, 2012a, s.289). Bir kurgu ürünü olan dilin tekrar kurgulanması anlamına gelen “anlatma/anlatılaştırma” da, dilsel malzemelerin retorik figürler aracılığıyla estetikleştirilmesidir (Bkz. Kula, 2014, s.711). Kula, dilin ve dolayısıyla dil ile yapılan yazınsallaştırmanın içinde kurgu barındırdığını Hegel’in sanata ilişkin düşünceleri üzerinden açıklar:

“Hegel’in edebiyatı, diğer sanatlardan üstün saymasının nedeni, edebiyatın malzemesi olan dilin tinsel etkinliğin ürünü olması ve yazınsallaştırma sürecinde yeniden kurgulanarak, tinsel ve estetik olarak biçimlenmesi, diyesi, biçemselleştirilmesidir. Bu bakımdan öyküleme, her türlü anlatma, yazınsal deyişle, anlatılaştırma dil üzerinden yapılır; dil, yazınsallaştırmanın malzemesi olarak kalmaz, ayrıca anlatmayı, öyküyü/anlatıyı dolayımalar. Bu yüzden, en gerçek(çi) anlatma bile zorunlu ve kaçınılmaz olarak kurgusal bir özellik taşır.” (Kula, 2014, s.711)

Kula’nın kurgu kavramı için verdiği bir diğer örnek, Hans Vaihinger’in “Sanki Felsefesi” dir. Söz konusu felsefi düşünce, “kurgusal bir yargıyı” ifade eder. Bu kurgusal yargılar ise nesnel değil, “öznel bir gerçeklik” e sahiptir (Bkz. Kula, 2012a, s.287). Yaşamın birçok alanında, insanların doğruya ulaşma şansı yoktur. Gerçek denilen bilgi de, kurguya dayanır. Bu yüzden, her şey “öyle gibi yapmaya” dayanır. Düşünce dünyasında var olan kurgusal yargı, aynı şekilde edebiyatta da görülür. Yazınsal metinlerdeki kurgu unsurları yoluyla yazar, yazınsal metninde düzenlediği dünyasını bir “sanki dünyasına” dönüştürür (Bkz. Kula, 2012b, s.8). Nasıl ki sanki felsefesinde gerçeklik diye bildiğimiz şeyler, aslında birer kurgudan ibaretse ve sorgulanmıyorsa, yazınsal metinler de içerisinde kurgu barındırdığı için aynı şekilde doğruluk-yanlışlık bağlamında sorgulanamaz (Bkz. Kula, 2012b, s.24).

Kula; yazınsal metinlerin kurgusallığını Jacques Derrida üzerinden de açıklar. Derrida, *Edebiyat Denilen Tuhaf Kurum* adlı yazısında yazın bilimin “kurgusalılık” niteliğine değinir. Ona göre edebiyat, yazara “söylemek istediği ve söyleyebileceği her şeyi söyleme” (Bkz. Derrida’dan Aktaran: Kula, 2012a, s.333) olanağı verir. Yazara bu özgürlüğü kazandıran şey, kurgudur. Yazar, özgür kişileri ve olayları kendi özgür

kurgulama dünyasında şekillendirme olanağına sahiptir. Böylece ifade etmek istediği her şeyi, kurgu dünyası vasıtasıyla ifade edebilir. Kurgu, bir yazar için özgürlüktür.

Kula, tüm bu açıklamalardan yola çıkarak yazınsal kurgunun üç biçiminden söz eder: Birincisi, dile ilişkin olan kurgu şeklidir. Dil, yapısı gereği kurgulanmaya yatkındır ve yazarı kendisini kurgulaması için kışkırtır. Dilin bu niteliği, tükenmez bir öz-niteliktir. Yazının icadından günümüze kadar birçok yazınsal yapının ortaya çıkmasının temel sebebi, dilin kurgulamaya uygun olma özelliğidir. İkincisi, yazarla ya da yazma eylemine ilişkindir. Yazma eylemi, yazarken amaçlanan şey doğrultusunda “dilsel malzemeyi öznel olarak biçimlendirmedir.” Bundan dolayı her yazma ya da konuşma, dilsel malzemeyi kişisel seçme ve bir araya getirme yoluyla yeniden bağlamaştırma ve anlamlaştırma teşebbüsüdür. Üçüncüsü, yazınsal yapının alımlayıcısıyla ilgilidir. Yazınsal yapıtı okuyan alımlayıcı, okuduğu yapıttaki “kurgusal dünyada öznel bir gezintiye çıkar.” Bu öznel gezinti, yazarın kurgu dünyasını bir kere daha kurgulayarak onu yeniden anlamlandırır (Bkz. Kula, 2012b, s.12).

Kurgu kavramıyla ilgili değinilebilecek bir başka düşünce, Rus biçimcilerine aittir. 1915-1930 yılları arasında Rus biçimcileri adıyla anılan bir grup bilimci, *Rus Biçimciliği* adlı kuramlarını ortaya koyarlar. Bu kuramın özelliği ise, edebiyat kuramı alanında ilk kez yalnızca “yazınsal metni” odak noktası yapması, “bir yazınsal yapıtı, yazınsal yapıt yapan nedir?” sorusunu ortaya atması ve salt metnin kendi iç dinamiğine yönelmesidir (Bkz. Kula, 2008, s.43). Rus bilimci Eichenbaum, Rus biçimcilerinin salt metnin kendisine yönelmesini şu şekilde ifade eder:

“Den Gegenstand der Literaturwissenschaft bildet nicht die Literatur, sondern das Literarische, das heißt: das, was das vorliegende Werk zu einem Werk der Literatur macht...”¹⁸ (Eichenbaum, 1965, s.14)

Rus biçimcileri, yazınsallığın en belirgin özelliklerinden biri olan kurguya da, böylelikle yazınsal bir metnin olmazsa olmazı gözüyle bakıp ve onu metinlerin analiz edilme sürecinde odak noktalardan biri haline getirirler.

¹⁸ Edebiyat biliminin konusunu oluşturan edebiyat değil, edebi olandır; edebi olan şeyden kasıt ise, normal bir metni edebiyat metni yapan unsurlardır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN ROMANLARINDA ERK SORUNSAĞI VE TARİHSELİN ANLATIMI

Giriş kısmında da belirtildiği üzere çalışmanın konusunu, Zülfü Livaneli’nin *Leyla’nın Evi* ve *Serenad* ile Uwe Timm’in *Morenga* ve *Yarı Gölge* adlı tarihsel romanlarında anlatılaştırılan erk sorunsalı ve erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırılması oluşturmaktadır. Bu bağlamda romanların irdelenmesine geçmeden önce, romanlarda anlatılaştırılan erk olgusunun sorunsallaştırılmasının gerekçelerinden bir kısmının anlaşılması bakımından söz konusu yazarların, kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi vermek yararlı olacaktır.

3.1.1. Zülfü Livaneli’nin Kişisel Yaşamı

Tam adıyla Ömer Zülfü Livaneli, 20 Haziran 1946 yılında Konya’nın Ilgın ilçesinde dünyaya gelir (Bkz. Livaneli, 2017, s.3). Babası Mustafa Sabri Livanelioğlu, 1940 yılında Ankara Üniversitesi’nde Hukuk eğitimi görür ve Konya’nın Ilgın ilçesine savcı olarak atanır. Burada Şükriye Hanım ile evlenir. Ömer Zülfü, Ferhat, Seyhan ve Asım olmak üzere dört çocukları olur.

Livaneli’nin hayatı boyunca belleğine kazınan en önemli olaylardan biri, babasının tayininin çıktığı Mersin’de faytonla gezdiği bir sırada kendisine verilen ve onun sonraki yaşamını oldukça etkileyecek olan sazdır. Onun müziğe olan ilgisi ve yeteneği, aile üyelerinden gelmektedir. Babası Sabri Bey saz, amcası İzzet Bey ise, fırsat buldukça keman çalmaktadır. Ailede müziğe karşı olan bu ilgi, Livaneli’nin sanatsal gelişiminde oldukça etkili olmuştur.

Babası Mersin’den sonra Amasya’ya atanınca Livaneli, ilkokula burada başlar. Burada yaz tatillerinde Kuran kursuna gidip, Arapça öğrenir. Amasya’nın Livaneli’nin hayatında önemli bir yer tutmasının nedenlerinden biri de, burada izlediği filmlerin ileriki sanat yaşamını etkileyecek olmasıdır. Sinemaya ilgi duymasının temelinde, burada her birini yedi-sekiz defa izlediği onlarca film yatmaktadır (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.24-25).

Livaneli'nin okumaya olan ilgisi, henüz ilkokul yıllarında Amasya'da başlar. Bu yıllarda, *Çocuk Yuvası*, *Pekos Bill* ve *Köroğlu* isimli üç dergiye abone olur. Bu dergilerle saatlerini geçirip zevkli okumalar yapar. Ayrıca evlerine düzenli olarak gelen *Yeni Sabah* gazetesinde yayımlanan çizgi roman ve çizgi roman kahramanı Sadık Demir, onun ilgisini çekenler arasındadır. Bunlardan başka Robinson Crusoe ve Cuma'nın maceralarını da, ilgiyle okur (Bkz. Livaneli, 2017, s.49).

1950'li yıllara gelindiğinde babası, Livaneli'yi Ankara'nın ünlü okullarından Maarif Koleji'ne gönderir. Burada dedesi, babaannesi, iki amcası ve halası ile birlikte yaşamaya başlar. Livaneli, Ankara'da yeni bir hayata başlarken babası, atandığı çeşitli şehirlere annesi ve kardeşleriyle gider. Burada zamanla kendisini, okul yaşamını sorgulamasına yol açan düşüncelere kaptırır. Amerikalı roman yazarı Jack London, kendi gelişimini gerçekleştiren bir gemicidir. Yine Amerikalı olan Ernest Miller Hemingway, okulu erken yaşlarda bırakmış ve *Toronto Star* gazetesi için Avrupa'ya gitmiştir. William Faulkner ise, İngilizce dersindeki başarısızlığından dolayı okuldan atılmıştır. Kitaplardan öğrendiği tüm bu bilgiler, onun okul hayatından uzaklaşmasına neden olur. Dönem sonu karnesini aldığı yedi dersten bütünleme sınavına kaldığını öğrenince, kafasındaki planları uygulamaya koymak için harekete geçer. Tek başına ve ailesinden habersiz şehirlerarası yolculuklara çıkar (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.25). Hayranı olduğu yazar Hemingway'in *İhtiyar Adam ve Deniz* adlı romanından etkilendiği için, Eskişehir'de bulunan bir balıkçı köyünde iki ay kalır. Derslerini bu süre zarfında ihmal eden Livaneli, döndüğünde sınıfını başarı ile geçer (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.26).

Livaneli, okul eğitimini sorguladığı ve bolca okuma yaptığı bu dönemde kazandığı birikimlerinin katkısıyla Hemingway'in *Çanlar Kimin İçin Çalıyor* adlı romanını, *Arkası Yarın* adlı radyo programına uyarlar. Milliyet gazetesinin bir yarışması için bir sürü çocuk ıslahevi gezerek *Suçlu Çocuklar* başlıklı bir inceleme hazırlar. Hemingway'den o dönemde çok etkilenen yazar, henüz 15 yaşındayken *Amarillo* adlı romanını yazar (Bkz. Livaneli, 2017, s.51).

Koleje başladığı dönemden itibaren Livaneli, yabancı dilleri öğrenme merakı içine girer. Okuma tutkusu, yabancı dil öğrenme isteğiyle birleşince birçok kitabı yabancı dillerde okumaya devam eder. Okul eğitimini sorgulamasının nedenlerinden biri de, birçok dili

öğrenmek istemesine rağmen okulun böyle bir imkânı öğrencilere sunmuyor olmasıdır (Bkz. Livaneli, 2017, s.53).

Livaneli, 27 Mayıs 1960 darbesine tanık olur. Darbe olduğu sıralarda o, Ankara’da yaşamaktadır. Henüz 14 yaşında bir lise öğrencisidir. Livaneli, yaşanan ihtilalin üzücü sahnelerinin yanı sıra, sanat alanında güzellikler yaşattığını şu sözlerle ifade eder: (Bkz. Livaneli, 2017, s.77-79).

“İhtilalin günahları yanında sevapları da vardı. Böyle büyük bir trajediyle noktalanın 27 Mayıs, bir kültür aydınlanmasının başlangıcını oluşturmuştu. Üzerimize çavlan gibi boşalan bir edebiyat, tiyatro, dergi, müzik, şiir ortamına açtık gözümüzü. Yön dergisini okuyorduk. Nazım Hikmet girmişti dünyamıza.” (Livaneli, 2017, s.79)

Varoluşçuluğu “sosyalizme giden yol” olarak tanımlayan Livaneli, ihtilalin değiştirdiği düşünce yapısıyla birlikte bu akımdan oldukça etkilenip Jean Paul Sartre, Albert Camus, Kierkegaard ve Jaspers gibi isimleri okumaya yönelir (Bkz. Livaneli, 2017, s.71-72). Yine aynı yıllarda Plehanov, Marx, Engel ve Hegel gibi Marksistlerin tarihsel materyalizm öğretisine ilişkin de birçok kitap okur. Varoluşçuluk akımının da etkisiyle “dünyayı ve varlığı yorumlama” çabası, onda yerini dünyayı değiştirme isteğine bırakır (Bkz. Livaneli, 2017, s.75-76).

Livaneli, Sivas Temeltepe’de yaptığı askerliği bitince çalıştığı ilaç firmasının Eskişehir’deki şubesinde işe başlar. Bu işte daha fazla çalışmak istemeyen Livaneli, bir arkadaşı ile birlikte Ankara’da *Ana Dağıtım* adında kitap şirketi kurar. Şirketin kuruluş dönemi, 1968 olaylarının yaşandığı döneme denk gelir. Livaneli, şirketin işleri kötüye gidince yayıncılıkla uğraşmaya başlar (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.32). Bunun üzerine Ekim Yayınevi’ni açarlar. Ekim Yayınevi’nin kapatılmasından sonra ise, Babil Yayınevi’ni kurarlar. Bu yayınevinin kurulmasındaki temel amaç, Marx ve Engels’in *Seçme Eserleri* ni ve “çağdaş ve öncü edebiyat” yapıtlarını yayımlamaktır (Bkz. Kula, 2017, s.38).

Livaneli, 12 Mart 1971 darbe döneminde de, sanattan kopmaz. Anton Çehov’un mektuplarının çevirisini yapar. Öte yandan hikâyeler yazar ve besteler yapar. Bu dönemde eski bir dergide İnce Memed türküsünün notalarına ve sözlerine ulaşır. Yaşar Kemal’e şarkıyı kendi saz tekniğiyle çalar ve böylece aralarında seneler boyu sürecektir bir dostluk bağı oluşur (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.32).

Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, olumsuz gelişmeler de yaşanır. Darbeden dolayı Livaneli ve arkadaşlarının okuduğu kitaplar, izledikleri tiyatro oyunları ve yaptıkları sohbetlerin hepsi suç sayılır. Livaneli, bu dönemde yayımladığı kitapları nedeniyle gözaltına alınır. Babası ve amcaları sayesinde hapse atılmaktan son anda kurtulur (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.28).

Livaneli, müzik hayatına ilk adımını *Sayan Plak* la yaptığı iki yıllık sözleşmeyle atar. Bertolt Brecht'in şiirlerini ve Sabahattin Ali'nin bir şiirinden esinlenerek *Leylim Ley* şarkısını besteler (Bkz. Livaneli, 2017, s.136-137). Ne var ki müzik çalışmaları, sol eğilimli görüşlerinden dolayı Ankara'da Yıldırım Bölge Koğuşu'nda hapse atılmasıyla sekteye uğrar. Bir süre sonra hapishaneden çıkar ve müzik çalışmalarına kaldığı yerden devam eder. Bu zor günlerinde en büyük destekçilerinden biri, Yaşar Kemal'dir. Kemal, stüdyoya girdiği zamanlarda dahi Livaneli'yi yalnız bırakmaz (Bkz. Livaneli, 2017, s.139-149).

Devlet tarafından tekrar arandığını öğrenen Livaneli, yurtdışına gitmeye karar verir. İlk durağı Almanya, ikinci durağı ise Norveç'tir. Sonrasında ise, politik mülteci hakları bakımından daha rahat olduğu için İsveç'e yerleşir (Bkz. Livaneli, 2017, s.179-185). Burada felsefe ve müzik eğitimi alır (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.29). Albüm çalışmalarına kaldığı yerden devam eder ve *Chants Révolutionnaires Turcs* adlı ilk müzik albümünü Belçika'da çıkarır. Albüm, Avrupa'daki Türk öğrenciler ve çalışanlar tarafından kopya edilip Türkiye'dekilere verilir ve albümdeki şarkılar, 12 Mart direnişinin simgesi haline dönüşür (Bkz. Livaneli, 2017, s.205).

Livaneli, İsveç'teyken politik içerikli olan ilk romanı *Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm* ü yazar; fakat beş defa yeniden yazdığı bu romanı, ancak 2001 yılında yayımlanabilir. Roman, Yunus Nadi Ödülü'nü kazanır. Sonra *Araf'ta Bir Çocuk* adlı, öykülerden oluşan kitabı yayımlanır. Kitabın adını Yaşar Kemal koymuştur. Kitap, Almanca'ya çevrilir. İsveç televizyonu ve ZDF tarafından filmi yapılır. Bir İsveç gazetesine de Stockholm'e gelen politik mültecilerin anlatıldığı *Devrimsiz Devrimciler* adlı bir dizi hazırlar (Bkz. Livaneli, 2017, s.221-222).

Livaneli, 1978 yılında Türkiye'ye kesin dönüş yapar ve müzik çalışmalarına devam eder. Antalya'da ilk konserini verir (Bkz. Livaneli, 2017, s.251). Ne var ki 12 Eylül darbesiyle birlikte, Türkiye'deki güvenliği tekrar tehlikeye girer. Darbe olduğunda

Avrupa’da bulunmaktadır. Stockholm’de dört sene daha yaşamak zorunda kalır. Darbeyle birlikte çalışmaları Türkiye’de tekrar yasaklanır (Bkz. Livaneli, 2017, s.276-277).

İlk filmi, Yaşar Kemal’in yazmış olduğu romanı *Yer Demir Gök Bakır* ın sinema uyarlaması olur. Yaşamının bütün dönemlerinde olduğu gibi sinema filmi çekmeye başladığı dönemde de en büyük destekçisi Yaşar Kemal olmuştur (Bkz. Livaneli, 2017, s.381). Livaneli, 2002’de CHP partisine milletvekili olarak seçilir. Görevi dört buçuk yıl sürmüştür. Ardından partiyle olan fikir çatışmaları sebebiyle istifa eder (Bkz. Livaneli, 2017, s.435). 1996 yılında da UNESCO tarafından iyi niyet büyükelçisi ve genel direktör danışmanı olarak seçilir. Bu görevinden de 2016 yılında istifa eder (Bkz. Livaneli, 2017, s.438).

3.1.2. Sanatsal Yaşamı

Livaneli, yaşamı boyunca sanatın birçok dalıyla ilgilenmiş, disiplinler arası çalışmalara ağırlık vermiş çok yönlü bir sanatçıdır. Şarkıları ve romanları tüm dünyada tanınmakta ve yapımıcılığını üstlendiği filmleri geniş kitleler tarafından takip edilmektedir. Livaneli, sanatın kendi yaşamı için önemini şu satırlarda dile getirir: “Dünyanın geleneğinde sanat diye bir sığınma limanı olmasaydı intihar edebileceğimi hissettim.” (Livaneli, 2017, s.466)

Livaneli’nin müziğe olan ilgisi, henüz çocukluğunda başlar. O dönemlerde çaldığı sazıyla ezgiler çıkarmaya başlar. Babası her ne kadar bu konuda destekçisi idiyse de, daha sonra okumaya olduğu gibi saza da olan aşırı düşkünlüğünden ötürü onu saz çalma konusunda kısıtlamaya başlar (Bkz. Livaneli, 2017, s.65). Adıyla henüz ilkokul çağlarında tanıştığı ve babaannesiyile birlikte konserlerine gittiği Zeki Müren, Livaneli’nin müzik yaşamına atıldığında bestelediği *Belalım* ve *Leylim Ley* gibi şarkılarını seslendirip plak yapar (Bkz. Livaneli, 2017, s.34).

Livaneli, Ankara’da arkadaşlarıyla yaptıkları bir saz çalma gününde tanıştığı Denizlili Özay Gönlüm ve ağabeyi Özkan Gönlüm ’den, Ege yöresinin de saz geleneğine ilişkin çok şey öğrenir (Bkz. Livaneli, 2017, s.66). Alevi kültürü ve müziğiyle yakından ilgilenir, hatta ATV kanalı için Aleviliği anlatan iki tane program yapar (Bkz. Livaneli, 2017, s.73).

Livaneli, blues türüyle Anadolu müziğini sentezleyerek de farklı müzik çalışmalarına imza atmıştır. Blues ve caz müzik türleriyle ilgilenen zenci şarkıcı Jocelyn Smith, Livaneli'nin bestelerini 2007 yılında Berlin'deki bir stüdyoda seslendirmiştir. Ayrıca Livaneli, seslendirmesi için Smith'e birkaç tane blues bestesi yapmıştır. Anadolu âşık geleneğini blues türüyle birleştiren Livaneli, bu iki halk müziği türü arasında benzerlikler görmekte ve bu benzerliği şu örnekle dile getirmektedir:

“Bir dönemde Woody Guthrie ile Âşık Veysel'i karşılaştıran bir yazı yazmıştım. Bırakın müzik ve sözlerin benzerliğini, biri Anadolu'da öteki Amerika'da çektiydikleri iki fotoğrafta toprağa oturmuşlardı, ikisinin de başında fötr şapka vardı ve ikisi de pipo tütürüyordu. Sanki aynı insanlardı.” (Livaneli, 2017, s.66)

Kula, Livaneli'nin şarkılarının günümüzde birçok farklı türde şarkılar söyleyen sanatçılar tarafından yorumlanmasını onun, “gelişkin bir imgelem gücü” ne ve “sanatsallaştırma yetkinliği” ne sahip olmasında aramak gerektiği görüşündedir (Bkz. Kula, 2017, s.24).

Livaneli, müzisyenliğinin ve film yapımcılığının yanında, edebiyat alanına da birçok katkıda bulunmuş ve çeşitli edebi türlerde yapıtlar vermiştir. O, edebiyata ve sözün gücüne verdiği değeri, şu sözlerle ifade eder:

“...Hiç kuşkunuz olmasın, söz dünyanın en güçlü aracıdır. Neden böyle düşünüyorum biliyor musunuz? Tarih boyunca bütün kavimler, bütün topluluklar, kısaca insan soyu, kendisini sözle ifade etmiş. Elbette müzik, resim, daha doğrusu bütün sanat dalları çok önemli; ama söz sanatları öne çıkıyor. Bütün inanışlardaki kutsal kitaplar, insanlığa yazı biçiminde ulaştırıldığına göre, demek ki dinlerin bile kendilerini anlatmak için kitaplara ihtiyacı var. Tanrı kendini, başka bir yolla değil, kitapla anlatıyor.” (Livaneli, 2016, s.227)

Edebiyatı tüm yaşamı boyunca özel bir yerde tutan Livaneli, okuma serüvenine henüz çocuk denebilecek yaşlarda başlamıştır. Birçok dünya edebiyatını olduğu gibi Alman edebiyatını da büyük bir ilgiyle takip etmektedir. Goethe, Schiller, Hesse, Zweig, Heine, Grass, Kleist, Böll, Schopenhauer, Remarque, Marx, Nietzsche ve Hegel gibi birçok Alman yazarın kitaplarıyla sanatsal yaşamını renklendirmiştir.

Livaneli, Said-i Nursi'nin de kitaplarını büyük bir zevkle okumuştur. Onun öğretileriyle varoluşçuluk akımını sentezlemiş, yaşamın anlamına dair sorularla ilgilenmiş ve yaşama ilişkin kafasındaki birçok soruya Nursi'nin kitaplarında yanıt bulmuştur (Bkz. Livaneli, 2017, s.74-75). O, edebiyatın kapitalizmin egemen olduğu bir dünyada tehlikeli görüldüğü düşüncesindedir; çünkü edebiyatın insanları etkileme ve onların düşünce akışını değiştirme gibi bir rolü vardır:

“Kapitalist dünyanın gerçek edebiyatı halk kitlelerinden uzaklaştırmasının ve bunu bir “entelektüel oyun” haline getirmesinin bir amacı var elbette. Çünkü söz sanatları, her zaman tehlikeli sayılmıştır. İnsanları düşünmeye, sorgulamaya, bilinçlenmeye, başkaldırmaya davet eder. Her iklimde, her rejimde ve yüzyıllar boyunca şairlerin, yazarların hapsedilmesinin hatta öldürülmesinin temel nedeni budur.” (Livaneli, 2016, s.21)

Kula, Livaneli’nin sanatının, “toplumsal-siyasal olaylara ve öz-yaratıma karşı sergilediği tavrı, “estetik eleştirelilik” olarak kavramlaştırılabileceğini dile getirir (Bkz. Kula, 2017, s.19). Livaneli, zamanla topluma karşı edindiği eleştirel yaklaşımını yapıtlarına da yansıtır. Yaşayıp bizzat tanık olduğu dönem, Türkiye’de hareketli günlerin yaşandığı bir döneme rastlar. “68 Kuşağı olarak adlandırılan bu dönemin ortak özelliği”, toplumda yerleşmiş düzene tepki niteliği taşımasıdır. Gençlik hareketleri olarak da adlandırılan bu dönemde genç insan toplulukları; “kişisel özgürlük, savaş karşıtlığı, üniversite reformları, kültürel kurumların sorgulanması” gibi konularda harekete geçerek toplum düzeninde değişikliğe gitme amacını taşırlar. Livaneli, böyle bir dönemde insan duyarlılığı taşıyan sanatsal yapıtlar vermekten çekinmez (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.287).

Kula, Livaneli’yle yaptığı söyleşide Livaneli’nin edebiyata ilişkin tutumunda belirginleşen sanat türünü, “trajik sanat” olarak adlandırır. Bunun gerekçesini ise, şu tümcelerle açıklar:

“Sayın Livaneli; müziğinde, sinemasında, edebiyatında kaşındaki insanın insanlığını zorlaştıran, onun acılarını, umutsuzluklarını estetik bir dille anlatmayı büyük bir yetkinlikle başarması açısından trajik sanat diye adlandırabileceğim sanatın en somut örneklerini veren yazarımızdır. Trajik sanatın da en önemli malzemesi çok doğaldır ki tekil insanın derin sarsıntılarıdır.¹⁹”

Kula, ayrıca Livaneli’nin sanatını belirleyen özelliklerden biri olarak onun “estetik özgürlük” e sahip olduğunu vurgular. Ona göre “estetik özgürlük”, Livaneli’ye insana ilişkin her şeyi anlatılaştırma, ona ilişkin her şeyi sınırları zorlayarak ve aşarak anlatma yetkinliği vermektedir. “Zaten özgürlük, yetkinlikle birleştirildiği zaman anlam kazanan bir şeydir.”²⁰

Livaneli, sanatın yaşamın bir parçası olduğu görüşündedir. Ona göre sanat, gerek geçinme uğraşının, gerek yaşamı daha güzel ve kolay kılma çabasının ve gerekse

¹⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=3D6JLOfcB3Y> 05.01.2018

²⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=3D6JLOfcB3Y> 05.01.2018

insanın “kendini üretme sürecinin ayrılmaz bir parçası” olarak görür. Sanata karşı bu bakış açısını, Sanat Uzun, Hayat Kısa adlı denemesinde şu sözlerle dile getirir:

“Yaşadığımız dönemde hayattan kopuk bir uğraş gibi algılayanlar ve öyle üretmeye çalışanlar olsa da, sanat her zaman hayata dair bir üretimdi. Kelimelerle, renklerle, seslerle ve çeşitli yollarla içerğie biçim vererek anlam yaratmaktı; hayatı yeniden yaratmaktı.” (Livaneli, 2010, s.7)

Bu açıklama uyarınca insanı ve onun yaşamını merkeze alan yapıtlar veren Livaneli; ezilen, baskı gören, yurt hasreti çeken, sürgün edilen, iktidar mücadeleleriyle boğuşan ve sömürülen insanları konu alır. Sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik, doğu-batı çatışmaları, iktidar ve çıkar ilişkileri, savaşlar, emperyalizmin getirdikleri, yoksulluk ve tüm bu olumsuzluklara rağmen masumane yaşanan aşk ve sosyal ilişkiler gibi konular, yapıtlarında ele aldığı başlıca konular arasındadır. Denemelerinde de yine aynı duyarlılığı koruyarak toplum ve iktidar eleştirisi yapar. Edebiyatı yaşamın dışına itmez, tam tersi onu merkezine alır. Bu yüzden – doğaldır ki – ona göre büyük romanların ortak özellikleri, roman kişileri olduğu kadar “sağlam bir konu” ya da sahip olmalarıdır. Edebiyat bilimcileri tarafından yazınsal bir yapıtta içeriğin değil üslubun önemli olduğu savunmalarına karşı çıkan Livaneli, yapıtta hem sağlam bir konunun hem de güzel bir üslubun bir arada bulunması gerektiğini düşünmektedir (Bkz. Livaneli, 2016, s.12).

Yaşamına bu kadar başarıyı sığdırabilen Livaneli, her zaman içinde yaşadığı topluma karşı duyarlı, mücadeleci ve örnek bir sanatçı olmayı başarabilmiş bir kişiliktir. Kula, onun içinde yaşadığı topluma olan duyarlılığını ve devrimci kişiliğini şu tümcelerle dile getirir:

“Yaşamı boyunca toplumsal-kültürel ilerleme için, demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesi için uğraşmıştır. Başta çağdaş Türkiye’nin kuruluşunu sağlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı ruhunun korunması ve sürdürülmesi olmak üzere, ülkenin uygarlaşmasını amaçlayan bütün devrimci atılımları desteklemiştir. Böylece devrimci düşüncenin savunucusu ve simgelerinden biri olmuştur. Türkiye’nin dar görüşlülükten kurtulması amacıyla, Anadolu’nun ve Avrupa’nın evrensel insanlık değerlerini öne çıkarması için çalışmayı görev saymıştır.” (Kula, 2017, s.54)

Livaneli’ye göre, “çeşitli sanat dalları ve bilim birbirini besler, yaratıcının kavrama gücünü artırır, kişiyi “evrensel insan tipine bir parça daha yaklaştırır” (Livaneli, 2016, s.77). Bu açıklamasını ise, edebiyat-sinema ilişkisiyle örnekendirir. Ona göre bir filmin, en önemli özelliklerinden biri filmde anlatılan hikâye olduğu için edebiyat ile sinemanın birbiriyle olan bağlantısı göz ardı edilemez. Bunun müzik için de geçerli olduğunu ve edebiyat ile müziğin de “birbirinden beslenen sanatlar” olduğunu savunur

(Bkz. Livaneli, 2016, s.79). Livaneli, disiplinler-arasılığa ilişkin bu görüşlerini eyleme dökmüş ve 1986 yılında Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* isimli romanını filme uyarlamıştır. Kendisinin yazdığı *Mutluluk* romanını ise, 2007 yılında Abdullah Oğuz, sinemaya uyarlamıştır (Bkz. Livaneli, 2016, s.79).

Livaneli, sanatı yaşama karşı bir direniş olarak nitelendirir. Bu yüzden de “muhafazakâr sanat” ı eleştirir. Ona göre muhafazakâr sanat, insanları kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirme amacı gütmektedir. Bunu önlemenin yolu ise, sanattan güç alarak direnmek ve “hayata evrensel değerlerle müdahale etme mücadelesine dâhil” olmaktır (Bkz. Livaneli, 2016, s.133).

Livaneli'ye göre Marksizm ve diğer ideolojilerin, bu ideolojilerden herhangi birini savunan bir yazarın yapıtını yaratma sürecindeki etkisinin sınırlı tutulması gerektiği görüşündedir. Zira yapıtlarda yansıtılan ideolojik görüşler, yazarının fikirlerini kalıplaştırmakta ve söz konusu yapıtı biçimlendirmeye başladığında onu bağımsız bir yapıt olmak yerine ideoloji tutsaklığına hapsederek yapıtın özgünlüğünü yitirmesine neden olmaktadır. Ona göre, bir yazarın kişisel olarak herhangi bir ideolojiyi savunması, doğal bir durumdur ve bu durum kaçınılmaz olarak yapıtlara şu ve ya bu şekilde yansır. Bununla birlikte onun için sorun teşkil eden şey, yazarın roman yapısını oluşturmak ve hikâye etmek gibi romanın özünü oluşturan etmenlerin önüne ideolojik mesajlar verme çabasını koymasıdır (Bkz. Livaneli, 2016, s.135).

Livaneli, farklı kültürlerin birbirleriyle tanışıp iletişim kurabilmeleri için edebiyatta çeviri yapmanın önemine de değinir. Bir insanın yabancı dillerde yazılmış birçok kitabı okuyamayacağından dolayı çeviri yapmanın ve insanlığa yapıtlar kazandırmanın önemini ve gerekliliğini vurgular (Bkz. Livaneli, 2016, s.99). Livaneli'nin kendi yapıtları da, birçok dile çevrilmiş ve uluslararası alanda okunan yapıtlar arasına girmiştir. Bu yapıtlardan birkaç örnek verilecek olursa; Sevdalım Hayat adlı biyografik romanı, Alman çevirmen Gerhard Meier tarafından Almancaya çevrilip Klett Cotta Yayınevi tarafından basılmış ve Alman okurların ilgisine sunulmuştur (Bkz. Livaneli, 2017, s.22). Gerhard Meier'in Almanca'ya çevirdiği bir başka romanı *Serenad, Nadja*

için Serenad başlığıyla 2013 yılında Klett-Cotta yayınevinin desteğiyle yine Alman okurlarla buluşturulmuştur.²¹

Livaneli'nin Balkani Yayınevi'nin Balkan Kitaplığı dizisinde yer alan romanı *Engereğin Gözü* adlı romanı da, 2006 yılında Hüseyin Mevsim tarafından Bulgarcaya çevrilmiştir.²²

Livaneli, bir yazarın dili kullanma becerisini yazın dünyasının vazgeçilmez koşulu olarak görür. Livaneli, yazarın asıl görevinin yapıtının okuyucu tarafından okunmasını sağlamak olduğunu savunur. Bir yazarın yapıtının kaliteli ve kitleler tarafından okunabilir olmasının ön koşulu olarak ise, onun dili iyi kullanmasını görür. Yazar, ona göre seçtiği konuyu yapıtında “maharet” le anlatmalı ve “sıradan insanın gösteremeyeceği bir maharet” sergileyerek dili kullanmalıdır (Bkz. Livaneli, 2016, s.11).

Yazınsal bir metinde üzerinde durduğu konulardan biri de, metnin gereğinden fazla uzun yazılmasıdır. Bunun iki nedeni üzerinde durur: Yazar, böyle yaparak ya okur tarafından anlaşılabilir olma kaygısı taşımakta, ya da yapıtını güzelleştirme çabasına girmektedir. Metinde gereksiz tekrarlar, açıklamalar ve örnekler okurda metne karşı güvensizlik duygusu oluşturmaktadır. Ona göre yazar, yapıtını bu şekilde oluşturarak hem okura, hem de kendine olan güvensizliğini alıcıya hissettirir (Livaneli, 2016, s.48). Livaneli, üslubun sadeliğinden yanadır. Ona göre “edebiyat bir laf ebeliği değil, insan ruhunun derinliklerine ulaşma sanatı” dır. Bunu başarabilmenin yolu ise, bir yapıtta süslü anlatımlar yerine sade bir üslup kullanmak ve yapıtı “ucuz roman” türünden sıyırmaktır (Bkz. Livaneli, 2016, s.47).

Livaneli, “Öztürkçecilik” akımına karşı çıkar. Ona göre Türkçeyi yalnızca Orta Asya kökenli sözcüklerle sınırlandırmak, Türkçenin sözcük dağarcığını fakirleştirmeye yol açar. Ona göre her sözcük, edebi ve gündelik dilde kullanıldıkça anlam değişmesi ve anlam kayması yoluyla farklı anlamlar kazanır. Farklı anlam kazanan bu sözcükler, bir dilin zenginliği ve olmazsa olmazlarıdır (Bkz. Livaneli, 2016, s.207). Ona göre bir yazar, yapıtlarında ne kadar çeşitli sözcükten yararlanırsa o kadar değer kazanır.

²¹ http://www.medyatava.com/haber/zulfu-livaneli-nin-serenad-dunyada_85484, 10.02.2017.

²² <http://www.livaneli.gen.tr/engeregin-gozundeki-kamasma-bulgarca-yayimlandi/> 11.02.2017.

Livaneli, bu açıklamasına dayanak olarak Victor Hugo örneğini verir. Fransız edebiyatında yapıtlarında en fazla sözcük kullanan yazar, Hugo'dur; fakat Hugo'nun kullandığı bütün sözcükler, "Özfransızca" değildir. Hugo, Fransızca, Latince ve Yunanca başta olmak üzere birçok dilden sözcük almıştır. Dolayısıyla ona göre önemli olan, bir dilin zenginliklerinden "Öztürkçe" ve ya "Özfransızca" diye ayırt etmeden yararlanabilmektir (Bkz. Livaneli, 2016, s.209).

Livaneli, 1964 yılından bu yana Ülker Tunçay ile evlenir. Aylin Livaneli adında bir kızları vardır. Şu anda İstanbul'da yaşamakta, müzik ve edebiyat alanındaki çalışmalarına devam etmektedir. Onun yazınsal yapıtları, şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Öykü: *Araf'ta Bir Çocuk* (1978)

b) Roman: *Engereğin Gözündeki Kamaşma* 1996), *Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm* (2001), *Mutluluk* (2002), *Leyla'nın Evi* (2006), *Sevdalım Hayat* (2007), *Son Ada* (2008), *Veda* (2010), *Serenad* (2010), *Kardeşimin Hikâyesi* (2013), *Konstantiniyye Oteli* (2015), *Huzursuzluk* (2017)

c) Deneme: *Orta Zekâlılar Cenneti* (1991), *Diktatör ile Palyaço* (1992), *Sosyalizm Öldü mü?* (1994), *Gorbaçov'la Devrim Üstüne Konuşmalar* (2003), *Sanat Uzun, Hayat Kısa* (2010), *Edebiyat Mutluluktur* (2012)

d) Biyografi-Anı: *Gözüyle Kartal Avlayan Yazar Yaşar Kemal* (2016)

e) Günlük-Anı: *Elia İle Yolculuk* (Günlük-Anı, 2017).

Ayrıca, yazarın aldığı ödüllerden bazılarını şu şekilde listelemek olanaklıdır:

a) *Engereğin Gözündeki Kamaşma* romanıyla *Balkan Edebiyat Ödülü* (1997)

b) *Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm* romanıyla *Yunus Nadi Roman Ödülü* (2001)

c) *Mutluluk* romanıyla *Barnes & Noble Yeni Büyük Yazarları Keşif Ödülü* (2006)

d) "Son Ada" romanıyla *Orhan Kemal Roman Armağanı* (2009)

e) *Beyaz Martı Edebiyat Onur Ödülü* (2015), *Sinema Yazarları Derneği Türk Sineması Ödülleri* (2007)

f) *Mutluluk* filmiyle *Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde En İyi Müzik Ödülü* (2007).

Benzer şekilde, yazarın müzik albümlerine de değinmek gerekirse Livaneli, yazınsal yapıtlarının yanında pek çok müzik albümü de üretmiştir. Bunlara; *Chants Révolutionnaires Turcs* (1973), *Eşkya Dünyaya Hükümdar Olmaz* (1975), *Nazım Türküsü* (1978), *İnce Memed Türküsü* (1980), *Ada* (1983), *Güneş Topla Benim İçin* (1985), *Gökyüzü Herkesindir* (1987), *Saat 4 Yoksun* (1993), *Nefesim Nefesine* (1998), *Unutulmayanlar* (1999), *İlk Türküler* (2001), *Hayata Dair* (2005), *Veda Film Müzikleri* (2010), *Gökkuşağı Gönder Bana* (2013), *50. Yıl “Bir Kuşaktan Bir Kuşağa* (2017) adlı albümleri örnek verilebilir.²³

3.1.3. Leyla’nın Evi Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı

Zülfü Livaneli’nin 2006 yılında yayımlanan romanı *Leyla’nın Evi*, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş süreci öncesi ve sonrasında yaşanan birtakım olayları anlatır. Leyla Bosnalı ömrünü, Bosnalılar yalısının bahçesinde bulunan tek katlı bir evde geçirmiştir. Bu ev ona, adı Bosnalı Abdullah Avni Paşa olan dedesinden evin tapusuyla birlikte kalmıştır. Önceleri yalı da, dedesine aittir. Ne var ki dedesi ölünce anneannesi, yalıyı başkalarına devretmek zorunda kalmıştır; fakat bahçedeki ev hala Leyla Hanım’a aittir. Leyla Hanım, yalının o zamana kadarki bütün sahipleriyle sorunsuz anlaşır. Bosnalılar Yalısı’nın son sahibi Ömer Cevheroğlu, bir banka ve şirket sahibidir ve emrinde binlerce çalışanı vardır. Leyla Hanım, yalının yeni sahipleri tarafından elinde tapusu olmasına rağmen evinden atılır. Leyla Hanım’a akli dengesi yerinde olmadığına dair sahte bir doktor raporu alınır. Bu yüzden de Leyla Hanım vesayet altına alınır, kendisine mahkeme tarafından bir vasi atanır ve vasi ise, evi Ömer Bey’e satmıştır. Bu durumda Leyla Hanım’ın tapu üzerinde hiçbir söz hakkı bulunmamaktadır.

Roman karakterlerinden Yusuf, Leyla Hanım’ın semtinde büyümüştür. Onun dedesi de, daha önce Leyla Hanım’ın dedesinin bahçıvanlığını yapmıştır. Bu yüzden Yusuf, çocukluğundan beri Leyla Hanım’ı tanıyordur. Hatta çocukluğunda mahallede en sevdiği insandır o. Yusuf, işe girince mahalleden taşınmıştır. Artık yalılar semtinde değil, Cihangir’de oturuyordur. Yusuf, Leyla Hanım’ı onunla birlikte evine gelmesi için

²³ <https://sites.google.com/site/zuelfuelivaneli/hayati> 03.03.2017.

ikna eder ve Leyla'nın evini geri alabilmesi için elinden geleni yapar. Yusuf'ın aynı evi paylaştığı kız arkadaşı Roxy ve Roxy'nin hip-hop grubu arkadaşları da, Leyla'ya zamanla derin bir saygı ve sevgi beslemeye başlar. Leyla'nın olgun, kültürlü ve eğitilmiş kişiliğine hayran kalmışlardır. Öyle ki Roxy artık, Leyla'nın evini geri alabilmesi için ona yardım etmek istiyordur. Ne var ki tüm çabalar, sonuçsuz kalıyordur.

Leyla Hanım, bir gün yalıya gitmek ister. Evin sahipleriyle konuşur ve hakkını ararsa evini geri alabileceğini düşünür. Yalıya geldiğinde tesadüfen Ömer Bey'in babası Ali Yekta Bey'le karşılaşır. Leyla Hanım, Ali Yekta Bey'in kendisi için yapabileceği bir şey olup olmadığını sorduğunda Leyla, başından geçen bütün olayları ona anlatır. Ali Yekta Bey, duyduklarına inanamaz. Oğlunun bu vicdansızlığı yapmasına çok şaşırır. Ne var ki o da, ev konusuyla ilgili elinden bir şey gelmediğini söyler.

Beklenmedik bir olay, tüm hikâyenin seyrini değiştirir. Ali Yekta Bey, oğluyla arasına girdiği ve kendisini yalıda istemediği için tartıştıkları bir sırada Necla'yı öldürür. Ömer Bey, bu olay üzerine yalıda yaşamaktan vazgeçer. Bahçedeki evin de, Leyla'ya iade edilmesini ister. Leyla, evine tekrar girdiğinde kendisine ait eşyaların yağma edildiğini, evin eski halinden eser kalmadığını acı içinde görür. Eve yerleşmekten vazgeçer. Cihangir'deki eve döner. Yusuf, artık gazetede kadroya geçmiştir ve eskisinden daha iyi bir maaş almaktadır. Roxy, Yusuf'tan hamile kalır ve evlenirler. Leyla Hanım, kararını değiştirerek tekrar yalı bahçesindeki küçük evine yerleşir ve orada tıpkı anneannesi gibi yıkayıp bahçeye astığı beyaz çarşaflara sarılarak can verir. Leyla Hanım ölmeden önce, Yusuf ile Roxy'nin bebekleri dünyaya gelir. Ona Leyla adını verirler. Leyla Hanım, ölmeden önce vasiyetini yazarak yalı bahçesindeki evini küçük Leyla'ya bırakır.

Leyla'nın Evi; Leyla Hanım'ın ailesinin Balkan Göçü sürecinde yaşadıkları dramatik olayları, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini ve Leyla Hanım'ın başından geçenleri konulaştıran ve konu ve izlek bakımından oldukça zengin içerikli bir romandır. Bosnalı Abdullah Avni Paşa, kızı Handan ve Leyla Hanım, romanda anlatılaştırılan trajik kahramanlardır. Kula'nın deyişiyle Leyla, "Osmanlı devletinin çöküşünün yol açtığı trajedilere, ulus devletin kuruluş sürecindeki yeniliklere ve gerilimlere tanık" (Kula, 2017, s.139) olur.

3.1.3.1. 1912-1913 Balkan Göçü'nün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk

Livaneli, erk olgusunu romanda ilk olarak Osmanlı Devleti döneminde yaşanan en büyük trajedilerden biri olan Balkan Göçü üzerinden sorunsallaştırır. Türklerin Rumeli’den göçleri, Balkan Savaşı sırasında başlar. Göçün en büyük sebebi ise, müttefik Balkan Devletleri’nin Türklere karşı uyguladığı işkence ve şiddettir. Rumeli’de Türklere karşı başlatılan aşırı uç milliyetçilik, aslında Balkan Savaşları’ndan çok önce başlar. Bu nedenle Türkler, Edirne’ye ve İstanbul’a göç eder. Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşları’nda aldığı yenilgilerden dolayı ise, göçlerde yaşanan acı tablolar artarak devam eder. Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşı’ndaki yenilgisini fırsat bilen Bulgarlar, Müslüman Türkleri göçe zorlar. Balkan Devletleri; Nevrekop, Menlik ve Petriç gibi şehirlerde Türklere büyük kıyımlar yapar. Yalnızca yetişkinlere değil, bebeklere de işkence yapıp onları katlederler. Bulgar çeteleri de, göç eden Türklere göç yollarında türlü işkenceler yapar. Yunanistan’da bulunan Gözne göç yolu üzerinde de bir kısım göçmen Türk, Bulgarlar tarafından öldürülür (Bkz. Halaçoğlu, 1994, s.31).

Livaneli, göç ve sürgün imgelerini *Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm* ve *Konstantiniyye Oteli* adlı yapıtlarında da anlatılaştırmıştır. Eşi Ülker Hanım’ın anne ve baba tarafının Balkan göçmeni olması ve babaannesinden göçmenlerin Bulgarlardan kaçış öykülerini dinlemesi dolayısıyla da, söz konusu olaylara ilgi duymuştur. Kula’nın deyişiyle bu göçler, büyük önyargılara yol açmanın yanında “kültürel çoğulluğu” gözler önüne sermiştir. “Anadolulular göçmenlere; göçmenler de yerlilere karşı ön yargılı davranmakla birlikte, karşılıklı olarak birbirlerinin insanlaşmasına kalıcı katkılar yapmıştır.” (Kula, 2017, s.28)

Balkan topraklarının yayılmacı bir politikayla paylaşılma isteği, Arendt’in belirttiği üzere güce olan doyumsuzluğun en büyük göstergelerinden biridir. Önündeki bütün engelleri yıkarak hedefe ulaşma, emperyalizmin uyguladığı politikanın özüdür; çünkü “tek hedefi güç yaratmak ve biriktirmek olan bir makinanın nihai hedefine hizmet etmeyen ve uymayan her insan ve her düşünce, tehlikeli bir baş belasıdır.” (Bkz. Arendt, 2016b, s.45-46) Savaş sırasında gerçekleşen göçün getirdiği yersizlik-yurtsuzluk ve toplumsal değişim, romanda ön plana çıkan izleklerdendir. Yersizlik-yurtsuzluk durumu, romanda kurmaca bir figür olan Leyla Hanım’ın akrabaları üzerinden verilir. Romanın başkahramanı Leyla Hanım, kurmaca bir figür olup romandaki erk olgusuna eleştirel bakış, çoğunlukla onun ve ailesinin başından geçen

kurgusal olaylar üzerinden verilir. Leyla Hanım da tıpkı Balkan göçmenleri gibi, erk sahipleri tarafından evinden atıldığı için göçmenlerle duygudaşlık kurabilmektedir. Leyla, yaşamının sonuna kadar “evini barkını yitiren insanların acılarını yüreğinde duyumsar.” (Kula, 2017, s.141).

Balkan Göçü’ nün Rumeli Türklerinde neden olduğu ve romanda “*mülk trajedisi*” olarak adlandırılan yersizlik-yurtsuzluk, anlatıcının ağzından şu şekilde dile getirilir:

“Dünya’nın bu bölgesinin tarihi, birbirinin mülküne konma tarihi. Mücadelelerin, savaşların çoğunun altında mülk kavgası var. Boşalan evler, dolan evler, mülk davaları, insanoğlunun barınma ihtiyacı, başının üstünde bir çatı bulunması temel gereksinimi, tarih boyunca birçok trajediye yol açmış.” (Livaneli, 2014, s.9)

Ulusların erk mücadelelerinde uğruna savaşım verdikleri mal-mülk kavgalarından en fazla mağdur olanlar, Livaneli’nin “basit insanlar” diye nitelendirdiği halk kesimidir. Göçe zorlanan halk üzerinden, baskı ve adaletsizlik izlekleri ortaya çıkar. Osmanlı Devleti’nin çöküp Türklerin ve Rumların mübadeleye tabi tutulmasıyla birlikte insanlar, yurtlarından ayrılmak zorunda bırakılır. Bu mağduriyet, karşılıklıdır. Tarih boyunca Türkler olduğu kadar “Sırp, Bulgarlar, Karadağlılar, Yunanlılar ve Araplar” da aynı şekilde kendi topraklarından kovulmuştur. Birçok ulusun kaderi, mal-mülk kavgasında ortakır:

“Herkes birbirinin evinde oturuyordu, milyonlarca mülk işgal altındaydı. Olan, basit insanlara oluyordu. Yani kendi başına gelen, bu toprakların değişmez kaderiydi.” (Livaneli, 2014, s.163)

Arendt’in modern dünyada “iktidar için kullanılan şiddet, geride çiğnenmedik hiçbir şey kalmayınca dek durmayacak yıkıcı bir ilkeye döner.” (Arendt, 2016b, s.34) anlatımı, romanda anlatılaştırılan Balkan göçünün getirdiği baskı ve şiddeti açıklar niteliktedir. Güce sahip olmak isteyen her kimse, önünde engel olarak gördüğü her şeyi yıkmaya hazırdır. Bu bağlamda şiddet izleği de, göçe zorlanan Türkler üzerinden belirginleşir. Ekonomik güç elde etmek kaygısıyla verilen mücadeleler, çoğunlukla şiddet ve ölümle sonuçlanır, fakat yine de farklı ulustan bir sürü masum insanın kanının dökülmesi pahasına devam eder:

“Bunca kan dökülmesi hep mal mülk yüzündendi. Hem bu iş Türk, Bulgar, Sırp, Rum, Ermeni, Kürt, Yahudi, Çerkez, Laz da tanımıyordu. Kimi evinden çıkarılmış, kimi başkasının evine konmuştu. Milyonlarca ailenin dramıydı bu.” (Livaneli, 2014, s.164)

Leyla’nın dedesi Bosnalı Abdullah Avni Paşa, Rumeli toprakları için savaşan bir subaydır. Ne var ki çabalar sonuçsuz kalmış ve kendisinin de doğduğu ve Osmanlı

İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları olan Rumeli, kaybedilir. Avni Paşa, içinde yıllar boyunca bu acıyla yaşayıp Balkan Türkeri'ni anar. Anne ve babasının ölümü nedeniyle dedesi ve anneannesinin yanında büyüyen Leyla, küçükken dedesinin dinleyip gözyaşı döktüğü dokunaklı Rumeli türkülerini hatırlar: “Çıkayım gideyim Urumeli'ne / Arzıhal vereyim beylerbeyine...” (Livaneli, 2014, s.35). Leyla, o zamanlar dedesinin doğduğu topraklara duyduğu özlemden mi, yoksa kendisinin de uğruna bizzat savaştığı Rumeli topraklarının kaybedilmesinden dolayı mı gözyaşı döktüğünü anlayamaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'nde kaybettiği topraklar, aile içinde her zaman yasla anılır. Leyla ise, daha o yaşlarda bile bu acının aile üzerindeki etkisinin hiçbir zaman geçmeyeceğini anlar. Leyla, ailesinin yaşadığı felaketlerden Osmanlı İmparatorluğu'nun başına gelenleri sorumlu tutar. Devletlerin erk mücadeleleri, birçok aile gibi Leyla'nın ailesinin de yıkımına neden olmuştur. Leyla, bunu romanda Yusuf ile Roxy'nin doğan bebekleri Leyla'ya yazdığı mektupta şu şekilde dile getirir:

“Sevgili Kızım Leyla, ...Bu ülke bu kadar büyük bir sarsıntı yaşamasaydı, temelleri çökmeseydi, belki de ailem ve ben bu boyutta bir trajedi yaşamayacaktık.” (Livaneli, 2014, s.270)

Rumeli topraklarındaki Balkan Türklerinin bir kısmı, yurtlarını terk edip Balkanlardan göç etmek zorunda kalmış, Bulgaristan'ın bir şehri olan Nevrekop'tan yola çıkmış ve kiminin yollarda açlıktan ve susuzluktan öldüğü, kiminin bebeğini yorgunluktan yolda terk etmek zorunda kaldığı ve kiminin de kardeşlerini kaybettiği uzun bir yolculuğa çıkmışlardır:

“Rumeli bozgununda yollara düşen yüz binlerce muhacirin çektiği acı, hep gözyaşı dökülerek anlatılırdı evde. “Düşman geliyor!” feryadı duyulduğunda ocaktaki tenceresini bırakarak fırlayan insanlar, yollarda çekilen açlık, merhametli çingenelerden ekmek dilenen beyzadeler, bebeğini yollarda terk etmek zorunda kalan anneler, birbirini kaybeden kardeşler; hemen her gün anlatılan konulardı.” (Livaneli, 2014, s.36)

Çaresizlik izleği de, göç eden Türkler üzerinden somutlaşır. Paşa ailesi de, diğer Balkan Türkleri gibi yollarda aç ve susuz günlerce yürümüşler, yollarda karşılaştıkları çingeneler sayesinde karınlarını doyurup mücadeleye devam etmişlerdir. Bu trajik yazgı, diğer göçmenler gibi onların da yaşamını alt üst etmiş, onları uzun ve zorlu yollara mahkûm etmiştir:

“Paşa akrabaları da aynı kaderi paylaşmış, bir gün Nevrokop'tan yollara düşmüşlerdi. Önlerinde yürünecek yüzlerce kilometre vardı. Yeni doğum yapmış analar uzun yola bir çare düşünmüş ve bebeklerini sırtlarına bağlamışlardı. Bunu yapamayan bazı kadınlar ise yollarda bebekleriyle çaresiz kalmışlardı; çünkü saatlerce taşınınca bebek çok

ağırlaşıyordu. Çaresizlikten bebeklerini yol kenarında terk eden analar görülmüştü.” (Livaneli, 2014, s.36)

Bulgarlar tarafından kıyım sırasında öldürülen Rumeli Türklerinin arasında, Abdullah Avni Paşa'nın yeğeninin anne ve babası da vardır. Paşa'nın akrabaları, Nevrokop'tan yola çıktıklarında yanlarında iki yaşındaki bir erkek çocuğu da beraberlerinde taşırlar. Bu çocuk, Abdullah Avni Paşa'nın yeğenidir. Çocuğun anne ve babası, evlerine baskın yapan Bulgar çetecilerden çocuklarını koruyabilmek için onu bir dolabın içine saklarlar. Çocuk, bir süre sonra dolaptan çıktığında anne ve babasını yerde ölü bir vaziyette yatarken bulur. Çocuğun annesi de, cinsel istismara uğramıştır. Paşa'nın akrabaları, çocuğu bu halde evinde bulur ve onu çetecilerin elinden kurtarıp İstanbul'a kadar getirmeyi başarırlar. İstanbul'da yaşayan birçok ailenin yaptığı gibi paşa ailesi de, Balkan Savaşı'nın mağduru olan bu yardıma muhtaç insanlara kapılarını açar. Abdullah Avni Paşa, akrabalarını yalıda ağırlamakla kalmaz, yüz kadar akrabasını ve hemşerisini yalının bahçesine yerleştirir ve onların acılarını hafifletmek için var gücüyle uğraşır. Ne var ki ne paşanın, ne de diğer İstanbulluların evinde bütün göçmenleri ağırlayacak kadar yer vardır. Bu yüzden hükümet, göçmenlere hastane bahçelerinde, hayırseverlerin evlerinde, cami avlularında ve devlet binalarında yatacak yer verir. Yaşadıkları onca acı sonunda başlarını koyacak yer bulan göçmenler, içlerinden geldikince sevinemezler bile. İstanbul'a beraberinde acılarını da getirirler:

“İstanbul'un her köşesinden bir feryat yükseliyor, yolda yakınlarını yitirmiş, evinden, yurdundan, ocağından, tarlasından olmuş aç, hasta, yaralı, soluk benizli insanların çığlıkları yürek paralıyordu.” (Livaneli, 2014, s.38)

Bir süre geçtikten sonra hükümet, Rumeli göçmenlerine İstanbul, Bursa, Bergama ve Adapazarı gibi şehirlerde evler ve araziler verir ve böylece göçmenler, yavaş yavaş düzenlerini yeniden kurarlar.

3.1.3.2. İstanbul'un İşgali

Roman'da güç olgusunun sorunsallaştırıldığı bir başka konu, İstanbul'un işgalidir. Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilaf Devletleri, savaş sonunda aldıkları galibiyetle güçlerini arttırmışlar, İstanbul'u işgale başlamışlardır. Söz konusu devletler, şehri geçici olarak değil, uzun bir süre sömürmek için işgal ettiklerini belli etmişlerdir (Bkz. Türkmen, 2002, s.319). İstanbul, tarih boyunca stratejik ve jeopolitik konumu itibarıyla birçok ulusun uğruna mücadele ettiği bir şehir olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünün

zayıflaması, Avrupa Devletleri'nin onu Balkanlar'dan ve Anadolu'dan kovma, topraklarında yayılmacı politika izleme ve Ortadoğu'da bulunan hammadde kaynaklarını ele geçirme çabalarını daha da görünür hale getirmiştir. Tüm bu nedenlerden dolayı 13 Kasım 1918 tarihinde, İstanbul'un işgaline fiilen başlanmıştır (Bkz. Türkmen, 2002, s.321-324).

Arendt, modern dünyanın emperyalizm hastalığını Cecil Rhodes'in ünlü sözü "Yayıлма, her şeydir." sözü üzerinden örneklendirir. Yayılmacılık, modern iktidarın "sürekli ve yüce amacı" dır (Bkz. Arendt, 2016b, s.11-14). İtilaf Devletleri, şehri işgal ederken erk mücadelesi uğruna yaratılan huzursuzluk ortamından yine etkilenen, masum halk olmuştur. Romanda İstanbul işgal altındayken İstanbul halkının yaşadığı korku, romanda ön plana çıkan izleklerdendir. Umut izleği de, işgalin anlatımında ortaya çıkan izleklerdendir. Leyla Hanım'ın evinden atılana kadar yaşadığı Bosnalılar yalısının bulunduğu mahallede Bakkal Hasan'ın karısı Cemile, bir gün eve yalıdan yağmalanan eşyalardan bir levha getirir. Levhanın üzerinde "Bu da geçer ya hu!" yazılıdır. İstanbul halkı, şehrin işgali sırasında bir gün kurtuluş günlerinin geleceği umuduyla yaşarlar:

"... Oysa seksen sene önce bütün İstanbul bu levhayı bilirdi. Çünkü İstanbul'un işgal yıllarında bu levha her yerde asılıydı. Halka açık yerlerde asılan levhayı gören İstanbullular, "Bu da geçer ya hu!" diyerek dişlerini gıcırdatır, işgal yıllarının sona ereceği kurtuluş günlerini özlerlerdi. Levha, bir direniş ruhunu, düşmana karşı bir gizli mesajı simgeler olmuştur..." (Livaneli, 2014, s.84).

"Bu da geçer ya hu!" anlatımı, Kula'ya göre "İstanbul'u işgal eden İngiliz emperyalizmine karşı direniş ruhunu simgeler." (Kula, 2017, s.132)

Machiavelli'ye göre gücünü adaletli bir şekilde kullanmak, gücün kendisinin yanında çok değerli bir erdem değildir. İktidar, yalnız başına en yüce değer olduğu için onu korumak ve devam ettirmek adına adaletten feragat edilebilir. Devletin menfaati, her şeyin üstündedir (Bkz. Önalp, 2016, s.129). İngilizler de, güce giden yolda her türlü iyilikten feragat ederek çıkarlarının önünde duran her şeyi ezip geçiyordur. Baskı ve şiddet izleği, bu bağlamda Türk askerlerine yapılanlar üzerinden somutlaşır. İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında birçok Türk askeri, öldürülür. İşgalin acı tablosu, şehirde tam anlamıyla gözler önüne serilir. Emperyalist amaçlarla İngilizler, güç üstünlüklerini kullanarak halka baskı ve şiddet yoluyla eziyet eder:

"İşgal kuvvetleri, Türkleri her fırsatta aşağılıyor, Boğaz'dan geçen vapurların bile İngiliz hücumbotlarını selamlamasını şart koşuyor, İstanbul'un gözde kulübü Cercle d'Orient'a

giden Türk asilzadelerini kapılardan kovuyorlardı. Hiç kimse İngilizlerin 16 Mart günü karakola ateş açarak öldürdüğü Türk askerlerini ve Meclis-i Mebusan'ı basarak mebusları tutuklamalarını unutmamıştı. Paşa da diğer Türkler gibi, talik yazıyla yazılmış “Bu da geçer ya hu!” levhasına bakarak ya sabır çekiyor ve bu zilletten kurtulacakları günü bekliyordu...” (Livaneli, 2014, s.129-130)

İstanbul'un işgali, halkın korku içinde yaşamak zorunda bırakılmasının yanı sıra, açlık ve kıtlık çekmesine de neden olur. Öyle ki İstanbul'da yiyecek sıkıntısı olduğu için, İskenderiye'den İstanbul'a erzak getirilir. Erzakları taşıyan ve Galata ve Selimiye Kışlası'na demirleyen gemiler, ölümcül veba mikrobunu taşıyan fareleri de beraberinde getirirler. Şehre bulaşan veba mikrobunun farelerden gelebileceğini keşfeden kişi, Abdullah Avni Paşa'nın kardeşi Ali Rıza Paşa'nın oğlu sıhhiye subayı Hüseyin Ferit'tir. Hüseyin Ferit'in babası olan Ali Rıza Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok cephesinde savaşmış ve ailenin birçok üyesi gibi Balkan Savaşı'nda şehit düşmüştür. İstanbul'un birçok yeri olduğu gibi, Selimiye Kışlası da işgal sırasında İngilizlerin denetimi altındadır. Throllope adlı bir yüzbaşı, denetiminde olan kışlanın temizlenmesi için harekete geçen askerleri engeller. Bunun üzerine Hüseyin Ferit, amcası Abdullah Avni Paşa'dan yardım ister. Abdullah Avni Paşa, ülkesine bağlı bir yurtsever olarak bu yardım talebini çevirmek istemez. Ülkedeki düşmanlardan olan rahatsızlığını dilegetirir. Onun İngilizleri kendi ülkesinde halka zulmeden düşmanlar olarak görmesi üzerinden öfke ve nefret izlekleri de romanda belirginleşir:

“...uzaklardan gelerek kendi nazlı şehirlerini işgal etmiş ve neredeyse “Dağdan gelen bağdakini kovar!” misali Türkleri hor gören burnu havada İngiliz subaylara çok kızılıyordu.” (Livaneli, 2014, s.112)

Aşağılanma ve baskı izlekleri de, İstanbul halkı üzerinden ortaya çıkar. İstanbul'un işgali, halk arasında huzursuzluğa neden olmaktadır. İşgal güçleri, halka kötü muamele eder. Bu yüzden de halk, günlük olarak yaptığı işlerden mahrum kalıp, kendilerini kısıtlamak zorunda kalır. Avni Paşa da, birçokları gibi İstanbul'un bu gergin ortamında huzursuzdur:

“Bu yüzden çok sevdiği ve arada bir arkadaşlarıyla briç oynadığı Cercle d'Orient'a bile artık gitmiyor, işgal subaylarının aşağılayıcı ve hakaret edici muameleleriyle karşılaşmamak için neredeyse evden çıkmıyordu.” (Livaneli, 2014, s.112)

Benzer şekilde;

“... Bir imparatorluk kaybeden nesil olarak, bu makamlara gitmeye bile utanıyordu artık. İçinde derin ve onulmaz bir yara açılmış, bunun etkisi de paşanın ela gözlerine hiçbir zaman değişmeyen bir kırgınlık ifadesi olarak yerleşmişti. Ona kalsa bırakın Harbiye

Nezareti'ne gitmeyi, yalısının bahçesinden bile çıkmazdı ama bu sefer mecburdu.” (Livaneli, 2014, s.112)

Toplumda meydana gelen bu gelişmeler ise, romanda aynı zamanda toplumsal değişim izleğini belirginleştirir.

Romanda bahsi geçen bir başka konu, ünlü Rus yazar Dostoyevski'nin İstanbul hakkındaki düşünceleridir. Leyla, bir gün Dostoyevski'nin günlüklerini okurken onun şu tümcelerine rastlar:

“Haliç ve İstanbul bizim olacaktır... İstanbul'un Yunanlıların mirası olduğunu kabul etmek asla olanaklı değildir. Dünyanın en önemli yeri olan İstanbul, sadece Yunanlılara bırakılamaz, ayrıca onlara büyük gelir...” (Livaneli,2014, s.165)

Günlüğün devamında da yazar, İstanbul'un Türklerin elinden alınması için gerekçeler sıralar. Livaneli, Leyla karakteri üzerinden Dostoyevski'nin söylemlerine eleştirel yaklaşır. “Dostoyevski gibi insan vicdanının temsilcisi olan bir yazar” dahi emperyalist düşünceler güderek başkalarının topraklarına göz dikiyorsa, sıradan insanlar acaba nasıl davranırdı? Leyla, aslında bu sorunun cevabını biliyordur. Devletlerin yıllar boyu erk mücadelesi uğruna emperyalist fikirlerle başkalarının topraklarına göz diktiğini, bizzat kendi ailesinin yaşadıklarından biliyordur. Bu yüzden dolaylı olarak da olsa, bu durumu deneyimlemiştir. Leyla, yalnızca Dostoyevski'ninkilerde değil, başka yazarların da kitaplarında benzer söylemleri görür. İstanbul ve Boğaz'ı işgal etme fikri, birçok kitapta okuduğu bir gerçektir. Leyla, tüm bu kirli düşüncelere anlam veremez. “Çünkü tüm dünya, onun çocukluğunu geçirdiği, balık tuttuğu, geçen gemileri seyrettiği özel kıyısı, evinin önü için savaş veriyordu.” (Livaneli, 2014, s.166)

3.1.3.3. Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları

İstanbul'un işgalinin halk üzerindeki olumsuz etkisi, işgalci İngiliz ordusunda görev yapan bir İngiliz subayı olan Teğmen Robert Whitaker ile Leyla'nın annesi Handan arasındaki kurmaca bir aşk hikâyesi üzerinden konulaştırılır. Teğmen Whitaker, işgal yıllarında orduda görev yaparken bir gün emir alır. Bu emir, hem Whitaker'in hem de Handan'ın yaşamını değiştirir. İstanbul'a işgal sırasında bulaşan veba mikrobi sorununun çözülmesiyle görevlendirilen Teğmen Whitaker, yalıya sorunu çözmek için gittiğinde Handan'ı görür ve zamanla aralarında büyük bir sevgi bağı oluşur. Handan, Whitaker'den hamile kalır. Whitaker, kızı Leyla'nın annesi Handan'a büyük bir aşkla bağlıdır. Ne var ki aralarında hem din, hem de milliyet farkı vardır. Bu yüzden Handan

ile teğmenin arasındaki aşkı hem Handan'ın ailesine, hem de topluma kabul ettirmek imkânsız bir hal alır. Burada baskı izleği, belirginleşir. Teğmen Whitaker, sömürgeci İngilizlerin işgalci askeri olarak damgalanır. Handan da, aile ve toplum tarafından “*haysiyetsiz kız*” olarak nitelendirilir; çünkü Handan, bir İngilizden hamile kalmıştır (Bkz. Kula, 2017, s.137). Bu durum da, Leyla'nın babasını tanımasına engel olacaktır. Whitaker, Handan'ın ağabeyi tarafından öldürülür. Henüz doğmamış olan Leyla, babasını hiçbir zaman göremeyecektir. Leyla'nın babasının bir İngiliz işgalcisi olması da, ailenin ömür boyu taşıyacağı bir utanç olarak kalacaktır. Ailenin bu trajik yazgısı, romanda Whitaker'in doğacak kızı Leyla'ya yazdığı mektubunda şu şekilde satırlara dökülür:

“... Çünkü hayatta her şeyi uğruna feda edecek kadar sevdiğim, delice âşık olduğum Handan'la aramızda ayrı dinler, ayrı milliyetler ve harp var...” (Livaneli, 2014, s.132)

Mektubun devamı ise, şöyledir:

“Bu yüzden belki de sana benden söz etmeyecekler bile. Baban olduğumu söylemeyecekler ve böylece seni Hristiyan bir işgal subayının gayrimeşru çocuğu olma ayıbından kurtarmayı deneyecekler...” (Livaneli, 2014, s.133)

Savaşlar, tarih boyunca ve güncel yaşamda da güç kavgalarının en güçlü silahlarından biridir. Arendt'e göre gücü büyük bir tutkuyla isteyen devletler, sürekli olarak ötekini güçsüz bırakmak niyetini taşır; çünkü bu istenç, kendi içkin yasasında vardır. Bu türden devletler, diğer devletlerle sürekli olarak bir savaş durumu içindedir ve “kendi yararına uygun olan” hariç her durumu ve düzeni yok etme çabası içindedir. “Onların güç anlayışı, “her insana ya Zafer ya Ölüm getirecek” son savaşa değin kendinden güçsüz olanı yok etmektir (Bkz. Arendt, 2016b, s.49). Bu savaşların amaçlarından biri de, kuşkusuz mal-mülk kavgalarıdır. Tarihten bu yana birçok ülkenin güç mücadelesinin temelinde, başka devletlerin topraklarını ele geçirip erkini pekiştirme ve ekonomik kaygılarla verimli topraklara sahip olma isteği yatar. Şiddet de, bu amaç uğruna kaçınılmaz bir araç olarak görülür. Bu bağlamda romanda güce sahip olma, şiddet ve sömürü izlekleri ortaya çıkar. Leyla'nın babası Whitaker, tuttuğu günlüğünde savaşın ve şiddetin insanlık için ne denli felaketlere neden olduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Okuldan hayata atılır atılmaz, kendimi bir kan deryasının, çılgınlıkların, karşılıklı öldürmelerin, salgın hastalıkların, babasız ve anasız kalmış çocukların içinde buldum, İngiltere gibi dünyanın geri kalanından denizle ayrılmış bir ülkenin insanları için, bu bölgelerde egemen olan ırklar, kültürler, diller, dinler, karmaşasını ve şiddeti anlamak

zordur. Ama Benett, bunu bir mülk ve paylaşım kavgası olarak görmek gerektiğini söylüyor. Haklı da.” (Livaneli, 2014, s.162)

Whitaker, Osmanlı Devleti konusunda başka ülkelere olduğu gibi kendi ülkesine de eleştirel yaklaşır. Ona göre, birçok ülke Türklerin sahip olduğu toprakları onların elinden almak amacıyla Osmanlı toprakları üzerinde sömürgeci bir politika izler. Bu yayılmacı savaş, Benett’in de dile getirdiği gibi mal-mülk savaşıdır. Osmanlı Devleti’nin topraklarını gerektiğinde erkini kötüye kullanarak sömürmek, birçok ülkenin Osmanlı Devleti üzerindeki amacı olmuştur. Whitaker, Türklerin yıllar boyu yaşadığı işkenceleri ve mal-mülk davasının acı sonuçlarını günlüğünde şu şekilde dile getirir:

“Dünyanın geçit yolları üzerinde bulunan Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu topraklarda çok kişinin gözü var. Bu yüzden önce Türkleri, Balkanlar’dan ve Ortadoğu’dan korkunç bir katliamla attılar, sonra ülkelerini kaybetme korkusuna kapılan Türkler de Anadolu’da aynı işleri yaptılar. Sonuçta milyonlarca insan evinden barkından oldu ve bu evlere hep başkaları gelip oturdu. Şimdi de biz Avrupalılar, İstanbul’u ve Anadolu’yu işgal ettik. Başımıza gelen bunca felaketi, öldürülen milyonlarca insanı, açlığı ve sefaleti, bir mülk kavgası olarak görmek gerekir.”(Livaneli, 2014, s.162)

3.1.3.4. Cumhuriyet’e Geçiş Sancıları ve Trajik Bir Kahraman: Leyla

İngiliz ve Fransızların İstanbul’u işgalinden sonra toparlanamayan Osmanlı Devleti’nin yıkım sürecine girmesiyle birlikte ülkede yaşayan halk da, bu durumdan nasibini alır. İmparatorluğun yıkılışından sonra yeni bir rejime geçiş süreci ise, sancılı olur. Bu geçiş süreci, Leyla’nın ailesi üzerinden anlatılaştırılır. Paşa ailesi de, tıpkı bu sancılı süreci yaşayan birçok insan gibi imparatorluğun yıkılış sürecinde gerek maddi ve gerekse manevi olarak oldukça zor günler geçirir. Bu bağlamda, toplumsal değişim ve değişime uyum sağlama sorunsalı izlekleri belirginleşir. Aile, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılma ve ekonomik açıdan çöküş sürecine girmesiyle birlikte Bosna’daki ev ve dükkânlardan gelen gelirlerini kaybeder. Osmanlı Devleti’nin memurlarına bile maaş ödeyemeyecek kadar ekonomik gücünü yitirmesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de maddi

olarak güçsüz bir döneminde kurulmasıyla birlikte, aile ekonomik anlamda daha da yoksullaşır. Öyle ki aile bir süre boyunca, Kapalıçarşı’da antikacılık işi yapan Mihran Usta’ya mücevherlerini satmak zorunda kalır. Mücevherler bitince ise aile, tefeci bankerlere yüksek faizle borçlanır. Leyla’nın anneannesi, mücevher satma işine bir süre daha devam eder. Ne var ki yalı sonunda “Cumhuriyetle birlikte yeni yeni palazlanmaya başlayan Türk tüccarlarından Salih Bey’e” (Livaneli, 2014, s.123) satılır. Leyla ve anneannesi ise, yalı bahçesindeki küçük evde yaşamak zorunda kalır.

Romanda anlatılaştırılan güç çekişmelerinin toplum üzerindeki etkisi, Leyla üzerinden toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izleklerini de ortaya çıkarır. Leyla’nın yaşamı; İstanbul’un işgali, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ve Cumhuriyetin kurulması süreçlerini kapsayan bir dönem tarafından şekillenir. İşgalci İngiliz devletinin askeri olan babası Whitaker ve düşman askeriyle gönül ilişkisi kuran bir Osmanlı paşa torunu olan annesi Handan, Leyla’nın uzun yıllar boyunca çekeceği zorlukların sebebi olur. Halk; hem Osmanlı Devleti’ne, hem de İngiliz işgalcilerine düşmandır. Leyla da iki tarafın meyvesi olduğuna göre, onu toplumda benimsemeleri için hiçbir neden yoktur. Öyle ki Leyla, yaşamı boyunca hiçbir zaman okulda eğitim alamaz. Cumhuriyet rejiminin güç kazanmasıyla birlikte okullarda Cumhuriyet yanlılarının Osmanlı Devleti’ne ve düzenine olan tepkisi gözle görülür şekilde artar. Osmanlıların hain olduğundan söz edilip, işgalci düşman erki kötülenir, Cumhuriyet rejimi ise, desteklenir ve yüceltilir. Böyle bir ortamda ise, Leyla’nın eğitimini okulda alması olanaksızdır. Bu yüzden anneannesi, torunu Leyla’nın evde eğitim almasını sağlar. Leyla, hiç evlenmez. Topluma karışamaz. Yıllar boyunca insanlardan izole bir yaşam sürer. Hem Osmanlı Devleti, hem de İngiliz emperyalizminin “*günah keçisi*” olarak yaşamaya mahkûm edilir. Ayrıca ülkenin yeni rejimi olan Cumhuriyet döneminde hem Osmanlı, hem de emperyalist düşman birliklerinin “ortak ürünü” olan bir bireyin toplumda yer edinmesi, kabul edilemez bir şeydir. Leyla’nın bu trajik durumunu Kula, *Livaneli Kitabı* adlı deneme eserinde şu sözleriyle ifade eder:

“Bir çocuğun okula gitmesi, topluma karışması, bireyleşme ve toplumsallaşma sürecini, yaştaşları ve toplumla etkileşim içinde geliştirmesi olağan bir şeydir; Leyla, kökeni ve çevrenin başat namus anlayışı nedeniyle bu olağan olanı yapmadığı için, buna bilerek katlandığı ve zamanı gelince de etken bir tavırla direndiği için trajik bir kahramandır. Romanın en büyük yazınsal yetkinliği, böyle bir trajik ögeyi ve kahramanı estetikleştirmesinde aranmalıdır.” (Kula, 2017, s.135-136)

3.1.3.5. Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, kurumsallaşma ve yenileşme atılımları gerçekleştirilir. Türk ulusu, Cumhuriyet'in kurulması ve Atatürk'ün ülkeye getirdiği yeniliklerden dolayı gerek kültürel, gerek siyasi, gerek ekonomik ve gerekse sosyal yaşama uyum süreci gibi konularda farklı bir hayat tarzına geçmiştir (Doğaner, 2007, s.235). Machiavelli, gücün tek bir elde toplanması yoluyla elde edilen mutlak egemenliği savunmakla birlikte, devletin kendi içinde mutlak güç yoluyla düzenini sağladıktan sonra Cumhuriyet rejimine geçilmesini savunmaktadır (Bkz. Bektaş, 1993, s.181). Bu savunmasını, şu sözlerle gerekçelendirir:

“Ayrıca dikkat edilmelidir ki, halkın hükümet ettiği devletlerde insanlar hep, bir diktatörün yönetimindeki devletlerde yaşamış insanlara göre olağanüstü ve daha büyük ilerlemeler göstermiştir.” (Machiavelli, 2008, s. 201)

Ne var ki Cumhuriyete geçiş süreci, oldukça sancılıdır. Bu bağlamda yeni bir rejim şekli üzerinden, toplumsal değişim ve değişime uyum sağlama sorunsalı izlekleri ortaya çıkmaktadır. Yeni bir iktidar düzeni ve modern Avrupa toplum sistemine geçiş, sancılı olur. İslami kurallarla kuşatılmış bir toplum düzeninden Avrupa düzenine geçiş konusunda halk, zorluk çeker:

“...Erkeklerin dört kadınla evlendiği, üstüne üstlük cariyeler de aldığı, kadının kafes arkasında ve peçe altında tutulduğu bir İslam ülkesinde, bir anda modern bir Avrupa toplumuna geçiş sancılı oluyordu.” (Livaneli, 2014, s.172)

Yaşanılan bu zorluk, romanda kurmaca bir olay ve bir tiyatro oyunu üzerinden somutlaştırılır. Roxy'nin arkadaşları, bir tiyatro oyunu hazırlamak niyetindedir. İçlerinden tiyatro yönetmeni olan kişi, “Osmanlı-Cumhuriyet hanımefendisi” olarak nitelendirdiği Leyla'dan hazırlayacakları oyuna ilişkin fikir almak ister. Sahneye koyacakları oyun, Refik Halit'in *Deli* adlı piyesidir. Deli piyesinin konusu, Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e geçiş sürecine ilişkindir. Oyunun içeriği dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine geçiş sürecini iyi bilen birine gereksinimleri vardır. Oyundaki adam, Osmanlı Devleti'nin yıkılmadan önceki son günlerinde komaya girer. Ancak birkaç yıl sonra ülke Cumhuriyet dönemine girdiğinde kendine gelir. Adam, kendine geldiği zaman iktidar değişiminin yol açtığı değişimleri anlamakta güçlük çeker. Artık padişah yoktur. İstibdat dönemi sona ermiştir. İnsanlar, tıpkı Batı toplumları gibi giyinmeye başlamıştır. Başlarına Batı tarzı şapkalar takarlar. Kadınlar, ferace ve yaşmak gibi Osmanlı döneminde giydikleri kıyafetleri atmışlar,

kolları ve gerdanlıkları açıkta bırakan giysiler giymeye başlamışlardır. Adam, ülkede neler olup bittiğini anlayabilmek için Osmanlı döneminde okuduğu *Tasvir-i Efkâr* adlı gazeteyi alıp okumak ister. Ne var ki artık istediği gazete basılmıyor, onun yerine *Cumhuriyet* gazetesi okunuyordur. Adam, gördüklerine ve duyduklarına inanamaz. Ülkede meydana gelen bu iktidar değişiminin ve padişah baskısının insanlar üzerinde yarattığı tedirginlik, baskı ve korku izleklerini romanda şu tümcelerle somutlaştırır:

“Neler olup bittiğini anlamak için eskiden okuduğu Tasvir-i Efkâr gazetesini istiyor ve çocukları “Tasvir-i Efkâr yok, artık Cumhuriyet gazetesi alıyoruz” dediği zaman korkudan aklını kaçırarak gibi oluyor, “Aman o kelimeyi ağzınıza almayın!” diyordu. “Ne demek Cumhuriyet? Padişahın hafiyeleri duyarsa kökümüzü kuruturlar.” (Livaneli, 2014, s.158)

Yaşlı adamın çocukları, ona ülkede yaşanan değişimlerin kanıtı olarak Cumhuriyet gazetesini getirir. Ne var ki adam, burada da şok yaşar. Gazetede yazılanların hiçbirini okuyamaz; çünkü gazete Arap alfabesiyle değil, Latin harfleriyle yazılmıştır. Adam, birden “okuryazar olmayan bir cahile” dönüştüğü gerçeğiyle yüz yüze kalır. Leyla Hanım, geçiş sürecine ilişkin o yıllarda henüz çocuk olmasına karşın bilgi sahibidir. Leyla, o yıllarda her ne kadar çocuk da olsa çevresinden sürece ilişkin türlü öyküler duyar. Roxy’in arkadaşlarının yardım talebini kabul eden Leyla, Cumhuriyet dönemine geçiş sürecine dair bildiklerini onlara anlatır. Bu yeniliklerden biri, şapka devrimidir. Atatürk’ün ülkeye getirdiği yeniliklerden biri, Batı tarzı şapkalardır. 25 Kasım 1925 tarihinde yapılan Meclis oturumunda Şapka İktisası Hakkındaki Yasa, kabul edilmiştir. Şapka Kanunu ve kılık kıyafet konusundaki değişiklikler, halkın sosyal yaşamında büyük bir değişimin başlangıcı niteliğindedir. Batılılaşma yolundaki atılımlardan biri olan şapka ve kılık kıyafet değişikliği, ülke yaşamında gözle görülür biçimde fark yaratmıştır. Aslına bakılırsa buradaki tek amaç, yalnızca kılık kıyafette meydana gelen değişiklik değil, aynı zamanda Türk ulusunun zihin dünyasının da değişimini teşvik etmek olmuştur (Bkz. Doğaner, 2012, s.238).

Halkın, ülkenin Osmanlı egemenliğinden çıkıp Cumhuriyet egemenliğine geçişinde yaşadığı değişim, hiç de alışık olmadığı şapka aksesuarını takma çabası ve yaşadıkları zorluk Leyla üzerinden şu şekilde dile getirilir:

“O günleri size nasıl anlatayım” dedi çocuklara. Atatürk bir gün elindeki şapkayı gösterip, “Efendiler, buna şapka derler!” dediği andan itibaren milyonlarca erkek kafalarındaki vişneçürüğü fesleri ve sarıkları atmaya mecbur kalmış, herkes yana yakıla bu gâvur icadından bir tane bulup kafasına geçirme telaşına düşmüştü. Çünkü şapka

giymemek yeni rejime ve devrime düşmanlık, gericilik anlamına geldiği için – maazallah – sonu pek kötü olurdu. Anadolu’nun her yerinde olduğu gibi İstanbul’da da bir şapka paniği baş göstermişti.” (Livaneli, 2014, s.158)

Machiavelli, Cumhuriyet rejimini desteklemesinin yanında rejimin tehlikeye girdiği durumlarda zora başvurabileceğini savunur (Bkz. Önalp, 2016, s.45). Bu bağlamda da romanda, baskı ve şiddet izlekleri ön plana çıkmaktadır. Toplumun önde gelenleri, şapka devrimini erkeklere kabul ettirebilmek için yaptıkları meydan konuşmalarında, şapka takmayanların cezasının gerekirse ölüme kadar varabileceğini söyler:

“...Evlatlarım, bundan böyle feslerinizi, sarıklarınızı atıp şapka giyeceksiniz!” diyordu. “Bu bir emirdir, hem de büyük yerden gelen bir emir. Eğer başlarınızın omuzlarınızın üstünde kalmasını istiyorsanız, Frenk icadı falan demeden bir şapka giyeceksiniz.” (Livaneli, 2014, s.159)

Devrimleri benimseyip onlara uyum sağlamak isteyenler olduğu kadar, Osmanlı Devleti’nde alışık oldukları iktidar düzeninden dolayı feslerini çıkarıp şapka takmayı reddedenler de vardır. Ülkedeki eski ve yeni iktidar düzeni arasında sıkışıp kalmışlık söz konusudur. Ayrıca bazı kesime göre şapka takmak, “gâvur icadı” olarak görülmektedir. Bu yüzden yeni rejimin uygulamasına karşı tepki söz konusudur:

“Hadi gâvurluktan vazgeçtik, nereden bulalım bu şapka denen icadı? sorularının cevabı ise verilemiyordu. Herkes başının çaresine bakacaktı. Yalıda çalışan bahçıvanlar, hizmetliler, bekçiler ne yapıp da bir başka şapka buluruz, diye epey kıvranmışlar, sonra kafalarına yarım yamalak diktikleri kumaş parçaları geçirmekten başka çare bulamamışlardı. Fesini çıkarmamakta direnen Arnavut bekçiye “Vallahi kellen gider. Biz karışmayız” diyorlardı. Çünkü devrim kanunlarına aykırı hareket ediyordu. Dik kafalı bekçi ise, “Ben sadece bunu bilir bunu giyerim!” diye inatlaşıyordu.” (Livaneli, 2014, s.159)

Romandaki bir başka fikir çatışması, Atatürkçülük düşüncesinde yaşanır. Roxy’nin tiyatrocusu arkadaşları, Atatürk yanlılarını “Kemalist” olarak nitelendirip onlarla alay ederler. Devrimlere de aynı şekilde alaycı bir biçimde yaklaşırlar. Diğer tarafta ise, Leyla ve Leyla’nın akrabaları vardır. Leyla, gençliğinden bu yana Kemal ismini “bir ölüm kalım savaşının ve var olmanın simgesi” olarak görmüştür; çünkü o zamanlar Osmanlı İmparatorluğu’nun gücü zayıflamış, içinde yaşayan halk, kendi özerk alanlarını oluşturabilmek için devlete karşı isyan çıkarmıştır. Dahası Anadolu ve İstanbul, işgal altındadır. Britanya’nın başbakanı, Türkleri Orta Asya’ya göndermek amacındadır. Leyla ve akrabaları için tüm bu olumsuz şartlar altında Müslüman Türklerin kendi topraklarındaki egemenliğinin sürekliliği için, Atatürk’ün iktidarı ve devrimleri gereklidir. Arendt’in “kurtuluş hareketleri” (Bkz. Arendt, 2016c, s.32) diye adlandırdığı

ve haksız güç elde etmeye karşı yapılan başkaldırı hareketleri, Atatürk'ün sömürgeci güçlere karşı verdiği Kurtuluş Savaşı ve ülkeyi uygarlığa kavuşturma adımları, romanda Leyla ve akrabaları üzerinden anlatılaştırılır. Burada yine Atatürk'ün Türk halkıyla birlikte ülke için verdiği mücadele bağlamında belirginleşen toplumsal mücadele ve başkaldırı izlekleri, Leyla ve ailesi üzerinden ortaya çıkar. Leyla ve ailesi, Mustafa Kemal Atatürk sayesinde gerçekleşen Kurtuluş Savaşı'nı desteklemiş ve Mustafa Kemal ismi, her zaman aile içinde kutsal bir isim olarak anılmıştır. Onlar için Kurtuluş Savaşı, bir “nefis müdafaası” dır. Düşman devletlerin güçlerini Türkler üzerinde istedikleri gibi kullanabilmelerine, sömürgeci dayatmaya, baskı ve zulme bir direniş, bir karşı çıkıştır. Bu yüzden de Türk ulusu açısından haklı bir savaştır. Leyla'ya göre, Atatürk'ün devrimlerle Cumhuriyet rejimini topluma benimsetmek istemesi, yadırganacak bir şey değildir. Atatürk, yenilikleri ülkeye Batı uygarlığından getirmiştir. Onun kültür ve uygarlık konusunda batıdan yararlanması ise, anlaşılabilir bir durumdur; çünkü o, Selanik'te doğup yetişmiş, İmparatorluğun Avrupa'da kalan toprakları ile Ortadoğu, Asya ve Kuzey Afrika'daki toprakları arasında kıyaslama yaparak doğunun bu konuda geri kalmış olduğunu görmüştür. Bu yüzden Atatürk'ün, Fransız İhtilali'nin bir savunucusu olarak batıyı örnek alması anlaşılır bir durumdur. Leyla'ya göre, devrimler sırasında trajikomik olaylar yaşanmıştır; ama bunların da haklı gerekçeleri vardır. Ülkeyi din gücünün baskın olduğu “gericilikten, din taassubundan” kurtarmak için, o olayların yaşanması gerekmektedir. Leyla'ya göre, ülkenin farklı kültürlerden etkilenmesi, olağan bir durumdur. Türkler, daha evvel de tarih boyunca benzer şekilde farklı güçlerin ve kültürlerin etkisinde kalmış ve değişim yaşamış, bu yüzden de değişimlere ve yeniliklere açık bir ulustur:

“Onlara yarın akşam Türklerin zaten tarihleri boyunca kültür ve uygarlık değiştirdiklerini, Atatürk devrimlerinin ilk olmadığını anlatacağı. Çin'in komşusu olan ve o uygarlığı benimsemiş olan halk, Anadolu'ya gelirken göç yollarında İslamlaşmış, Arap-İran etkisi altına girmişti. Son iki yüz elli yılı da Avrupalılaşma çabasıyla geçiriyordu. Kültüründe hem Çin vardı hem Balkanlar. Hem Ortadoğu vardı hem Kafkaslar. Hem Kuzey Afrika vardı hem de Rum, Ermeni, Kürt gelenekleri. Leyla, dünyada bu karışımın bir örneğinin olduğunu sanmıyordu.” (Livaneli, 2014, s.161)

Halkın yeni toplum düzenine geçiş sürecinde nasıl yaşayacakları ve davranacakları konusunda, bir dizi “adab-ı muaşeret” kitabı yayımlanır. Bu kitaplar, Latince harflerle yazılmıştır. Dolayısıyla da onlardan yararlanabilmek için Latin alfabelerini bilmek gerekmektedir. Ne var ki Arapçanın yasaklanıp yeni harf sistemine geçilmesinden sonra

ülkedeki okuma yazma bilen insan sayısında, oldukça düşüş yaşanmıştır. Ülkenin dört bir yanında Latin alfabesi öğrenme seferberliği başlamış ve bu amaç için çeşitli kurslar açılmıştır. Hangi yaştan ve cinsiyetten olursa olsun insanlar, bu kurslara yazılıp yeni alfabeyi öğrenmeye başlarlar. Ömer Bey’in babası Ali Yekta Bey, romanda Cumhuriyet rejiminin getirdiği yenilikleri benimseyen Cumhuriyetçi kimliğiyle ortaya çıkar ve kurmaca bir figürdür. Yanında çalıştığı Kadızade ailesi sayesinde, ülkedeki Latin harflerini ilk öğrenen kişilerden biri olmuştur. Yeni harfleri öğrendiği için de adab-ı muaşeret kitaplarını okuyabiliyor ve öğrendiklerini çevresiyle paylaşıyordur. Kitapların içinde yazan bilgiler olmaksızın, yeni toplum düzenine ayak uydurmak imkânsızdır. Halk, devrimleri yaşıyor ve yepyeni bir yaşama doğru evriliyordur. Ali Yekta Bey’in ezberlediği adab-ı muaşeret kurallarından biri şöyledir:

“Vapurda, trende, tramvayda, tünelde hülâsa bütün nakil vasıtalarında yanınıza rastlayan bayanı öyle yiyecek gibi süzmeyiniz. O bir moda mankeni değildir ki üstünü başını seyredesiniz.” (Livaneli, 2014, s.173)

Ülkede iktidar değişimiyle birlikte büyük bir şaşkınlıkla karşılanan bir başka değişim, kadınlara 1930 yılında yerel seçimlerde verilen seçme ve seçilme hakkıdır. Artık kadının erki de tanınmış, gerek toplumda ve gerekse resmi kurumlarda kadınlar da söz sahibi olmaya başlamıştır. Örneğin, 1924 yılında ilk kadın hukukçu görevine başlamıştır. Ülkede kadın belediye başkanları ve milletvekilleri de kürsülerde söz sahibi olmaya başlamıştır.

3.1.3.6. Yazınsal Figür: Konstantin Paleolog

Leyla, bir gün Cihangir’de Yusuf ve Roxy’le birlikte yaşadığı apartmanın üçüncü katında oturan Konstantin Paleolog adlı yaşlı bir adamla tanışır. Paleolog, Bizans soyundan geldiğini öne sürer. Leyla ile Paleolog, İstanbul’un Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bizanslılardan alınması ve Cumhuriyetin ilan edilmesiyle ülkede meydana gelen değişimler konusunda bir tartışmaya girerler. Tartışmanın ana konusu, ırkçılık ve emperyalizm eleştirisi üzerinedir. Paleolog, köken olarak Bizanslıların Paleog sülalesinden gelmektedir. Paleolog’u müzik konusunda yetiştiren hoca, Ermeni asıllıdır. Paleolog’un müzik dersi verdiği öğrencisi ise, Roman kökenlidir. Leyla, bunları öğrenince “ne ilginç bir şey bu böyle; Ermeni hocanın talebesi bir Paleolog, onun öğrencisi de bir Roman” (Livaneli, 2014, s.192) diyerek İstanbul’un çokkültürlülüğüne

göndermede bulunur. Paleolog ise, şehrin çokkültürlülüğünün zaman içerisinde yok olduğunu öne sürer; çünkü ona göre, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ülkede milliyetçilik akımı ön plana çıkar. Amaç, ülkeyi Türkleştirme ve gayrimüslimleri de ülkeden kovmaktır. Bu bağlamda Paleolog'un öne sürümü üzerinden ırkçılık izleği, ön plana çıkar.

Paleolog, İstanbul'un önceleri adı Pera olan Beyoğlu semtine ilişkin de bir örnek verir. Ona göre Pera, Cumhuriyet iradesiyle birlikte gayrimüslimlerden temizlenmiştir. Türkler ve Kürtler, semtte çoğunluklu olarak yaşayan kesimdir. Paleolog, bu değişimi "Yani sizin Cumhuriyet idareniz Bizans'ın yerine Mezopotamya kültürünü getirdi" (Livaneli, 2014, s.193) sözüyle eleştirir. Leyla, bunun üzerine "Her milletin kendini korumaya hakkı vardır. İşgal sırasında İstanbul ve Ege Rumları düşmanla işbirliği yapmadı mı, kendi vatanına ihanet değil mi bu?" (Livaneli, 2014, s.193) diyerek ülkesini savunur. Bunun üzerine Paleolog, "Hangi vatan hanımefendi? İşgal edilmiş topraklar. Burası Bizans değil miydi, kim kime ihanet etti?" (Livaneli, 2014, s.193) diyerek Osmanlı Devleti'ni sömürgeci olmakla suçlayarak Leyla'nın öne sürümüne karşı çıkar. Bu bağlamda ise, sömürü izleği belirginleşir. Paleolog, Cumhuriyet rejiminin egemenliğini ilan etmek ve gücünü meşrulaştırmak için tarihi gerçeklikleri saptırdığını öne sürerek Ernest Renan'ın şu tümcesini örnek olarak verir: "Bir millet ancak geçmişi çarpıtılarak oluşturulabilir. Cumhuriyet de bunu yapmıştır." (Livaneli, 2014, s.193)

Yersizlik-yurtsuzluk izleği, romanın bu kısmında da ortaya çıkar. Tüm bu tartışmaların yanı sıra Leyla ile Paleolog, ortak bir kaderde birleşirler: Her ikisi de, evini kaybetmiştir. Paleolog da tıpkı Leyla gibi, sahte evraklarla evinden olmuştur. Leyla ile Paleolog'un yazgısı, şu anlatımda kesişir: "Sahiden de Boğaziçi yalıları hiçbir zaman ilk sahiplerinde kalmaz, her iktidar ve her yeni dönemle birlikte el değiştirirdi." (Livaneli, 2014, s.195)

3.1.3.7. Şehzade Mustafa ve Cihangir Olayı

Romanda anlatılaştırılan olaylardan bir diğeri, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları olan Cihangir ve Şehzade Mustafa'ya ilişkindir. Livaneli, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan ve İstanbul'un Cihangir semtine adının verildiği oğlu Cihangir'in gerçekte yaşanmış trajik yazgısını romanında erk sorunsalı açısından ele

alır. Kula'nın anlatımıyla Şehzade Mustafa ve Cihangir olayı, bütün Batı edebiyatında ve özellikle drama türünde yaygın olarak işlenen bir konudur. Söz konusu olay, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da egemenlik alanını genişlettiği bir devre rastlar. Avrupa, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında yayılmasını önlemek amacıyla Türklere karşı Hristiyan dayanışması kurmuştur. Bunun için, Yeni Haber adlı bir gazete çıkarırlar. Amaç, Türklerin barbar olduğunu Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürmesi ve bunun üzerine Cihangir'in ağabeyinin ölüm acısına dayanamayıp üzüntüden ölmesi üzerinden yaymaktır (Bkz. Kula, 2017, s.131). Şehzade Mustafa ve Cihangir Olayı, Machiavelli'nin güce giden her yolun mübah olduğu öne sürümünün en yerinde örneklerinden birini teşkil etmektedir. Gücün önüne geçen her engeli ortadan kaldırmak, ona göre meşrudur. Bu yüzden Machiavelli, şiddete ve öldürmeye karşı çıkmayıp onun güç ilişkilerinde dengeyi kurmak için gerekli olduğunu düşünür. Bu düşüncesine, Roma'nın kuruluş aşamasında Brutus'un ülkesine düşmanla iş birliği yaparak ihanet ettiğini düşündüğü oğullarını öldürtmesi üzerinden örnek verir:

“Böyle olunca yukarıda anlatılan zorlukların bir sonucu olarak mecburen ortaya çıkan bu mahzurların ve karmaşanın önünü almak için Brutus'un oğullarını öldürmekten daha etkili, daha kesin, daha yararlı ve daha gerekli bir çaresi yoktu.” (Machiavelli, 2008, s. 85)

Tıpkı oğullarını öldüren Brutus gibi Kanuni'nin de öz oğlunu öldürtmesi, imparatorluğun bekası açısından yapılması gereken bir eylemdir. Güce sahip olma hırsı ve şiddet izlekleri, söz konusu olayla ortaya çıkmaktadır. Romanda da anlatıldığı üzere Hürrem Sultan, oğlu Cihangir'in Kanuni'den sonra tahta çıkmasını ister. Hürrem'in oğlunun taht mücadelesindeki rakibi ise, ordu içinde sevilip saygı gören, çalışkan ve savaşçı ruhlu bir yapıya sahip olan Kanuni'nin diğer oğlu Şehzade Mustafa'dır. Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasını engellemek amacıyla kendisine göz koyduğu iftirasını atar. Vezir Ahmet Paşa ile işbirliği yapıp Kanuni'ye öz oğlu Mustafa'yı öldürtür (Bkz. Kula, 2017, s.131). Hürrem, oğlu üzerinden güç sahibi olabilmek için Kanuni'ye öz oğlunu öldürtebilecek kadar acımasızdır. Kanuni Sultan Süleyman üzerindeki etkisi sayesinde hedefine ulaşmak için ilk amaç, gerçekleşir. Şehzade Mustafa, babası tarafından öldürülür. Hürrem, Osmanlı İmparatorluğu'na oğlunun ve dolaylı yoldan kendisinin sahip olma isteği uğruna, Kanuniyi öz evladını katletmesine teşvik etmiştir. Hürrem'in bütün yaptıklarının amacının erke sahip olmak olduğu ve erk hırsının trajik bir sonla bittiği romanda şu sözlerle dile getirir:

“... Zavallı şehzadenin tahta çıkması için yapılan her şey geri tepmiş ve bu gayretler büyük bir trajediyle noktalanmıştı... Bütün bunlar Cihangir’in padişah olması için yapılmıştı ama o evhamlı çocuk da çok sevdiği üvey ağabeyinin korkunç kaderinin acısıyla yatağa düşmüş ve çok geçmeden korkular içinde can vermişti. Bir oğlu ikbal için yetiştirip de tam amaca ulaşılacakken kaybetmek nasıl bir acı olmalıydı böyle!.” (Livaneli, 2014, s.105-106)

3.1.4. Serenad Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı

2011 yılında yayımlanan *Serenad* romanında Livaneli, yalnızca kendi ülkesinin tarihinde yaşanan olayları anlatılaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Almanya’da İkinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan birtakım olayları da roman kahramanlarının yaşantıları üzerinden okuyucuya sunmuştur. Romanın ana konusu, İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanan ve tarih kitaplarına “Struma Faciası” olarak geçen olaydır. Romanda anlatılaştırılan olaylar, otuz altı yaşındaki Maya Duran adlı, İstanbul Üniversitesi’nin Halkla İlişkiler biriminde çalışan bir memurun ağzından anlatılmaktadır. Maya’ya bir gün üniversite tarafından, Harvard Üniversitesi’nde hukuk profesörü olan ve birkaç günlüğüne İstanbul Üniversitesi’ni ziyaret edecek olan Waximilian Wagner adlı kişiyi havaalanından alma ve onunla ilgilenme görevi verilir. Bu görevi önceleri isteksizce kabul eden Maya’nın yaşamını, profesör ve onun sırlarla dolu hayatı değiştirecektir.

Wagner, bir gün Maya’ya, onun tüm hayatını etkileyecek olan acı öyküsünü anlatır. Wagner, ari ırka mensup Alman, Katolik ve burjuva bir aileden gelmektedir. Genç yaşta Berlin’de bulunan bir üniversitedeki hukuk fakültesinde asistan olmuştur. Wagner, bir gün ömrünün sonuna kadar seveceği genç bir kızla tanışır. Nadia isimli bu genç kız, Romanya asıllıdır ve Yahudi’dir. Fakir bir aileden gelmektedir. Babası, terzidir. Nadia, Wagner ile aynı üniversitede tarih bölümünde okumaktadır. 1934 yıllarıdır. Hitler iktidara geleli henüz bir yıl olmuştur. Hitler’in çıkardığı Devlet Memuriyetine ilişkin yasadan dolayı üniversitelerde Yahudi kökenli hocalar görevden alınır. Yahudi öğrencilere de, okullarda baskı başlar. Nadia da bir Yahudi olduğu için, okulda şiddet görür. Yaşamı tehlikededir. Wagner, bir süredir Nadia’yı okulda görüyor ve beğeniyordur; fakat tanışmaları tatsız bir olay aracılığıyla olur. Nadia, bir gün fakültedeki ırkçı Alman gençler tarafından hırpalanır. Bu olayı gören Wagner, Nadia’yı Almanların elinden kurtarır. Böylece tanışmış olurlar ve bir süre sonra evlenirler.

Wagner ve Nadia, evlendikten sonra Berlin’de kendilerinden şüphelenmemeleri için Heidelberg’e yerleşirler. Wagner, orada da akademisyenlik yapmaya devam eder. Bu

şekilde aradan dört yıl geçer. Geçen yıllara rağmen, Almanya'da Yahudi düşmanlığı devam etmektedir. Wagner'in üniversite çevresi, Nadia'nın Yahudi olduğundan şüphelenir. Öyle ki tanıdıkları, onlarla olan iletişimlerini teker teker kesmektedirler. Şüpheleri iyice üzerlerine çeken Wagner ile Nadia'nın, artık Almanya'da yaşaması olanaksızdır. Wagner, üniversiteden ailevi bir meseleden dolayı olduğunu ileri sürerek istifa eder. O yıllarda Almanya'nın Nazi rejiminden kaçıp İstanbul'a gelen birçok Yahudi akademisyen vardır. Einstein, Türkiye'ye Yahudi bilim insanlarının Türkiye'ye kabul edilebilmesi için bir mektup yazmış, başlarda dönemin başbakanı İsmet Bey, Einstein'ın bu isteğini geri çevirmiş, fakat daha sonra mektupta teklif edilen kırk bilimci değil, yüz doksan bilimci Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Wagner'in de İstanbul'da tanıdığı arkadaşları vardır. Bu yüzden Nadia'yla birlikte İstanbul'a gidip yepyeni bir yaşama başlama fikriyle Almanya'dan ayrılırlar. Yolculukta ilk durakları, Paris'tir. Trenle seyahat eden Wagner ve Nadia, sınıra vardıklarında Nazilerin kimlik denetiminden sorunsuz geçerler. Wagner, Nadia'nın başı ağrımaya başlayınca ona valizden ağrı kesici getirmeye gittiği sırada Nadia, Gestapo tarafından Almanya-Fransa sınırında trenden alınır. Wagner, döndüğünde Nadia'yı kompartımanda bulamaz. Nadia'nın Gestapo tarafından götürüldüğünü öğrenen Wagner, trenden inip Nadia'yı bulmak ister. Ne var ki tren doktoru, Wagner'in trenden inmeye çalışarak yaşamını tehlikeye atmaması için onu iğneyle bayıltarak uyutur. Tren, böylece Paris'e Nadia'sız varır. Wagner için yapacak tek şey, İstanbul trenini beklemektir. Berlin'e dönemez; Gestapo, onları arıyordur. Heidelberg'e de dönemez; çünkü üniversiteden istifa ederken rektöre Hitler aleyhinde çok ağır sözler söylediği bir mektup yazmıştır. Wagner, İstanbul Sirkeci Garı'na vardığında onu birçok Yahudi arkadaşı karşılar. Şimdi en büyük amacı, Nadia'yı canı pahasına da olsa Almanya'dan kurtarmaktır. Nadia, Frau von Papen adlı bir kadının müdahalesiyle kamptan çıkarılmış ve kendisine vaftiz belgesi verilerek memleketi Romanya'ya gönderilmiştir. Nadia, Köstence Limanı'ndan kalkacak olan Struma adlı bir gemiyle İstanbul'a gelecektir. Gemi, Şile kıyılarına vardığında Wagner, Nadia'yı almak için deniz motoruyla gemiye gider. Ne var ki, gemiden hiç kimsenin çıkmasına izin verilmemektedir. Gemi, 24 Şubat 1942 yılında Rus denizaltıları tarafından patlatılır ve batar. Gemideki personeller hariç 769 kişiden yalnızca David adlı bir genç kurtulur.

Maya'nın yaşamı, Wagner'in acı öyküsünü öğrendikten sonra değişir. Artık yaşama farklı bir açıdan bakıyordur. Wagner'in ölümcül bir hastalığa yakalandığını öğrenince onu son günlerinde mutlu edebilmek için, onun Nadia için bestelemiş olduğu ve şimdi nerede olduğu bilinmeyen serenad notasını bulmak için Almanya'ya gider. Bir gün Wagner'in asistanından onun hastaneye kaldırıldığına ve durumunun ciddi olduğuna ilişkin bir mail alır. Bunun üzerine Boston'a gider. Wagner'e Almanya'da bulduğu serenad notasını verir ve Sualtı Araştırma Derneği'nden aldığı Struma gemisinin enkaz görüntülerini izletir. Wagner, buna çok sevinir. Birkaç gün sonra ise, ölür. Wagner, ölmeden evvel Maya'dan son bir ricada bulunur. Öldükten sonra krematoryumda yakılan bedeninin küllerinin Struma'nın battığı Şile kıyılarına dökülmesini istemiştir. Maya, onun bu son isteğini gerçekleştirir. Şile'ye gider ve Wagner'in küllerini Nadia'ya doğru savurur.

Serenad, konu ve izlek bakımından çok katmanlı bir romandır. Kula'nın deyişiyle Serenad'ın “başat izleği/motifi, erklilerin erksizlere veya güçlülerin güçsüzlere uyguladığı baskı, kıyım ve öldürüm eylemlerinin ödünsüz bir eleştirisidir.” (Kula, 2017, s.150) Roman, aynı zamanda “bir ödünsüz hümanizm bildirgesi” niteliğindedir (Kula, 2017, s.148).

Livaneli, bir televizyon kanalında verdiği röportajda, romanı Serenad üzerinden sanatçılara ve topluma mesaj vermek niyetinde olduğunu belirtir. Amacı, Serenad'ta anlatılaştırdığı tarihsel olaylar üzerinden toplumu sorgulamaya ve düşünmeye teşvik etmektir: “Soru sormak lazım. İnsanoğlunun soru sorması ve başkaldırması lazım. Devletlerin, hükümetlerin her söylediğine inanmak, daha doğrusu o kurulu düzenin her söylediğine inanmak, hiçbirimize yakışmaz, hele sanatçılara hiç yakışmaz.”²⁴ Livaneli'nin birçok tarihsel olayı erk olgusu açısından sorunsallaştırarak konulaştırdığı romanı *Serenad*, anlatıcının romanın başında belirttiği üzere geçmişte yaşanan acılarla hesaplaşma ve bir “geçmişle yüzleşme” romanıdır: “Hikâye bitmeli, bu iş tamamlanmalı, artık anlatacak bir şey kalmamalı. Geçmişin hesapları, çekilmiş acılar, insan vahşetinin izleri gömülmeli” (Livaneli, 2011, s.10).

3.1.4.1. Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=bayxbJWcpmM> 06.06.2017.

Kula'nın belirlemesiyle Livaneli, "toplumsal-kültürel bir olgu olan çokluk kavramı" na gereken değeri verir. O, hemen hemen bütün yapıtlarında söz konusu olguyu anlatılaştırır. "Bununla birlikte, çoğulculuk bilincine dönüştürülemeyen çokluk durumunun yol açabileceği baskı ve kısımları, sanatsal yaratımına katar." (Kula, 2017, s.20)

Kula'nın belirlemesiyle Livaneli, *Orta Zekâlılar Cenneti* adlı denemesinin *Kültür Sorunu* başlıklı yazısında çok kültürlülüğün sorunlara ve gerilimlere neden olmaması için "çoğulcu bir yaşam anlayışının geliştirilmesinin" önemini ve gerekliliğini vurgular (Bkz. Kula, 2017, s.22).

Romanın ana kahramanlarından olan Maya, kurmaca bir figürdür. Genç denecek yaşta dul kalan Maya, Türk toplumunda dul bir kadın olarak yaşamanın ne kadar zor olduğunu gözler önüne seren bir karakter olarak ortaya çıkar. Yalnız ve sorumluluk bilincinden uzak bir babadan dolayı çocuğunu tek başına büyütme zorunda olan Maya'nın yaşamı, Wagner'in İstanbul'a gelişiyle birlikte bambaşka bir yön alır. Arendt, antisemitizm eleştirisi yaparken genel anlamda da ırkçılık konusuna değinir. Arendt, ırkçılığı "insan olmamak" olarak yorumlar; çünkü ona göre insan olmak, insanın kendinde var olan bireyselliğini ve ötekilerden farklılığını ortaya koymasıyla sağlanabilir. Söz konusu bireyselliğin yok olması demek, "çoğulluğun" da ortadan kalkması anlamına gelir. "Bu da ortak dünyanın kurulması önünde bir engeldir"; çünkü yeryüzünde yalnızca insan değil, "insanlar" yaşamaktadır (Bkz. Pehlivanoğlu, 2011, s.15). Livaneli, Maya karakteri üzerinden güçsüz bireylerin farklı din ve kimliklere sahip olmalarından kaynaklanan aidiyet sorunsalını ve bu durumun güce sahip olanlar tarafından kötüye kullanılmasının eleştirisini yapar. Dolayısıyla bu bağlamda ortaya ırkçılık izleği ortaya çıkmaktadır. Livaneli, romanında insanların etnik ve dinsel kimlikleri yüzünden maruz kaldığı ezici güç baskısını, uğradığı haksızlıkları, şiddeti, işkenceyi ve ölümleri romanında eleştirel bir şekilde sorgulamaya sunar. Etnik ve dinsel kimliklerin, hümanizm düşüncesini hiçbir surette etkileyemeyeceğini, söz konusu kimlik çeşitliliğinin önyargılara yol açmamasının gerekliliğini Maya ve Wagner üzerinden anlatılaştırır. Roman'ın ana kahramanı Maya, hayatına giren üç kadının kimliğini de kendi içinde taşıdığını şu sözlerle ifade ederek kökeni her ne olursa olsun insanın yalnızca insan olduğu için saygı duyulması gerektiğinin iletisini verir: "Oysa

ben içimde üç ayrı kadını daha barındırıyordum. Sadece Maya değildim; aynı zamanda Ayşe, Nadia ve Mari'ydim. Amerika'ya da bu dört kimliğimle giriş yapacaktım.” (Livaneli, 2011, s.11)

Maya, etnik olduğu kadar dinsel kimlik farklılıklarının da insanlara haksız güç uygulamak için asla bir gerekçe olamayacağı görüşündedir. Önemli olan, “sadece insan” olmak ve insan kalmaktır: “Dinimi soran olmayacaktı bana. Olur, da birisi merak ederse, cevabım hazırda: Müslüman, Yahudi ve Katolik; kısacası insan.” (Livaneli, 2011, s.11)

Romanda kimlik ve aidiyet farklılıkları ve bu farklılıklardan dolayı ortaya çıkan güç sorunsalı ile ilişkili olan bir başka ana karakter, Wagner'dir. Wagner de, tıpkı Maya gibi kurmaca bir figürdür. Kurmaca bir figür olarak Wagner, aynı zamanda romanın erk olgusunun sorunsallaştırıldığı ana konuyu oluşturan Struma faciasının da başkarakteridir. Maya, bir gün merakına yenik düşerek Profesör Wagner'e “Siz Alman mısınız, Alman asıllı Amerikalı mı?” sorusunu yöneltir. Wagner'in, bu soru üzerine yüzü asılır. Maya'ya “Bu aidiyet ve kimlik sorularına karşı bir tepkim var. Evet, Almanım ama...” (Livaneli, 2011, s.26) cevabını verir. Wagner, ülkesi Almanya'yı 1939 yılından, yani elli yedi yıldan beri görmemektedir. Karısının ve kendisinin başına gelenlerden dolayı, ülkesine bir daha hiç gitmemiştir. Kendisini Almanya'ya ait hissetmemektedir. Yahudi olan karısı, etnik ve dinsel kimliği yüzünden öldürülmüştür. Almanya'da o dönem egemen olan faşist iktidar, Yahudi olan herkesin ölmesi gerektiği politikasını uygulamaktadır. Bu yüzden de Wagner, Almanya'yı başına gelen korkunç Struma gemi faciasından sonra ölene kadar vatani olarak görmeyecektir:

“Evet, Bavyeralı bir Almanım ama 1942 yılından beri Amerika'da yaşıyorum. Amerikan uyruğuna geçtim. 1939'dan beri de Almanya'yı hiç görmedim.

Yani anavatanınız Almanya.

Almanlar buna ana değil baba vatan derler ama ben bu kelimeyi hiç kullanmamayı tercih ederim.” (Livaneli, 2011, s.27)

Kula'nın da belirttiği üzere Livaneli, yapılan zulümleri örtmek için, “kötüye kullanılmaya ve güdümleyici etkiye açık” kimlik ve aidiyet kavramlarının “masum” olmadığını ve bu konuların eleştirel bir biçimde irdelenmesi gerektiği iletisini verir (Kula, 2017, s.151).

3.1.4.2. Önyargılar Çatışması

Romanda Wagner'in İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşma konusu üzerinden ise, önyargıyı sorgulama ve ırkçılık izlekleri ortaya çıkmaktadır. Livaneli'nin Wagner üzerinden eleştirdiği bir başka konu, Huntington'un "Medeniyetler Çatışması", oryantalizm eleştirisi yapan Edward Said'in ise "Cehalet Çatışması" olarak ifade ettiği sorunsaldır. Wagner ise bunu, "Önyargılar Çatışması" olarak adlandırmaktadır. İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada öne sürdüğü üzere dünya, 21. yüzyılı yaşıyor olmasına rağmen hala "Cahiliye" dönemini aşamamıştır; çünkü ona göre Batı ve Doğu Medeniyetleri, hala birbirini tanımamakta ve birbirine karşı ön yargıyla yaklaşmaktadır. Bununla birlikte ötekine karşı duyulan önyargı, daha çok Batı'da egemendir. Wagner, Batı'nın Doğu'yu "barbar" olarak nitelendirmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Wagner'in açıkladığı üzere "barbar" sözcüğü, eski Yunancada yabancı olanı belirtmek için kullanılmaktadır. Ne var ki kavramın Avrupalılar tarafından benimsenmesiyle birlikte "barbar" sözcüğü, içinde önyargı barındırarak bugünkü olumsuz anlamını alır. Wagner, geçmişte *sözcüğün* önyargıdan uzak ve olumlu bir anlamda kullanıldığını, Halikarnassoslu Herodotos örneğinden yola çıkarak açıklar. Herodotos, bir yazısında "barbar" sözcüğünü "... gerek Yunanlıların, gerekse barbarların meydana getirdikleri harikalar..." (Livaneli, 2011, s.56) sözlüyle olumlu anlamda kullanır.

Arendt, ırkçılığın Batı dünyası başta olmak üzere bütün insanlığın sonunu getireceğini öne sürer. Ona göre ırk fikri, en başından itibaren "insanlığın sonu" demektir (Bkz. Arendt, 2016b, s.68). Arendt, bu açıklamasıyla "uygar" olarak nitelendirilen Avrupalıların aslında ırkçıyı nasıl da dünyayı yerle bir edecek şekilde uyguladıklarını vurgulamak ister. Wagner, Avrupalıların kendini ötekinden güçlü ve üstün görmek için kullandığı "barbar" kavramına uygun düşen eylemleri, tarihte bizzat kendisinin yaptığını şu sözlerle dile getirir: "Bildiğiniz gibi, bu anlama uygun düşen, 20. yüzyılın en büyük barbarlıkları da Avrupa kültürü ya da Avrupa kaynaklı kültürler tarafından sergilendi." (Livaneli, 2011, s.56). İkinci Dünya Savaşı süresince yaşadığı acı olaylar ona, Avrupalıların ve özellikle dönemin Almanya'sının, erkini masum insanlar üzerinde nasıl kötüye kullandığına tanık olmanın verdiği deneyimle barbar olduklarını düşündürür. O, romanda hümanizmin temsilcisi niteliğindedir. Dünya üzerindeki hiçbir ırkın, birbirinden üstün olmadığı, önyargıların ortadan kalktığı, hiç kimsenin erk üstünlüğü savaşına girmedeği ve herkesin insanca yaşadığı bir dünya dilemektedir:

“Benim tezim, bütün halkların, bütün kültürlerin birbiri hakkında önyargılara sahip olduğudur... Amaç nedir dersiniz, bence tam olarak şudur: İnsanın değerinin sadece insan oluşundan geldiği; din, milliyet, cinsiyet, renk, cinsel tercih, siyaset gibi birtakım ön sıfatlarla ayrımcılığa uğratılmadığı bir hümanizm anlayışı.” (Livaneli, 2011, s.56-57)

3.1.4.3. Nasyonal Sosyalizm Dönemi

Livaneli, yalnızca kendi toplumunda meydana gelen tarihsel olayları erk olgusu açısından sorunsallaştırmakla kalmamış, aynı zamanda Almanya’nın Nasyonal Sosyalizm döneminde yaşanan birtakım olayları da, Serenad romanında erk sorunsalı bağlamında açıklamıştır. Arendt, güç eleştirisini Hitler’in iktidarı üzerinden yapar. O, Nasyonal Sosyalizm Almanya’sında yaşamış biri olarak dönemin yıkıcı ve ırkçı politikasını eleştirmiş, ırkçılığın devam etmesi halinde bunun dünyanın sonunu getireceğini öne sürmüştür. 5 Mart 1933 tarihinde Almanya’da yapılan seçimlerin sonunda Adolf Hitler ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP), iktidara gelir. İktidara geçen Nazilerin ilk işi, Yahudilere yönelik antisemitist bir uygulama başlatmak olur (Bkz. Bali, 1999, s.51). Aslında Nazilerin Yahudileri yok etme planı, bu yıllardan çok daha eskilere dayanmaktadır; fakat iktidarı elde etmeleriyle birlikte çalışmalarını hızlandırıp, Yahudiler üzerindeki baskıyı artırır. Bundan dolayı birçok Yahudi, ülkeyi terk etmek zorunda kalır. Burada Almanların Yahudilere karşı olumsuz duygularından dolayı, öfke ve nefret izlekleri ve Yahudilere yapılan uygulamalar üzerinden de, baskı ve çaresizlik izlekleri, ön plana çıkar.

Hitler, kabinesini kurunca çıkardığı ilk yasalar arasında “Devlet Memuriyeti’nin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu” (1933) vardır. Bu yasanın amacı, “devlet kurumlarından Yahudileri temizlemek, sadece Ari olanları bırakmak, hatta devleti partinin sadık kadrolarına emanet etmektir.” (Livaneli, 2011, s.204). Yahudi profesörlerin yaşamı ve meslekleri, Almanya’daki bu yasayla tehlikeye girmiştir. Bu yasayla birlikte devlet kurumlarında çalışan bütün Yahudiler, işten atılmıştır. Bu bağlamda toplumsal değişim, ırkçılık, toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri belirginleşir.

Totalitarizmi eleştiren Arendt’e göre, Hitler gibi baskıcı bir yöntemle devletin idaresini sağlamaya çalışan liderler, kendi çıkarlarına uygun düşen amaçları, sanki toplumun yararına olacakmış gibi göstererek yaptıkları eylemleri toplumun gözünde meşrulaştırmaya çalışırlar. Arendt’e göre, bir iktidar her ne kadar yıkıcı ve baskıcı

olursa olsun, onu destekleyenler olduğu sürece ayakta kalacak gücü kendinde bulabilir; çünkü iktidarların, onları destekleyen bireylere ihtiyacı vardır (Bkz. Arendt, 2016c, s.52). Bu bağlamda ortaya çıkan izlekler, korku ve baskı izlekleridir. Almanya'daki korku dolu ve güvensiz ortam, insanların Nazi fikirlerine daha fazla yönelmesine neden olur. Korkutma yoluyla da olsa, kendilerine yandaş buldukça Nazilerin gücü artar:

“Ülkedeki güvensizlik havası birçok kararsız kişiyi Nazi partisine, yani gücü elinde tutanlara yönlendiriyordu. Eski rejimden hayal kırıklıkları ve intikam duyguları olanlar da bu yeni harekete katılıyordu. “Kuyrukçu” denilen birçok kesim oluşmuştu. Eskiden başka fikirleri savunan ve toplumda saygın bir yer edinmiş insanlar bile, arkadaşlarının hayret dolu bakışları arasında yakalarına Nazi rozeti takıyorlardı.” (Livaneli, 2011, s.205)

Hitler, aslına bakılırsa her şeyi demokratik yollardan yapıyor, “kişisel imparatorluğunu” yavaş yavaş halkın içine sindiriyordur. Parlamentoyu etkisiz hale getirmeyi de başarır. Ülke, artık Hitler’in gücüne teslim olmuştur:

“Daha iktidardaki ikinci ayını bile doldurmadan, 24 Mart 1933’te parlamentonun denetim yetkisini ortadan kaldırır ve hükümete sınırsız bir özgürlük alanı getiren “Yetki Kanunu”nu, bizzat parlamentoya onaylatmıştı. Bundan sonra onu denetleyecek hiçbir güç kalmamıştı ortalıkta. Her zaman olduğu gibi, cehenneme giden yollar iyi niyet taşlarıyla döşenmişti.” (Livaneli, 2011, s.205)

Şiddet izleği, romanda Hitler iktidarı üzerinden de somutlaşır. Livaneli, şiddet olgusunun insanoğlunun ortaya çıkışının ilk dönemlerinden bu yana var olduğunu romanında Carl Sagan’ın şu sözleri üzerinden vurgular:

“Carl Sagan, insanların hala sürüngen atalarının saldırganlığını taşıdığını söylüyordu. “Beyin sapı, yüz milyonlarca yıl önceki sürüngen atalarımızdan miras kalan ve zaman içinde evrilen saldırganlığın, ritüellerin, bölgesel ve sosyal hiyerarşinin yatağı olan organdır.” (Livaneli, 2011, s.10)

Maya, Serenad’ın notalarını bulmak için gittiği Bad Arolsen şehrindeki Uluslararası Takip Servisi’nde (ITS) iki cüceyle tanışır. Rumen olan cüceler de oraya, çıkaracakları kitap için ataları hakkında araştırmaya yapmaya gelmişlerdir. Cücelerin dedeleri, Auschwitz kampından sağ çıkabilen tek ailedir. Romanya, Hitler tarafından işgal edilince aile bireylerinden bazıları kampa götürülmüş, çıplak soyulup kamptaki diğer mahkûmlarla birlikte gaz odalarına sokulmuş ve gaza maruz bırakılmışlardır. Gazın verildiği sırada “Ölüm Meleği” adıyla bilinen Dr. Mengele, işlemi durdurup içlerinden cüce olanları kurtarır; çünkü Mengele’nin kendisi, cücelere şiddet uygulamaya devam edecektir. Maya, cücelerden biri olan Ovitz’in anlattığı öykünün üzerine insanlara yapılan işkenceleri ve şiddeti düşünür. Bu bağlamda da, şiddet ve korku izlekleri ortaya çıkar:

“Ovitz bu korkunç hikâyeyi anlatırken gaz odasında kalanların yaşadığı dehşetli anları düşündüm. Önce duş, sonra verilen gazla paniğe kapılma, çıplak bedenlerle ölüm korkusu içinde birbirine sarılan aileler, gazın durması ve içeri giren Nazilerin çıplak cüceleri dışarı çıkarması, sonra kapıların kilitlenip tekrar gaz verilmeye başlanması...” (Livaneli, 2011, s.414)

Dr. Mengele’nin cüceleri gaz odasından kurtarmasının sebebi, irsi hastalıklara ilişkin yaptığı çalışmalarda onları denek olarak kullanmak istemesidir. Nazi olan Dr. Mengele, cücelere hem fiziki hem de psikolojik olmak üzere türlü işkenceler etmiştir:

“... Her gün kan ve kemik iliği örnekleri almış, radyasyona tabi tutmuş, kulaklarına sıcak ve soğuk sular akıtmış, gözlerini kimyasal damlalarla kör etmiş, kızların rahmine kimyasal sıvılar doldurmuş. Bir gün onları çınlı çıplak soyup meslektaşlarına göstermiş, başka bir sefer de şarkı söyleyip komiklikler yaptırarak filme aldırılmış ve eğlenmesi için Hitler’e izletmiş.” (Livaneli, 2011, s.414-415)

Machiavelli’ye göre güç arzusu, insanın özü itibarıyla doğasında mevcuttur. Bu yüzden o, insanın içindeki güç isteğini ve güç için yapılacak her türlü yolu, mübah görür. Dolayısıyla insanlar, güç söz konusu olduğunda acımasız olmanın aksi davranamazlar: “...insanlar kurbanlarını yakalamak için güçlü arzuları olan küçük yırtıcı kuşlar gibi hareket ederler; doğa onları öyle yapmaya iter.” (Bkz. Machiavelli, 2009, 156). Maya, geçmişte iktidar sahibi olmak uğruna edilen işkenceleri, uygulanan şiddetleri ve cinayetleri düşünür. Savaş, milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur. Bütün bunlar, tek bir şeye sahip olmak için yapılmıştır: Güç. Burada Maya üzerinden, güce sahip olma hırsı izleği belirginleşir. Goethe’leri ve Dante’leri yetiştiren Batı uygarlıklarının, gücü elde etme uğruna insanları öldürerek nasıl “uygarlaştıkları” romanda şu dizelerde somutlaşır:

“Janus kitabında insan evriminin bir yerlerde takıldığını öne süren Arthur Koestler haklıydı galiba. Hiçbir ana, çocuğunu doğurduğunda onun bir gün öldürülebileceğini düşünmüyordu. Her insan, yaşlanacağını ve hayatını doğal bir ölümle sonlandıracağını sanıyordu ama yüz milyonlarca başka insanlar tarafından öldürülüyordu. Sadece ikinci dünya savaşı elli milyon insanın canına mal olmuştu. Hem de dünyanın en uygar yerinde. Goethe’lerin, Schiller’lerin, Beethoven’lerin, Dante’lerin, Cervantes’lerin uygarlığında.” (Livaneli, 2011, s.440)

3.1.4.4. Yahudi Profesörlerin Türkiye Üniversitelerinde Görevlendirilmeleri

Hitler iktidara geldiğinde ve Yahudilerin üzerlerindeki baskı dayanılmayacak boyutlara ulaştığında kimi Yahudi bilimciler, Almanya’dan kaçıp farklı ülkelere gitmenin yollarını aramaya başladılar. Bu ülkelerin içinde Türkiye, ilk sıradaydı. Atatürk’ün söz konusu bilimcileri kabul etmesiyle bilimcilerin bir kısmı Türkiye’ye gelerek, İstanbul Üniversitesi’nde çalışmaya başladılar (Bkz. Bali, 2010, s.331-332). Roman’da

belirtildiği üzere Atatürk'ün desteğiyle gelen Yahudi bilimcilerin ülkeye kabul edilmelerinin nedeni, Atatürk'ün ülkeyi Batılılaştırma amacıdır. Alman akademiyasının en önemli isimlerinden olan bu bilimciler, Atatürk'ün amacını gerçekleştirmesine büyük katkı sağlar. Örneğin; o dönemde ülkede yalnızca tıp fakültesi vardır. Bilimcilerden besteci Paul Hindemith, bu bağlamda romanda Türkiye'nin müzik eğitim sistemini kuran kişi olarak anılır.

Albert Einstein, Nazi iktidarı sırasında Yahudileri korumak ve kurtarmak amacıyla Paris'te kurulmuş olan OSE adlı bir cemiyetin şeref başkanıdır. Kendisi de bir Yahudi olan Einstein, Nazilerin iktidarını toplum üzerinde arttırmalarının ardından çalıştığı Berlin Üniversitesi'nde daha fazla kalamayacağını düşünüp, Paris'e yerleşmiştir. Almanya'da kalan Yahudi akademisyenlerin geleceğinden endişe duyan Einstein, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na 17 Eylül 1933 tarihli bir mektup yazarak, onların Türkiye'de akademik çalışmalarına devam etmelerini rica eder. Mektup, şöyle başlar:

“Ekselansları,

OSE Dünya Birliği'nin şeref başkanı olarak, Almanya'dan 40 profesör ve doktorun bilimsel ve tıbbi çalışmalarına Türkiye'de devam etmelerine müsaade vermeniz için başvuruda bulunmayı ekselanslarından rica ediyorum...” (Livaneli, 2011, s.176)

Türkiye'ye Einstein'ın teklif ettiği 40 değil, tam 190 bilimci kabul edilir. Toplumsal değişim izleği, Türkiye'ye gelen Yahudi profesörlerin öyküleri üzerinden ortaya çıkar. Türkiye'nin Yahudilere ilişkin yardımları, birçok yaşam kurtarır. Bunlardan biri, diş hekimi Alfred Kantorowicz'tir. Kantorowicz, dokuz ay kaldığı toplama kampından sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a gelip yeni bir yaşam kurar. Onun dışında Ernst Reuter, Fritz Neumark, Maximilian Ruben, Paul Hindemith, Carl Ebert, Alfred Braun, Rudolf Belling ve Eduard Zuckmayer gibi Türkiye'ye gelen ve Türkiye'de bilimin gelişmesine katkı sağlayan birçok isim de sayılabilir. Wagner de, romanda Türkiye'ye gelen akademisyenler arasındadır. Gerçi Wagner, Türkiye'ye mektubun gönderildiği tarihten çok sonra gelir. Ne var ki gelmesine vesile olan olay, Einstein'ın Türkiye'ye yazdığı mektuptur. Maya, Wagner'in kim olduğunu öğrenmek için Wagner'i de ilgilendiren bu konu hakkında araştırma yapmaya koyulur. Bunun için çalıştığı İstanbul Üniversitesi'nin arşiv birimine gider. Orada edindiği bilgiler, ilgi çekicidir. Yahudi profesörler, Türkiye'ye geldiklerinde Cumhuriyet kurulalı henüz on yıl olmuştur. Yeni

kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin bilim alanındaki gelişimine büyük katkı sağlarlar. Örneğin; İsviçreli tıpçı Albert Malche, 1933 yılında Üniversite Reformu hazırlar. Bilimcilerin Türkiye'ye sağladığı katkılar, romanda Maya'nın arşivde bulduğu belgeler üzerinden şu şekilde anlatılaştırılır:

“O sırada Türkiye Cumhuriyeti kurulalı on yıl olmuştu. Yeni Cumhuriyet rejimi, Batılılaşmak istediği için hukuk, tıp gibi akademik disiplin alanlarında kitaplıkların ve öğretim sistemlerinin kurulmasında, arkeologların yetiştirilmesinde Alman bilim adamlarına güvenmişti. Bu bilim adamları tıp, botanik, jeoloji, kimya, biyokimya alanlarında da hizmet vermişlerdi.” (Livaneli, 2011, s.188)

Baskı ve değişime uyum sağlama sorunsalı izlekleri, romanda Yahudi bilimcilerin Türkiye'ye gelmesi konusunun anlatılaştırılmasında ortaya çıkar. Yaşam, İstanbul'da bilimciler için çok da kolay geçmez. O dönemde İstanbul'da yaşayan Rum ve Ermeniler, Yahudileri Türkiye'de istemez. Bu yüzden de onlar, Nazileri desteklerler. Hitler de bilimcilerin Almanya'ya geri gönderilmesi için, Ankara hükümetine sürekli baskı yapmaktadır. Hitler, Yahudi bilimcilerin geri verilmesi için raporlar hazırlar ve Scurla adlı bir ajanı Türk hükümetine baskı yapması amacıyla İstanbul'a yollar. Bunların yanı sıra dil öğrenmede yaşadıkları güçlükler, bazılarında Türklere karşı sahip olunan önyargılar; Türk bilimcilerin, Yahudi bilimcilere göre daha az maaş almaları, bu yüzden de onlara iyi gözle bakmamaları gibi konular da, Yahudi bilimcilerin yaşamını zora sokar. Yahudi bilimciler, tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk eğitim sistemine katkılar sağlamış, içlerinden bazıları bu ülkede kalmış ve hatta istekleri üzerine öldüklerinde Türkiye'de gömülmüşlerdir.

Maya, Wagner'in sırrını çözebilmek için Hitler'in çıkardığı “Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu” na ilişkin araştırma yapar. Gittiği bir kitapçıda *Anılarım-Kayzer Dönemi-Weimar Cumhuriyeti-Atatürk Ülkesi, Ernst E. Hirsch* adlı bir kitap bulur. Ernst Hirsch de, söz konusu yasa yüzünden ülkesini terk etmek zorunda kalan bilimcilerden bir tanesidir ve gerçek bir kişiliktir. Hitler iktidarının yasanın çıkarılmasıyla birlikte ülkede Yahudilere karşı uyguladığı ayrımcılığı Hirsch, şu sözlerle ifade eder:

“NSDAP, yani bir devlet mercii değil de parti, 1 Nisan 1933 tarihinde Yahudi dükkânlarını, esnafı, avukatları, doktorları vb. boykot etmek çağrısı yaptı. “Almanlar! Kendinizi sakının! Yahudilerden alışveriş yapmayın!” yazılıydı pankartlarda. Bunları, boykota uğrayanlar bizzat, kendi dükkânlarının camekânlarına, iş yerlerinin, muayenehanelerinin girişine, tehdit altında asmaya zorlanıyordu. İşte terör böyle başladı.” (Livaneli, 2011, s.215)

Söz konusu tarihte Almanların Yahudilerin dükkânlarına girip, onlardan alışveriş yapmaları yasaklanır. Nazi üniforması içindeki askerler, dükkânların önünde nöbet tutar. Bu dükkânlardan alışveriş yapmak isteyen yurttaşlar, askerlerin şiddet içeren müdahalesine maruz kalırlar (Bkz. Bali, 2001, s.143). Arendt'in iktidarların başarılı olabilmesi için her koşulda onları destekleyen yandaşlara ihtiyacı olduğu görüşü, burada somutluk kazanır. Halk da, çoğunluklu olarak bu kurallara uyarak Hitler'in iktidarının eylemlerini desteklemiş ve böylelikle de Yahudilerin terörize edilmesini kabul etmiş olurlar. Machiavelli'nin güce giden yolda her türlü yöntemi hak görmesi ve iktidarın başarıyı amaçlıyorsa, insani değerlerden feragat etmesi gerektiği öne sürümü, Hirtsch'in söz konusu yapıtında yansımaları bulur:

“Hitler'in seçmenlerin yarısını kazandığı, bir olgu olarak karşımızdaydı. Her türlü telkin ve demagoji aracılığıyla, rüşvetle, yozlaştırmayla, geleneksel her türlü değer ölçüsünü ayaklar altına alıp çiğneyerek, tahrip ederek ve yeni bir takım değerler ortaya atarak halkı iğfal ettiler.” (Livaneli, 2011, s.217)

Hitler'in Yahudilere yönelik uyguladığı ırkçı politika, “ötekini” yok etmek ve kendinden olan Arileri yüceltmek ve korumak amacı taşımaktadır. Bu amacın yok ediciliği ise, Maya'nın ağzından şu şekilde dile getirilir: “İnsanların kendi milletini veya kendi inancını diğerlerinden daha üstün görmesi, ne korkunç olaylara, ne büyük acılara neden oluyordu bu dünyada!” (Livaneli, 2011, s.217)

Baskı ve bunun yanında şiddet izleği de, “Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu” nun uygulanmasında görünür hale gelir. Çıkarılan söz konusu yasa, Yahudi üniversite hocalarını olduğu kadar Yahudi öğrencileri de olumsuz yönde etkiler. Alman öğrenciler, Yahudi öğrencilere şiddet uygular. Yahudilerin eğitim hakkı, dolaylı yollardan engellenmektedir. Wagner de, o yıllarda hukuk fakültesinde asistandır. Söz konusu olaylara bire bir tanık olur. O yılları, şu şekilde anlatır:

“Korkunç ve beklenmedik bir darbeydi bu. Üniversitedeki Yahudi kökenli hocalarım işi bırakmak zorunda kaldılar. Bu arada Yahudi öğrencilere de baskılar başladı. Onların da okuması imkânsız hale geldi. Üniversitelerdeki Nazi öğrenciler, terör estiriyorlardı. Nadia ısrarla okula gelmeye devam ediyordu ama bir gün bahçede Nazilerin onu da tartakladığını gördüm. Hemen müdahale ettim.” (Livaneli, 2011, s.244)

Arendt, *Şiddet Üzerine* adlı yapıtında ortada beliren bir haksızlık durumunda halkın tepki göstermesi gerektiğini, Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yaşayan yerliler üzerinden örneklendirir (Bkz. Arendt, 2016c, s.32). *Totalitarizmin Kaynakları/1 Antisemitizm* adlı yapıtında da, Hitler'in totaliter rejimini ve onun şiddet, ırkçılık ve emperyalizm

fikirlerine karşı susmak değil, aksine bireyler olarak sesimizi çıkarmamız gerektiğini savunur: “Yüzyılımızın bu yıkıcı güçlerine sırtımızı dönmenin hiçbir yararı yoktur” (Arendt, 2016a, s.11). Maya, Alman halkının tüm bu olaylara tepki göstermediği için suçlu sayılacağını öne sürer. Wagner ise, ona karşı çıkar; çünkü ona göre iktidara tepki gösterebilmek için, halkın birlik olup tüm güçlerini birleştirmesi gerekir. Ancak o zaman halkın gücü, iktidarın gücünü ezebilir:

““Hirsch’in kitabını okumuşsunuz” dedi. “Hirsch o gün sessiz kaldığı için Alman halkını hiçbir zaman affetmedi ama bence çok haklı değildi.”

“Neden?”

“Çünkü halk ancak örgütlü olduğu zaman etkili olabilir. Yoksa tek tek insanlar, zorbalık karşısında sinerler. Genel kuraldır bu. Alman halkının da elinde bir şey yoktu. Ama partiler ve diğer örgütlenmeler suçluydu elbette.” (Livaneli, 2011, s.245)

3.1.4.5. Hitler’e Bağlılık Yemini

Romanda yer alan yan konulardan biri de, Wagner’in çalıştığı Heidelberg Üniversitesi’nde rektörün isteği üzerine edilen ve Hitler döneminde yapılan “Hitler’e Bağlılık Yemini” dir. Burada da ırkçılık ve baskı izlekleri, ön plana çıkmaktadır. Bir gün üniversitede Wagner adına bir kutlama yapılır. Wagner, yeni yayımlanan bir yapıtımdan dolayı büyük başarı elde etmiştir. Günün anlamına özel bir konuşma yapmak için, üniversitenin rektörü kürsüye çıkar. Rektör, konuşmasında Alman ırkına mensup bilimcilerin üstünlüklerinden bahseder. Ari bir Alman olan Wagner’i de, başarısından dolayı kutlar. Rektör, konuşması bitince salondaki herkesi “Hitler’e Bağlılık Yemini” etmeye çağırır. Herkes, sağ elini sertçe öne doğru uzatarak “Heil Hitler!” diye bağırır. Kürsüye çıkan kadının isteğiyle bu sefer misafirler ve bilimciler, içki bardaklarını kaldırıp tekrar “Heil Hitler” diye bağırmaya başlar. Hitler’e Bağlılık Yemini, Nazi iktidarının gücünü göstermek ve halka dayatmak için kullandığı bir sembol niteliğindedir.

Nadia da tıpkı salondaki Almanlar gibi, “Hitler’e Bağlılık Yemini” etmeye mecburdur. Yoksa herkes, onun Yahudi olmasından şüphe duyacaktır. Böylelikle de Wagner’in Heidelberg’deki işi ve şehirde birlikte kurdukları yaşamları da, tehlikeye girecektir. Üzerinde hissettiği bu baskı karşısında yapabileceği tek şey, yapılması gerekeni yerine getirmektir. Kolunu olabildiğince sert bir şekilde kaldırarak, tıpkı diğer misafirlerin yaptığı gibi bütün gücüyle “Heil Hitler!” diye bağırır. Nadia’nın gözlerinden yaşlar

akar. Sırf Yahudi olduğu için ailesinin ve kendisinin, hatta Wagner'in yaşamını tehlikeye sokan iktidarı şimdi var gücüyle ve olabildiğince saygılı bir şekilde selamlamak zorunda kalmıştır.

3.1.4.6. Struma Faciası

Romanın ana konusunu oluşturan Struma Faciası, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanmış gerçek bir olaydır. 1940 yılında Romanya'da çıkarılan ırkçı yasalar, Yahudileri sosyal yaşamdan izole etme amacı taşıyordur. Yaşamları da tehlikeye giren Yahudiler, çözüm olarak Filistin'e kaçmayı düşünmeye başlarlar. Struma gemisi, asıl olarak Tuna Nehri'nde hayvan taşımacılığında kullanılıyordu. Dolayısıyla denizde insan taşımacılığına elverişli değildir. Yahudiler, yine de yaşamlarını kurtarmak için Köstence Limanı'ndan kalkan Struma'ya binerler. Gemideki yaşam koşulları da, çok kötüdür. Gemi, Karadeniz açıklarına geldiğinde arızalanır ve bir Türk römorku yardımıyla Sarayburnu açıklarına getirilir. İçindeki hiçbir yolcunun karaya adım atma ya da birileriyle iletişime geçmesine izni yoktur. Gemiden inemeyen Yahudiler, ölüme terk edilmiş olurlar. Gemi, 24 Şubat 1942 yılında Rus denizaltısı tarafından batırılır. İçinden yalnızca David Stoliar adlı yolcu sağ olarak kurtulur. David, Filistin'e ulaşmayı başarır (Bkz. Bali, 2010, s.346-357). Romanda ise Struma faciası, İkinci Dünya Savaşı'nı bire bir yaşamış ve Yahudi olan eşini söz konusu olayda yitirmiş olan Profesör Maximilian Wagner ve eşi Nadia üzerinden kurmaca bir öykü ile anlatılaştırılır. Nadia da, tıpkı Maya ve Wagner gibi kurmaca bir figürdür.

Machiavelli, *Prins* adlı yapıtında iktidar sahibi bir kimsenin sahip olması gerektiği özellikler üzerinde durur. Machiavelli'nin mutlak egemenliğe sahip olan hükümdarı, gücünü korumak ve artırmak amacıyla her türlü aracı kullanma yetkisine sahiptir. Bu yüzden de, hükümdarların “acımasızlığı kaçınılmazdır” (Bkz. Machiavelli, 2010, s.63). Ona göre her türlü aracı kullanma yetkisine sahip iktidarın, gücünün önünde tehlike gördüğü her şeyi yakıp yok etmesi, ülkenin geleceği açısından önemlidir. Bu yüzden o, ahlaki ve insani hiçbir sınır tanımaksızın ülkesinin zararına olacak her şeyi yok etmelidir. Hitler de, iktidarı için tehlikeli gördüğü Yahudileri ortadan kaldırmak için çeşitli uygulamalar getirir. Struma faciası da, Hitler rejiminden kaçan Romanya'daki Yahudilerin trajik sonunun öyküsüdür.

Naziler, güçlerini artırırılar. Giderek ülkede daha etkili bir hale gelirler. Destekçilerinin sayısı da, günden güne artar. Baskı ortamından dolayı, iktidar karşıtı kesimin de artık eleştirileri eskisi kadar duyulmaz. Farklı yöntemlerle muhalefetin tepkisi önlenir. Bu bağlamda toplumsal değişim, baskı, ırkçılık ve şiddet izlekleri belirginleşir. 9-10 Kasım 1938 tarihlerinde Alman tarihine adı “Kristallnacht” diye geçen şiddet dolu kara bir gün yaşanır. Avusturya ve Almanya’daki sinagoglar yerle bir edilir (Bkz. Bali, 2010, s.333):

“Ertesi gün öğleden sonraya kadar devam eden büyük kargaşa, Almanya’nın ve insanlığın utanç günlerinden biri olarak tarihe geçti. Saldırıları sonunda Yahudilere ait binlerce işyeri yağmalandı, yüzlerce insan yaralandı. Ve 91 Yahudi öldürüldü... O gün sinagoglar da yakılıp yıkıldı, hatta mezarlar bile tahrip edildi.” (Livaneli, 2011, s.285)

Baskı izleği de, bu bağlamda ortaya çıkmaktadır. Nadia’nın Yahudi kimliği, bütün yaşamlarının gidişatını belirler. Almanya’da artık Yahudi ve Ari evlilikleri de araştırılmaktadır. Artık hiçbir yer, onlar için güvenli değildir. Üstelik Wagner’in çevresi, onlarla olan ilişkilerini teker teker kesiyordur. Nadia’nın Yahudi olduğundan duyulan şüphe, giderek artmaktadır. Üniversite rektörü, Wagner’i bir gün “Hitler’e Bağlılık Yemini” etmeye çağırır. Wagner, rektörün bu isteğini reddeder. Bütün bu olumsuzluklar karşısında artık Almanya’da yaşamaları neredeyse olanaksızdır. Romanda Wagner karakteri üzerinden ortaya çıkan bir başka izlek, başkaldırı izleğidir. Wagner ve Nadia, İstanbul’a gitmeye kadar verirler. Wagner’in İstanbul’da arkadaşları vardır. Birçok bilimci, Hitler’den kaçarak oraya yerleşmiş ve kendilerine kurdukları yaşamdan memnun bir şekilde yaşamaktadırlar. Wagner ve Nadia, Heidelberg’den ayrılmadan evvel Wagner, rektöre bir mektup yazar. Mektubun içeriği, şu şekildedir:

“Max, tarihi bir önem taşıdığına inandığı bu mektubu yazmayı, kaçamayacağı bir görev olarak görüyordu. Mektupta Üçüncü Reich rejimini eleştiriyor, Adolf Hitler’in ırkçı politikalarını yerin dibine batırıyor ve Yahudi bir eşinin olmasından onur duyduğunu belirtiyordu.” (Livaneli, 2011, s.290)

Wagner, bu tavrıyla Hitler’in iktidarına açık bir başkaldırıyla isyan ediyor ve onun gücünü yok sayıyordu.

Gestapo tarafından trende yakalanan Nadia için şimdi tek şans, Köstence Limanı’ndan kalkacak olan Struma adlı bir gemiyle binip Wagner’in yanına İstanbul’a gelmektir. Struma gemisi, Romanya’da yaşayan Yahudileri Hitler’in iktidarından kurtarmak amacıyla Filistin’e götürmek için yola çıkan bir gemidir. Romanya’da yaşayan Yahudiler de, büyük tehdit altındadır. Kimileri kitleler halinde öldürülmekte, kimileri

kasap çengellerine asılmakta ve kimileri de, diri diri yakılmaktadır. İşin trajik bir başka boyutu ise, paraya ilişkindir. Struma gemisinin bileti için bin dolar gibi yüksek rakamlar istenmektedir. Ne yazık ki Romanya'dan, yalnızca yeterli parası olan ve üst makamlardan tanıdık kimsesi olanlar gemiye binebilecektir. Ekonomik ve siyasi anlamda güç elde eden kişi, canını kurtarmak için şansını deneyebilecektir. Struma Kötence Limanı'ndan hareket ederken yolculara el sallayanlardan kimileri, yeterli para bulamadığı için gemiye binemeyenlerdir. Bunun yanı sıra limanda, yeterli para bulamadığı için yalnızca çocuklarını bindirebilen ve onları gemideki tanıdıklarına emanet eden aileler de vardır. Bu bağlamda ortaya çıkan izlekler; şiddet, çaresizlik ve korku izlekleridir. Aslında Yahudilerin yazgıları, henüz yola bile çıkmadan üst merciiler tarafından belirleniyordur. Öyle ki Londra hükümeti, Ankara'dan geminin boğazlardan geçişine izin vermemesini talep eder. Nadia'nın Romanya'dan ölmeden kurtulabilmesi için Wagner'in desteğiyle çabalaması ise, romanda umut izleğini ortaya çıkarır. Nadia, Wagner'in gönderdiği vaftiz belgesinin yardımıyla toplama kampından kurtulup Struma gemisine binebilir. Gemi yolculuğu, daha en baştan tarihe facia olarak kaydedilen adının hakkını fazlasıyla vererek, insanlık dışı şartlar altında başlar:

“Bilet alan yüzlerce yolcu, hayvan taşımacılığında kullanılan vagonlarla Bükreş'ten Köstence'ye götürüldü. Orada birkaç gün aç susuz bekletildiler. Gümrükte eşyalarına el konuldu.” (Livaneli, 2011, s.219)

Gemide bebekler, çocuklar ve kadınlar da dahi olmak üzere 769 yolcu vardır. Gemi, tanıtıldığı gibi transatlantik değil, aksine hayvan taşımacılığı yapan bir şileptir. Şilebin yolcu kapasitesi en fazla 250 kişi iken, ödenen rüşvetler sonucunda 769 yolcu ile yola çıkmasına izin verilir. Şilep, Karadeniz'de İstanbul Boğazı'na doğru yol alırken birçok defa arızalanır. Motorları çalışmaz duruma gelir. 1941 yılının 16 Aralık'ında şilep, hükümet tarafından İstanbul'a getirilir. İngilizler üzerinden Yahudilere uygulanan baskı izleği de burada belirgindir. Struma gemisi, İstanbul Boğazı'na yaklaştığında Türk hükümeti, yolcuları geçici olarak da olsa kendi topraklarında misafir etmeye yanaşmaz; çünkü Yahudilerin başat amacının Filistin'e ulaşmak değil, İstanbul'a girmek olduğuna inanmaktadır. Savaş dönemi dolayısıyla gemideki yolcuların arasında casus olduğundan şüpheleniyor, bu yüzden de yolcuları istemiyordur. Bu nedenle geminin bir an önce tamir edilip Filistin'e gitmesini isterler. Ne var ki bu sefer de geminin Filistin'e gelmesine İngiliz hükümeti karşı çıkar. Filistin, o dönem İngiliz Manda yönetimi altındadır. Araplarla ilişkilerini iyi tutmak için Filistin'e Yahudilerin göçünü sınırlamak

niyetindedir. Bu yüzden Türk hükümetine, geminin Filistin'e gitmemesi için baskı uygular. İngiliz hükümeti, Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiserine bir telgraf yazarak, Şilebin Filistin'e girişinin engellenmesini talep eder. Bunun üzerine komiserlik, Türk hükümetinden Şilebin Karadeniz'e geri gönderilmesini ister. Romanya da geminin geri gönderilmesine karşı çıkmıştır. Yahudileri taşıyan Struma gemisi, büyük devlet güçlerinin kararlarının arasında oradan oraya savruluyor, fakat sonuç yine aynı oluyordur. Gemiye hiç kimse kabul etmiyordu. Böylece Struma gemisi, Karadeniz açıklarında kaderine terk edilir. Bu bağlamda da Yahudilerin kabul edilecek hiçbir yerlerinin olmaması da yersizlik-yurtsuzluk izleğini belirginleştirir. Wagner, hiçbir suçu olmayan bu Yahudilerin hükümetlerin güç kaybetmek kaygısıyla ne ilgileri olduğuna anlam veremiyordur:

“İngilizlerin Araplarla iyi geçinmek istemesi, Türklerin gemide casuslar olduğundan şüphelenmesi gibi uluslararası meselelerle Nadia'nın ne ilgisi vardı? Birilerinin saçma iktidar mücadelesi yüzünden, insanlar birbirlerine kavuşamıyor, acılar yaşanıyor. İnsanların mutluluğu, iktidar oyunları arasında ne kadar da zavallı bir konu haline geliyordu.

Profesör, kiraladığı taksinin şoförü Remzi'ye,

“Görüyorsun değil mi” dedi, “hiçbir iktidar masum değildir.” (Livaneli, 2011, s.315)

Adaletsizlik ve çaresizlik izleği de, romanda Yahudi yolcular üzerinden ortaya çıkar.

Gemideki yaşam koşulları, adeta insanlık dışıdır:

“Banyo ya da duş yoktu. Bebekler için lavabo bulmak bile çok zordu. Çamaşır yıkamanın da bir yolu yoktu. İnsanlar üzerlerindeki giysileri değiştiremeden yaşıyorlardı. Daha da kötüsü, 769 kişi için sadece bir tuvalet vardı ve kapısının önünde sonu gelmeyen bir kuyruk oluşuyordu. Bu nedenle yolcular ihtiyaçlarını güvertede giderdiler. Bütün güverte dışıyla kaplandığından zemin kayganlaştı ve etrafa dayanılmaz bir koku yayıldı.

Sihhi şartlar son derece kötüleşmişti. Yolcular arasında bulunan yirmi doktor gece gündüz dizanteri vakalarıyla uğraştılar. İlaç darlığından dolayı, hastalara çok az miktarda ilaç verildi. İki delikanlı bu koşullarda akli dengesini yitirdi.” (Livaneli, 2011, s.259)

Bütün bu çaresizliklere rağmen ise yolcular, gemide kalmak ve beklemek zorunda bırakılır.

Umut izleği, olayın anlatımında birçok kez ortaya çıkmaktadır. Wagner, geminin görüldüğü Şile kıyısından bir an olsun ayrılmaz. Nadia'yı gemiden çıkarmanın yollarını arar. Bir gün karısına kavuşabilme umuduyla elinden geleni yapar. İstanbullular da, gemideki Yahudilere yardım etmek ister. Ne var ki gemiye yaklaşmaları yasaktır.

Gemideki şartlar gün geçtikçe kötüye gidiyordur. Artık hastalar için ilaç ve yemek için yiyecek kalmamıştır. Şubat gibi soğuk bir kış ayında yakacakları da yoktur. Bununla birlikte, İstanbul Yahudi Cemaati'nin gemiye yaklaşmasına izin verilir. Cemaat üyeleri yolculara yemek ve ilaç götürürler. Gördükleri manzara ise, korkunçtur: “Gemiye gidenler, bebeklerin ağlamalarını, kadınların hıçkırıklarını, erkeklerin “Bizi kurtarın!” feryatlarını duyuyorlardır (Livaneli, 2011, s.316). ABD, Filistin ve Türkiye’de yaşayan ve siyasi güce sahip olan kimi Yahudiler de, yolcuların bu kötü durumuna bir çözüm bulmak için uğraşırlar. İstanbul’da bulunan Yahudi cemaati liderlerinden biri olan Simon Brod ve Rifat Karako, yolcuları kurtarmak için olanca güçleriyle uğraşırlar. Yolcuların gemiden ayrılıp Filistin’e gidebilmeleri için resmi makamlara başvururlar; fakat bütün çabalar sonuçsuz kalır. İngiliz hükümeti ve İngiliz gizli servisi, Struma olayının dallanıp budaklanmaması ve Yahudi yolcuların Filistin’e gitmelerini engellemek için uğraşırlar. Gemi, sonunda Sovyet Denizaltısı tarafından batırılır. Sovyetlerin gemiyi batırmasının sebebi, Karadeniz’e egemen olma isteğidir. Stalin, gücünün etkisini kesintiye uğratacak her türlü kimliği belirsiz gemiyi batırma emri vermiştir. Sovyet Denizaltısı gemiye sinyal göndermiş, yanıt alamayınca da tehlike olasılığından kuşkulananak gemiyi batırmıştır. Gemi patladığında, Wagner’in gördükleri insanlık dışı bir manzaradır:

“Başını kaldırıp baktığında, açıkta, denizin üstünde birçok parça yüzüyordu. Enkaza dönen gemi parçalarıyla birlikte insanların eşyaları ve hatta beden parçaları da yüksek dalgalar arasından bir görünüyordu, bir kayboluyordu.” (Livaneli, 2011, s.323-324)

Maya, Struma faciasını Wagner’den dinledikten sonra çok etkilenir. Suçsuz ve masum insanlara yapılan bu zalimliğin sırf güç mücadelesi uğruna yaşanmış olabilmesine inanamaz. Struma faciasından sonra İstanbul’dan adeta kaçarcasına Amerika’ya giden, yaralarını uzun süre tedavi edemeyen ve artık şimdi kanserden dolayı son zamanlarını yaşayan Wagner’in Serenad bestesini bulup ona götürmek ister. Maya için Serenad bestesini bulmak, çok şey ifade ediyordur. O besteyi bulmak, dünyanın bütün iktidarlarının erk hırsı yüzünden masum ve güçsüz insanların yok olan yaşamlarına karşı bir tepki, bir mücadeledir:

“Bunları düşünürken, aklıma birden Serenad notası geldi. Kararlıydım, onu mutlaka bulacaktım. Serenad’ı aramak, benim için dünyadaki kötülöklere, savaölara, düşmanlıklara, bütün iktidarlara direnmek anlamına gelmeye başlamıştı.” (Livaneli, 2011, s.354)

3.1.4.7. Tehcir Olayı ve Yansımaları

Romanda erk sorunsalı üzerinden anlatılaştırılan bir başka olay, Tehcir Yasası'dır. Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin devlete ihanet ettiği gerekçesiyle 27 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir Yasası'nı çıkartır. Enver Paşa'nın öne sürümlerine göre Kafkas Cephesi'nde Ermenilerin bilinçli yönlendirmeleri yüzünden ordu zor durumda kalmış; Osmanlı Devleti, Ermenilerin düşmanlara karşı casusluk yapması nedeniyle ihanetine maruz kalmıştır. Ayrıca Ermeniler, cephedeki yaralı Türk askerlerini öldürmektedirler. Enver Paşa, bu kötü gidişatı engellemek için Ermenilerin başka yerlere sürülmesi gerektiğini düşünmektedir (Bkz. Yalçın, 2000, s.313).

Kula; “geçmişle yüzleşme, çoğulculuk ve tolerans” kavramlarının, Türkiye’de söz konusu kavramlara ilişkin her ne kadar belli bir felsefi birikime sahip olursa da, bunların toplumsal yaşamda uygulamaya konulamadığını dile getirir. Bu açıklamasını, Tehcir Yasası üzerinden örneklendirir (Bkz. Kula, 2017, s.155). Livaneli, romanın “hümanist” iletisini verebilmek için Türk toplumunun karanlık geçmişiyle okuru yüzleştirir. Kula, Livaneli’nin u tutumunu şu tümceyle açılar:

“Böylece, Bertolt Brecht’in “her toplumun geçmişinde utanç duyulacak kara lekeler vardır” sözü uyarınca, hem geçmişle yüzleşerek ve kıyımların yol açtığı tahribatı onanarak tarihsel bilincinin insanileşmesi hem de Türkiye kültürünün kara lekelerinden arınması için, eleştirel düşünmeye ve davranmaya çağırır.” (Kula, 2017, s.156)

Maya, bir gün üniversiteye gittiğinde özel bir istihbarat örgüt üyelerinin kendisiyle konuşmak istediğini öğrenir. Örgüt üyeleri, Maya’dan Wagner’e ilişkin bilgi toplamasını ister. Bilgileri toplamadığı takdirde de Maya’yı, babaannesine ilişkin sırrını üniversiteye söylemekle tehdit eder. Tehcir Yasası’nın kabul edilmesinin ardından Ermenilere uygulanan işkence ve şiddet, kurmaca olan babaanne karakteri üzerinden anlatılaştırılır. Babaanne, olayın üzerinden seneler geçtikten sonra ölmeden önce bir hastalığı için hastaneye götürüldüğünde, doktor ona hastalığının genetik olup olmadığını öğrenmek için ailesinde de aynı hastalıktan ölen olup olmadığını sorar. Babaanne ise, Maya’nın büyük bir şaşkınlık içinde dinlediği şu sözleri söyler: “Hiçbir hastalıktan ölmediler... Annemle babam öldürüldüler doktor bey. Hastalıktan ölecek kadar yaşlanamadılar.” (Livaneli, 2011, s.90). Maya’nın babaannesi ve ailesi Erzincan’ın, günümüzdeki adıyla Kemaliye olan Eğin ilçesinden gelmektedir. Ermeni kökenlidirler. Babaannenin asıl adı, Mari’dir. Sonradan Semahat adını almıştır. Maya’yı

ve Necdet'i, babaanneleri büyütmiştir. Mari Hanım'ın eşi, postacıdır. Erken yaşta ölmüştür. İki oğulları ve bir kızları vardır. En küçük oğulları ise, Maya ve Necdet'in babasıdır. Babaanne altı yaşındayken annesini, babasını, dedesini ve akrabalarını askerler götürmüşlerdir; çünkü o dönemde Ermeniler, sürgüne yollanmaktadır. Burada toplumsal değişim, yersizlik-yurtsuzluk ve baskı izlekleri belirgindir. Ailesi babaanneyi, askerler tarafından götürülmeden önce Müslüman bir aileye emanet eder. Müslüman ailelerin Ermeni çocuklarını emanet almalarının yasak olmasına rağmen birçok aile, Ermeni çocukları koruma altına alıp onların sorumluluklarını üstlenmiştir.

Machiavelli'nin güç ve iktidar ile ilişkilendirdiği şeylerden biri, şiddet olgusudur. Ona göre bir hükümdar, devletin gücünün devamlılığını sağlamak ve kendi gücünü korumak için, gerekli gördüğü yerlerde şiddete başvurabilir. Onun için önemli olan, şiddet yoluyla bireylere verilen zararlar değil, her ne koşulda olursa olsun devletin ve kendisinin gücünün korunmasının sağlanmasıdır. Bu yüzden de gücü ve çıkarları savunmaya dayalı şiddeti, meşrulaştırır. Bu bağlamda ön plana çıkan diğer izlekler, şiddet, korku ve adaletsizlik izlekleridir. Ermeniler, sürgün yollarında şiddet görür. Annesi de bundan korktuğu için babaannesini ve diğer kardeşlerini yanına alamaz. Onların öldürülmesinden korkar:

“Yolda başlarına ne geleceği belli değildi, gidenlerin yollarda çeteler tarafından soyulduğu, öldürüldüğü, kadınların memelerinin kesildiği, kızların ırzına geçildiği, altın bilezikleri almak için kolların kesildiği anlatılıyordu. Bu yüzden çocuklarını saklamak istemişlerdi.” (Livaneli, 2011, s.92)

Ne var ki saklama işi iyice tehlikeli bir hal alınca aileler, Ermeni çocukları devlete teslim etmek zorunda kalır. Devletler, çocukları yetimhanelere yerleştirir. O sıralar henüz altı yaşındaki Mari de, Semahat takma adıyla İstanbul'daki bir yetimhaneye yerleştirilir. Babaanne Mari, kardeşlerinden bir daha hiç haber alamaz. Anne ve babasının acı sonunu da yıllar sonra Eğin'e, kardeşlerini ve kendisini koruyan aileyi ziyarete gittiğinde öğrenir. Anne ve baba, sürgün edilen kafiyle birlikte şiddet görür ve öldürülür:

“Annemlerin kafiyesini şehrin çıkışındaki bir köprübaşında durdurmuşlar. Hepsini kesip, cesetlerini dereye atmışlar. Hiç kurtulan olmamış. Zaten savaş vardı orada. Kıştı, yolları eşkıyalar kesmişti. Yüzlerce kişilik Ermeni kafiyelerinin yanına ancak birkaç nöbetçi veriyorlardı. Onlar da gelen eşkıya sürülerine karşı bir şey yapamıyorlardı tabii. Bunları hep sonradan öğrendim. Annem babam da bu vahşilerin kurbanı olmuş.” (Livaneli, 2011, s.93)

Babaanneye göre asıl suçlular, tüm bu işkenceleri Ermenilere yaşatan değil, dönemin iktidar mensuplarıdır. Bu suçta en büyük sorumlu, devlettir: “Asıl suçlu olarak hep, o tehcir kararını çıkaranları gördüm. Enver Paşa ve arkadaşları.” (Livaneli, 2011, s.93). Necdet, romanda Arendt’in eleştirtirdiği ırkçılığı savunan kurmaca bir karakter olarak belirir. Bu bağlamda ırkçılık izleği, açığa çıkar. Maya, babaannesinin sır olayıyla birlikte Ermeni asıllı olduğunu, dolayısıyla kendilerinin de yarı Ermeni olduklarını ağabeyi Necdet’e anlattığında, Necdet çok öfkelenir. “Demek ki bizim de kanımız pismiş.” (Livaneli, 2011, s.95) diyerek bu durumdan duyduğu rahatsızlığı belirtir. Maya’nın ağabeyi, babaannesinin geçmişte yaşadığı acı olayları duyunca onun için üzülmek bir yana, kendisi için endişe duyar; çünkü Necdet, orduda görev yapmaktadır. Babaannesinin Ermeni olduğu ordu içinde öğrenilirse, görevinde yükselemekten korkmaktadır. Bu yüzden Maya’yı, aile sırlarının kesinlikle öğrenilmemesi gerektiği konusunda uyarır. Necdet, aynı zamanda Machiavelli’nin savunduğu şekliyle devletin eylemlerini sorgulamayan ve iktidarın her yaptığını hak olarak gören bir figürdür. Bu haliyle de romanda, Maya’nın tersi bir karakter yapısına sahiptir. Necdet, Ermenilerin Türkiye’ye zarar verdiklerini söyleyerek Tehcir Yasası’nın çıkarıldığı zamanlarda iktidarın Ermeni tutumunun devletin bekası için olması gerektiğini savunur. Maya’nın savunduğu şey, ülkeyi tehdit eden terörizm değildir. Onun eleştirdiği nokta, iktidar mücadelelerinden dolayı masum halkların öldürülmesidir. Aralarında şu diyalog geçer:

““Asala bizim ne kadar çok diplomatımızı öldürdü!” dedi. “Hiç gazete okumuyor musun? Şimdi de dünyadaki bütün Ermeniler bize karşı savaşıyorlar.”

“Babaannemin terör örgütüyle ne ilgisi var?”” (Livaneli, 2011, s.96)

3.1.4.8. Kırım Türkleri / Mavi Alay

Romanda anlatılaştırılan bir başka konu, Kırım Türkleri ve Mavi Alay’a ilişkindir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na her ne kadar katılmasa da, savaşı Almanya’nın kazanmasını istemektedir. Bu yüzden hükümet, Kırım’da yaşayan Türklerin Stalin’i desteklemelerini bırakıp, Hitler’in tarafına geçmesini ister. Kırım Türkleri, o dönemde Sovyetler Birliği’ne bağlı olan Kırım’a ve Kafkasya’ya bağımsızlık getireceği düşüncesiyle Alman tarafına geçmeye ikna olur. Ne var ki Almanya’dan beklenen zafer gelmeyince ve Ruslar karşısında aldıkları yenilgiden dolayı Kırım Türkleri, Sovyetler karşısında zor durumda kalır; çünkü Ruslara, düşman safına geçerek ihanet etmişlerdir. Kırım Türklerinin bir kısmı, Rusların eline düşmemek için Drau nehrine atlayarak

intihar eder. Diğerleri ise, trenlere doldurulup Ruslara teslim edilmek üzere yola çıkarılır. Kendilerini Rusların öldürmesinden intihar etmeyi tercih eden bir kısım Türk daha, Kızılçakçak Gölü'ne atlayarak intihar eder. Geri kalanı ise, Ruslar tarafından kurşuna dizilir.²⁵

Maya, abisi Necdet'i ziyarete gittiği bir gün anneannesinin ve ailesinin geçmişte başına gelenleri öğrenir. Necdet, Ermenilerin yanında bir sürü farklı ulustan insanın da Osmanlı Devleti'nin çökme sürecinde yurtlarından edildiğini ve birçoğunun da öldürüldüğünü söyler:

“O zaman niçin Ermenilerin yanında Balkan Türklerinin, Anadolu Türklerinin, ölen milyonlarca insanın, topraklarından sürülenlerin ıstırabını göz ardı ediyorsunuz. Batılı devletler Osmanlı'yı parçalarken bu ülkenin bütün tebaası acı çekti. Ermeniler, Rumlar, Yahudiler. Kabul, ama ölen 5 milyon Osmanlı Müslümanı unutuluyor. Bu haksızlık değil mi?” (Livaneli, 2011, s.147)

Maya ve Necdet'in anneanesi Ayşe Hanım, eşi Ali Dede ile birlikte Antakya'da yaşamışlardır. Ayşe Hanım, Kırım Türküdür. Ali Dede ise Antakyalıdır. Ayşe Hanım, Kırım'da doğup büyümüştür. Büyüyüp genç kız olduğunda savaş başlar. O dönemde Kırım Türkleri, Stalin eziyeti altındadır. Savaş başlayınca bütün erkekler, Kızıl Ordu'da göreve çağırılır. Tıpkı Hitler gibi Stalin'in de baskıcı ve şiddet yanlısı iktidar anlayışı, romanda Kırım Türkleri üzerinden anlatılaştırılır. Hitler ve Stalin, Machiavelli'nin güç ve iktidara ilişkin ortaya attığı düşüncelerinden etkilenmiş ve iktidar anlayışlarını onun düşünceleri üzerinden şekillendirmişlerdir. Öyle ki kimi bilimcilere göre Machiavelli, 20. yüzyılda yaşıyor olsaydı her ikisinin de iktidarlara sürecindeki eylemlerini meşrulaştırmasını desteklerdi (Bkz. Çetinkıran, 2012, s.91). Stalin, romanda Machiavelli'nin *Prens* yapıtında bir hükümdarın sahip olması gereken özelliklere uymaktadır. Stalin de tıpkı Hitler gibi, ülkesinin maddi çıkarları için sömürgeci bir politika güden ve amaçları uğruna ölüme varan eylemleri destekleyen bir iktidar anlayışını temsil eder. Bir süre geçtikten sonra Hitler, Sovyetler Birliği'ne saldırır. Alman ordusu, Rusya'ya girmeyi başarır. Ankara hükümeti, Kırım Türklerinin Almanların tarafına geçmeleri için baskı yapar. Onları “Sizin için daha iyi olur, savaşı Hitler kazanacak, Stalin'den kurtulursunuz...” (Livaneli, 2011, s.148) diyerek ikna ederler. Burada baskı izleği, ortaya çıkar.

²⁵ <http://www.radikal.com.tr/yorum/ozgurluk-umuduyla-yikim-690228/>10.07.2017.

İnönü, Churchill'ın Türkiye'nin savaşa girme önerisine karşı çıkıp ülkeyi savaşın dışında tutmaya özen gösterir. Bununla birlikte, Türk siyasi ve basın çevrelerinde ve hatta hükümette belirgin bir Alman hayranlığı görülmektedir. Öyle ki Türkiye, Almanlara savaş için gereksinimleri olan kromu temin etmektedir. Alman ordularından gelen iyi haberler, milletvekillerini de sevindirir. Almanya ve Rusya arasındaki iki sömürgeci gücün arasında kalan Kırım Türkleri, Türkiye'nin Hitler'i desteklemesinden dolayı kendileri üzerinde kurulan baskıya direnemeyip Almanya'nın tarafında saf tutarlar. Arendt'in emperyalizmin şiddete başvurarak “geride çiğnenmedik hiçbir şey kalmayınca dek durmayacak yıkıcı bir ilkeye” (Arendt, 2016b, s.34) dönüşmesi, Mavi Alayın başına gelenler üzerinden somutlaşır. Türkiye'nin baskısıyla Stalin tarafından Hitler tarafına geçen Kırım Türklerine “Mavi Alay” adı verilir. Almanya, bir süre sonra durum kötüye gidince geri çekilmek zorunda kalır. Mavi Alay'ın askerleri de, Almanlarla birlikte yurtlarından ayrılmak zorunda kalır. Adaletsizlik izleği, burada belirgindir. Askerler, aileleriyle birlikte ilk önce Kuzey İtalya'ya yerleştirilirler. Ayşe Hanımın babası da, Mavi Alay askeridir. Bu yüzden hep birlikte onlar da, yurtlarını terk etmek zorunda kalır. Kalsalar, Kızıl Ordu tarafından öldürüleceklerdir. Stalin'in gazabından korkan sivil halk da, Mavi Alay ile birlikte kaçar. Korku izleği, burada ortaya çıkar.

Ruslarla işbirliği yapan müttefikler İtalya'ya girince, Mavi Alay orayı da terk etmek zorunda kalır. Avusturya'da bulunan Drau Nehri yakınlarındaki Ober Drauburg bölgesine yerleşirler. Ne var ki burada da, güvende değildirler. 8. İngiliz Ordusu, Avusturya'yı işgal eder. Kırım Türkleri, İngilizlere esir düşer ve Dellach adlı bir kampa götürülürler.

1945 yılında Londra'dan bir telgraf gelir. Telgrafta, kamptaki Kırım Türklerinin Sovyetler Birliği'ne teslim edilmesinin emri yazmaktadır. Sovyetler, kamptakilerin hepsinin kurşuna dizileceğini açıklamasına rağmen, İngiltere yine de onları gönderir. Rusların eline düşmektense ölmeyi tercih eden bir kısım Kırım Türkü, Drau Nehrine atlayarak intihar eder. İntihar edenler arasında, Ayşe Hanım'ın iki kardeşi de vardır. Devletlerin birbiriyle rekabet içinde güce sahip olma hırsı, birçok insanın istemeyerek ve acı içinde kendi yaşamına son vermesine neden olur:

“Önce kadınlar çocuklarının elinden tutup nehre atladı, sonra da erkekler. Kalan dört bin kişi ölenlerin çığlıklarını dinlediler. Sonra vagonlara dolduruldu hepsi. Vagonların kapılarına tahtalar çakıldı, tren yola çıktı.” (Livaneli, 2011, s.150)

Ayşe Hanım da, anne ve babasıyla birlikte aynı trendedir. Bir süre sonra tren, Türkiye sınırından girer ve Türk askerlerinin gözetimi altında Rusya sınırına kadar gider. Kırım Türklerinin çaresizce trene binmek zorunda kalması, çaresizlik izleğini görünür kılar. Trenin insanlık-dışı ve içler acısı durumu, romanda Necdet üzerinden şu şekilde dillendirilir:

“Vagonlar balık istifi gibiydi, yaşam şartları çok kötüydü. Kapılara dışarıdan tahtalar çakılmıştı. Havasızlıktan, hastalıktan ölenler oluyordu ama onlar bile dışarı çıkarılmıyordu. Türk askerlerine kapıları açması için günlerce yalvardılar. Ama onlar, gözlerinden yaşlar akarak, emir aldıklarını söylediler.” (Livaneli, 2011, s.150)

Ali Dede, o gün orada bulunan Türk askerlerinden biridir. Tren Türk-Rus sınırında bulunan Kızılçakçak Baraj Gölü’ne ulaştığında, Türk askerleri trenden incek ve tren, sınırdan içeri girecektir. Rus askerleri, sınırın öbür tarafında ellerindeki silahlarla beklemektedirler. Bekleme sırasında iki bin Kırım Türkü, Rus askerinin eline düşmemek için göle atlayıp intihar eder. Kalanlar ise, Rus askerleri tarafından öldürülür. Ayşe Hanım’ın annesiyle babası da, sınırda kurşuna dizilerek öldürülür. Kırım Türklerinin öldürülmesi de, şiddet izleğini ortaya koyar. Ayşe Hanım da, kendini göle atanlar arasındadır. Ali Dede, Ayşe Hanım’ın nehre atladığını görünce o da arkasından atlayıp onu kurtarır ve beraberinde Antakya’ya götürür. Orada anneanneye, Ayşe adıyla sahte bir kimlik çıkarırlar ve evlenirler. Sahte bir kimlik çıkarmak zorundalardır; çünkü hükümet, Mavi Alay’dakiler arasında olup da sağ kurtulan birini tespit ederse Sovyetler’e teslim edecektir. Maya, bütün bu olanlara anlam veremez. Devletlerin erk üstünlüğü elde etmedeki hırslarının cezasını, masum halk çekmektedir. Maya, abisi Necdet’e bu durumda Ankara hükümetinin suçlu olduğunu söyler. Necdet ise, “Olan olmuş, ben devleti yargılamam.” (Livaneli, 2011, s.152) şeklinde bir yanıt vererek dönemin iktidarını eleştirmekten kaçınır. Necdet’e göre hem Tehcir hem de Mavi Alay konusunda suçlu olan taraf, halktır. Ermeniler, bağlı bulundukları Osmanlı Devleti’ne ihanet edip Ruslarla iş birliği yapmıştır. Kırım Türkleri ise, tebaası oldukları Sovyetler Birliği’ni karşısına alarak işgalci güç olan Almanların tarafına geçmiştir. Bu yüzden ona göre “Dünyanın neresinde olursa olsun, bu suç cezasız kalmaz.” (Livaneli, 2011, s.152). Maya, tüm bu olanlarda kadınların ve çocukların suçu olmadığını söylediğinde ise,

Necdet'ten gelen yanıt şudur: “Eee” dedi, “savaş bu. Kurunun yanında yaş da yanıyor işte.”” (Livaneli, 2011, s.152). Maya, abisinin yanından ayrıldığında kafası allak bullak olmuştur. “Demek ki bu ülkede zulüm, Türk, Ermeni, Kürt, Rum, Yahudi tanımıyordu. Devlet herkese karşı zalimdi.” (Livaneli, 2011, s.154) diye düşünür.

3.1.4.9. Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa Olayı

Romanda erk sorunsalının tartışıldığı bir başka olay, Osmanlı Devleti döneminde yaşanmış gerçek bir olay olan Kanuni Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın öyküsüdür. İbrahim Paşa, önceleri Kanuni Sultan Süleyman'ın en güvendiği adamlarından biriyken, zamanla aralarındaki iyi ilişki kötüye gider. Bunun nedenleri, kimi kaynakların belirttiği üzere İbrahim Paşa'nın Sultan Süleyman'dan bağımsız hareket etmeye başlamasıdır. Bu gerekçeyle paşa, Kanuni tarafından öldürülür (Bkz. Tezcan, 2004, s.21). Şiddet ve güce sahip olma hırsı izlekleri, Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa Olayı'nın anlatılaştırılmasında somutlaşır. Gücün korunabilmesi için iyiliği ve adaleti değil, salt gücün kendisini destekleyen Machiavelli'ye göre devletin çıkarları, her şeyin üstündedir. Güç arzusu, insanın özü itibariyle doğasında mevcuttur. Bu yüzden o, daha önce de belirtildiği üzere insanın içindeki güç isteğini ve güç için yapılacak her türlü yolu, hak görür. Dolayısıyla insanlar, güç söz konusu olduğunda acımasız olmanın aksi davranamazlar: “...insanlar kurbanlarını yakalamak için güçlü arzuları olan küçük yırtıcı kuşlar gibi hareket ederler; doğa onları öyle yapmaya iter.” (Bkz. Machiavelli, 2009, s.156). Machiavelli, bu öne sürümüyle iktidara gelen herkesin kötü olmasının kaçınılmaz olduğunu vurgular. Maya ve Wagner, Sultanahmet Meydanı'nı gezdikleri bir gün Wagner, ona Padişah Süleyman'ın ve İbrahim Paşa'nın öyküsünü anlatır. İbrahim Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın veziridir. Padişah Süleyman ile İbrahim Paşa, çok yakın iki arkadaştır. Ne var ki Süleyman, iktidarını elinde tutabilmek için İbrahim Paşa'yı boğdurur. Maya, Padişah Süleyman'ın neden en yakın arkadaşını öldürdüğüne anlam veremez. Wagner ise, cevabın çok basit olduğunu söyler: “İktidarda olduğu için.” (Livaneli, 2011, s.231). Maya ile Wagner'in arasında şu konuşma geçer:

““Her iktidar adam öldürür mü?

Evet! İktidar zulüm demektir. Hele denetlenemeyen iktidar.

Peki, iyi insanlar iktidara gelirse?

Öyle şey olmaz!

Neden?”

Acı bir gülümsemeyle açıkladı:

“İyi insanlar iktidara gelemmez, gelse bile iktidar onu bozar, zalim yapar... Çünkü iktidar olmanın başka yolu yok.” (Livaneli, 2011, s.231)

Maya, kendisi iktidara gelse böyle bir şeyi asla yapmayacağını savunur. Wagner, iktidarın insanı mutlaka olumsuz yönde değiştireceğini ve kendisinin de mutlaka o ve ya bu şekilde şiddete başvuracağını savunur:

“Dolaylı olarak öldürürsünüz, ölümlere neden olursunuz, ama bir şekilde, iktidarınızın sürekliliği öldürmeye bağlı olur. Belki şu anda böyle bir şey yapamayacak bir yapıdasınızdır. Ama iktidar yolu zorlu bir yoldur. Uzun bir yoldur. İnsanı dönüştüren bir yoldur. Ancak iktidara hazır hale geldiğinizde, gerektiği kadar değiştiğinizde, bu yolu tamamlayabilirsiniz.” (Livaneli, 2011, s.231)

Wagner, gücü elinde bulunduran her insanın mutlak surette şiddete başvuracağına ilişkin Osmanlı tarihinden bir örnek verir: Şehzade Selim ile Şehzade Korkut, iki kardeşdir. Bursa’da yaşamaktadırlar. Babaları vefat edince, ikisinden birisi imparator olacaktır. Padişah olacak kişi ise, kardeşini öldürmek zorundadır. Tahta kimin geçeceği henüz belli olmadığı için, hangisi padişah olursa diğerini öldürmeyeceğine dair yemin eder. Sonunda padişah olan, Selim olur. Maya, Wagner’e Korkut’un sonunun ne olduğunu sorar. Wagner, ona Korkut’un öldürüldüğünü söyler.

3.2. UWE TIMM’İN ROMANLARINDA ERK SORUNSAĞI VE TARİHSELİN ANLATIMI

Tıpkı Livaneli’de olduğu gibi, Uwe Timm’in de söz konusu romanlarının irdelenmesine geçmeden önce, romanlarda anlatılan erk olgusunun sorunsallaştırılmasının gerekçelerinden bir kısmının anlaşılması bakımından, Timm’in de kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi vermek yararlı olacaktır.

3.2.1. Uwe Timm’in Kişisel Yaşamı

Tam adıyla Uwe Hans Heinz Timm, 30 Mart 1940 yılında Almanya’nın Hamburg kentinde dünyaya gelir. İlkokulu bitirdikten sonra, babası Hans Christian August

Timm'in de Alman ordusunda icra ettiği subaylık mesleğinden sonra yöneldiği dericilik mesleğinin eğitimini alır. Timm, dericilik eğitiminden sonra Braunschweig Koleji'ne başlar ve lise bitirme sınavını başarıyla geçer. 1966 ile 1971 yılları arasında Paris'teki Sorbon Üniversitesi'nde (1966-1967) ve sonra Münih'te Felsefe ve Alman Dili ve Edebiyatı bölümlerini bitirir. 1971 yılında ise, Albert Camus'ta *Absürtlüğün Sorunsalı* konulu doktora tezini bitirir. Tez danışmanı, Heidegger'in bir öğrencisidir. Daha sonra ise, sosyoloji ve ekonomi eğitimi alır. 1981 ile 1983 yılları arasında kişisel sorunları ve siyasi fikir açısından düştüğü çıkmazlardan dolayı Almanya'dan uzaklaşarak Roma'da yaşamaya başlar. Burada kendini dinleme ve toparlanma fırsatı bulur. Daha sonra tekrar Almanya'ya dönerek, hem serbest yazar olarak çalışır hem de Paderborn ve Wales Swansen Üniversiteleri'nde misafir hocalık (1991-1992) yapar (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.20). Şu anda, serbest yazarlık yapan Timm, 1969 yılında evlendiği yazar ve çevirmen eşi Dagmar Ploetz ile Almanya'nın Münih şehrinde yaşamaktadır. Dört tane çocukları vardır (Bkz. Kraft, 2003, s.1242).

Timm'in çocukluğunu ve gelecekteki gerek siyasi ve gerekse edebi anlamda düşüncesini etkileyecek olaylardan birisi, İkinci Dünya Savaşı'dır. Timm'in 1943 yılında, henüz üç buçuk yaşında bir çocukken savaşa ilişkin hatırladığı şey, savaşın tahrip ettiği Hamburg şehrinin görüntüsüdür. Timm, yaşadıkları şehrin alevler içinde kaldığına tanık olur. Civardaki evler bombalanırken, Timm'in ailesiyle birlikte yaşadığı ev de bombalanarak alevler içinde kalır. Babasının bütün önemli evrakları da diğer birçok eşyaları gibi yangında kül olur (Bkz. Hielscher, 2007, s.8-10).

Timm'in ağabeyi Karl-Heinz Timm, tıpkı babası gibi İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda asker olarak hizmet vermektedir. Bir süre sonra ise savaşta ağır yaralanarak Ukrayna'da ölür. Abisine ilişkin hatırladığı tek anıyı, *Kardeşimin Gölgesinde* adlı otobiyografik romanında şu şekilde anlatır:

“... Bahçeden mutfağa giriyorum, büyükler orada, annem, babam, ablam (...) Orada resim olarak beynime kazındı bu, dolabın üzerinden saçlar görünüyor, sarı saçlar. Dolabın arkasına biri saklanmış derken ortaya çıkıyor, ağabey, beni kucaklayıp kaldırıyor. Yüzünü hatırlayamıyorum, üzerindeki de, muhtemelen üniforma (...) Birkaç ay sonra, eylül sonunda, Ukrayna'da ağır yaralanan 16 yaş büyük ağabeyle ilgili tek anım bu.” (Timm, 2011, s.11)

Baba Hans Timm, Alman ordusuna yıllarca hizmet vermiş bir askerdir. Hans Timm, on yaşına geldiğinde annesi tarafından teyzesi Anna ve kocasının yanına, Coburg'a

gönderilir. Onun Alman ordusunda görev alma isteği, ilk olarak bu şehirde başlar. Okul yaşamına yine bu şehirde başlar ve teyzesinde kaldığı süre boyunca eniştesine işlerinde yardımcı olur. Coburg'ta tam yedi sene yaşar. Birinci Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılır. Amacı, subay olmaktır. Daha sonra Hamburg'a geri döner. Anna adlı bir kızla tanışıp evlenir (Bkz. Hielscher, 2007, s.11-12).

Hans Timm, İkinci Dünya Savaşı'na da tıpkı Birinci Dünya Savaşı'na olduğu gibi gönüllü olarak katılır ve Ruslarla yapılan savaşta orduya büyük hizmetler verir. Aynı zamanda Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi üyesidir. Timm, annesiyle birlikte savaştan dolayı Coburg'a, büyük amcasının yanına giderken, babası Hamburg'da savaşın ortasında kalıp düşman askerlerle mücadele eder. Timm, annesiyle birlikte Hamburg'a geri döndüğünde ise Hans Timm, atıldığı İngiliz hapisanesinden salıverilir ve Hamburg'a geri döner. Hans Timm, 1958 yılında kalp krizi geçirerek ölür (Bkz. Hielscher, 2007, s.15-18).

Timm, babası Hans Timm ile hiçbir zaman sağlıklı bir baba-oğul ilişkisi yaşayamamıştır. Bu durum, onun bütün ileriki yaşamını etkileyecektir. Yapıtlarında, bu anlaşmazlığın izlerini de görmek olanaklıdır. Örneğin; *Kardeşimin Gölgesinde* romanında çocukluğuyla ilgili anılarından bahsederken, babasıyla birbirlerine karşı olan uzak mesafesi oldukça belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hans Timm, Uwe Timm için yakışıklı, karizma ve başarılı bir baba profilidir. Ne var ki Hans Timm'in Timm'e karşı takındığı otoriter baba kimliği, onu rahatsız eder. Baba Timm, Prusya geleneklerine bağlı, Alman milliyetçisi, otoriter ve disiplinli kişilik özellikleriyle oğlunu da kendi inandığı değerleri ışığında eğitmek ve onu aynı şekilde disipline etmek ister. Baba, gerekli gördüğünde Timm'e cezalar verir. Babasının bu baskıcı tavrı, Timm'de babasına karşı bir tepki ve öfke olarak açığa çıkar (Bkz. Hielscher, 2007, s.21). Hans Timm'in çocuklarına karşı takındığı otoriter ve mesafeli yaklaşım, Uwe Timm ile sınırlı değildir. Timm'in 1922 yılında ablası Hanne Lore, 1924 yılında ise ağabeyi Karl-Heinz dünyaya gelir. Baba Timm, her zaman erkek bir çocuğa sahip olmak istemiştir. Bu yüzden de, Hanne Lore'ye karşı hep mesafeli durmuştur. Çocukluk yıllarında uzun süre hastalıkla boğuşan Karl-Heinz'a ise, aksine hep yakınlık göstermiş ve zamanının çoğunu onunla geçirmek istemiştir. Timm'in ağabeyi, bu yüzden babasının Prusya geleneklerine olan bağlılığından, Alman milliyetçiliğinden ve muhafazakârlığından

etkilenerek yetişmiştir. Tüm bunlar, Timm'in mutlu bir çocukluk geçirmesine gölge düşürmüştür (Bkz. Hielscher, 2007, s.13).

Timm, Braunschweig Koleji'ne başladığında okul eğitimine devam etmek istemesinin tek amacı, bilgi dağarcığını genişletmek ve böylece yazarlık hayatına atılmaktır. Bu amaç için, felsefe ve edebiyat kurslarına katılır. Kant ve Platon sunumlarını dinlemeye gider. Bu arada günlük tutar, öğrendiklerine ilişkin notlar alır ve kısa öykü denemeleri yapar. On yedi yaşına geldiğinde, Alman edebiyatından Heinrich von Kleist, Theodor Storm, Conrad Ferdinand Meyer, Bertolt Brecht, Thomas Mann, E.T.A. Hoffmann, Goethe, Schiller ve Alexander Pusckin gibi yazarları okur. Özellikle Kleist'ı ve Pusckin'i çok okumasının sebebi ise, onların yazma biçiminden esinlenmektir. Timm, artık kesin olarak yazar olmaya karar vermiştir. Bu isteğini, sosyalist dostu Walter Kruse ile paylaşır. Kruse, Timm'i bu kararı için destekler (Bkz. Hielscher, 2007, s.32.) O, Timm'in yazın dünyasında profesyonel anlamda ilerlemesinde oldukça etkili olur.

Benno Ohnesorg adlı arkadaşı ise, Timm'in yazdığı denemeleri okuyan ilk kişidir. Birlikte Braunschweig Koleji'nde *teils-teils* adlı bir dergi çıkartırlar. Timm'in yazınsal yapıtı, ilk olarak bu dergide yayımlanır. Yayımlanan yapıtının adı, *Feierabend* adlı şiirdir (Bkz. Hielsch, 2007, s.39-40). Timm, yine aynı dönemde arkadaşlarıyla birlikte bir tiyatro grubu kurar. Tiyatroya ve operaya ilgisi her zaman vardır. Eugene Ionesco'nun bir oyununu oynarlar. Georg Büchner'in *Danto'nun Ölümü* oyunundan çok etkilenen Timm, arkadaşlarıyla birlikte Samuel Beckett'in *Godo'yu Beklerken* ve Martin Walser'in *Oda Muharebesi* adlı oyunlarını sahneleme denemeleri yapar. Bunun yanında varoluşçuluk fikirlerinden etkilendiği Camus'nün "absürd" kavramını ve "absürd tiyatro" ilkelerinden de tiyatrosuna yeni fikirler katar (Bkz. Hielsch, 2007, s.43-44)

Timm, yukarıda da bahsedildiği üzere varoluşçuluk akımından etkilenir. Hakkında doktora tezi yazdığı Camus ve Jean Paul Sartre gibi isimler, onun varoluşçuluk fikirlerinden yararlandığı bilimcilerdir (Bkz. Hielsch, 2007, s.42). Timm varoluşçuluğa ilişkin fikirlerini, edebiyat alanında da sık sık kullanır.

Onun toplumsal eleştiri konusunda duyarlılık kazanmasındaki en önemli gelişme ise, 1968 Öğrenci Olayları'dır. Kendisinin de faal olarak yer aldığı öğrenci olayları, Timm'in hem kişilik gelişiminde hem sanata bakış açısının şekillenmesinde ve hem de topluma yaklaşımında oldukça etkili bir rol oynar (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.24). Uwe

Timm'in 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri'ne katılmasının en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz, onun ilkokul çağlarından itibaren okulda yaşadığı sıkıntılardır. Eğitim sistemine her zaman şüpheyle yaklaşan Timm, okulda verilen birçok derse yalnızca yazar olabilmek için katılır. 68 kuşağı öğrencilerinin eleştirdiği konulardan biri olan eğitim sistemindeki çarpıklıklar, Timm'in geçmişinden gelen ve birebir yaşadığı sorunlarla benzerlik gösterir. Dolayısıyla söz konusu ayaklanmalara katılması, bir bakıma öz yaşamının doğal bir sonucudur denebilir.

Marks, Marcus ve benzer eleştirel kuramcılardan etkilenen Timm, gün geçtikçe toplumun "elit" kesiminden uzaklaşır. Onun öğrenci hareketlerine katılmasının bir sebebi de, budur (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.25). O dönemde öğrenci olaylarında etkinlik gösteren Alman Sosyalist Öğrenci Birliği'nin içinde aktif olarak yer alır. Daha sonra da, Alman Komünist Partisi'ne üye olur. Partideki grup üyeleriyle tanışıp onların aktif çalışmalarına dâhil olmak ister. Ne var ki grup tarafından dışlandığı duygusuna kapıldığı için, onların eylemlerinde yer almaz (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.26).

Timm'in bu dönemde yaşamını etkileyecek en önemli olaylardan bir diğeri, 1967 yılında arkadaşı Benno Ohnesorg'un Berlin'deki öğrenci ayaklanmaları sırasında vurulması olur. Ohnesorg, öğrenci ayaklanmalarının isyan ikonu olur. Bu olay, Timm'in yaşamında diğer ölen yüzlerce kişi gibi politik bir duyarlılığa ve toplumda radikal değişimlere olan isteğine aracı olur (Bkz. Hielsch, 2007, s.46). Timm, Hitler rejimine ve İkinci Dünya Savaşı'na babasının aksine daima eleştirel yaklaşır. Almanya'nın Hitler döneminde içine düştüğü sosyal ve politik krizlerin temelinde yatan şeyin ne olduğunu ve Hitler'in iktidara demokratik yollardan gelmesinin nedenini sürekli olarak sorgulama çabası içindedir. Bunu, Schmück ile yaptığı röportajında şu şekilde dile getirir:

“Wie war es möglich, dass ein ganzes Volk so schnell Beute einer Diktatur wurde, dass Hitler nicht durch einen Militärputsch, sondern mit Zustimmung des deutschen Volkes an die Macht kam?²⁶” (Schmück, Schrieck, & Trutter, 1993, s.115)

Timm, kendisini anarşist olarak tanımlar. *Neden Anarşistim?* adlı kitabında anarşistliği nasıl bir ortamda ve neden seçtiğini açıklar. 1945 yılında anarşist olduğunu, İkinci Dünya Savaşı'nın henüz bittiğini, ülkenin bir diktatörün iktidarından geçtiğini, fakat savaş ve yıkıntı ortamında bile kendisinden vazgeçilmeyecek tek düşüncenin özgürlük

²⁶ Tüm halkın bu kadar kısa sürede bir diktatörün kurbanı olması ve askeri bir darbeye değil, aksine Alman halkının rızasıyla iktidara gelmesi nasıl olanaklı olabiliyor? (Çeviri, tarafıma aittir.)

olduğunu dile getirir. Timm'e göre geçmişin karanlık gölgesi ve güncel yaşamın düşünce aptallığı, sanıldığından çok daha güçlüdür. Timm ise yanılığın içine düşmediğini, böylesine olumsuz ortam ve koşullarda anarşizme sarıldığını ve özgürlüğün bireyler ve kitaplar gibi destekçilerinin olacağına inancı tamdır. Ona göre anarşizm, “insanlığın şimdi ve gelecek için varlık bulabildiği tek düzen” dir (Bkz. Timm, 1985, s.1). Bununla birlikte, anarşizme yaklaşırken aynı ölçüde önceleri etkilendiği devlet sosyalizmi ve Marksizm fikirlerinden ve onların tarih anlayışından da uzaklaştığını belirtir (Bkz. Agossavi, 2003, s.41).

Timm, yaşama daima eleştirel bir mesafeden bakılması gerektiğini, toplumda meydana gelen eşitsizliklere, haksızlıklara hiçbir surette boyun eğilmemesi gerektiğini ve insanoğlunun her zaman kendine güvenen bir duruşla kendi varlığı için mücadele etmek zorunda olduğu fikirlerini savunur. Bunun için kendisine bir yazar olarak görevler düştüğünü düşünen Timm, şunları söyler:

“Wer sich nicht wehrt, lebt verkehrt. Oder: Kein Mensch soll sich vor einem anderen ducken!... Ich versuche also immer, angeschlagene Menschen wieder auf die eigenen Beine zu stellen, ihr Selbstbewusstsein und ihr Selbstwertgefühl zu stärken und sie auch darauf hinzuweisen, dass es gewisse hierarchische Stufen nicht wert sind, das eigene Leben zu zerstören. Mit dieser Grundüberzeugung arbeite ich eigentlich jeden Tag.”²⁷
(Schmück, Schreieck, & Trutter, 1993, s.121)

3.2.2. Sanatsal Yaşamı

Timm'in edebiyata olan ilgisi, henüz on iki yaşında başlar. Eleştirel yaklaştığı eğitim sisteminden bir nevi kaçış olarak gördüğü roman denemeleri yapar. Ders saatlerinde bile Hamburg üzerine yazdığı romanıyla meşgul olan Timm, bir gün öğretmenine yakalanır ve ondan azar işitir (Bkz. Hielscher, 2007, s.23). Okullardaki öğretmenlerin öğrencilere karşı tutumunun otoriter ve baskıcı olmasından dolayı Timm, kendi fikirlerini ve isteklerini açıkça dile getiremez ve bu sorun, onun yaşamında uzun yıllar boyunca sürecektir (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.25). Timm, ilkokula başladığı 1946 yılından itibaren Alman diline, okul sistemine ve öğretmenlere eleştirel yaklaşır. Ona göre okul, bir baskı ortamıdır. Okumayı ve yazmayı adeta bir işkence olarak gören Timm, Alman

²⁷ Karşı koymayan, yaşamı tepetaklak yaşar. Hiç kimse, başkalarına boyun eğmemeli!... Her zaman, yaşama karşı yorgun düşmüş insanların tekrar ayağa kalkması, özgüvenini ve özdeğerini güçlendirmesi ve toplumdaki hiyerarşik tabakaların insanın öz yaşamını mahvedecek kadar önemli olmadığını anlatmak için çalışıyorum. Bu temel inançla her gün çalışıyorum. (Çeviri, tarafıma aittir.)

dili üzerinden aslında savaş sonrası fiziksel ve psikolojik şiddetin baskın olduğu Alman okul sistemini eleştirmektedir (Bkz. Lorenz, 2012, s.153-154). Timm, ana dili olan Almancaya karşı tıpkı okul sistemine ve öğretmenlere karşı olduğu gibi her zaman şüpheli yaklaşmıştır. Yazınsal yaşamını şekillendiren Alman dilini, geçmişle bağdaştırarak ona olumsuz anlamlar yükler; çünkü ona göre Almanca, geçmişin otoriter yapısından ve şiddet unsurlarından beslenmiştir ve onda hala geçmişin etkileri görülmektedir (Bkz. Lorenz, 2012, s.154). Timm, Alman diline ve öğretmenlere olan tepkisini Almanca'nın yazım kuralları üzerinden şu tümcelerle dile getirir:

“Warum Schwan mit einem, nicht mit zwei „a“ geschrieben wurde, obwohl er doch zwei Flügel hatte, (...) das konnte Herr Blumenthal mir nicht erklären.”²⁸ (Timm'den Aktaran: Lorenz, 2012, s.154)

Demek oluyor ki Timm'in eğitim kurumlarıyla yaşadığı sorunlar, çocukluk yıllarından itibaren başlayıp üniversite yaşamı da dâhil olmak üzere onun eğitim sistemine karşı eleştirel duruşunu etkiler.

Alman edebiyat-bilimci ve filoloğu Manfred Durzak, Uwe Timm'i Alman edebiyatında savaş sonrası dönemde yapıtlar veren “orta kuşak” yazarlara dâhil eder. Lenz/Pütz'e göre ise onu “yeni kuşak yazarlar” ın arasında değerlendirmek gerekir. Toplumsal içerikli sorunlara yapıtlarında her zaman yer veren Timm, 68 Öğrenci Olayları'nı birebir yaşamış biri olarak toplumsal duyarlılığını ve bu duyarlılığın edebiyat yaşamına yansımaları büyük ölçüde bu olaya borçludur. Ayrıca, Brecht, Böll ve Horkheimer gibi yazarlar da onun toplumsal olaylara olan ilgisini büyük ölçüde artırmıştır (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.13). Bununla birlikte Timm'in sosyal olaylara duyduğu ilginin temeli, çocukluk yıllarına dayanır. Coburg'tan Hamburg'a döndüğünde savaştan sağ olarak dönen askerlerden ve gemicilerden savaş öyküleri dinler. Bu öyküler ona, hem öyküleme yeteneği hem de toplumsal olaylara duyarlılık duygusu kazandırır. Bu ortamlarda günlük yaşamı sık sık deneyimleme olanağı bulur (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.18).

Uwe Timm'in ciddi anlamda edebiyatla tanışması, öğrenci hareketleri zamanına rastlar. Timm; küçük burjuva denebilecek, politik olaylara karşı tarafsız, ilgisiz ve Prusya geleneklerine bağlı bir aile içinde büyümesine rağmen, onun bilime ve edebiyata olan

²⁸ “Kuğu sözcüğü, iki kanatlı bir hayvan olmasına rağmen neden iki değil, bir “a” ile yazılıyor, ... Bunu bana Bay Blumenthal açıklayamadı.” (Çeviri, tarafıma aittir.)

ilgisi, onu siyasi ve sosyal konular hakkında duyarlı ve ilgili bir birey haline getirir. Weimar Cumhuriyeti döneminin işçi sınıfı edebiyatı, politik ve felsefi metinleri okur ve daha ziyade güçsüz ve ezilmiş kesimin edebiyatına ilgi duyar. Ayrıca Paris'te öğrenciyken Marx, sosyal ve siyasi düşüncelerini sürekli olarak etkileyecek olan Marcuse, Adorno ve Frankfurt Okulu üyeleri tarafından yazılan metinleri okur (Bkz. Kraft, 2003, s.1242). Timm, 1967/68 yıllarında Münih'teki Alman Sosyalist Öğrenci Birliği'ne üye olur ve Uwe Wandrey ve Peter Schütt gibi isimlerle agitprop olarak adlandırılan tahrik ve propaganda içerikli şiirler ve Roman Ritter ile bir agitprop tarzı tiyatro oyunu yazar. Grubun amacı, kitleleri edebiyat yoluyla harekete geçirmektir; fakat grup, üniversite ve entelektüel burjuvadan başka kesimleri harekete geçirmeyi başaramaz. Buna rağmen Timm, amacından vazgeçmez. O, öğrenci hareketlerini “özerkleşme süreci” olarak değerlendirir. Yazınsal alandaki yaratıcılığına güvenerek, yaşadığı dönemin bireylerinin isteklerine ve korkularına eleştirel bir bakış açısıyla bakmaya devam eder. Timm, yazınsal metinlerini aydınlanma ve bilgi ışığı altında, toplumda var olan eksiklikleri, bunların tarihsel nedenlerini insani bakış açısı ve akıl yoluyla çözümlemelerini göz önüne alarak kaleme alır (Bkz. Kraft, 2003, s.1242); çünkü o, toplum ve onu oluşturan bireylerin bütün yönleriyle ele alınması gerektiğini düşünür. Toplum, olumlu gelişmeler gibi, birtakım olumsuzlukları da içinde barındırır. Dolayısıyla toplumu ve insanları daha iyi analiz edip çözüm yolları arayabilmek için, toplumu ve bireyleri her yönden incelemek ve eleştirel bir tutumla yazınsallaştırılması gerekir (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.14). Timm, yazarlığa yönelme sebebini ve yazın alanında neden üretme ihtiyacı duyduğunu *Anlatı ve Sonsuzluk* adlı kitabında şu şekilde açıklar:

“Schreiben ist ja, im Gegensatz zum Sprechen, nichts Selbstverständliches. Das Schreiben-Müssen ist die Beglaubigung des Schriftstellers als Dichter.”²⁹ (Timm'den Aktaran: Agossavi: 2003, s.38)

Ona göre yazma eylemi, insana dile ilişkin başka türlü düşünmeyi ve dil yoluyla yaşama yeni pencerelerden bakmayı öğretir: “Ein wesentliches Merkmal der Schrift ist, im

²⁹ Yazının, sözellikten farklı özsel bir özelliği, dile ilişkin tümüyle başka bir düşünmeyi olanaklılaştırmasıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Unterschied zur blossen Mündlichkeit, dass sie ein ganz anderes Nachdenken über Sprache ermöglicht.³⁰” (Germer, 2012, s.274)

Bu durumda onun için edebiyat, didaktik bir işleve sahiptir. Bir yazar, yapıtları aracılığıyla okuyucusunu iyiye, güzele ve yararlı olana yönlendirmelidir. Timm, topluma eleştirel yaklaşmak suretiyle okuyucularını aydınlatmak niyetindedir. Edebiyatın didaktik özelliğini ideolojik özelliğiyle bağdaştıran Timm, her ikisinin de yazın dünyasındaki önemini şu sözlerle diler getirmektedir: “Erzählen könnte den Sinn schärfen gegen jeden ideologischen Anspruch, der genau vorschreiben will, was falsch, was richtig ist und wie etwas zu sein hätte.³¹” (Timm’den Aktaran: Agossavi: 2003, s.40)

1971 yılında Timm’in, konusunu öğrenci ayaklanmasından aldığı politik içerikli bir şiir serisi olan *Çelişkiler* adlı yapıtı yayımlanır. Timm’in söz konusu şiir serisinin açıklama kısmının başlığı şudur: “Der vorr schende Sprachgebrauch ist der Gebrauch der Sprache durch die Herrschenden.³²” (Timm’den Aktaran: Hielsch, 2007, s.66). Timm, bu başlık uyarınca dilin gücünü ve onun bir manipüle aracı olarak kullanıldığını şu şekilde dile getirir:

“Die Sprache ist nicht etwas “Neutrales”, das nur der Kommunikation dient, sondern in der Kommunikation wertet sie schon immer. Die Sprache reflektiert die Realität, mit Hilfe der Sprache bekommt man die Welt in den Griff, allerdings kommt es darauf an, wer sie in den Griff bekommt und mit welchen Interessen er sie in den Griff nimmt. Das wirkt unmittelbar wieder zurück auf die Realität.³³” (Timm’den Aktaran: Hielsch, 2007, s.66)

Yukarıdaki açıklama uyarınca ona göre dilin bir anlatım şekli olan yazı da “... Die Schrift ist damit auch im ursprünglichen Sinn politisch.³⁴” (Timm’den Aktaran: Agossavi: 2003, s.38)

³⁰ Yazının en temel özelliği, salt konuşmanın aksine dile ilişkin tümüyle farklı düşünmeyi olanaklılaştırmasıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

³¹ Anlatı; neyin yanlış, neyin doğru ve bir şeylerin nasıl olması gerektiğine ilişkin kural koymak isteyen her türlü ideolojik sava karşı anlamı güçlendirir. (Çeviri, tarafıma aittir.)

³² Egemen dil kullanımı, dilin egemenlerce kullanımıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

³³ Dil, yalnızca iletişim kurmayı sağlayan tarafsız bir şey değildir; aksine dil, kurulan iletişimde yargılara varır. Dil, gerçekliği yansıtır, dil aracılığıyla insan dünyayı denetim altına alır, bununla birlikte bu durum, dünyayı kimin ve hangi tür çıkarları gözeterek denetim altına aldığına bağlıdır. Bu, söz konusu gerçekliği doğrudan etkiler. (Çeviri, tarafıma aittir.)

³⁴ Yani yazı, en temel anlamda politiktir. Çeviri, tarafıma aittir.)

Timm, yapıtlarında genel olarak içinde yaşadığı toplumun karanlık yönlerini açığa çıkarma çabası içindedir. Toplumun bireylerinin hayallerini ve isteklerini de, yapıtlarında sık sık dile getirir. Onun roman kahramanları, kendini gerçekleştirme çabaları içindedir. Kahramanlarda, roman süresince gözlemlenebilen bir değişim ve dönüşüm söz konusudur. Timm'in roman kahramanları, genel olarak romanın sonunda amaçlarına ulaşamazlar; çünkü o, roman kahramanlarının yaşadığı talihsizlik yoluyla topluma anlamlı iletiler göndermek niyetindedir. Onun için edebiyat, her zaman toplumla iç içedir. Toplumun aynası görevini görür. Edebiyatın toplum için en önemli işlevlerinden biri, toplumsal gerçekliğe eleştirel bakma amacının edebiyat yoluyla gerçekleştirilmesidir. Timm, toplumsal sorunları kabullenmenin yanlış olduğunu, bireylerin söz konusu sorunları isteyerek değiştirmeye çabalamaları gerektiğini düşünmektedir (Büchl, Schedl, & Moser, 1997, s.1175-1176).

1974 yılında *Sıcak Yaz* adlı, konusunu öğrenci hareketlerinden aldığı, öz yaşantı ve deneyimlerinden hareketle yazdığı bir romanı ve Almanya'nın Güneybatı Afrika'yı sömürmesini anlatan *Morenga* adlı romanları yayımlanır. Timm, her iki romanını da yazma sürecinde hak, adalet, eşitlik ve özgürlük gibi konularda toplumun değişip dönüşmesine ilişkin edebiyatın öneminin daha iyi farkına vardığını belirtir. Her iki romanda da Timm, Almanya'nın geçmişine dayanan ve ülkesini sorumlu tuttuğu olayları konulaştırır. Söz konusu olaylara her iki yapıtında da eleştirel bir tavırla yaklaşan yazar, ülkenin yakın ve uzak geçmişinden ötürü yazınsal yapıtların Almanya'da gerek geçmiş ve gerekse güncel olayların gerçekliğine karşı sorgulayıcı bir tavırla yazılması gerektiği görüşündedir (Bkz. Agossavi, 2003, s.40).

Timm, günlük yaşamdan alınan malzemelerin ve günlük konuşma dilinin edebiyatta yer verilmesini desteklemekte ve kendisi de bizzat yapıtlarında konuşma dilinden yararlanmaktadır. Ona göre, "gündelik yaşamın bir estetiği" vardır. Genellikle Hamburg diyalektiğini kullanan Timm, konuşma diliyle yazınsal dilin arasında bir kesişme noktası olduğundan bahseder; çünkü ona göre günlük konuşma dili, içinde estetik öğeler barındırmaktadır (Bkz. Agossavi, 2003, s.38). Timm, öne sürümünü temellendirmek amacıyla *Morenga* romanı için gittiği Namibya seyahatinden bir örnek verir. Namibya'da olduğu bir gün Timm, Nama yerlisine Ukamas'a nasıl gidebileceğini tarif etmesini ister. Yerlinin betimleme için kullandığı zaman, Timm'e öykümsü bir anlatı

gibi gelir. Bunu, “gündelik yaşamdaki düz-anlatım” olarak ifade eder (Bkz. Agossavi, 2003, s.41). Bu, yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda zamansal yapılan seyahatlere dayanan bir öykümsü anlatımdır (Bkz. Timm’den Aktaran: Agossavi, 2003, s.42). Gündelik yaşamın bir parçası olan öykülerin önemini Timm, şu şekilde ifade eder:

“Geschichten werden ja nicht einzig und allein erzählt, um die Zeit totzuschlagen, sondern in diesen Geschichten werde immer etwas über die Zeitläufe ausgesagt und über den Erzähler, übe das, was uns einmal beschäftigt habe, was uns bedrängt, geängstigt habe.³⁵” (Timm’den Aktaran: Agossavi, 2003, s.42)

Timm’in yazınbilim alanında üzerinde durduğu bir başka konu, yapıtların kronolojik sırasına ilişkindir. Anlatı, gerçek yaşamda meydana gelen olayların kronolojisini, geçmiş zamanı yeni bir anlatı zamanına dönüştürmek için bozar. Böylece günlük yaşamda meydana gelen olaylar, kendi kalıplarından çıkartılır ve yeniden yorumlanır. Bu, aynı zamanda geçmiş zamana karşı bir mesafe alma şeklidir. Burada Imperfekt zamanı, öyküleme için belirleyici bir işleve sahiptir; çünkü zamanın geçmişliği, tekrar edilemez bir şeydir. Tekrar edilemezdir; çünkü zaman yalnızca sonlulukta var olan bir şeydir. Zamanın bu tekrar edilemezliği ise, anlatı ve edebiyat sanatı için geçerli bir nedendir (Bkz. Timm’den Aktaran: Agossavi, 2003, s.42).

Timm’in yapıtlarında, sık sık otobiyografik özellikler de görmek olanaklıdır. *Kardeşimin Gölgesinde* romanı, tür olarak otobiyografik bir romandır. Timm, romanında çocukluk ve aile anılarına ilişkin olaylara yer verir. O, *Sıcak Yaz* romanında da Ullrich karakteri üzerinden öğrenci hareketlerinde kendi yaşadığı deneyimleri okuyucuya aktarır. *Kerbel’in Kaçışı* romanını da, yine kendi deneyimlerinden yola çıkarak kaleme alır. Kerbel’in Kaçışı’nda da, tıpkı Sıcak Yaz romanında olduğu gibi 68 kuşağı öğrenci hareketleri konu edilir. Timm, edebiyatın otobiyografik öğelerle olan ilişkisini şu şekilde açıklar:

“Ich denke, das ist für mein literarisches Verständnis ganz zentral: Ich verstehe Literatur als Selbstdeutung und Selbstfindung. Und dazu gehören ganz wesentlich das Erinnern und das Erzählen. Beides ist die Voraussetzung für eine Selbstdeutung des Subjekts, aber auch einer Gesellschaft. Jedes Individuum hat eine Geschichte und ist eingebunden in die Geschichte der Epoche.³⁶” (Williams’tan Aktaran: Germer, 2012, s.275)

³⁵ Öyküler, yalnızca zaman öldürmek için anlatılmaz. Aksine onlarda her zaman anlatıcı, zaman akışı ve kafamızı meşgul eden, bizi rahatsız ve tedirgin eden bir şeyler hakkında da bir şeyler söylenir. (Çeviri tarafıma aittir.)

³⁶ Benim edebiyat anlayışımın temelinde şu düşünce yatıyor: Ben, edebiyatı kendini yorumlama ve kendini keşfetme olarak görüyorum ve buna hatırlama ve anlatma da dâhil. Her ikisi de hem kişinin

Timm, romanlarında yararlandığı otobiyografik özelliklerle ilişkili olan belleğin edebiyattaki önemini ise, şu sözlerle ifade eder:

“Kein Anfang ohne Gedächtnis. Kein Gedächtnis ohne Erzählen. Erst im Erzählen wird der Anfang geschaffen, erst in der Erinnerung taucht der Anfang als Anfang auf.”³⁷ (Germer, 2012, s.276)

Timm, her ne kadar toplumsal gerçekliği ve eleştiriyi yapıtlarında çıkış noktası olarak kullansa da, günümüzde kaleme aldığı yapıtlarında gündelik olayların sıradanlığına ve hatta komedi öğelerine rastlamak olanaklıdır. Örneğin; küçük bir şehir yaşamını ele aldığı *Yüksek Bisikletli Adam* adlı romanında, komedi ve ironi içeren öğelere rastlanır. Timm, ayrıca alanında kendisine ödül getiren çocuk ve gençlik için kitaplar da yazar.

Timm, kendini salt yazar olmakla sınırlamayıp birçok gruba üyeliği olan ve yazınsal yaşamı boyunca çeşitli ödüller alan, almaya devam eden ve günümüzde de aktif yazarlığına devam eden çok yönlü bir kişiliktir. Timm, *Münih Sözcük Topluluğu* kurucu üyelerindendir. 1971 ile 1976 yılları arasında *Edebiyat Defterleri* nin ortak yayımcılığını yapmıştır. Yine 1972’den 1982’ye kadar *AutorenEdition* adlı yayınevi projesinde de, ortak yayımcı görevini üstlenmiştir. 1981 yılında Warwick Üniversitesi’nde, 1997 yılında ise St. Louis şehrindeki Washington Özel Üniversitesi’nde “writer-in-residence” yapmıştır. 1994 yılından bu yana ise, Darmstadt’ta bulunan *Alman Dil ve Edebiyat Akademisi* ve *P.E.N.- Merkezi* adlı bir yazarlar birliğinin üyesidir. 1979 yılında Bremen tarafından verilen *Edebiyat Teşvik Ödülü* nü, 1989 yılında *New York Bursu*, 1990 yılında *Alman Gençlik Edebiyat Ödülü* nü, *Alman Çocuk Kitapları Ödülü* ve *Eyalet Başkenti Münih’in Edebiyat Ödülü*, 1995 yılında *Bayern Film Ödülü* nü (Yarış Domuzu Uzun Burun Rudi filmi için), 2001’de *Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi’nin Büyük Edebiyat Ödülü* nü, 2001’de *Eyalet Başkenti Münih’in Tukan Ödülü* ve 2002 yılında *Eyalet Başkenti Münih’in Büyük Edebiyat Ödülü* nü almıştır (Bkz. Kraft, 2003, s.1242).

Timm’in yazınsal yapıtları ise, şu şekildedir:

a) Roman:

özünün, hem de toplumu yorumlaması açısından ön koşuldur. Her bireyin, özüne ait bir öyküsü vardır ve her birey, çağın tarihine bağlıdır. (Çeviri, tarafıma aittir.)

³⁷ Bellek olmadan başlangıç olmaz. Anlatma olmadan da, bellek olmaz. Kişi ancak anlatırsa, başlangıç yapılabilir ve ancak hatırlama yoluyla başlangıç, gerçek bir başlangıç olarak ortaya çıkar. (Çeviri tarafıma aittir.)

Heisser Sommer (Sıcak Yaz-1974), *Morenga* (Morenga-1978), *Kerbels Flucht* (Kerbel'in Kaçışı-1980), *Der Mann auf dem Hochrad* (Yüksek Bisikletli Adam -1984), *Schlangenbaum* (Yılan Ağacı-1986), *Kopffäger* (İnsan Avcısı-1991), *Johannisnacht* (Ateş Gecesi-1996), *Rot* (Kırmızı-2001), *Am Beispiel meines Bruders* (Kardeşimin Gölgesinde-2003), *Halbschatten* (Yarı Gölge-2008), *Vogelweide* (Kuş Çayırı-2013)

b) Şiir:

Widersprüche (Çelişkiler-1971)

c) Otobiyografi-Anı:

Römische Aufzeichnungen (Roma Notları-2000), *Am Beispiel meines Lebens* (Yaşamımın Gölgesinde-2010)

d) Öykü:

Nicht morgen, nicht gestern (Yarın Değil, Dün Değil-1999), *Der Freund und der Fremde* (Arkadaş ve Yabancı-2005)

e) Ders Notları:

Erzählen und kein Ende-Paderborner Poetikvorlesungen (Anlatı ve Sonsuzluk-Paderborn Edebiyat Dersleri -1993), *Von Anfang und Ende- Über die Lesbarkeit der Welt-Frankfurter Poetikvorlesung* (Baştan Sona-Dünyanın Okunabilirliği Üzerine-Frankfurt Edebiyat Dersleri -2009)

f) Roman:

Die Entdeckung der Currywurst (Körili Sosisin Keşfi -1993), *Freitisch* (Parasız Yemek-2011)

g) Çocuk ve Gençlik Kitapları:

Die Zugmaus (Tren Faresi -1981), *Piratenamsel* (Korsan Karatavuk -1984), *Rennschwein Rudi Rüssel* (Yarış Domuzu Uzun Burun Rudi -1989), *Der Schatz auf Pagensand* (Pagensand'taki Hazine -1995).³⁸

³⁸ Detaylı bilgi için bkz. http://www.uwe-timm.com/werke/titel_kiju

3.2.3. Morenga Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı

Timm'in 1978 yılında yazdığı romanı *Morenga* da, 1904 yılından 1907 yılına kadarki geçen sürede Almanya'nın o dönemde sömürgesi olan Güney Afrika'da yaşayan yerli kabileler ile Almanlar arasındaki mücadele anlatılaşır. Güney Afrika, o dönemlerde Almanların "Koruma Bölgesi" olarak bilinir.

Bir gün Güney Afrika ülkesi Namibya'nın başkenti Windhuk'ta bulunan Alman imparatorluk dairesine bir telgraf ulaşır. 1904 yılının Haziran ayında gönderilen bu telgrafa göre silahlı bir Hotanto çetesi, çetenin elebaşı Morenga adlı yerliyle birlikte Namibya'nın güney doğusundaki çiftliklere saldırmaktadır. Beyazların çalıştığı çiftliğin hayvanlarına ve çalışanların silahlarına el konulur. Çiftçilere ise, dokunulmaz. Marengo adıyla bilinen Jakob Morenga, babası Herero ve annesi Hotanto olan -Herero ve Hotantolar, Namibya'daki yerli halkların adıdır - bir ailenin çocuğudur. Ailesiyle birlikte Büyük Karras Dağları'nın doğusunda bulunan Küçük Gainab bölgesindeki yerleşik bir kabilede gelmektedir. Morenga, bir misyoner okulunda eğitim görmüştür. Almanya'nın sömürgesi olan Kap sömürgesinin kuzeyinde, Ookiep'te bulunan bakır yataklarında çalışmaktadır. Daha önce ise, Güney Afrika'daki İngiliz madenlerinde çalışmıştır. İyi bir eğitim almıştır. İngilizce ve Flemenkçe'yi konuşmakta ve Almancayı anlamaktadır. Morenga, Almanlara karşı yapılan isyanlarda Hotanto halkının lideri konumundadır. Amacı, Almanları Namibya'dan kovup ülkenin sömürülmesini engellemektir.

Sömürge topraklarında görevlendirilmek üzere, Almanya'dan iki veteriner gönderilir. Veterinerlerden birisi, Gottschalk'tır. Gottschalk, başveteriner olarak görevlendirilir. Roman boyunca olaylar, Gottschalk'ın gözünden anlatılmaktadır. Yerliler, Almanlar tarafından madenlerde ağır şartlar altında çalıştırılmaktadır. Bu zulme daha fazla dayanamayan Morenga, yandaşlarını toplayarak planlar yapar ve isyan başlatılır. Bunun üzerine yerliler ile Almanlar arasında savaş başlar. Güney Afrika'daki Hotanto Ayaklanması (Asıl olarak Nama Ayaklanması olarak bilinir.), resmi olarak 4 Ekim 1904 tarihinde başlar. Bundan sekiz ay önce de yine Namibya'nın yerli halklarından olan

Hererolar, başkaldırmaya başlamıştır. Artık tüm ülkede savaş egemendir. Alman askerleri, farklı kabilelerle savaşa girer.

Savaş döneminde Almanlara isyan edenler arasında; Hererolar, Hotantolar, Vitbui-Hotantoları, Morenga, Morris, Bondellerin şefi Johannes Christian ve doksan kadar silahlı yandaşı, Lambert ve Fielding adındaki başka isyancılar, bunların dışında da Nama ülkesinin güneyinde sürekli olarak konum değiştiren ve 5 ila 7 isyancıdan oluşan çok sayıda küçük direnişçi grup vardır. Morenga, o sıralarda tıpkı Almanya gibi sömürü için orada olan İngilizlerin bölgesine girerek Almanlardan saklanır. Burada Yarbay van Semmern komutasındaki Alman askerleri tarafından yakalanır ve ağır bir şekilde yaralanır. Bunun üzerine İngiliz polisine teslim olur. Daha sonra ise, Kap sömürgesinde gözaltına alınır.

31 Mart 1907’de Kayser’in emri üzerine Güneybatı Afrika’daki savaşın sona erdiği ilan edilir. Bütün Herero ve Hotanto kabilelerinin topraklarına ve hayvanlarına el konulur. Almanların barış teklifini kabul etmeyen Morenga, tekrar isyan başlatmak ister. Bunun üzerine Kap hükümeti, Londra’dan Morenga’nın bir an evvel bulunması ve yatıştırılması emrini alır. İngilizler ve Almanlar, Morenga’nın teslim olmasını barışçıl yollardan sağlama niyetindedirler. Morenga ise, barış teklifini kabul etmez. Öte Yandan Alman hükümeti, Morenga’nın İngilizlere teslim olmasını istemez; çünkü İngilizler, Alman hükümetinin düşüncesine göre Morenga’yı birkaç yıl hapse attıktan sonra salma niyetindedirler ve salarlarsa da, aynı isyanlar tekrar başlayabilir. Morenga’yı, İngilizlerden önce Almanlar bulur. İki taraf arasında çıkan silahlı çatışmada Morenga, ölür. Morenga, tüm Güney Afrika’da “Siyahların Napolyon’u” lakabıyla tanınmış ve savaş boyunca onların umudu olmuştur.

Afrika’nın Güneybatı kıyısında bulunan Namibya, zengin yeraltı kaynaklarına sahip bir ülkedir. Ayrıca ülkede, elverişli bölgelerin bulunmasından dolayı tarım ve hayvancılık da yapılmaktadır. Tarih boyunca yayılmacı ve sömürgeci yaklaşımlar benimseyen Hollanda ve İngiltere gibi ülkeler için Namibya, verimli topraklara sahip bir ülke olarak dikkatleri üzerine toplamıştır. Ülke, 1884 yılında Almanların sömürgesi haline gelir. Almanlar, tıpkı diğer ülkeler gibi Namibya topraklarından kazanç elde etmek için ülkenin gerek yeraltı ve gerekse yerüstü kaynaklarını sömürmüşlerdir. Öyle ki bölge, bir süre sonra “Alman Güneybatı Afrikası” olarak adlandırılmıştır. Bölge, 1919 yılına

kadar bu ismiyle anılmıştır. Almanlar, amaçlarına daha hızlı ve kolay yollardan ulaşmak için Namibya yerlileri olan Herero, Hotanto ve Nama kabilelerine türlü türlü işkenceler etmiştir. General von Trotha önderliğinde yapılan bu işkenceler süresince binlerce yerli, hayatını kaybetmiştir (Bkz. Elbir, 2016, s.1-3).

Timm'in romanının ana konusunu oluşturan, Almanya'nın o dönemde iktidarda olan Kralı II. Wilhelm'in sömürge politikası zamanında (1904-1907) yaşanmış bir olay olan Namibya Soykırımı'na ilişkin verdiği bilgiler, tarih kitaplarından kaynakça belirterek ve sayısal verilerle destekleyerek anlatılaştırır. Timm, romanı için arşivlerde bilimsel belgelere dayanan birçok bilgi toplamış, bizzat döneme tanık olmuş kişilerle, örneğin; o dönemde Almanya'dan Namibya'ya soykırım için gelen Alman askerlerle uzun süren görüşmeler yapmıştır. Ayrıca tarihsel kronolojik belgelerden, resmi tebligat ve gezi notlarından da romanında çokça yararlanmış. Hatta bu araştırmalar için, Namibya'ya gitmiştir. Araştırmaları sırasında *Güneybatı Afrika Halk Örgütü* ile kurduğu iletişimden dolayı Almanya'da istenmeyen kişi olarak ilan edilmiştir (Bkz. Kraft, 2003, s.1243). Timm'in bir süre sonra Alman hükümeti tarafından Namibya'ya giriş yapmasına izin verilmez; çünkü niyeti, Alman hükümeti tarafından anlaşılır ve romanının yayımlanması bir süre yasaklanır (Bkz. Ackermann & Borries, 1988, s.50).

Timm, verdiği röportajda Morenga'yı yazma gerekçesini çocukluk anılarına dayandırır. Milliyetçi bir aileden geldiğini söyleyen Timm, babasının arkadaşlarıyla yaptığı ulus ve yurt içerikli sohbetleri hatırlar. Babasının bazı arkadaşları, Alman sömürgelerinde yıllarca hizmet vermiştir. Timm de, küçük bir çocukken Alman sömürgelerine ilişkin anlatılan öyküleri her zaman severek dinler. Bu sohbetlerde, Almanların Afrika sömürgelerinden de bahsedilir. Almanların Afrikalılara karşı önyargıları ve kendilerini yerlilerden üstün gören söylemleri, Timm'i etkiler. Timm, anlatılan Afrika topraklarına ve insanlarına karşı ilgi duyar. Onun için kulaktan da olsa, farklı bir kültürü tanıma deneyimidir bu.

Timm, Afrika sömürgelerini yıllar sonra öğrenci hareketlerinde bir aktivistken de hatırlar. İçinde Timm'in de bulunduğu bir grup öğrenci, Hamburg'da bulunan Wissmann adlı, Alman-Doğu Afrika sömürgesinin kazanılmasında büyük rol oynayan Alman sömürgecinin heykelini yıkar. Bu olayın olduğu dönem, Timm'in politik düşüncelerinin şekillendiği döneme rastlar. Böylece Timm, kendisinde Alman

sömürgelerinin yerlilere yaşattığı kıyımın dünyaya duyurulmasına ilişkin sorumluluk hissederek romanını yazmaya karar verir (Ackermann & Borries, 1988, s.48-50).

3.2.3.1. Namibya: Bir Sömürge Ülkesi

Arendt ırkçılığı ve yayılmacılığı, Afrika'nın Batı tarafından sömürülmesi örneği üzerinden de ele alır. O, Boerlerin Afrika yerlilerine karşı gösterdiği ırkçı tavrı eleştirir. Boerlerin amacı, insan olarak görmedikleri bu ırkı yok etmektir (Bkz. Arendt, 2016b, s.115-116). Onlara göre Afrika topraklarını sömürmek için bu, ideal bir gerekçedir. Arendt, bu durumu dünya adına oldukça endişe verici bulur. Ona göre, dünyanın en tehlikede olduğu durumlardan biri, bir uygarlığın kendisinden güçsüz durumda olan insanları “vahşilik koşullarında” yaşamaya zorunlu bırakmak yoluyla kendi içinde “barbarlar” yaratabilmesi durumunda ortaya çıkar (Bkz. Arendt, 2016b, s.314). Namibya'yı sömüren Almanların amacı, ekonomilerini güçlendirmek amacıyla yerlilerin verimli topraklarını onların elinden alıp oralara yerleşmek ve bu toprakları işletmektir. Namibya'dan kovulacak olan Afrika yerlilerinin yerine ise, Alman halkının getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu, Uluslararası Humuslu Toprak Örgütü'nün üyelerinden biri olan Schmidt üzerinden şu sözlerle dile getirilir:

“Eğer bu ülkenin uygarlaştırılması başarılabirirse, yüz binlerce Alman, anavatanın dar ve sıkışık alanlarından kurtulup burada yeni bir vatan edinebilirlerdi. Kadehini bunun için ve Alman Kayseri için kaldırıyordu.” (Timm, 2010, s.70)

“Sömürge” sözcüğü, dünya literatüründe taşıdığı anlam dolayısıyla insanlar üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır. Kafatası bilimcisi Profesör Brunkhorst, Almanları “sömürge” konusuna ilişkin konuşurken dili doğru kullanmaları için uyarır. Yerlilere karşı uygulanan sömürge politikasında dilin kullanımına dikkat etmek gerekmektedir. “Sömürge” sözcüğü için, seçenek sözcükler üretmek gerekir. Böylece Alman ırkı, kötüye kullandığı gücünü tün dünyanın gözünde meşrulaştırabilir: “Hatta biraz olumsuz anlam taşıyan “sömürge” kelimesini kullanmaktan tamamen vazgeçilebilir. “Koruma bölgesi” çok daha iyi...” (Timm, 2010, s.311)

Almanların başat amacı olan sömürü ve ırkçılık, romanda ortaya çıkan temel izleklerdendir. Sömürme niyetlerinin gerekçesi ise, hazırdır: Vahşi olan yerlileri

“medenileştirmek”; çünkü yerliler, uygarlıktan yoksun vahşi bir ırkı temsil etmektedir: “Doktor Haring ve Üsteğmen Ahrens bu toprakların nasıl uygarlaştırılabileceği hakkında konuşuyordu.” (Timm, 2010, s.23)

Adaletsizlik ve güce sahip olma hırsı izlekleri de, Almanların yerlileri kendi topraklarından kovma amacı üzerinden somutlaşır. Sömürme ve yayılma amacının sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi ve Alman gücünün o bölgede artırılması için, yerlilerin topraklarının kamulaştırılması gerekmektedir. Böylelikle işgücü açığı olacak ve Alman çiftçiler, bu topraklara gelip çalışabilecektir. Ancak bu şekilde ülkede ekonomik anlamda ilerleme sağlanabilir. Bu düşünceler, Alman Koruma Birliği’nde görev yapanlardan biri olan Kleinschmidt’e aittir. Toprakların yerlilerin elinden alınmasının yerlilere de yararı olacaktır. Bu topraklarda ekonomik gelişme, ancak bu yolla olanaklı olabilir:

“Yerlilerin toprağı ellerinden alınmalı. Ancak bu şekilde toplum için faydalı üyelere dönüşebilirler. Çünkü sadece açlık onları çalışmak zorunda bırakabilir. Ama bu insancıklar koçlarını ve boğalarını kendileri için çalıştırmaya devam ettiği sürece, iktisadi ilerleme mümkün olmayacak.” (Timm, 2010, s.284)

Alman Koruma Birliği’ndeki askerlere Güneybatı’daki topraklara sahip olmak için oldukça uygun faizli kredi sağlanmakta ve yerlilere ait olan bu topraklar, Almanlaştırmak istenmektedir:

“Tr. dedi ki: “Hereroların bütün toprakları hazine malı olacakmış, yani göçmen yerleşimine açılacak. Söylendiğine göre, Güneybatı’nın en değerli topraklarıymış, iyi otlaklar, bol su. Günün birinde bu yabani topraklarda Goethe okuyan gözlerin ve Mozart dinleyen kulakların olacağını düşünmek ne güzel. Nehirlerin adı rivier.” (Timm, 2010, s.26)

Şiddet izleği, romanda en fazla ortaya çıkan izleklerdendir. Alman göçmenlere toprak tahsis edebilmek için yerlilerin hayvanlarını bilinçli bir şekilde ölüme terk edip, onların açlıktan ölmeleri amaçlanmaktadır. Bu tutum, romanda veteriner Gottschalk’ın yine kendisi gibi veteriner olan Wenstrup ile yaptığı konuşmada şu şekilde yansıtılır:

“Daha sonra Gottschalk, Wenstrup’a hayvanların neden öldüklerini söyledi: dizanteri, tifo ve yetersiz beslenme. Açlıktan ölüyorlardı.

“Hayır,” dedi Wenstrup, “açlıktan öldürülüyorlar, bu ince ama belirleyici bir fark.”

Gottschalk sadece alt düzeydeki memurların başarısızlıklarından şüphelenmişti.

Wenstrup ise resmen bunun arkasında bir sistem olduğunu iddia ediyordu.

“Hangi sistem?”

“Yerlilerin yok edilmesi. Göçmenler yerleşme alanı talep ediyor.” (Timm, 2010, s.29)

Romanda Misyoner Klaas Shepperd üzerinden, başkaldırı izleği ortaya çıkar. Shepperd, kurmaca bir figür olarak romanda Tanrının gücünü yücelten ve Almanların yerlilere yaptığı zulmü eleştiren eylem ve söylemlerle ortaya çıkmaktadır. Shepperd, Almanların Kap sömürgesindeki Port Elizabeth'ten geldiğini ve Windhuk Alman Koruma Bölgesi'ne Tanrı tarafından peygamber olarak gönderildiğini ve insanlara Tanrı'nın İncil'ini öğretmek için geldiğini söyler. Kendisinin casus olmasından şüphelenilen Shepperd, bir ay boyunca hapsedilir; fakat daha sonra delil yetersizliğinden ve İngiliz yurttaşı olduğu için, serbest bırakılır.

Siyahi mahkûm arkadaşları tarafından Stürmann olarak adlandırılan Misyoner Shepperd, Hendrik Witbooi'ye gidip ona kendisinin Tanrı tarafından Almanlara karşı savaşma ve onları yerlilerin topraklarından kovup topraklarının sömürülmesini engellemek için görevlendirildiğini ve Tanrı'nın isteklerini yerine getirmek için kendisini bulduğunu anlatır. Stürmann'a göre, Tanrı'nın gücü sayesinde Almanları Güneybatı Afrika'dan kovmak olanaklıdır. Stürmann'ın sloganı, "Afrika Afrikalılara" (Timm, 2010, s.78) dır.

Güce sahip olma hırsı ve sömürü de, Alman Koruma Birliği'nde görev yapan Klügge üzerinden ortaya çıkar. Klügge, kurmaca bir figür olup romanda haksız yoldan elde edilen gücün destekleyicisi ve temsilcisidir. O da, tıpkı Gorth gibi düşünüyor ve ekonomik güç kazanmak için yerlileri sömürüp silah ticareti yapmanın mantıklı bir kazanç yolu olduğunu savunuyordur. Öyle ki onları kendi gereksinimleri doğrultusunda sömürebilmek için, çeşitli stratejiler geliştirmeye çalışır. Yerlilere yönelik farklı ilgi alanları yaratmak gerekmektedir. Afrika topraklarında pazar ekonomisi geliştirilmelidir. Klügge'nin yerli halkı sömürmek için yaptığı planlar, insanlık dışıdır. Hotantolar, fakir olduklarından dolayı pazar ekonomisinden gereksinimleri karşılayabilmek için, Hereroların hayvanlarını çalmaya teşvik edilecektir; çünkü Hotantolar, alacakları gereksinimleri ödemek için gerekli parayı bulamayacaklarından, hırsızlık yapmak zorunda kalacaklardır. Hırsızlık yaparken de, silaha ve mermiye gereksinimleri olacaktır. Onları da Klügge'den temin edecekler. Böylece silah ticareti bir gerekliliğe dönüşecektir.

3.2.3.2. Namibya Kıyımı

Romanda konulaştırılan Namibya Kıyımı'nda binlerce yerlinin öldürülmesi, toplumsal yaşam düzenlerinin alt üst edilmesi ve köle olarak çalıştırılmaları gibi nedenler üzerinden toplumsal değişim izleği, başat izleklerdendir. 1885 yılında Alman Güneybatı Afrika Kolonyal Birliği'nin kuruluşu şerefine şampanyalar patlatılır, kadehler kaldırılır ve ülkenin başarısı kutlanır. Ticaret müşaviri Bleichröder, kuruluş şerefine yaptığı konuşmada, aslında o gün o salonda bulunan herkesin aklından geçirdiği düşünceleri sözlere dökmektedir:

“Bu kuruluş ile az gelişmiş ve geri kalmış bir ülkeye medeniyeti götürerek ekonomik alandaki yurtseverlik görevlerini yerine getirmiş oluyorduk. Bu alanda şimdiye kadar sadece İngilizlerin söz sahibi olması, yaptıkları işin gerekliliğini gösteriyordu. Yazarlar ve filozoflar ulusunun en yüksek görevi hiç şüphesiz ki vahşiyi medenileştirmektir. Kadehini bunun şerefine ve iyi işler için kaldırıyordu.” (Timm, 2010, s.249-250)

Machiavelli'ye göre güç ve iktidar ilişkilerinde savaş, kaçınılmazdır. İnsan özü itibariyle kötü olduğundan, huzurlu bir ortamı sağlamak her zaman için zordur. Bu yüzden gerek siyasi ve gerekse toplumsal alanlarda, savaşların çıkması kaçınılmaz olduğu kadar da zorunludur. Dolayısıyla hükümdarın yapması gereken, olası savaşlara karşı tedbir ve bilinçli bir eğitim almaktır.

“Demek ki bir prensin savaştan ve onunla ilgili hazırlıklardan başka işi, düşüncesi, uğraşı olmamalıdır; zira komuta eden kişiye uygun tek uğraş, tek sanat budur” (Machiavelli, 1994, s.97). Böylece anlaşıyor ki Machiavelli'nin insan yapısı anlayışı ve bununla ilişkili olarak siyaset anlayışı, savaşı karşı konulamaz bir şey olarak algılamaktadır.”(Çetinkıran, 2012, s.64)

Kleinschmidt karakteri üzerinden romanda sömürü, güce sahip olma hırsı, ırkçılık ve baskı izlekleri belirgindir. Kleinschmidt, romanda savaşı savunan Almanları temsil eder. Afrika topraklarında “medeniyetin ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilip yaşatılabilmesi için” savaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulayarak savaşı yüceltir. Toprakları baskı ve zorlama yoluyla almak, bu toprakların her iki taraf açısından umut vaat eden geleceği için kaçınılmazdır: “Bu ülkenin bir savaşa ihtiyacı var. Savaş her şeyin babasıdır! Bu ülke ancak bu şekilde çabuk kalkınabilir.” (Timm, 2010, s.284); çünkü Kleinschmidt'e göre “Dünya çalışanlara aittir” (Timm, 2010, s.284). Almanlar, üstün ve çalışkan bir ırk olarak savaş yoluyla hak ettikleri toprakları elde edeceklerdir.

Arendt'e göre hükümet ile halk arasında çıkan bir çatışmada, hükümetin şiddet araçları halkınkilere göre üstün olduğu için, kazanan daima devlet olur; fakat bu kazanım da, hükümetin iktidar yapısı sağlam olduğu sürece olanaklıdır. Savaşımında ister haklı,

isterse haksız olsun emirlere itaat edildiği sürece iktidar, daima kazanır (Bkz. Arendt, 2016c, s.58-59). Doktor Haring, romanda Almanların yerlilere uyguladığı politikaları destekleyen ve gücü yücelten kurmaca bir figür olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda romanda, gücü yüceltme izleği ortaya çıkar. Yerliler, hayatta kalabilmek için isyan çıkarmak konusunda haklıdır. Ne var ki güçsüzün kazanması, tarihin güç ilişkilerindeki sabit sistemine aykırıdır. Güçlü olan taraf, daima kazanır ve kazanmalıdır:

“Kuvvetli olanın kazanacağını söyleyen yasayı burada her yerde gözlemlemek mümkün. Yemek ve yem olmak. Yerliler açısından bu ayaklanma elbette tutarlardı. Ama bu ayaklanma onların mutlak sonunu hızlandırdı, tarihte mantığa aykırı olan şey de bu işte. Zayıf olan yok olur, böylece kuvvetli olan mekâna ve daha çok ışığa kavuşur. Ancak böylelikle ilerleme ve yükselme meydana gelir. Var olma savaşı, hayatın temel yasasıdır.” (Timm, 2010, s.230)

Romanda Haring üzerinden güce sahip olma hırsı da, bir izlek olarak ortaya çıkar. Haring, Machiavelli’nin gücünü yönetmek isteyen hükümdarın iyilik ve şefkat gibi kavramlardan uzak durması gerektiğini savunduğu düşüncesinin bir temsilcisidir. O, dünyadaki her canlının güce sahip olmak isteği olduğu görüşünü savunur. Bununla birlikte, iyilik yapma düşüncesiyle güç isteğinin birbiriyle zıt kavramlar olduğunu düşünür. Ona göre, birinin olduğu yerde, öteki barınamaz. İyi olmak, güç kazanmak için yarar da sağlamaz: “... Bu evrensel bir yasadır: Kudretli olma isteği. Bunun dışındaki her şey iyilikseverliktir. Ama o da hiçbir şeyi harekete geçirmez.” (Timm, 2010, s.231)

Haring’e benzer fikirleri savunan Elschner’e göre söz konusu savaş olunca, “kişisel duyguların yeri yoktu” (Timm, 2010, s.333). Elschner, savunduğu bu düşünce için bir örnek verir: Bir mühendis, bir icat yaparken icadı yüzünden kaç kişinin işini ve yaşamını kaybedeceğini hesaba katamaz. Bu yüzden yapılan savaş, yarar sağlayacaksa haklı bir savaştır. Elschner, böylece yerlilere karşı yapılan kıyımı meşrulaştırmaya çalışır.

Bütün bu gücü yücelten ve güçlülünün her zaman haklı olduğunu savunan fikirlerin yanı sıra, Hotanto kabile şefi Hendrik Witbooi, bir gün Keetmannshoop’un belediye başkanına bir mektup yazar. Belediye başkanının ve Almanların yerlilere karşı sahip olduğu güç üstünlüğünü dile getirip, yerlileri aşağılamalarına ve güçlerini daha güçsüz olan yerlilerin üzerinde her fırsatta sonuna kadar kullanmalarına karşılık mektubunda şu satırları kaleme döker:

“... Size katılıyorum, sizin gücünüz ve her alandaki zenginliğiniz hakkında bana söyledikleriniz doğru, ayrıca benim çok zayıf olduğuma da katılıyorum. Ama bana yanıtlamam gereken bir şey yazmadınız, sadece kendi gücünüzü göklere çıkartıyorsunuz ki ben onu zaten tanıyorum.” (Timm, 2010, s.93)

Adaletsizlik izleği, Witbooi'nin Keetmannshoop'un belediye başkanına yazdığı mektupta belirginleşir. Güçsüz, barış sağlandığında bile bundan dezavantajlı çıkan taraf olmaktadır. Bu yüzden ortada zulüm de olsa, barış da olsa yerlilere haksız muameleler yapılmaktadır:

“... Ve ayrıca, bana barış hakkında söylediklerinize şu yanıtı veriyorum: Bana bir okul çocuğuna anlatır gibi sizin barışınızı öğretiyorsunuz. Bildiğiniz gibi, barış zamanında benden çok defa faydalandınız, peki ben sizin barışınızda ne kazanıyorum, bizi tamamen yok etmeniz dışında?” (Timm, 2010, s.93)

Almanlar güç kazanmak için yerlileri yok etme politikası uygularken, kendi ırkından olan insanları da savaşın ortasına atarak onların yaşamlarını tehlikeye sokmaktadır. Almanlar açısından da şiddet izleği, bu bağlamda romanda belirgin olarak görülebilmektedir. Savaşın yıkıcılığı, yalnızca yerliler değil, Alman askerler tarafından da yoğun biçimde hissedilmektedir. Almanlardan da ölen ve yaralanan sayısı fazladır. Aşırı sıcak havadan dolayı bayılmalar ve güneş çarpmaları yaşanmaktadır. Askerlerin bir kısmının psikolojisi ise, savaş ortamında yıpranmıştır. Askerler, savaşa ve mücadeleye karşı isteklerini gün geçtikçe yitirmektedir. Bölgede su kıtlığı da yaşanmaktadır. Kimisi at vurup kanını, kimisi idrarını içmektedir. Kimileri de su yerine rom içtiği, bu yüzden boğazlarındaki mukoza dokusu kuruduğu ve acı dayanılmayacak boyutlara ulaştığı için, düşman kurşunlarının önüne atlamaktadır.

3.2.3.3. Gottschalk: Bir Uyanış Öyküsünün Kahramanı

Timm; Almanların Güneybatı Afrika'yı sömürmesini, yerli halka uyguladığı şiddeti ve ırkçılığı, Gottschalk figürü üzerinden sorunsallaştırır. Gottschalk figürü üzerinden romanda, kişisel değişim ve başkaldırı izleklerinden söz etmek olanaklıdır. Timm romanına ilişkin araştırma yaparken, Gottschalk adlı bir Almanın dönemin Afrika gerillalarıyla iletişim halinde olduğunu öğrenir. Gottschalk, sömürge döneminde orduda görev yapmaktadır; fakat zamanla tanık olduğu olaylar karşısında, Almanların Afrika topraklarını sömürmesine karşı çıkar. Gottschalk, her ne kadar gerçek bir figür olsa da, romandaki öyküsü kurmacadır (Bkz. Ackermann & Borries, 1988, s.50). Romanın başkahramanlarından biri olan Gottschalk'ın Almanların sömürgeleştirdiği topraklarda

uyguladığı şiddete ve ırkçılığa tanık oldukça yaşadığı fikir değişimi, romanda belirgin olarak yansıtılmaktadır. Gottschalk, Güneybatı Afrika'ya gönüllü olarak veterinerlik hizmeti vermeye gider. Gençliğinde de Almanya'dan Güneybatı Afrika'ya yaptığı gemi yolculuğuna benzer yolculuklar yapmıştır. Bu nedenle de uzun yolculuklar ve farklı ülkeler konusunda deneyimlidir. Bununla birlikte, ilk defa gittiği Alman sömürge bölgesinde yabancılık çeker. Gottschalk, tuttuğu günlükte yaşadığı bu zorluğu sık sık dile getirir. Günlüğünde yazdıklarından yola çıkarak, Gottschalk'ın başlarda yerlilere karşı oradaki birçok Alman gibi önyargılı ve ırkçı bir tutum içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Burada Gottschalk üzerinden, ırkçılık izleği belirginleşir. Onun bölgeye geldiği ilk zamanlar siyahilere karşı beslediği ırkçı düşünceler, romanda şu şekilde yansıtılır: “Gottschalk terleyen siyah deriyi hissetti, ekşi ter kokusunu aldı. İğrendi...” (Timm, 2010, s.13). Afrika, Gottschalk için güçsüz ve güvensiz bir kıtadır; çünkü içinde yaşayan siyahi ırk, güçten yoksun ve nüfuzsuzdur. Bu yüzden üzerinde bulunduğu topraklar, Gottschalk'a güven vermez: “Gottschalk, Afrika toprakları üzerinde duruyordu. Ayaklarının altındaki toprağın sallandığı hissine kapıldı.” (Timm, 2010, s.13)

Roman boyunca Gottschalk'ın içinde yaşadığı ikilem, açık bir şekilde görülmektedir. Bir yandan yerlilere karşı bir türlü tam anlamıyla kendini yakın hissedemiyor, bir taraftan ise onlara karşı yapılan haksız güç uygulamasını eleştiriyordur. Machiavelli'nin güce giden her yolun hak olduğunu ve bu yolda gerektiğinde kötü ve acımasız olmak gerektiğini öne sürdüğü düşüncesi, Gottschalk karakterinin Almanların yerlilere karşı uygulamalarını sorgulaması üzerinden romanda somutlaşır. Gottschalk, Almanların güçsüz ve savunmasız yerlilere yaptığı haksız muameleyi artık sürekli olarak sorgulama çabası içindedir. Bir insanın beyninden geçen bir düşüncenin kötü ve zararlı olduğunu bilmesine rağmen, yine de o düşüncenin gerçekleşmesi için her yolu deneyebildiğine anlam veremez:

“Gottschalk'ın daha sonraları kendine hiç izah edemediği bir şey vardı; nasıl oluyordu da çarpık bir düşünce, o düşünceyi çarpık olarak değerlendiren beynin içinde bu derece inandırıcılık kazanıyor ve sonunda onu gerçekleştirmek için her yolu denemek bir saplantıya dönüşebiliyordu?” (Timm, 2010, s.289)

Gottschalk, Namibya'ya ilk geldiğinde tıpkı diğer Alman askerleri gibi yerliler hakkında aşağılayıcı söylemlerle konuşurken, şimdi Teğmen von Schwanebach'ın aksine onlarla iletişim kurabilmek için onları anlamak gerektiğini düşünmektedir. Bu

onun, yerlileri “insan ve canlı olarak” değerlendirmeye ve onları bir halk olarak saymaya başlamasının ilk adımıdır:

“Keetmannshoop’ta bulundukları sırada bir keresinde Gottschalk, “İçinde yaşayan yerlileri anlamaya bile çalışmadan bir ülkeyi sömürge haline getirmek nasıl mümkün olacak? diye sormuştu. “Bir çevirmen ve bir kırbacın yardımıyla,” diye yanıt vermişti Teğmen von Schwanebach, “uluslararası alanda anlaşılır bir dildir bu.” (Timm, 2010, s.103)

Gottschalk’ın yaşadığı değişim izleri ilk olarak belirgin bir şekilde, yerlilerin dilini öğrenmenin mantıklı olduğu düşüncesine kapılmasında ortaya çıkar. Gottschalk, kendisi gibi veteriner olan Wenstrup ile birlikte Nama dilini öğrenmek ister. Onunla birlikte yerlilerin verdiği dil derslerine katılır:

“Wenstrup çeşitli cisimleri göstererek ve çocuğun onu adlandırması akabinde kelimeyi tekrar ederek Nama dilini öğreniyordu: ağaç, çalı, güneş, bulut, yol. İki gün sonra Gottschalk da bu derslere katılmaya başladı. Artık akşamları, yemek işi tamamlandıktan hemen sonra, bu iki veterinerin ağızlarını şapırdatarak yaptıkları dil egzersizleri duyuluyordu.” (Timm, 2010, s.56)

Gottschalk, Warmbad şehrinde bir veterinerlik fakültesi kurmayı düşünmeye başlar. Buna ek olarak kendi alanına ilişkin küçük konferanslar vermek niyetindedir. Bu düşüncesini, Başhekim Haring ile paylaşp ondan bunu gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini sorar. Ne var ki Haring’den geçiştirme denebilecek bir “Evet” cevabını alır. Gottschalk, kültürlü olan devletlerin gelişmemiş toplumlara karşı sorumlu olduğunu, bu yüzden de gerekli olan teknik ve kültürel bilginin onlara sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Gottschalk, hatta bu sayede yerlilerden de bir şeyler öğrenebileceklerini söylediğinde Haring, “Ne öğrenebiliriz?” diye sorar. Gottschalk’ın cevabı ise “Candan olabilmeyi.” olur (Timm, 2010, s.157). Gottschalk’ın Almanya’nın bölgeyi sömürgeleştirme politikası, onu huzursuz ediyor, bu durumun değişmesine ilişkin kendisini de sorumlu hissediyordur. Bir şeyleri değiştirmek için, bir an önce harekete geçilmesi gerekmektedir:

“O sıralarda Gottschalk bir sorun hakkında kara kara düşünmeye başlamıştı ve aynı zamanda o sorunu sadece düşünerek çözemeyeceğini biliyordu. Bir şeyler yapmak zorundaydı, ama bu sorunun acı veren tarafı da oydu zaten: Ne yapmalıydı? Bu savaşın bir haksızlık olup olmadığını artık sorgulamıyordu. Bundan emindi. Ve bazı anlarda bu gerçeği, bedeninde duyduğu bir acı gibi hissediyordu. Günlüğünde bu savaşı “haykıran haksızlık” olarak kendisi tarif etmişti.” (Timm, 2010, s.228-229)

Gottschalk, Almanların yerlilere karşı savaşı kazandıktan sonraki planlarına tanık olur. Yerliler, savaştan sonra Koruma Bölgesi'ni terk edip Doğu Afrika'ya göç etmeye zorlanacaktır. Sonrasında ise, erkekler ve kadınlar, Almanların çalışma kamplarında çalıştırılacaktır. Gottschalk, artık amaçlanan her şeyden emindir. Yerlilerin haklı savaşlarını artık onaylıyordur: “Gottschalk, bu insanların neden savaştıklarını artık anlamıştı: insan olarak hayatta kalmak için” (Timm, 2010, s.229). Gottschalk, romanın sonunda istifa dilekçesini vererek Almanların yaptığı sömürge ve şiddete karşı olduğunu şu sözlerle dile getirir: “Artık suçsuz insanların katledilmesine katılmak istemiyorum.” (Timm, 2010, s.374)

3.2.3.4. Kıyıya Başkaldıran Bir Alman: Wenstrup

Wenstrup da tıpkı Gottschalk gibi, Güneybatı Afrika'ya veterinerlik yapmak ve Alman ordusuna hizmet vermek için gelen kurmaca bir roman kahramanıdır. Bununla birlikte, romanın başından sonuna kadar Almanlarla yerliler arasında yaşanan savaşa karşı takındığı tavır nedeniyle romanda sorunsallaştırılan güç olgusu bakımından önemli bir figürdür.

Romanın yazarı Timm'in öz-geçmişinden izler taşıyan Wenstrup; romanda hümanist, başkaldıran ve anarşist ruhlu bir figür olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda onun karakteri üzerinden romanda, başkaldırı izleği ortaya çıkar. Gottschalk'ın aksine Wenstrup, henüz Almanya'dan Güneybatı Afrika'ya giderken yaptığı gemi yolculuğunda yapılan sömürüye karşı olan tavrını belli eder. Öyle ki, yolculuk esnasında Alman ordusunda hizmet vermek için gelen diğer görevliler arasında yapılan sohbetlere dâhil olmaz. Almanlar arasında yerliler hakkında yapılan ırkçı şakalara gülmez. Genellikle vaktini, gemideki yatağında kitap okuyarak geçirir. Wenstrup, Almanların yerli topraklarını sömürmek için onlara yapılan insanlık-dışı muameleyi “ahlaksızlık” olarak nitelendirir. Ortada bir suç işleniyorsa bunun sorumlusu, Almanlardır: “Biz dar kafalı Almanların

sandığı gibi ahlak, iyi niyetin değil, yaşam koşullarının bir sonucudur.” (Timm, 2010, s.229)

Wenstrup, diğer Alman askerlerinin aksine yerlileri yok saymaz, aksine onlarla iletişim kurabilmek ve onları her şeyden önce bir insan olarak görüp anlayabilmek için Nama dilini öğrenmeye çalışır. Alman ordusunda görev yapanlara ordu, yerlilerden Almanlara her türlü konuda yardımcı olması için bir hizmetçi alma olanağı sunar. Wenstrup’a verilen uşak, bir Hotanto çocuğu olan Jakobus’tur. Wenstrup, Nama dilini ilk önce Jakobus’tan öğrenmeye başlar. Gottschalk, Wenstrup’a neden bir uşak alma ihtiyacı hissettiğini sorduğunda Wenstrup, “Çünkü insanın insan üzerindeki saltanatına son verilmelidir.” (Timm, 2010, s.56) cevabını verir. Gottschalk, Wenstrup’a yaptığı eylemle söylediği söz arasında bir çelişki olduğunu söylediğinde ise Wenstrup, şu cevabı verir:

“Bakın, eğer bir insan kılını kıpırdatmadan bir halkın boğazlanmasını seyreder ve aynı zamanda kendine bir hizmetkâr tutarsa, bu ancak küçük bir yan çelişkidir, kişisel bir çatışkıdır, isterseniz şöyle diyeyim, pratikte ortadan kalkacak bir çatışkıdır.” (Timm, 2010, s.56)

Gottschalk, bu açıklamaya hiçbir anlam veremez. Ne var ki kısa süre sonra Wenstrup’un Jakobus’u hizmetkâr olarak almadığı, onu Almanların yaptığı gibi ayakkabılarını temizletmek gibi kişisel çıkarları için kullanmadığı, aksine onu yedirip içirdiği ve koruyup kolladığı ortaya çıkar. Wenstrup, Jakobus’un bu insanlık-dışı ortamda insan olarak kalabilmesi ve yaşayabilmesi için elinden geleni yapıyordur. Gottschalk, yalnızca Alman iktidar sistemine değil, genel olarak güçlünün güçsüze karşı olan üstünlüğüne ve üzerinde kurduğu egemenliğe de karşıdır. Devleti, bireyler için “dar bir pabuç” olarak değerlendiren Wenstrup’a göre iktidarlar, bireyi kısıtlar ve özgürlük alanını daraltır:

“Wenstrup devleti bireyler için dar bir pabuç olarak nitelendirdiğinde, Gottschalk ona hemen nasıl bir sosyal demokrat devlet tahayyül ettiğini sormuştu. Hayır, monarşiyi sosyal demokrat bir devletle değiştirmeyi asla düşünmüyormuş, o zaman belki devletin başında bir hükümdar değil de başkan oturacakmış, ama devlet aynı kalacakmış, hatta muhtemelen aynı icra memurları, aynı demiryolu müdürleri, aynı emniyet müdürleri ve baş kardinalleriyle beraber. Ancak ensesinde oturan her şeyden kurtulan birisi başı dik yürüyebilirmiş.” (Timm, 2010, s.63)

Wenstrup, anarşist kişiliğine uygun düşen bir davranış olarak romanda Almanların yerlilere ait olan topraklarını sömürmesine, onlara şiddet uygulanmasına ve ırkçılık yapılmasına bir tepki olarak geceleri nöbet tutarken mızıka çalıp şarkı söyler. Askerler Wenstrup’un, birliğin yerini düşmanlara bildirmek amacıyla mızıka çalıp şarkı

söylemesinden şüphelenirler. Wenstrup'u bu konuda defalarca uyardıklarına rağmen o, şarkı söylemeye ve roman boyunca yapılan haksızlığa karşı çıkmaya devam eder.

3.2.3.5. Afrika Yerlilerinin “Kara Napolyon”u: Jakob Morenga

Jakob Morenga, diğer adıyla Marengo karakteri, “Kara Napolyon” lakaplı kurmaca bir figür olmayıp, Almanlara karşı verdiği özgürlük savaşında ülkesinin topraklarını savunan gerçek bir kişidir. Her ne kadar ana kahramanlardan biri olarak romanda sık sık adı geçmese de, yerlilerin verdikleri mücadelede başı çekerek soykırımın en önemli figürlerinden biri olarak ortaya çıkar. Morenga, Namibya'daki soykırıma karşı yapılan ayaklanma sırasında Almanların üstün teknolojik silahlarına rağmen zaman zaman onları yenilgiye uğratmış ve yerlilerin umudu olmuştur. 1907 yılında ise, Almanlar tarafından vurularak öldürülmüştür (Bkz. Hielsch, 2007, s.83). Morenga üzerinden de umut ve başkaldırı izlekleri, romanda görünür hale gelir. Morenga, mücadelecilik ruhuyla güçsüzlerin gücü ve umudu olur. Bu yüzden yerliler ona “Kara Napolyon” lakabını takmıştır. Morenga, Almanlar tarafından yakalanınca, yerlilerin ona olan güveni bitmez; çünkü o, romanda yerlileri temsil eden bir güç sembolü olarak görülmektedir:

“Kara Napolyon’un Kap sömürgesinde gözaltına alınması şöhretine zarar vermemişti. Aksine, birçok Afrikalı onu, Koruma Bölgesi dışında da, bir kurtarıcı ve beyazların zulmüne karşı savaşan bir lider olarak görüyordu.” (Timm, 2012, s.379)

Arendt, yapılan haksızlıklara karşı susmanın kimseye hiçbir yarar sağlamayacağını, bu yüzden de harekete geçmek gerektiğini ve haksız uygulanan güç karşısında direnmenin önemini vurgular. Morenga, bu açıdan bakıldığında Arendt’in desteklediği devrimci ve direnişçi bir ruhu simgelemektedir. Onun Almanlara karşı verdiği mücadele, Almanların yerli halka yaptığı işkence ve zulümlere karşı bir başkaldırı niteliğindedir. Morenga’nın amacı, Almanlara zarar vermek değil, ülkesini özgürlüğe kavuşturmaktır. Bu yüzden, şiddeti hiçbir surette desteklemez. Saldırdığı Alman çiftliklerindeki hiçbir çiftçiye öldürmez. Aynı şekilde, Alman tutsaklarını da öldürmez. Zorunlu kalmadıkça ve savunmaya geçmedikçe Alman askerlerine de zarar vermez. Elinde olan gücü, yalnızca kendisini ve ülkesini korumak için kullanır. Gottschalk, savaşın sonlarına doğru gelindiğinde bir gün Morenga’ya neden Almanlarla barış yapmak istemediğini sorar.

Morenga da bu savaşın sorumlusunun kendisi değil, Almanlar olduğu cevabını verir. Gottschalk ona barış yapmak için şartını sorduğunda Morenga, bu sorunun cevabının çok basit olduğunu soyer: “Bize ait olan bu ülkede özgürce yaşamak.” (Timm, 2010, s.350)

Morenga’nın Almanlara karşı verdiği savaşın gerekçesinin insani boyutlarından hiçbir şüphesi yoktur; çünkü onun amacı, ülkesinin özgürlüğünü ve insani şartlar altında yaşamını sağlamaktır. Bu ise, ancak Almanların ülkeden kovulmasıyla olanaklı olacaktır. Gerekirse İngilizlerden ve haksızlığa karşı olan Almanların kendisinden bile bu konuda yardım alabileceğinden emindir. Morenga, son nefesine kadar savaşmakta kararlıdır. Bunun gerekçesini ise, Gottschalk’a şu şekilde açıklar: “Sizin ve bizim insan olarak kalabilmemiz için.” (Timm, 2010, s.350)

Ayrıca Morenga’yı destekleyen ve onunla birlikte mücadeleye girişen yerliler üzerinden romanda toplumsal mücadele izleği görünürleşir. Yerliler, Morenga’nın savaşına sonuna kadar destek vermekte ve toprakları için var gücüyle mücadele etmektedir. Öyle ki Almanların egemenliği altına girmektense, özgürlük uğruna mücadele edip ölmeyi tercih etmektedirler: “Bu insanlara yapılan haksızlık (ve bunun bilinci) yle büyük olmalı ki, onlara teslim olmak yerine, kendilerini zehirlemeyi veya kafalarına kurşun sıkmayı yeğliyorlar.” (Timm, 2010, s.346)

3.2.3.6. Yirminci Yüzyılda Bir Orta ağ Görüngüsü: Kölelik

Morenga romanı, köleliğin Orta ağ’da terk edilmediğini, Modern ağ’a gelindiğinde de güçlü olanın güçsüz üzerinde egemenlik kurmak suretiyle onu kleleştirdiğini, Almanların Afrika’daki yerlilere yaptığı muamele üzerinden gözler önüne sermektedir. Timm, romanda aımlanan köleliğe sorgulayıcı yaklaşarak Rus devrimcisi Mihail Bakunin’in bir sözünü örnek olarak gösterir. Kölelik, zgrlğ kısıtlayıcı bir durumdur. İnsan olmanın temel gereksinimi, bağımsız ve zgr bir yaşama sahip olmaktır:

“İnsan sadece zgr insanlar arasında gerçekten zgr olabilir ve o sadece insan olma sıfatı nedeniyle zgr olduğu için, yeryüzünde tek bir insanın bile kölelik altında tutulması, insanlık ilkesinin özünü iğnediğinden, bütün insanların özgürlüğünü olumsuzlar. Bakunin.” (Timm, 2010, s.147)

Sömürü izleği, Alman ordusunda harita mühendisi olarak görev yapan Treptow üzerinden belirginleşir. Trepkow, yerlilerin kendi aralarında oluşturdukları “komünist”

yönetim şekliyle yaşadıklarını öne sürerek, onların yaşam düzenini eleştirir ve yerlilerin yapabileceğinin en iyisinin kölelik olduğunu öne sürer. Ona göre yerliler, tıpkı bir çocuk gibi yalnızca günü yaşar ve yarın gelecek olanla asla ilgilenmez. Bu nedenle, yaşamlarını garanti edecek hiçbir önlem almaz. Yerliler, kendi aralarında yaptıkları işlerde birbirlerinden ücret talep etmez. Onlar için şu ilke geçerlidir: “Biz birbirimize yardım ederiz!” (Timm, 2010, s.268)

Bu yüzden de Almanlara göre yerlilerin yaşamında bir kargaşa ortamı belirmekte ve onlar, gerek toplumsal gerekse ekonomik bir gelişme gösterememektedir. Bundan dolayı yapılması gereken şey, onların topraklarını almak ve onlara köle gibi çalışmayı öğretmek olacaktır. Böylelikle de “onları medeniyete yaklaştıracak bir gelişme harekete geçecektir.” (Timm, 2010, s.269). Yerliler, yoksul ve kısıtlı bir bütçeyle yaşamak zorundadır. Dolayısıyla ekonomi ve uygarlık açısından üstün olan Alman ırkı tarafından eğitilmeye gereksinimleri vardır. Afrika yerlilerinin yoksul ve sefalet içindeki yaşamı, Afrika’da misyonerlik yapan Gorth adlı karakter üzerinden şu şekilde dile getirilir:

“Burada insanlar yoksul, hem de çok yoksul. Yıllarca süren kuraklık sonunda –ilk defa bu yıl sıkça ve bol yağmur yağdı- büyükbaş hayvanların nerdeyse tümü ölmüş. Çocuklar için içecek süt yok. Canları tatlı çekerse, çiçek arayan arıları yakalıyor, sonra bal dolu midelerini karınlarından çıkartıp emiyorlar. Olur da bir ailenin eline bol yiyecek geçerse, bir antilop veya bir ekin kargası gibi, bunu kardeşçe diğerleriyle paylaşıyor. Sefalet içinde olmalarına rağmen burada insanlar neşeli ve dost canlısı...” (Timm, 2010, s.125)

Almanlar için yerlileri yok etmekten ziyade onları köle olarak çalıştırmak, Alman ekonomisine daha fazla katkı sağlayacaktır. Wenstup, Almanların bu konuda yerlilere karşı olan tutumunu şu sözlerle dile getirir:

“İyi bir Herero ölü olan Herero değildir (kasap Trotha bu konuda yanılıyor); iyi olan, ücretsiz çalışan Herero’dur.

“Yerlilere yönelik politikanın amacı, iyi beslenmiş köleler elde etmektir. İlk önce zincir boyna takılır, sonra –mükemmel çözüm diye buna denir- kafanın içine. Nihai amaç: köle oluşunu onaylayan köle.” (Timm, 2010, s.147)

Yerlileri köle olarak çalıştırıp onlara ilişkin her konuda başarılı ve verim sağlayacak çalışmalar yapılmak isteniyorsa, Brunkhorst’un şu önerileri ordu tarafından dikkate alınmalıdır:

“Ancak onlara iyi davranarak, bir işte çalışmaya ilgi duymalarını sağlayarak ve daha az tüfek dipçığı kullanarak veya daha az içki içirerek, bu insanlardan topluma yararlı fertler yaratabilirsin.” (Timm, 2010, s.311)

Brunkhorst'un yerlilere ilişkin yaptığı bir başka çalışma, Hotantoların Afrika topraklarındaki Boer ırkıyla olan ilişkisi üzerinedir. Hotantolar, yüzyıllardan bu yana Boerlerle iletişim içindedir. Brunkhorst, Boerleri Afrika'nın "kültür öncüleri" olarak nitelendirir. Bu kültür öncüleri, Hotantoları köle olarak kullanırlar. Onlara çeşitli eşya isimleri takarak seslenmek suretiyle, onları şeyleştirirler. Baskı ve şiddet izlekleri de, yerlilerin köleleştirilmesi üzerinden ortaya çıkar. Önceleri Hotanto çocukları, Boerlerin evlerinde köle olarak çalıştırılır. Evin efendisi, köle Hotanto üzerinde onu gerekli gördüğünde öldürmeye kadar her türlü hakka sahiptir. Ne var ki sonraları İngiliz hükümeti, bu sınırsız yetkiyi Boerlerin elinden alır. Irkçılık izleği burada, Boerlerin yerlilere ilişkin inançları üzerinden belirginleşir. Boerlerin İncil'den yola çıkarak yorumladıklarına göre Hotantolar, Boerlerin kölesi olarak dünyaya gelmiştir. Hotantolar, Boerler'in çıkarsamalarına göre Hami ırkından gelmektedir. Nuh Peygamber de, Hami ırkını lanetlemiştir. Bu yüzden Hotantolar da lanetlidir. "Bir Boer ne kadar ırkçı ve zekâsı sınırlıysa, bu inanca o kadar çok asılıyor." dur (Timm, 2010, s.315). Bu bencilce düşünce, Boerlerin Hotantolara karşı acımasız bir savaş başlatmasıyla sonuçlanır. "Bu koşullar altında kontrolü elinde tutan güç, kanunların ulaşmadığı yerde, bu ilkeye göre hareket etmiştir ya da etmektedir." (Timm, 2010, s.315)

Savaşın sonunda yenilgileri Almanlar tarafından kabul edilen yerliler için, bir dizi karar verilir: Bütün Hotanto ve Herero kabilelerinin sahip olduğu topraklara ve hayvanlara el konulur. Yerlilerin toprak almasını önleyen yasalar çıkarılır. Hayvan yetiştirmeleri yasaklanır. Tüm bu yasalar "Afrikalıları ekonomik güçten yoksun etmeyi ve onları beyazların yanında çalışmak zorunda bırakmayı amaçlıyordu." (Timm, 2010, s.361-362). Bu bağlamda, adaletsizlik izleği ortaya çıkar.

Baskı izleği, yerlilerin uyması zorunlu olan kurallar üzerinden de belirginleşir. Ekonomik kısıtlamaların yanında sekiz yaşından büyük tüm yerlilerin boyunlarına bir çeşit kimlik takması zorunluluğu gibi şartlar da getirilir. Kimliği boynunda taşımayan bir yerliyi her beyaz, tutuklama hakkına sahiptir. Almanlar için çalışmak isteyen bir yerlinin, iş sözleşmesi imzalaması şartı vardır. Sözleşmesi olmayan hiçbir yerlinin yasal hakkı yoktur ve bunun sonu, cezadır. Bu yolla yerlileri zorla çalıştırma usulü

uygulanmaktadır. 1907 yılında toplama kamplarındakiler de dâhil olmak üzere on altı bin tutsak, zorla çalıştırılmaktadır.

Gottschalk, gücün Afrika topraklarındaki “uygarlaştırma” örtüsü altında eziciliği ve yok ediciliğine rağmen, yerlilerin birbiriyle dayanışma içinde kalmaya devam ettiklerini görebilmektedir. Baskı ve zorlama yoluyla Almanların gücünü dayatma politikası, her ne kadar savaş, yerlilerin mağlubiyetiyle sonuçlansa da ters tepmiş, yerli halkı birbirine daha çok bağlamış ve aralarındaki insani dayanışma, Almanlara bir “medeniyet” örneği teşkil etmiştir. Yirminci yüzyılda yerlilere dayatılan kölelik, onların insani değerlerinden vazgeçmelerini değil, aksine onlara daha çok bağlanmalarına olanak vermiştir. Bunu Gottschalk, romanda şu sözlerle dile getirir:

“Kısaca, ne merkezileştirilmiş devletin ezip parçalayan gücü ne de karşılıklı nefreti ve acımasız savaşmayı öğreten, bilimin onayını almış, işgüzar filozoflar ve sosyologlar tarafından taşınan doktrinler, insanlar arasındaki dayanışma duygusunu yok edebildi, çünkü insanların bilincinde ve kalbinde derin kökler salan bu dayanışma ruhu, şimdiye kadarki evrimimizin bütünü tarafından yetiştirilip büyütüldü.” (Timm, 2010, s.345)

3.2.3.7. Köpekbalığı Adası ve Toplama Kampları

Köpekbalığı Adası, soykırımın gerçekleştiği Namibya ülkesinde bulunan ve Almanların yerlileri köle olarak çalıştırmak için kurduğu toplama kamplarının bulunduğu yerdir. Adada köle olarak çalıştırılan yerliler, dövülerek ve aç bırakılarak yaşamaya mahkûm edilmiştir. Adadaki kamplarda en az altmış bin yerlinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Bkz. Steinhauser, 2017, s.1). Toplama kamplarındaki yaşam koşulları, korkunçtur. Öyle ki bir sürü yerli, kamplarda ağır çalışma koşulları ve açlık gibi nedenlerle hayatını kaybetmiştir. Burada şiddet, baskı, adaletsizlik ve sömürü izlekleri, Afrikalıların Almanlar tarafından zorlama ve şiddet yoluyla çalıştırılarak sömürülmeleri üzerinden belirginleşir. Almanlar, kendilerine karşı mücadele etmeye devam eden yerliler için çözüm yolları aramaktadır. Morenga ise, direnmeye devam etmektedir.

Yerlilerin Almanlara karşı verdikleri savaşın bitmesi için sunulan öneriler arasında, onları toplama kamplarına kapatmak da vardır:

“Ülke halkının radikal bir şekilde pasifleştirilmesi için iki seçenek vardı. Ya General Trotha’nın şiarı uygulanacaktı: İyi bir Hotanto, ölü bir Hotanto’dur. Bu, radikal çözümdü. Ya da bütün Hotantolar esir kamplarına kapatılacaktı. İkisinin karışımından oluşan bir ara çözüm daha vardı, o da, şu anda uygulanan, yakalayıp hapse atmak ve sonra yok etmekti.” (Timm, 2010, s.331)

Gottschalk, Almanların toplama kamplarına yerleştirdikleri direnişçi yerlilerin halini görünce şaşkınlık içerisinde kalır. Siyahilerin durumu, insanlık dışıdır:

“Gottschalk, dikenli telin arkasında çömelmiş insanlar görebiliyordu, insan değil de daha çok iskelet, hayır, insan ile iskelet arasında bir şey. Bir araya sıkıştırılmış vaziyette, çoğu çıplak, yakıp kavuran güneşin altında öylece oturuyorlardı.” (Timm, 2010, s.28)

İrkçılık izleği de, yerlilere karşı yapılan uygulamalar üzerinden somutlaşır. Gottschalk, başka bir gün hayvan ağlarına gittiği sırada toplama kampının yanından geçerken, dikenli tellerin arasından uzanan bir el görür. Siyahi bir el, Gottschalk’tan yemek dilenmektedir. Yerlilere uygulanan insanlık-dışı davranış, tel örgünün üzerinde bulunan bir levhada yazan yazıyla gözler önüne serilir. Tabelada “Lütfen yem atmayın.” (Timm, 2010, s.29) yazıyordu. Gottschalk da, önceleri yerlilere insan gibi değil, sanki bir yaratılmışçasına davranılmasına itiraz etmiyor, aksine kendisi de bizzat orduya yerlileri aşağılayıcı öneriler sunuyordu. Öyle ki bir gün, yerlilere ilişkin Koruma Birliği’ne şöyle bir öneriyle gider: Yeni ölen hayvanların değerlendirilmesi için onların açlıktan ölmek üzere olan kamplardaki tutsaklara verilmesinin uygun olacağı görüşündedir. Bununla birlikte Gottschalk, diğer Almanlara göre yerlilere karşı daha “ılımlı” denebilecek düşünceler de beslemektedir. Alman ordusu, yerlilere ölü hayvan leşi bile olsa et verilmesini yasaklamıştır. Gottschalk ise, ölü hayvanların onlara verilmesinin bir gerekçesi olarak kadın ve çocukları açlıktan ölmekten kurtarmak olarak göstermiştir.

Savaşın sona ermesine rağmen 16.000 yerli, Almanlara karşı hala direniş halindedir. Almanlar, savaşın mağlubiyetini kabul etmeyip hala direnen yerlileri de ceza olarak adaya gönderme kararı almıştır. Köpekbalığı Adası’na gönderileceği söylenen yerli tutsakların, kamplara ulaşmadığı bilgileri de gelmektedir Bir sürü yerlinin nereye gittiği ya da öldürülüp öldürülmediğine ilişkin hiçbir haber yoktur. Witbooi’nin oğulları ve isyancı Hotanto’lardan teslim olanlar, adaya götürülmüştür. Adaya götürülen Hotantolardan yüzlerce çocuk ve kadın, orada ölmüştür. Yerlilerin kamplardaki ölüm

kalım savaşı, romanda “İnsanların çoğu hasta, genellikle iskorbüt, her hafta on beş ya da yirmisi ölüyor...” (Timm, 2010, s.370) tümcesiyle en belirgin şekliyle somutlaşır.

3.2.3.8. “Halat Ucu Dayağının Daha Hafif, İnsani ve de Pedagojik Açıdan Daha Kalıcı Tesiri Üzerine”

Romanda “Halat Ucu Dayağının Daha Hafif, İnsani ve de Pedagojik Açıdan Daha Kalıcı Tesiri Üzerine” başlığını taşıyan bölümde en fazla ön plana çıkan izlek, şiddettir. Söz konusu bölümde yerlilere uygulanacak olan dayak cezaları, uygulanan şiddete ilişkin önerilen ve izlenen yöntemlerin bir kısmını içermektedir.

Resmi yazılarla Dışişleri Bakanlığı Sömürge Dairesi Başkanı’nın belirttiği dayak cezalarına ilişkin görüşlerden biri şu şekildedir:

“İlgi: Dayak Cezaları

Geçen yılın 1 Ekim’inden bu yana verilen dayak cezalarından hiçbirinin on vuruşu aşmadığını İmparatorluk Valiliği’ne en itaatkâr saygılarımla bildiririm. Dayak cezasının daha fazla kısıtlanmasının hâlihazırda uygun olmadığı görüşündeyim.” (Timm, 2010, s.139)

Yerlilerin, Almanlar tarafından yalnızca şiddetle “yola gelebileceği” görüşü egemendir: “Dayak, yerlilerin bir ceza olarak algıladığı tek cezadır. Bu ceza onların düşünce ve kavrama kapasitelerine ve geleneklerine uygundur.” (Timm, 2010, s.39). Almanların dayak konusu üzerinde tartıştığı konulardan birisi; isyancı yerlilere işten kaçmak, itaatsizlik ve disiplinsizlik durumunda verilecek cezalarda suaygırı derisinden yapılan ve çok sert bir yapıda olan Schambock veya kibo kırbacının mı, yoksa halat ucunun mu kullanılması gerektiğine ilişkindir. Atakpame Askeri Karakolu, Windhuk İmparatorluk Valiliği’ne yaptığı yazılı açıklamada dayak cezalarında şu önerinin uygulanmasını talep eder:

“Dışişleri Bakanlığı’nın Sömürge Dairesi’ne müracaat ederek, dayak cezası vasıtası olarak suaygırı kırbacı yerine, bizim eski halat ucunun kullanılmasının sağlanması konusunu düşünmenizi en itaatkâr saygılarımla rica ederim.” (Timm, 2010, s.141)

Dilekçeyi kaleme alan asker, içerikte kendini “dayak cezasının dostu” olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte ona göre su aygırı kırbacı, yerlilerde uzun süre boyunca iyileşmeyecek yaraların açılmasına ve bu yüzden de, haftalarca iş görememelerinden dolayı kullanılmamalıdır.

Machiavelli, gücü korumak ve artırmak uğruna da kötülük yapılabileceğini savunurken, söz konusu kötülüğün yapılma şekli hakkındaki fikirlerini de bildirir. Yukarıda açıklanan savına benzer şekilde hükümdarın devleti için sahip olduğu iktidarı korumak için yapacağı “Kötülük bir seferde bütünüyle yapılmalıdır. Tatmak için ne kadar az zaman olursa o kadar az yaralayıcı olacaktır.” (Bkz. Machiavelli, 1994, s.75) öne sürümü, Almanların yerlileri döverken suaygırı kırbaacı yerine halat ucunu tercih etmelerinde somutlaşır. Askeri Karakol’un dilekçesinde belirtilen husus, yerlileri döverken halat ucunu tercih etmelerinin gerekçesi üzerindedir: “Halat ucuyla dövmek tamamen başka. Suçlu ondan kiboko’dan korktuğu kadar korkuyor, ama sonuçlar hiçbir zaman ağır olmuyor, daha hafif, insani ve de pedagojik açıdan daha kalıcı şekilde tesir ediyor.” (Timm, 2010, s.141). Almanların kanaatine göre yerlilere verilen dayak cezalarında su aygırının derisinden yapılmış kırbaçlar, “insani” eylemler için kullanılamaz. Bu durumda, halat ucu daha merhametli bir dayak aracı olarak görülebilir. Resmi yazışmalardan bir diğerinde, bu konu hakkında görüş belirtilmektedir: “Uzunluk ve kalınlık açısından azami ölçüleri belirlenmiş olması gereken halat ucunun, suaygırı veya fil derisinden yapılan kırbaçlara göre daha insani bir dayak aracı olduğu kanaatindeyim.” (Timm, 2010, s.142)

Arendt, gücü elde etmek için en etkili yolun “yıkamak” olduğunu savunan iktidar sistemlerine eleştirel yaklaşır. Ona göre şiddet uygulayanlar, kişisel çıkarlarını her şeyin üzerinde tutarlar. Şiddeti uygulamak isteyen iktidarların amacı, daha baskıcı bir dünyanın varlığından başka bir şey yaratamaz (Pehlivanoğlu, 2011, s.88). Ne var ki şiddet, modern çağın en vazgeçilmez silahlarından biri olarak görülür; çünkü şiddeti destekleyen iktidarlar, ancak bu yolla var olabilecekleri ve iktidarlarını ayakta tutabilecekleri görüşünü savunur (Bkz. Arendt, 2016c, s.57). Burada Arendt’in aksine Machiavelli’nin gücü korumak için şiddetin olması gerektiği görüşü, Almanların yerlilere karşı uyguladığı şiddet üzerinden somutlaşır. Ona göre, gücün söz konusu olduğu her yerde kötülük vardır ve olmalıdır. “...çünkü cezalandırılma korkusuyla insanlar daha iyi ve daha az ihtiraslı olmayı sürdürürler.” (Machiavelli, 2009, 120). Ayaklanmaya müdahale edileceği zaman Almanların yerlilere karşı uygulayacağı şiddet şekli, anlatıcının dilinden şu şekilde ifade edilir:

“Bir Hotanto köyünü basıp dağıttığınız zaman, tavşan avına çıkmış gibi erkekleri ve kadınları vurup çocukları duygusal nedenlerle bozkıra salmak marifet değildi. Doğru

olan, anne ve babasının gözleri önünde çocuğu öldürüp asilerin nerede olduğunu sormaktı, konuşmazlarsa iki çocuk daha, sonra dört, sekiz şeklinde, saklandıkları yeri söyleyene kadar devam.” (Timm, 2010, s.332)

Şiddet izleği, Doktor Haring üzerinden de belirginleşir. Haring, savaşa bizzat katılanlardan biri olarak karşılaştığı manzaradan oldukça etkilenir. Karısına yazdığı mektupta savaşın şiddeti yansıtan görüntüsünü şu şekilde betimler:

“Üzeri yarisına kadar toprakla örtülmüş ölü bir arkadaşımız orada yatıyor, üstünkörü gömülmüş diğerinin etleri yenmiş eli topraktan dışarı çıkmış, onların yakınında çakallar tarafından topraktan çekilip çıkarılmış, yarı yarıya yenmiş uzuvlar ve ölü bedenler.” (Timm, 2010, s.241)

Roman’da yansıtılan şiddet tablolarından bir diğeri, yerli kadınlara uygulanan cinsel şiddettir. Savunmasız kadınlar, cinsel şiddete maruz kalmaktadır. Almanlar için siyahi kadınlar, yalnızca hayvani içgüdüleri olan cinsel bir nesne olarak görülmektedir:

“Gottschalk’ı yeni görevleriyle tanıştıran veteriner Üsteğmen Moll, “Bu kadınlar gerçekten harikadır,” dedi, “ahlak tanımazlar, dolayısıyla tam domuz gibidirler, ne yazık ki çoğu frengili. Birliğin yüzde yirmisinden fazlasına da bulaştırdılar.” (Timm, 2010, s.27)

Bölgedeki koyun, sığır ve keçi gibi hayvanlara yapılan şiddet de, romanda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Mağlup olan Hereroların hayvanları, ellerinden alınır. Savaş ortamı arasında hayvanların bir kısmı, çölde susuzluktan telef olur. Hastalığı olan hayvanlar, kaderine terk edilip ölmektedir. Sağlıklı olanları ise, Alman askerlere yiyecek olarak verilmektedir. Hayvanları iyileştirmek için herhangi bir müdahale yapılmadığından dolayı hastalıktan öldükleri için Alman göçmenler, bu duruma tepki göstermiş, fakat generalin emriyle durumun düzelmesi için hiçbir şey yapılmamıştır. Savaşlarda kullanılan silah kurşunlarıyla yaralanan ve telef olan hayvanların durumu, anlatıcının dilinden şu şekilde ifade edilir:

“Açlıktan tamamen zayıflamış sığırlar acınacak durumdaydı, çoğunun diken ya da kurşun yarası vardı, cerahatlenmiş yaralar. Her yer ölü hayvanlarla doluydu. Etrafı leş kokusu sarmıştı.” (Timm, 2010, s.27-28)

Başkaldırı izleği de, şiddete direniş bağlamında ortaya çıkar. Almanların çoğu, yerlileri çalıştırıp onlara “medeniyeti” öğretmek için şiddete başvurulması gerektiği düşüncesinden hareket eder; çünkü onların anladığı tek dil, şiddettir. Bu düşüncelere sahip Almanlardan biri, Namibya’ya yerleşen çiftçilerden olan Strohmeier’dir. Strohmeier, emrinde çalıştırdığı siyahi kölelere, onları şiddet uygulamakla tehdit ederek

iş yaptırmaktadır. Çalıştırdığı yerlilerden biri, bu haksız uygulamaya tepki göstererek Strohmeier’e karşı çıkar:

“‘Deutsche Erde’ adlı çiftlikte, çiftçi Strohmeier’in yerlileri çalışmaya teşvik etmek için kullanmaya alışık olduğu kırbacını bir siyahi işçi zorla elinden alır. Yerli, Strohmeier’i kırbağa tehdit eder. Çiftçi aceleyle atını eyerler ve atlayıp en yakın polis karakoluna gider.” (Timm, 2010, s.10)

Isaak Witbooi ise, Almanların aksine tıpkı Morenga gibi Almanlara karşı şiddet yanlısı bir tutum içine girmez. Öyle ki ayaklanmayı başlattıkları anda, bütün Alman kadın ve çocukların ülkeden ayrılabilceğini söyler. Alman askerlerin aksine Witbooi, masum Alman halkına zulmetmenin haksızlık olduğunu düşünmektedir. Hatta Witbuilerin beyaz bez parçası olan sancağını başlarına bağlayan tüm Alman erkekler de, tıpkı Alman kadın ve çocuklar gibi ülkeyi zarar görmeden terk edebilecektir. Witbooi ayrıca, Almanların yaptığı gibi düşman tarafından tutsak almanın doğru olmadığını düşünmektedir. Tıpkı Gottschalk ve Wenstrup gibi bir Alman olan Tresckow da, kendi ülkesinin yerlilere ilişkin tutumuna karşı çıkan bir figürdür. Tresckow, tüm bu yaşananlara anlam veremez. Namibya topraklarında olmasını ve masum yerlilere eziyet etmelerini sorgular. Konuya ilişkin Gottschalk ile yaptığı bir sohbet sırasında şunları söyler:

“Vatanımızı savunduğumuzu sanmıştım, ama aslında vatanlarını savunanlar Hotantolar. Bazen burada ne aradığımı soruyorum kendime. Bu ne biçim bir savaş ki, düşmanın öküzlerini kaçırmaya çalışıyor, kadın ve çocuklarına kurşun sıkıyor ve kulübelerini ateşe veriyoruz.” (Timm, 2010, s.244)

3.2.3.9. Hottentoten: Sıcak ve Ölü

Arendt’in ırkçılığın “yıkıcı” bir ideolojiden başka bir şey olmadığı öne sürümü (Bkz. Arendt, 2016b, s.202), yerlilere uygulanan ırkçı politikalarda belirginleşir. ırkçılık, kendi ırkının hiçbir ırkla karşılaştırılmayak üstünlükte olduğunu savunarak, güç üstünlüğü sağlamak amacıyla insanların yaşadığı ortak dünyayı yok eden bir ideolojiden

başka bir şer değildir (Bkz. Arendt, 2016b, s.187). Çevirmenin dipnotunda belirtildiği üzere “Hotanto” sözcüğü, Namibya’da yaşayan yerli halkın bir kısmına Almanlar ve Hollandalılar tarafından takılan addır. Almancadaki karşılığı “Hottentotten” olan bu isim, “hot” ve “tot” (sıcak ve ölü) sözcüklerinden oluşan aşağılayıcı bir anlama sahiptir. “Hotanto” sözcüğü, Türkçeye ise “kara cahil” anlamıyla küçümseyici bir terim olarak girmiştir (Bkz. Timm, 2010, s.9). Bu bağlamda yerlilere takılan isim üzerinden, ırkçılık ve aşağılanma izleği ortaya çıkmaktadır.

General von Trotha, ayaklanan Hereroların durdurulması için savaşın dışında kalan kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere koşulsuz şartsız ölüm emrini verir:

“Alman sınırları içinde görülen, silahlı veya silahsız, hayvan eşliğinde veya değil, her Herero vurulacaktır. Artık kadın ve çocuklar da kabul edilmeyecek, kendi halkının bulunduğu bölgeye geri sürülecek veya üzerlerine ateş edilecektir.” (Timm, 2010, s.34)

Alman şansölyesi von Bülow ise, Trotha’nın görüşüne karşı çıkar. Ona göre bütün Hereroların yok edilmesi demek, iki taraf arasında barışın sağlanamaması ve böylelikle de yerlileri madencilik, tarım ve hayvancılık gibi işlerde kullanamayacakları anlamına gelmektedir. General von Trotha ise, Hererolara karşı ırkçı yaklaşımından taviz vermemekte ve gerekçe her ne olursa olsun “bu milletin, millet olarak yok edilmesi” (Timm, 2010, s.34) gerektiğini öne sürmektedir. Burada General von Trotha üzerinden, şiddet izleği görünürleşir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kont Schliffen de, Trotha’yı destekleyici şu açıklamayı yapar:

“Onun tüm ulusu yok etmek veya ülkeden kovmak şeklindeki talebi tasvip edilebilir. Olanlardan sonra siyahlar ve beyazların bir arada yaşaması, siyahların sürekli bir iş mahkûmiyeti cezası, yani bir cins kölelik altında tutulmamaları halinde çok zor olacaktır. Ateşlenen ırk savaşı ancak bir tarafın yok edilmesiyle sonuçlandırılabilir.” (Timm, 2010, s.35)

Klügge, yerliler üzerinden para kazanıp kendi şirketini kurma niyetindedir. Ne var ki bu, sandığı kadar kolay olmayacaktır; çünkü yerliler, ticaret konusunda Klügge’nin sandığı kadar cahil değildir. Yerlileri kendi ırkından küçük görme ve onları aşağılama duygusu, Klügge üzerinden şu şekilde ifade edilir: “Doğal vahşilerle karşılaşacağını ummuştum. Ama şimdi karşısında, yırtık pırtık da olsa Avrupalı giysiler giyen Hotantolar vardı.” (Timm, 2010, s.172). Romanda Klügge üzerinden, Yahudilere karşı yapılan ırkçılığa da gönderme yapılır. Yerlilerin sandığı kadar cahil olmaması, Klügge’ye Yahudileri hatırlatır. Yerliler de tıpkı Yahudiler gibi “uyanık” tır. Aslında ona göre, bunda şaşılacak bir durum yoktur. Ne de olsa İsviçreli bir profesör ona, Hotantoların

Yahudiler gibi Sami soyundan geldiğini söylemiştir. Burada Klügge üzerinden, ırkçılık izleği de belirginleşir.

Roman’da yerlilere yönelik aşağılayıcı söylemlerden biri; Gottschalk, Dr. Haring ve bir Hotanto hizmetçisi arasında geçen konuşmada somutlaşır. Bir gün Gottschalk, hasta olan ineklerden birine tıbbi müdahalede bulunur. Dr. Haring ise, Gottschalk’a böyle bir ülkede niçin bir inek yüzünden ellerini kirlettiğini sorması üzerine Gottschalk, “Yapmasaydım inek ölecekti.” (Timm, 2010, s.153) şeklinde yanıt verir. Aynı günün akşamında ise bir Hotanto hizmetçisi, aynı soruyu Dr. Haring’e sorar. Haring’in ise cevabı ise, “Tembellik ve merak bu insancıklar için birbirinin yerine geçen değerler.” (Timm, 2010, s.153) olur. Yerli halk, romanda sürekli olarak ırkçı söylemlerle betimlenmektedir. Almanların gözünde bir Avrupalı, ancak iki yerli insana denk geliyordu: “Yerliler, siyahi (Herero) ve kahverengi (Hotanto), çok sayıda Mulat da var, hepsine piç diyorlar; küçük, yarıdan kesilmiş Avrupalılarla benziyorlar ama siyahlar.” (Timm, 2010, s.27). Almanlar için yerliler insani değil, hayvani özelliklerle donatılmış ırktan gelmektedir. Öyle ki Schwanebach, onlarla veterinerlerin ilgilenmesi gerektiğini söyleyerek alay ederler:

“Başhekim Haring’e, geminin ön tarafına yerleştirilen zencileri muayene etme emri verildi. Teğmen Schwanebach, “Aslında tam bizim veterinerlere göre bir iş,” dedi. Herkes güldü, sadece Wenstrup gülmedi. (Dr. Haring: “Bu adam espriden anlamıyor.”) Gottschalk kendinin de fazla sesli güldüğünü düşündü. Aslında hiç de gülecek halde değildi.” (Timm, 2010, s.20)

Yerlilere karşı belirgin olan ırkçı yaklaşım, kendisini toplumsal yaşam alanlarında da gösterir. Çevirmenin dipnotunda belirtildiği üzere Almanlar, sömürgecilik döneminde Namibya’da bulunan Windhuk gibi şehirlerde yaşayan yerliler için beyazlardan izole edilmiş bölgeler kurmuşlardır. Irkçılığın belirgin olarak ortaya çıktığı bu bölgeler, yerlilerin yaşam ve çalışma alanları olarak kullanılmak üzere gettolara dönüştürülmüştür. Almanlar bu bölgelere, alaycı bir şekilde ifade ettikleri “Eingeborenenwerft” (Ç. N. İle Yerli Tersanesi) adını takmışlardır (Bkz. Timm, 2010, s.72). Bu bağlamda da toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri ortaya çıkmaktadır. Alman ırkı, romanda yalnızca Namibya ırklarıyla değil, başka ırklarla da sürekli yarış halindedir. Alman halkı, her konuda ve koşulda daha güçlü ve iyi şartlarda olmalıdır. Irk konusuyla ilgili romandaki genel tutum, bu yöndedir:

“Sömürünün acımasız ve çirkin biçimini Güney’deki “vahşilerin” tarafına kaydırmak gerekir. Ucuz hammadde ithal edilmeli, hazır ürünler en yüksek karla tekrar ihraç edilmelidir. Alman işçisinin durumu, siyah, kahverengi ve sarı ırktan meslektaşlarına kıyasla çok daha iyi olacaktır...” (Timm, 2010, s.148)

Bir gün, Profesör Brunkhorst ile Gottschalk arasında ilginç bir konuşma geçer. Brunkhorst, kafatası bilimcisi olarak beyaz ırkın siyah ırktan üstün olduğunu kanıtlamak için Afrikalı göçebe avcı kabilelerin kafataslarına ilişkin etnoloji müzesi kurmak niyetindedir. Bu yüzden ölmüş yerli kafaları, onun ilgisini çekmektedir. Akbabalar tarafından yenmeyip sağlam olarak kalabilen kafataslarını inceleme yapmak için, göreve giden devriyelere toplatmaktadır. Kafataslarının estetik gönümü, Brunkhorst’un çalışmaları açısından son derece önemlidir. Örneğin alnında küçük yuvarlak delik bulunan bir Hotanto kafatası, ona göre hiç de estetik bir görüntü sergilememektedir. Bu yüzden de “eğer akıllıca bir kolonyal politika izlenecekse, böyle göze hoş görünmeyen hatalar yapılmamalı.” dır (Timm, 2010, s.311). Bu bağlamda Brunkhorst üzerinden de ırkçılık izleği, ön plana çıkmaktadır.

3.2.4. Yarı Gölge Romanında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı

Roman, bir tur rehberi olan Gri’nin 1990 yıllarında ismi belirtilmeyen ve kırk yaşında olan bir yazara Berlin’deki Gaziler Mezarlığı’nı gezdirmesiyle başlar. Gri’nin gezdirdiği yazar, Etzdorf adlı bir kadın pilotu araştırmaktadır. Etzdorf, mezarlıkta yatan ölülerden biridir. Gaziler Mezarlığı önceleri, Alman ordusuna ait olan yasaklı bölgede bulunmaktadır. Mezarı ziyaret, ancak Berlin duvarı yıkıldıktan sonra sağlanmaya başlamıştır. Mezarlıkta, Prusya ve Almanya tarihinde rol oynamış önemli kişiler yatmaktadır. Romanda, Prusya’nın krallarından biri olan İkinci Friedrich ve Almanya’nın Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra yeniden birleşmesine kadar geçen sürede yaşamış tarihsel kişiliklerin yaşantılarına ve tarihsel olaylara yer verilmektedir. Gri, gezdirdiği yazara mezarda yatan ölüleri tanıtmaktadır. Gri ve yazar, mezarı gezerken mezarda yatan ölülerin teker teker kalkıp kendilerinden ve yaşadıkları dönemlerden söz ettiklerine tanık olurlar. 2008 yılında yayımlanan romanın ana konusunu, Almanya’nın ilk kadın pilotlarından biri olan Marga von Etzdorf’un (1907-1933) yirmi dördüncü yaş gününden iki buçuk hafta sonra Berlin’den Japonya’ya uçtuğu sırada tanıştığı Japonya Alman Konsolosu Christian von Dahlem’e olan aşkı ve İkinci Dünya Savaşı’ndaki uçuş serüveni oluşturmaktadır. Etzdorf, Avrupa’dan

Japonya'ya uçan ve aynı zamanda bir havayolu şirketi olan Lufthansa'nın ilk kadın pilotudur. Mezarlıkta kendi hikâyesini anlatan ölülerden biri de odur. Etzdorf, uçuşlarını spor ve eğlence amaçlı yapmadan evvel 1930'lu yıllara kadar Lufthansa'da pilot olarak çalışmış ve aynı zamanda hava akrobasi pilotu olarak görev yapmıştır. 1931 yılında ise, Avrupa'dan Japonya'ya uçan ilk kadın pilot olarak ünlenmiştir. Etzdorf, annesi ve babasını bir kazada kaybetmiştir. Kız kardeşiyle birlikte büyükanne ve büyükbabasının yanında büyümüştür. Öksüzlüğün getirmiş olduğu yuva arayışı, onu göklere sürüklemiş ve küçük yaşlardan itibaren uçma isteği duymaya başlamıştır. Etzdorf, Dahlem ile Japonya'ya yaptığı bir uçuş sırasında tanışır. Dahlem de, mezarlıkta yatan ölülerden biridir. O, Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda avcı uçağı pilotu olarak görev yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise, pilotluğunu geliştirmek için Meksika'da eğitim görmüştür. Daha sonra da Alaska'da posta pilotu olarak çalışmıştır. 1922 yılında Berlin'e dönüp hukuk öğrenimi görmüştür. Tschiang Kai-shek adlı Tayvanlı asker ve siyasetçinin pilotlarına eğitim vermiş, İkinci Dünya Savaşı'nda hurda ticareti yapmıştır. Ardından eyalet fahri konsolosu olmuştur. Etzdorf'la tanıştıkları sırada ise, Tokyo'da yaşamaktadır.

Dahlem bir gün Etzdorf'u, yanında kaldığı Japon bir arkadaşının evine davet eder. Burada perdeyle ayrılmış bir odada bir gece geçirirler. Yarı gölgede kendilerinden, yaşamlarından ve uçuş deneyimlerinden bahsedip, sohbet ederler. Etzdorf, zamanla Dahlem'e âşık olur. Ne var ki aşkı karşılıksızdır. Dahlem, ona âşık değildir ve bunun yanı sıra başka kadınlarla da görüşmektedir. Etzdorf, Japonya'dan Berlin'e dönerken Bangkok'a transit iniş yapmaya çalışırken hatalı iniş yapar. Bu, onun uçuş kariyerinde yaptığı ikinci hatadır.

Etzdorf, Japonya'dan Berlin'e döndükten sonra bu sefer Avustralya'ya uçmak istemektedir; fakat bunun için yeterli parası yoktur. Berlin'e döndükten bir yıl sonra bir gün Dahlem, Etzdorf'u ziyarete gelir. Para sorununu çözmek için ona silah kaçakçılığı yapmasını teklif eder. Bunun yanında Hauptmann Heymann isimli kişi, Etzdorf'un Avusturalya uçuşunu Nazi propagandası ve Naziler adına casusluk için kullanmak ve ondan, İngiliz ve Fransız askeri tesislerini bir kamera yardımıyla kaydetmesini istemektedir. Etzdorf, bu teklifleri uçabilmek için kabul eder.

Etzdorf, 28 Mayıs 1933 tarihinde Avustralya'ya uçuş için yola çıkar. O zamana kadarki bütün uçuşları, inişteki hatalarından dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dönüş uçuşunda Etzdorf, uçağını zorunlu iniş yaptığı Halep'teki havaalanı pistinin ancak çok dışında durdurabilir. Bu, onun üçüncü hatalı inişidir. Bunu gurur meselesi yapan Etzdorf, yine kendisiyle aynı mezarlıkta yatan arkadaşı Miller'a Dahlem'in Japonya'dayken kendisine hediye ettiği sigara tabakasını geri göndererek, Halep'te kaçakçılık için taşıdığı silahlardan biriyle kafasına iki kurşun sıkarak intihar eder. Etzdorf'un, Halep'teki inişinde başarısız olduğu için mi, Nazi yönetimi için casusluk yaptığı için vicdan azabından mı ya da Dahlem'e olan aşkı karşılıksız kaldığı için mi intihar ettiği ise romanda belirtilmemektedir. Etzdorf'un cesedi, gemi yoluyla Hamburg'a getirilir. Daha sonra ise Berlin Gaziler Mezarlığı'na gömülür. Mezar taşında "Uçmak, ömre bedeldir." yazmaktadır.

Dahlem ise, savaş sırasında yüzbaşılığa terfi eder. Amerikalıların savaş esaretinden kurtulup Berlin'e döndüğünde, evi yerine yalnızca betonla yığılı bir yıkıntıyla karşılaşır. İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra bir süre, Berlin'de Japonca dersleri verir. Daha sonra ise Şili'ye yerleşerek, izini kaybettirir. Yazara mezarı gezdiren Gri, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra bir gün bitpazarından gümüş bir sigara tabakası satın alır. Satıcı, Gri'ye tabakayı bir adamın cesedinden çaldığını söyler. Ceset, 1945 yılının nisan ayında asılan Miller'a aittir. Etzdorf, intihar etmeden evvel Dahlem'in kendisine hediye etmiş olduğu o tabakayı Miller'a, Dahlem'e geri vermesi için göndermiştir. Yukarıda sayılan isimler dışında mezarlıkta başka generaller, albaylar, binbaşılar, avcı uçağı pilotları, direnişçiler, devrimciler, gericiler, demokratlar, Hitler yanlısı ve karşıtı kişilikler de yatmaktadır.

Roman, erk sorunsalını tarihsel gerçeklik ve kurmaca figürlerin yaşantıları üzerinden irdeler. Mezarlıktaki ölü kişilerin ruhları, dile gelir. Her birinin öyküsü üzerinden Prusya ve Almanya tarihinin son üç yüz yılında yaşanan olaylar aracılığıyla güç sorunsalı, gözler önüne serilir. Romanda geçen Gaziler Mezarlığı, kurmaca olmayıp Berlin'in en eski mezarlarından biridir. Mezarlık, 1748 yılında Prusya Kralı II. Friedrich tarafından yaptırılır. En son mezarlar ise, Berlin'in Ruslar tarafından işgalinden kısa süre önce yapılır. Daha sonra mezarlık, 1969'dan 1989 yılına kadar Berlin Duvarı'yla ikiye bölünür. Mezarlığın batı tarafında kalan kısmı, ölüm cezasına çarptırılan kişilere

ayrılmıştır. Mezarlık, günümüzde ise müze olarak kullanılmaktadır (Bkz. Germer, 2012, s.215).

Özet kısmında da belirtildiği üzere romanın ana konusunu, bir aşk öyküsü oluşturmaktadır. Etzdorf, gerçekte yaşamış, âşık olduğu Dahlem ise, kurmaca bir figürdür. Etzdorf, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilere yardım etmiş bir pilot olarak Naziler tarafından saygıyla anılır. Dahlem ise, Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle birlikte önceleri yaptığı silah ticaretini bırakır; çünkü yeni iktidar yararına çalışmak istememektedir. Ne var ki sonraları, İkinci Dünya Savaşı'nda buluş uçuşu pilotu olarak Alman Hava Kuvvetlerinde görev alır.

Timm, ülkesinde yaşanan politik ve toplumsal olaylar konusunda zaman içinde kazandığı duyarlılıktan dolayı söz konusu olayları yapıtlarında sıklıkla anlatılaştırır. Bu yüzden romanda otobiyografik özellikler görmek olanaklıdır. Babasının ve ağabeyinin aktif olarak yer aldığı İkinci Dünya Savaşı, onun ileriki politik ve sanatsal düşüncelerini etkilemiştir. Henüz üç yaşında bir çocukken Hamburg'daki evlerinin bombalanması, bunun üzerine annesiyle birlikte dayısının yanına Coburg'a gitmeleri ve babasının Nazi yanlısı fikirleri dolayısıyla Hitler rejimine ve İkinci Dünya Savaşı'na karşı eleştirel yaklaşır.

Romanda mezarlık, geçmiş yaşantıların ve ölü kişilerin acı deneyimlerinin sonunda yaşanan onca olayın sırrını paylaşan bir yer olarak betimlenir. Geçmişte yapılan hataların, gücü elde etme hırsları sonucunda feci şekilde can veren milyonlarca insan ve hatta hayvanın, yok oluşların ve haksızlıkların artık telafisi yoktur. Gerçek olan tek şey, büyük bir mezarlık içinde yatan onca ölü bedenidir. Bu mezarlıkta her şey, yarı gölgededir. Yaşanan onca acının da, artık telafisi yoktur. Savaş meydanlarında katliam yapılırken susanların, artık ölü bedenlerin ruhları olarak söyleyecek hiçbir şeyleri olamaz:

“Niye birileri konuşuyor da diğerleri hiç konuşmuyor?

Önceleri konuşmuş olanlar konuşmaya devam ediyor, hiçbir şey dememiş olanlarsa susmayı sürdürüyor. Eskiden söyleyecek bir şeyi olmayanlarsa ileride de söyleyecek bir şeyi olmaz. Basit tekrerrür bu. Değişiklik yok artık, her şey sabit ve aynı. Bir şimşek gibi tekrar eder durur. Şüpheler, istekler, hatalar. Burada bir şey düzeltilemez...” (Timm, 2012, s.147)

3.2.4.1. Alman Tarihinin Şiddet Tanığı: Gaziler Mezarlığı

Roman, şiddet olgusunu da erk olgusu kapsamında eleştiriye sunmaktadır. Bu bağlamda romanda en fazla görülür şekilde ortaya çıkan izleklerden biri, şiddet izleğidir. Arendt'e göre, baskıcı ve dayatmacı iktidarlara için "silahın namlusunda büyüyen iktidardan daha güçlü bir iktidar yoktur." (Arendt, 2016c, s.47). Bununla birlikte Arendt'in kendi düşüncesine göre "... bir silah namlusunun ucunda asla iktidar gelişemez." (Arendt, 2016c, s.64.) Şiddet, özü gereği "tahrip gücüne sahiptir" (Arendt, 2016c, s.64). Şiddet, hiç kuşkusuz dünyayı değiştirir; fakat burada değişimden kasıt, olumsuz yönde bir değişimdir. Şiddet, ancak daha şiddetli bir dünyayı getirir (Bkz. Arendt, 2016c, s.95). Şiddetin ancak daha şiddetli bir dünya yarattığı görüşü, Gaziler Mezarlığı'nda yatan ölümlerin yaşantıları üzerinden somutlaşır. Mezarlık, romanda "bir şiddet yeri" olarak adlandırılır (Timm, 2012, s.66). Savaşların ve kıyımların yok ettiği ölümler yatmaktadır burada:

"Katliamlara yön verenler, semaların kahramanları, direnişçiler, gericiler ve devrimciler, demokratlar ve Naziler, hepsi burada toplanmış... Kahramanlar mezarlığı derlerdi önceleri. Burada yatanların çoğu öldürüldü..." (Timm, 2012, s.65)

Tur rehberi Gri'ye, şiddetin ölüme götürdüğü tarihsel kişiliklerin yattığı mezarlığı şu şekilde betimler:

"Burada her şey aynı. Bombalardan zarar görenler, bodrum katlarında yananlar, kurşuna dizilen tutuklular. Kurbanlar ve katilleri. Burada hala düzen içinde, gösterişli anıt taşlarıyla." (Timm, 2012, s.67)

Demokratik Almanya'nın "Antifaşist Koruma Duvarı" olarak nitelendirdiği Berlin Duvarı'nın kurulmasıyla birlikte Doğu Almanya'dan Batı tarafına geçmek isterken vurulan ilk kişi, şimdi bu mezarlıkta yatmaktadır. Tur rehberi, duvarı aşmaya çalışırken öldürülen kişinin öyküsünü anlattıktan sonra sonra mezarlığa ilişkin "Öldürmeyi kendine çeken bir yer, öyle görünüyor." (Timm, 2012, s.66) yorumunu yapar. Bu mezarlık, savaşın ve şiddetin mezarlığıdır. Mezarlıkta yalnızca güç kavgalarından dolayı şiddete maruz kalanlar değil, şiddet uygulayanlar da vardır. Şimdi hepsi birbirine karışmış, aynı toprakta ve aynı gökyüzünün altında birlikte uyuyorlardır:

"Arkada yatanlardan biri, bombaların paramparça ettiği, fosforla yakılmış, vurulmuşların, dövülerek öldürülmüşlerin hepsinin bir arada yattığı yerde. Ve içlerinden bazıları önce başkalarını dövmüş, başkalarını vurmuştu..." (Timm, 2012, s.164)

Arendt'in 20. yüzyılı, savaşın ve şiddetin yüzyılı olarak görmesinin nedenlerinden biri, savaş teknolojisinde yapılan yeniliklerdir (Bkz. Arendt, 2016c, s.9). Arendt, teknolojiye meydana gelen bu yeniliklerin yıkıcı etkisini, Hitler rejimi üzerinden somutlaştırır. Totaliter rejim, teknolojik silahların yardımıyla daha şiddetli ve yıkıcı bir dünya yaratmıştır. Bu haliyle de şiddet, modern dünyada farklı bir boyuta taşınmıştır. Romanda, teknolojinin yardımıyla kazanılan savaşların yüceltilmesine de gönderme yapılır. Teknolojinin icat ettiği silahlar, meydanlarda hiç de azımsanmayacak ölçüde büyük işler başarmaktadır. Savaş ve şiddet, bu dünyadaki bütün hedeflere teknolojiye yararlanarak ulaşılmasını sağlayacak güçtedir:

“...Yukarıya doğru kalkıp kalkmadığımızı görmek için yere yatmak zorunda olduğumuz araç gereçlerle başladı, ardından, savaşta, o muazzam sıçrama. Savaş, her şeyin babasıdır. İlk avcı uçakları. Fokkerler, uçaklılar, tek kelimeyle şahane. İlk bombardıman uçakları. İlk trafik uçakları. Dünyalar tatlısı ihtiyar Ju Teyze. Avcı uçaklarının bir sonraki jenerasyonu, daha hızlı, daha atik. Trafik uçakları, daha iyi motorlar, ardından da türbinler, jetler, roketler, tek kelimeyle şahane.” (Timm, 2012, s.175)

3.2.4.2. Birinci Dünya Savaşı

Machiavelli, iktidarların güçlerini korumak ve artırmak için gerektiği durumlarda yayılmacı bir politika izlemesi gerektiği düşüncesini savunur. Bunun için de bir hükümdarın fethettiği topraklarda yapması gerekenlerden birincisi, o topraklarda yaşayanları yok etmektir:

“Fethedilmiş eyaletler ya da kentler kendi yasaları altında özgürce yaşamaya alışık olduklarında, daha önce de dediğim gibi, buralarda tutunmak için üç yol vardır: Birincisi, orayı yerle bir etmektir...” (Machiavelli, 1994, s.56)

Şiddet ve korku izlekleri, Almanya'nın Letonya'yı işgal etmesinde ortaya çıkan izleklerdir. Letonya'nın Birinci Dünya Savaşı sonunda 1919 yılında Almanya tarafından işgali, savaşın bir başka yüzünü ortaya koymaktadır. Sınırlarını genişletmek için Letonya'ya saldıran Almanya, ülkeyi şiddet alanına dönüştürmüştür. Almanya'nın Letonya'yı işgalinin yarattığı ortam, mezarlıkta yatan ve ismi belirtilmeyen ölümlerden birinin ağzından şu şekilde betimlenmektedir:

“Şaşkınlık geçiren kalabalığın üzerine ateş açtık, iyice çığırından çıkmıştık. Kovalıyor, vuruyor, ateş ediyorduk. Letonyalıları tavşan kovalar gibi tarlalık alanda kovalıyor, önümüze çıkan evi ateşe veriyor, her köprüyü havaya uçuruyor, her telgraf direğini kırıyorduk. Cesetleri kuyulara atıp ardından el bombasını gönderiyorduk. Elimize geçen ne varsa talan ediyor, yanacak ne varsa ateşe veriyorduk. Gözümüzü kan bürümüşü, kalplerimizde insani his namına bir şey kalmamıştı. Barındığımız yerde, talanın etkisiyle yerler inliyordu. Hücuma geçtiğimiz ve önceden evlerin olduğu yerlerde, açık alanda

çıban misali harabeler, küller ve kor olan kirişler vardı artık. Geçtiğimiz yolları devasa bir duvar imliyordu.” (Timm, 2012, s.114)

Alman gönüllü askerler tarafından Birinci Dünya Savaşı’nda oluşturulan Çelik Alay, Letonya’dan sonra Berlin’e gider. Amaç, oradaki “sosyalist bozuntularını” öldürmektir. Yahudiler, “makamlarında küstah” bir şekilde oturmaktadır. Çelik Alay’ın bindiği tren, Harburg’da sosyalistler tarafından durdurulur. Trendeki Alman askerler, sosyalist dedikleri halkın üzerine ateş açar. Halkın arasında kadınlar ve çocuklar da vardır. Burada Yahudiler üzerinden, ırkçılık izleği belirginleşir.

3.2.4.3. Nasyonal Sosyalizm Dönemi

Romanda Nasyonal Sosyalizm döneminin politik uygulamalarına ilişkin olaylara çokça yer verilir. Arendt’in açışladığı üzere Hitler’in totaliter rejimi; baskı, şiddet ve korku rejimidir. Ona göre bu özelliklere sahip bir rejimde sağlıklı ve özgürlükçü bir ortamın sağlanması olanaksızdır; çünkü Hitler gibi baskıcı iktidarlar, “kendi yararına uygun olan” hariç her durumu ve düzeni yok etme amacındadır (Bkz. Arendt, 2016b, s.49). Mezarlıktaki ölü tarihsel kişiliklerin ruhları üzerinden Hitler’in diktatör rejimine sıklıkla gönderme yapılır. Rejimin kurbanlarından birisi, Miller’dır. Romanda Miller üzerinden, şiddet ve baskı izlekleri ortaya çıkar. Oyuncu ve ses taklitçisi olan Miller, Hitler’e ilişkin anlattığı bir fıkra yüzünden Naziler tarafından idam edilir. Miller, diktatörlüğün kurbanı olur. Fikir özgürlüğünden yoksun olan Almanya’nın bireyleri kısıtlayıcı havasını Miller, şu sözlerle ifade eder:

“Sonra da Şişko, hadi Miller, dedi, beni taklit edin. Herkes taklit edilir, yalnız ve yalnız Führer edilmez. SS Komutanı da, onun vekili de taklit edilmez, vekilin vekili de, şakadan anlamaz bunlar.” (Timm, 2012, s.35)

Goebbels’e ilişkin geçen konuşmada yine, baskı izleği belirginleşir. Nasyonal Sosyalizm döneminde Hitler’e olduğu kadar, birlikte çalıştığı iş arkadaşlarına ilişkin de espri yapmak oldukça tehlikelidir. Öyle ki bu türden davranışların ucu, ölüme kadar gidebilecek tehlikeli bir hal alabilmektedir. Paul Joseph Goebbels, Hitler’in en yakın arkadaşlarından birisidir. Gerçek bir figür olup, dönemin Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı’nı yapmıştır. Aralarında sohbet eden ölülerin bir kısmı, Hitler döneminde sordukları bir bilmece yüzünden öldürölmüşlerdir. Ölüler arasında Goebbels’e ilişkin, şu ilginç diyalog geçer:

“Buraya nasıl geldiniz?

Bir bilmeceyle. Gerçekten.

Nasıl bir şey ki?

Daha sonra. Ama size bir başka bilmece patlatabilirim. Kuyruk, ağız, burun. Bilin bakalım bu nedir?

Kuyruklu kurbağa?

Hayır, Goebbels.

Vay canına, ölümcül tehlike içeriyor bu basit kelime oyunu.” (Timm, 2012, s.212)

Hitler döneminde özgürlükten yoksun ve baskıcı bir yaşam ortamı olmasının yanında, şiddeti destekleyen ve yücelten eylemler de görmek olanaklıdır. Hitler iktidarının eleştirisinin üzerinden yapıldığı karakterlerden biri, Hans Eberhardt Maikowski'dir. Maikowski, tarihte yaşamış gerçek bir kişiliktir ve bir “Fırtına Kıtası, Nasyonal Sosyalist Parti'nin Paramiliter Örgütü” (SA) komutanıdır. Romanda, Hitler yanlısı biri olarak olumsuz özelliklerle donatılmıştır. Örneğin “kavgacı” bir kişilik olarak betimlenmektedir. Bir sürü cinayet işlemiştir. 30 Ocak 1933 yılında komünistlerle girdiği bir kavgada öldürülmüştür.

Hitler'e ilişkin bir başka eleştiri, Mezarlıkta yatan ve ismi belirtilmeyen bir kadının, bir Nazi'yle ilişkisi üzerinden yapılır. Kadın, adamın Nazilerden biri olduğunu adamla tanıştıktan epey sonra öğrenmiştir. Adamın Nazi olmasından dolayı, ölü kadının onun hakkındaki düşünceleri değişmiştir; çünkü her kim ki Hitler'i destekliyorsa, o kişi iktidarın kölesi olmuş demektir:

“Ve ardından gelen yine öyle uzun bir aradan sonra: Bu en korkuncu, o öteki kişiye ait olandan pek bir şey hissedilmiyordu onda, boyunduruk altına girme arzusu sayılmazsa eğer.” (Timm, 2012, s.91)

3.2.4.4. İkinci Dünya Savaşı

Romanda anlatılaştırılan konulardan bir diğeri, İkinci Dünya Savaşı'dır. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), insanlık tarihi boyunca en fazla katliamın ve ölümün yaşandığı savaşıdır. Bundaki en büyük etkenlerden biri olarak, teknolojik anlamda dünyada meydana gelen ilerlemeler gösterilebilir. İleri teknolojik silahların kullanıldığı savaşta, kitlesel ölümler gerçekleşmiş ve savaşın yıkıcılığı tüm dünyada gözler önüne serilmiştir (Bkz. Sariahmetoğlu & Kemaloğlu, 2016, s.4). İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya koyduğu tablolardan biri, Hitler ile Stalin arasındaki çekişmedir. Hitler ile Stalin, savaşta Machiavelli'nin iktidar anlayışını benimseyen liderler olarak onun bir iktidarın nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin önerilerine uygun düşecek şekilde bir politika

izlerler. Machiavelli'nin öğütlediği üzere güce giden her yolu hak gören bu iki lider, İkinci Dünya Savaşı'nda milyonlarca insanın ölümüne neden olmuştur; çünkü onlara göre, iktidarların “acımasızlığı kaçınılmazdır” (Bkz. Machiavelli, 2010, s.63). Savaş sırasında yaşananların tablosu ve savaşın yıkıcılığı, romanda gözler önüne serilmektedir. İsmi verilmeyen biri, mezarda ölü olmanın, savaşmaktan daha iyi olduğunu söyler. Savaşın yaşattığı korkudansa, ölmüş olmayı yeğlemektedir. Burada korku izleği ön plana çıkar:

“... Başımızın üzerinde altı metrelik beton. Onun üstünde üç metre de toprak. İyice yakınımızdan geçti. Alışkanlık meselesi. Minsk'te başımızın etrafında tuğla parçaları uçuşuyordu. Burası gayet rahat. Ağır valizlerden biri yine. Havalandırmadan yine toz giriyor içeriye. Hiçbir filtre yok ki bunu önlesin. Dayanmak zorundayız. Yoksa dışarıya...” (Timm, 2012, S.111)

Şiddet izleği de, Gestapo üzerinden belirginleşir. İkinci Dünya Savaşı'nda Reinhard Heydrich'in de kurucusu olduğu Gestapo'nun direnişçilere uyguladığı şiddet de, tur rehberinin şu sözleriyle dile getirilir: “Gestapo hala direnişçileri vurmakla meşguldü. Cesetler yıkıntıların arasında yatıyordu ve günler sonra buraya gömülebildiler...” (Timm, 2012, s.65)

Hannah Reitsch, Hitler döneminde Hava Kuvvetleri'nde deneme ve savaş uçağı pilotluğu yapmış ve Hitler'in en yakın dostları arasında gösterilebilecek bir kişidir. Gerçek bir figür olup, İkinci Dünya Savaşı'nda feci şekilde can vermiştir. Reitsch karakteri üzerinden de burada, şiddet izleği belirginleşir. Reitsch, 27 Nisan 1945 yılında Berlin'e uçtuğu sırada şehir, Kızıl Ordu tarafından işgal altındadır. Reitsch, Führer'i Ruslar tarafından ele geçirilmiş şehirden kurtarmak ister. Ne var ki Hitler, şehri terk etmeyi kabul etmez. Reitsch da, onunla birlikte Berlin'de kalır. Saklandıkları sığınak, top atış sesleriyle dolmuştur. Reitsch, Ruslar tarafından feci şekilde vurulur. O sırada yanında olan erkek arkadaşı da, orada öldürülür:

“Vuruldu, sonra topuzla icabına baktılar, mezbaha hayvanı gibi de tepe üstü bir garaj tavanına astılar. Beyni yere aktı. Hemen yanında sevgilisi asılıydı, kaymasın diye eteğini halatla bacaklarına bağlamışlar. Kollar açık, asılı duruyordu, sanki uçarak yere çakılmak ister gibiydi, saçları karanlık bir burgaç gibi yağıyordu.” (Timm, 2012, s.212)

Şiddet ve toplumsal değişim izlekleri, savaşın bıraktığı izler üzerinden de ortaya çıkar. Ruslarla yapılan savaş sonunda ortaya çıkan ülkenin görüntüsü, savaşın Almanlar için bilançosunu gözler önüne serer. Yerde yatan ölülerin yüzleri, tanınamayacak haldedir. Savaş, hepsini insan olmaktan çıkarmış, kimliksizleştirmiştir. Bu, aynı zamanda

Hitler'in sonu demektir. Mezarlıkta yatan isimsiz ölümler, savaşın betimlemesini ve Hitler'in acı sonunu şu sözlerle dile getirir:

“Çatışmalar bittiğinde, yollarda, parklarda, köprülerde ne bulunduyorsa artık. Çabucak boşaltılan piyade siperlerinden, ev enkazlarının altındaki bomba kraterlerinden. Yanmış, lime lime olmuş, hiçbir şekilde sınıflandırılmayacak parçalar. Etleri ihtiyar adamlar, ev hanımları ve birkaç savaş esiri taşıdı. Leş gibi kokuyordu. Akıyordu. Kara bakla iriliğinde, şişman, mavi pırıltılı sinekler. Böylesi büyük leş sinekleri görülmüş bir şey değildi. Reich'in sonuydu bu. Şan ve şerefın sonu. Her şey karanlık.” (Timm, 2012, s.154-155)

3.2.4.5. Reinhard Heydrich: Karşıt Kartoteğinin Mucidi

Romanda en çok sözü edilen karakterlerden biri, “muhalif kartoteğinin mucidi” , SS generali ve Reich Güvenlik Başdaresi Şefi Reinhard Heydrich'tir. Heydrich, kurmaca bir figür olmayıp, Hitler'in faşist iktidarının en önemli destekleyicisi ve temsilcilerinden biridir. “Örnek Ari” ırkının hayranıdır. Karşıt kartotekleri, Hitler Almanya'sında yurda ihanet eden ve iktidarı eleştiren kişilerin ve aynı zamanda gerektiğinde iktidar yanlısı kişilerin adının listelendiği bir tablolar dizinidir. Karşıt kartoteklerinin üzerinden Yahudilere karşı öfke, nefret ve baskı izlekleri görünürleşir. Romanda, kartoteği ve onu icat eden kişiyi “İçindeki aşağılık herife karşı, ulusal düşmana karşı bir kartoteks” (Timm, 2012, s.32) olarak nitelendirmek suretiyle icat, eleştirilir. Karşıt kartoteklerinin iktidarın devamı için getirileri, romanda şu sözlerle dile getirilir:

“Muhalif kartoteği Parti'nin, ulusal hareketin vicdanıdır. Muhalif kartoteği gerçeğin ta kendisidir. Ne kadar kaypaklık, gizli kalmış arzu, ne kadar yalan, ihanet varsa hepsini dertop eder. Sadece büyük ihaneti, düşmanla bir olup yapılan ihaneti, o büyük günahı değil, kuşkunun, umursamazlığın, ölçüp biçmenin, bir yandan da kararsızlığın olduğu yerde başlayan küçük ihaneti de.” (Timm, 2012, s.33)

İrkçılık izleği de, Nasyonal Sosyalizmin uygulamaları üzerinden belirginleşir. Nasyonal Sosyalizmin uyguladığı ırkçı politika, Ari Alman ırkından olmayan herkesi düşman olarak görmekte ve hepsinin yok edilmesi gerektiği görüşünü benimsemektedir. Karşıt kartotekleri, tam da bu amaca hizmet etmektedir: Kendinden olmayan herkesi mimlemek. Bu durum, mucidin dilinden şu sözlerle dile getirilir: “Bu bizim yanıp tutuşan idealizmimizdi, hareketi güçlendirme, düşmandan koruma yolunda. Ve düşman her yerdeydi.” (Timm, 2012, s.33)

Romanda Heydrich üzerinden Hitler'in ünlü sözü “Sen hiçbir şeysin. Halkın her şeydir.” sloganına da gönderme yapılır. Heydrich, Alman halkının tek tek bireylerden daha değerli görülmesi gerektiği iletisini, şu sözler üzerinden verir: “Herhangi bir

zamanda herhangi bir Fräulein Meier'in mutlu olup olmadığı ne tür bir anlam taşıyabilir ki? Önemli olan kendi mutluluğumuz değil, toplumun mutluluğudur.” (Timm, 2012, s.36)

Karşı kartoteklerinde adı geçenlerden biri, Miller'dır. Yahudi olan Miller'ın adı, daha önce de belirtildiği üzere Hitler'e ilişkin anlattığı fıkra yüzünden kartoteğe yazılmıştır. Artık o da, kara listededir. Hatta söz konusu fıkrayı kartoteğe geçiren memurun da, ceza olarak çalıştığı yerden başka yere nakli istenir.

Şiddet, ırkçılık ve baskı izleklerinin ortaya çıktığı konulardan biri de, Çeklere uygulanacak politikanın içeriğine ilişkindir. Hitler iktidarında Çekler de, “Almanlaştırma” politikasına dâhil edilir. Karşı kartoteğinin mucidi Heydrich, Alman topraklarında yaşayan Çeklerin ülkenin ulus bütünlüğünü savunan politikasına zarar vermemesi için onlara ırkçı politikalar uygulanması gerektiğini savunur. Öyle ki Çeklerin daha fazla çoğalmamaları için çocuk dünyaya getirmelerine izin verilmeyecektir. Nasyonal Sosyalizmin kendileri için aldığı kararlara uymazsa da, hepsi öldürülecektir. Heydrich, Çekler için kararlaştırdığı gizli talimatnameyi şu şekilde dikte eder:

“Şu tür insanlar mevcut orada iki nokta üst üste bir bölümü iyi soylu ve iyi niyetli olanlar virgül bu çok basit virgül onları Almanlaştırabiliriz nokta bir de diğerleri virgül karşı kutup tire kötü soylu ve kötü niyetli nokta... bu kademede kötü soylu iyi niyetlilerle iyi soylu kötü niyetliler mevcut nokta kötü soylu iyi niyetlilerde virgül Reich içinde onları çocuk yapamayacak gibi bir yerlere göndermek gerekecek nokta nokta nokta o zaman geriye sadece iyi soylu kötü niyetliler kalacak nokta... iyi soylu olan kötü niyetlilerin bir bölümünde elimizde kalacak son çare virgül o da onları Reich sınırları içinde saf Almanlardan oluşan bir yere yerleştirmemiz virgül Almanlaştırmamız ve anlayışımıza uygun düşecek şekilde eğitmemiz olur virgül ki eğer bu mümkün olmazsa virgül nihayetinde duvara dizeriz...” (Timm, 2012, s.157-158)

3.2.4.6. Heine'nin Yahudi Yaygarası

Arendt'in erk sorunsalı bağlamında açılmadığı ırkçılık, “yıkıcı” bir ideolojidir (Arendt, 2016b, s.202). Bu yüzden daha önce de belirtildiği üzere, söz konusu olguya eleştirel yaklaşır. Bir halkı yalnızca “yüceltilmiş iç nitelikler ölçütüne göre” değerlendirmek ve bir ırk olarak onu reddetmek, “kibirlik” göstergesinden başka bir şey değildir (Bkz. Arendt, 2016b, s.187). Bu bağlamda ırkçılık ve Yahudilere karşı duyulan öfke ve nefret izlekleri, ölümlerden birinin Heine'nin bir şiirini okuması üzerinden belirginleşir. Hitler

döneminde orduda görev yapan askerler arasında Alman Yahudi kökenli şair Heinrich Heine'nin bir şiiri, sohbete dâhil edilir. Genç Yüzbaşı Garcia Lorca ve arkadaşı, mezarlıkta yatan ölülerden birinden Almanca bir şiir okumasını rica eder. Ölü, hangi Alman şairden okumasını istediklerini sorduğunda ise iki arkadaş, aynı anda “Heine” cevabını verir. Bunun üzerine ölü, şiirini okumaya başlar:

“Yaz akşamlarında,
Dış kapının taş basamaklarında,
Kulak kesilen küçük yüreklerle,
Çakmak çakmak merak içindeki gözlerle...” (Timm, 2012, s.113)

Uzaktan bir ses, “Bu ne Yahudi yaygarası böyle?” (Timm, 2012, s.113.) diye seslenerek Yahudi bir şair olan Heine'nin şiirinin okunmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir.

Şiddet izleği de, Yahudi düşmanlığı bağlamında ortaya çıkar. Mezarda yatan başka bir kişi olan Berthold, bir avcı uçağı pilotudur. Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış, 44 tane zafer elde etmiş ve mesleğinde yükselebilmüş bir yüzbaşısıdır. Aynı zamanda 1919'daki Çelik Alay'ın önderidir. Kendisi gibi solcu ve Yahudi kesime düşman olan Mayerl'in isteği, Almanya'daki romanda anılan “solcu çete” diye nitelendirdiği Yahudilerin Hitler iktidarı tarafından yok edilmesidir. Teğmen Mayerl, Berthold'a ülkenin yeni diktatöründen Almanya'nın geleceği için istediklerini ve bu amaç için kendisinin de yapmaya hazır olduğu şeyleri, şu şekilde dile getirir:

“Umuyorum da, gelecek diktatör Yahudileri yasadışı ilan etmeyi unutmaz. Bu köpeklerin kökünü kurutmaya bir gece yeter. Burası için bir kara liste hazırladım, doğru kişilerin öldürülmesi için. Yahudi olmayıp bunu hak edenler de mevcut.” (Timm, 2012, s.114)

Adaletsizlik izleği ise, Yahudilerin sosyal yaşamlarının kısıtlanması üzerinden belirginleşir. Yahudilere ilişkin anlatılaştırılan bir başka kişi, “Yahudi sorunsalının nihai çözümü” sözünü ilk bulan ve antisemitizme ilişkin yazılan bir dilekçenin organizatörü olan Liebermann von Sonnenburg'tur. Söz konusu dilekçe, 1881 yılında yazılmıştır. Dilekçenin içeriği şu şekildedir: “Yahudilerin kamu dairelerine memur olarak atanmamaları ve bütün Yahudiler için geçerli olacak şekilde ülkeye giriş yasağı” (Timm, 2012, s.115). Yahudiler üzerinden ortaya çıkan bir başka izlek, toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleridir. Yahudiler, Almanlardan izole edilerek gettolarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Yaşam koşulları, insancıl

değildir. Açlık, toplum tarafından dışlanma ve öldürülme, Yahudilerin deneyimlemek zorunda oldukları acı tecrübelerdir. İktidarın büyüüne kapılan bir Alman askeri, açlıktan ölmek üzere olan Yahudileri görünce onları öldürerek insanlık adına iyi bir şey yaptığını sanacak kadar “insancıl” davranabilmektedir:

“Ben daha insancıldım, diyen, bir Alman askeri, gettoda yol üstünde yedi ihtiyar adamın başında beklemek zorunda olan oydu, yasak olan bir şeyi yapmaya kalkışmışlar, belki de bir parça ekmek çalmışlardı. Orada oturuyorlardı, içlerinden beşi açlıktan kırılıyordu, diğer ikisi yere yattığında, yoldan geçenlerden biri gelip, onları vurman daha insancıl olmaz mı, dedi. Asker bir an düşündü, sonra bunu yaptı.” (Timm, 2012, s.164)

Mezarlıkta yatanlardan bir kadın, Yahudilerin gettolarda yaşamak zorunda bırakılmalarının yanı sıra, toplumla iç içe oldukları sosyal alanlardan da nasıl dışlandıklarını şu sözlerle dile getirir:

“Bunlar, üzerlerinde sarı yıldız taşımak zorunda olan insanlardı, parklardaki banklara oturmalarına yasak konulan, tramvaydayken de ayakta dikilmeleri ve sokakta muhatap olunmaması gereken insanlar.” (Timm, 2012, s.91)

Yahudiler, toplumdan yalnızca izole bir hayat yaşamaya mahkûm edilmiyor, aynı zamanda yalnızca isyancılar değil, sırf Yahudi oldukları için çocuklar bile öldürülüyordur. Bu bağlamda da, şiddet izleği belirginleşir. Söz konusu durum, ismi belirtilmeyen ölü bir kadının ağzından şu şekilde dile getirilir:

“Yahudileri, kadınları, küçük çocukları öldürüyorlarmış. Binlercesini. Çukurlara üstünkörü gömüyorlarmış. Kim inanmak ister ki böyle bir şeye. Ben istemedim. Ama gördüklerini söylediler, sayıları okuduklarını.” (Timm, 2012, s.90)

Yahudilere yapılan kıyımlar, ismi verilmeyen başka bir ölünün de ağzından dile getirilir:

“... daha önceki gün yaklaşık 1 300 Yahudi’yi vurmuşlardı. Şehir dışındaki bir çukurun önüne götürüldüler. Erkekler, kadınlar ve çocuklar orada tamamen soyunmak zorunda kaldılar ve enselerine sıkılan kurşunla hepsinin icabına bakıldı. Giysileri dezenfekte edilip tekrar kullanıldı. Adım gibi eminim: Savaş biraz daha sürerse eğer, Yahudilerden jambon yapıp Rus esirlerinin ya da vasıflı Yahudi işçilerin önüne koyarlar.” (Timm, 2012, s.165)

Baskı, adaletsizlik ve ırkçılık izlekleri de, Dahlem ve Yahudi arkadaşı üzerinden ortaya çıkar. Dahlem, Coburg’da yaşarken bir gün Yahudi olduğu için yakasında sarı yıldız taşımak zorunda olan doktor bir okul arkadaşıyla dışarı gezmeye çıkar. Dahlem’in üzerinde ise, Alman ordusunda görev yaptığı için asker üniforması vardır. İki arkadaş, birlikte askeri saha yolunda yürürken Alman askerleri tarafından görülüp fişlenir ve orduya ihbar edilir. Yahudi doktor, bu olaydan sonra Coburg’dan Theresienstadt’a tehcir edilir. 1944 yılında da orada ölür. Alman ordusuna göre Dahlem, Yahudi biriyle

arkadaşlık ettiği için onursuz davranmıştır. Bu yüzden rütbesi onbaşılığa düşürülmüştür. Almanların ortalık yerlerde Yahudiler ile birlikte görülmesi, rejim tarafından kabul edilebilir bir şey değildir. Dahlem ise, bu yasağı çiğnemiş olduğu için cezasını çekmek zorunda kalır.

Baskı izleği, Hitler’e Bağlılık Yemini’nde de belirginleşir. İktidar, bütün Almanya’da farklı biçimlerde kendini göstermektedir. İktidar tarafından yapılması zorunlu olan şeylerden birisi, Hitler’i selamlamadır. İsmi verilmeyen sol görüşlü Yahudi bir ölü, sürekli olarak zorlamayla Hitler selamı vermek zorunda kaldıklarından bahseder. Ölü, çalıştığı işyerinde arkadaşlarıyla birlikte sağ kolunu kaldırarak ve “Heil Hitler” diye haykırarak, Hitler’e saygı duruşunda bulunur. Ne var ki ölünün Yahudi olduğu, zamanla açığa çıkar ve iktidar tarafından Hamburg’da bulunan Neuengamme adlı toplama kampına götürülür. Sekiz ay sonra ise, toplama kampında kalp krizinden ölür. Yahudi adam öldüğünde arkasında, yakılan bedeni için eşinin ödemek zorunda kaldığı bir fatura bırakır.

3.2.4.7. Sihirbaz Larette

Sihirbaz Larette’nin öyküsü, romandaki ırkçılık ve baskı izleklerinin somutlaştığı konulardan biridir. Romandaki bir diğer ölü kişi, gerçekte Hitler döneminde yaşamış bir sihirbaz olan Cornelius Hauer’dır. Hauer’in diğer adı, Larette’dır. Larette, Viyanalı bir tatlıcının oğludur. Eğitim görmek için Berlin’e gider. Berlin’de bir kabarede Harry Steffin adlı bir sihirbazla tanışır. Kendisi de sihirbazlık yapmak isteyen Larette, bu isteği için okulu bırakır ve Steffin’in yanında yardımcı olarak çalışmaya başlar. Daha sonra ise, İkinci Dünya Savaşı’nda bir Alman cephe tiyatrosunda çalışmaya devam eder. Alman cephe tiyatrosu, Rusya’da bulunmaktadır. Orada çalıştığı sırada Ruslara esir düşer. Kendisi gibi esir düşen askerleri eğlendirmek için sihirbazlık numaralarına devam eder. Larette, bir gün yaralı bir karga bulur. Kargayı iyileştirip, ona çeşitli sihirbazlık numaraları öğretir ve karganın yardımıyla Rusların elinden kurtulur. Viyana’ya geri döner. Daha sonra çalışmak için Amsterdam’a giden Larette’nin “iki kusuru” vardır: “Yahudiydi ve handiyse tamamıyla sağırdı” (Timm, 2012, s.56). Larette, Hitler’in Alman toplumu için ideal ırk olarak seçtiği ari ve sağlıklı Alman ırkından değildir. Bu yüzden de kusurludur. Ordudaki Alman askerlerin ruhları da, mezardan Larette’nin “*kusurlu*” olmasıyla dalga geçmektedirler: “Orduevinde

gölüyorlardı, ikisi bir arada hakikaten de biraz fazla, diyor yedek şapşallardan biri.” (Timm, 2012, s.56).

Larette’nin Amsterdam’daki komşusu, bir gün Gestapo’ya onun Yahudi olduğunu ihbar eder. Bunun üzerine Larette’nin Gestapo’ya gidip, ismini kaydettirmesi gerekmektedir. Bunu gururuna yediremeyen Larette, o günün gecesi intihar eder. Larette’nin bu trajik durumu, ölümlerden isimsiz bir binbaşının dikkatini çeker. Kendisi her ne kadar Hitler’in Yahudilerle ilgili kıyım politikasını desteklemese de, Yahudilerin Almanya için bir sorun teşkil ettiği düşüncesine katılmaktadır:

“Pantolonundaki güzel kırmızı şeritleriyle genç Binbaşı, bu antisemitist yaygaranın midesini bulandırdığını söylüyor, ancak Yahudi sorununun bir çözüm için sıkıştırdığını da söylemek gerekiyormuş. Özellikle de buradaki bu akıl almaz pislik dururken, bu sefalet ve çirkinlik dururken. Ama ayırım yapılmalıymış, elbette ki o yöntemleri hiç, hem de hiç tasvip etmiyormuş. Eninde sonunda hepimiz insanız.” (Timm, 2012, s.57)

3.2.4.8. Savaşın Ortasında Küçük Bir Kız

Etzdorf; İsviçre, Hollanda, Avusturya ve Letonya gibi çeşitli ülkelerde uçuş deneyimleri üzerine konferanslar verir. Bir gün bir kız öğrenci, verdiği konferanslardan birini dinlemeye gelir. Bu küçük kız da, mezarlıkta yatanlardan biridir ve kurmaca bir figürdür. Ne yazık ki, İkinci Dünya Savaşı’nı acı bir şekilde deneyimlemiştir. Savaşın ortasında kalan kız çocuğu üzerinden romanda belirginleşen izlekler; umut, korku ve çaresizlik izlekleridir. Küçük kız, savaşın ortasında kalınca canını kurtarmak umuduyla, içinde Almanların bulunduğu bir kabileye katılır. Lüttkenhagen adlı bir köyde bulunan bir çiftlikte kabileyle birlikte bir gece geçirir. Ruslar, ertesi gün kabileyi bulduklarında küçük kızını ve 14 yaşındaki başka bir kızını da alıp giderler. Kızlar, Rusların elinden kurtulmak için plan yapar. Küçük kız, kaçırıldıkları arabadan atlamayı başarır. Ne var ki her yerde Rus askerleri, kol gezmektedir. Savunmasız küçük kızın tek isteği, savaşın yıkıntıları arasından kurtulup anne ve babasını yeniden görebilme:

“Köyün nasıl talan edildiğini gördüm, gün ışıyana kadar saklandım. “Canlı çıkamayacaksın buradan,” dedim kendi kendime, sadece annemle babamı tekrar görme isteğiyle beni ayakta tutan ve köye doğru tek başıma yola çıktım.” (Timm, 2012, s.153)

Küçük kız, sonunda bir Rus askerine yakalanır; fakat asker, ona kıyamaz ve gitmesine izin verir. Lüttkenhagen köyünün kuzeyinde şiddetli bir çatışma başlamıştır. Küçük kız, korku içinde var gücüyle koşmaya başlar. Bir çiftlik sahibinin evine sığınmak ister. Ne

var ki ev, Rus askerlerle doludur. Dışarıya tekrar çıktığında soğuk öylesine şiddetlidir ki, donacak gibi hisseder. Bu arada çatışmalar, devam etmektedir. Bu yüzden çiftlik evinde bekleyen Rus askerlerine rağmen dışarıda vurulmayı göze alamayıp, eve tekrar girmek ister; fakat ev sahibi tarafından yine kabul edilmez. Küçük kız, sonunda yoldan geçen bir kabileye ulaşmayı başarabilir. Kabile, kıza kötü davranır; çünkü Rus askerlerinin kendisine tecavüz etmesine izin vermemiştir. Küçük kız ile birlikte Rus askerlerinin kaçırdığı on dört yaşındaki kız, ait olduğu kabileye geri dönmeyi başarır. Ne var ki Rus askerler tekrar gelip, bu sefer kızı ve bir kadını daha kabileden alıp götürürler. Küçük kız, kendisine tecavüz edilmesine izin verse Ruslar belki de kızı ve kadını kaçırmayacaktır. Daha sonra Almanlarla birlikte kaçmaya devam eden küçük kızın öyküsü, romanda burada biter.

3.2.4.9. Gaz Odasından Kurtulan Mucize Kız

İrkçilik, korku ve şiddet izlekleri, yine Yahudileri öldürmek için tasarlanmış gaz odalarından birinden kurtulan küçük bir kızın kurmaca öyküsü üzerinden ortaya çıkar. Gri ve tur rehberi, mezarlıkta dolaştıkları sırada bir inleme sesi duyarlar. Yahudilerin öldürüldüğü toplama kamplarından biri olan Birkenau’da görev yapan bir Almanın inlemesidir bu. Tur rehberi, Gri’ye adamın öyküsünü anlatmaya başlar. Birkenau’daki bütün ölüm odaları, onun denetimi altındadır. Yahudilere gaz verilen odalardan birinde kamp görevlilerinin aylardır tanık olmadıkları bir mucize gerçekleşir. Gaz odalarının kapıları açıldığında ve cesetler çengeller ile odanın dışına çıkarıldığında sırada, bir kız çocuğunun ölmeden odadan çıkabildiğini fark ederler. Küçük kız, odadan ağlayarak çıkmıştır. Bu mucize kurtuluş, orada olaya tanık olan herkesi allak bullak etmiştir. Merhamet duygusu bastırılamaz hale gelmek üzereyken mezarda inleyen görevli, çocuğun derhal vurulması emrini verir. Vurulma anında küçük kızı görmemek için ise, oradan uzaklaşır.

Tur rehberi, öyküyü bitirdiğinde mezarlıktaki ölülerden biri kızın ölme emrini veren görevlinin onu elinden tutup oradan götürebileceğini söyler. Gri ise, bunu söyleyen ölünün yalnızca “*bir hayalperest*” olduğunu düşünür. Hayalperest ölü, önerisini ısrarla savunmaya devam eder. O, çocuğun en azından ilk bariyere kadar götürülebileceğini düşünmektedir. “Kurukafaların nöbet tuttuğu yere kadar.” (Timm, 2012, s.173). Hayalperest, oradakilerin bir an için de olsa iktidara boyun eğmekten vazgeçip

içlerindeki merhametin sesini dinlemelerinin bütün kötülüklere bir başkaldırı olabileceğini ve böylece her şeyin değişebileceğini düşünür: “Belki de bu, kendiliğinden gelişen bu bir tek davranış, her şeyi değiştirebilirdi. Belki diğerleri de, bir anlık da olsa, bu kırıp geçen cinnetten uyanırdı.” (Timm, 2012, s.173). Mezarlıktaki başka bir ses ise bu davranışın hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini, çocuğun bir sonraki Yahudi grubuyla tekrar gaz odasına girmekten başka çaresinin olmayacağını ve görevlinin de, bunu yapmaya cesaret etse sanatoryumlardan birine gönderilmesinin muhtemel olduğunu öne sürer.

3.2.4.10. Leuthen Kıyımı

Arendt’in empeyalist politika eleştirisi, Leuthen Kıyımı üzerinden somutlaşır. Prusya, Avusturya topraklarını elde etmek için yayılmacı bir politika izlerken emperyalizmin en büyük dayanaklarından biri olarak gördüğü şiddet olgusu, kıyımın başat öğelerinden biridir. Romanda anlatılaştırılan bir diğer konu, Prusya’nın 1740-1786 yılları arasında iktidarda olan kralı II. Friedrich’in yaptığı “başarılı” savaşlar ve iktidar uygulamalarına ilişkindir. Romanda, II Friedrich’e ilişkin iki farklı görüş öne çıkar. Birincisi; II Friedrich’in Prusya’nın gücünü koruması için yaptığı iyilikler ile şiddet yanlısı uygulamalarıdır. Burada, gücü yüceltme izleği belirginleşir. Gri, tur rehberine II Friedrich’in niçin tarih kitaplarında Büyük Friedrich olarak anıldığını sorduğunda rehberin cevabı, şu olur:

“Büyük, çünkü işkenceyi kaldırdı. Çünkü adildi. Çünkü hizmet etti. Çünkü kendisinin devlete hizmet eden ilk kişi olduğunu söyledi. Bu sebeple de herkes gönüllü olarak ona hizmet etti.” (Timm, 2012, s.79)

Öte yandan II Friedrich, ülkesinin gücünü korumak ve artırmak için büyük bir hırsla çalışırken Prusya halkı, ülke için yaptığı hizmetlerinin bedelini acı çekerek ödemiştir: “Kendisinin ve Prusya’nın büyüklüğü için hizmet edip acı çekenlerin iniltileri hala burada ve uzaktan da olsa duyulabiliyor.” (Timm, 2012, s.79). Gri, II Friedrich’in masum ve sadece ülkesinin iyiliği için çalışan bir kral olduğu öne sürümünü kabul etmez. Kralın Gri için geçmişten hatırlattığı; şiddet, acı ve ölümdür:

“İşkenceyi kaldırdı, ama iki sıra halinde duran askerlerin cezalıya attığı sıra dayağı kaldı. Askerin eti sırtında lime lime olana kadar dövüldü. Büyük lafını kaldıralım, diyor Gri, anıştırdığı sadece acı ve ölüm. Alman dilini bile sevmiyordu. Faytoncu dili, derdi.” (Timm, 2012, s.80)

Romanda II. Friedrich'e ilişkin anlatılaştırılan tarihsel olay, Avusturya ile yapılan Leuthen Savaşı'dır (1757). Tarih kitaplarında Leuthen Kıyımı olarak geçen bu savaşta II Friedrich, 30.000'i erkek olmak üzere toplamda 80.000 Avusturyalıyı katletmiştir (Bkz. Jomini, Hauser, & Stahel, 2009, s.286). Gücü yüceltme ve şiddet izlekleri, tur rehberi ile Gri'nin yaptığı tartışma üzerinden de somutlaşır. Leuthen savaşı konusunda da tur rehberi ile Grinin fikirleri, birbirine zıt düşer. Tur rehberi, II. Friedrich'in yapılan savaşı kazanmasından dolayı onun Prusya için bir gurur kaynağı olduğunu savunur:

“Orada durmuş, generallerine savaş planını açıklıyor. Bilirsiniz, Avusturyalılarla yaptığı savaştan galip çıkması en büyük zaferidir. Prusya'nın medarıiftiharı. Leuthen.” (Timm, 2012, s.95).

Gri ise, savaşın gururlanılacak bir şey olmadığını, bu durumda Prusya'nın güç üstünlüğüyle övünmekten ziyade, işin şiddet boyutuyla ilgilenilmesi gerektiğini savunur. II. Friedrich, savaşta çok sayıda Avusturyalıyı öldürmüş ve Prusya tarihinin en kanlı savaşlarından birine imza atmıştır: “Beni şiddetin kendisini nasıl açığa vurduğu ilgilendiriyor, diyor Gri, şiddetin nasıl meşruiyet kazandığı, nasıl ifade edilir bir hale geldiği.” (Timm, 2012, s.95)

Menzel ve Goya adlı ressamın tabloları üzerinden de, gücü yüceltme ve şiddet izlekleri belirginleşir. Prusya ile Avusturya arasındaki savaşta yaşanan güç çekişmeleri, Menzel ve Goya adlı iki ressamın tablolarında farklı şekillerde somutlaşır. Menzel, Prusya'nın kazandığı zaferi göklere çıkaran bir tablo resmeder: “Renkler şahane olsa da, empresyonist-realist bir biçimde Prusya'yı yerlere göklere çıkarmakla meşgul.” (Timm, 2012, s.96). Goya ise, Menzel'in aksine savaşın görkemli güç gösterilerinin arkasında yatan şiddeti ve vahşeti resmeder. Onun tablosunda Menzel'in tablosunda olduğundan farklı bir savaş öyküsü anlatılmaktadır:

“Ama bu bir fragman, her ne kadar resimdeki motifte görünmese de bu planın bir neticesi olan yıkıma, acıya dikkat çeken bir şey. Ne de olsa bu savaşta 20.000'i aşkın ölü vardı. Goya savaşın ne olduğunu resmetti, çizdi. Muzafferin görünüşü, yengi ve zafer değil de, kurbanların, acı çekenlerin, yara almışların görünüşü.” (Timm, 2012, s.96)

3.2.4.11. Gross-Görschen Savaşı

Savaşın yıkıcılığının anlatılaştırıldığı bir başka olay, Prusya ile Fransa arasında 1813-1814 yıllarında yapılan ve Prusya'nın ağır kayıplar verdiği Gross-Görschen Savaşı'dır. (Bkz. Dölemeyer ve diğerleri, 2016, Bkz. s.63.) Burada da şiddet izleği, Gross-Görschen Savaşı üzerinden ortaya çıkar. Savaşın şiddeti ve yıkıcılığı, Friedrich Friesen

adlı Prusya ordusunda görev yapan bir asker üzerinden yansıtılır. Friesen, savaş sırasında Fransa'nın Lobbes şehri yakınlarında savaşta çok ağır bir şiddete maruz kalarak şehit olur. Tur rehberi, mezarlıkta öyküsünü dinlediği Friesen'in nasıl dövülerek öldürüldüğünü şu sözlerle dile getirir: “Bel küreğini vururlarken duydum, katır katır, bazen de kürek bir taşa denk geldiğinde tiz bir ses, bir kök koparıldığında boğuk bir titreme.” (Timm, 2012, s.68)

Çaresizlik izleği de, Friesen ve arkadaşı üzerinden belirginleşir. Ölme olasılığının olduğunu bile bile savaşmak zorunda bırakılmak ve bu olasılık dâhilinde gelecek planları yapmak, onun ve arkadaşının alın yazısıdır: “Can dostum benim, parçalarımı topladı. Birbirimize bir meşenin altında söz vermiştik, birimiz şehit düşerse diğeri onu memleket toprağına gömsün diye.” (Timm, 2012, s.68.)

Şiddet izleği, General Scharnhorst ve savaşta bindiği atı üzerinden de belirginleşir. Mezarlıktan bir ses “Benim güzel atım... Bir top mermisi sağ arka bacağını koparmış.” (Timm, 2012, s.143) diye serzenişte bulunur. Bu at, “şişlenen, vurulan, mermi üstüne mermi yiyen ve kimsenin anmadığı sayısız attan biri” dir (Timm, 2012, s.143). Atların yanında birçok hayvan da, Gross-Görschen Savaşı'nda “binicilerine hizmet uğruna” telef edilmiştir.

Romanda bahsedilen atın sahibi, General Scharnhorst'tur. Scharnhorst, savaşta generallik yapmış gerçek bir kişiliktir. Scharnhorst, atın vurulduğu sırada üzerindedir. At yere kapaklandığında General, atın üzerinden sıçramayı başarır. At, yerde kanlar içinde debelenmekte ve acı çekmektedir. Atın üzerinden sağ olarak kurtulmayı başaran Scharnhorst, savaşın ilerleyen zamanlarında bacağından vurulur. Buna rağmen savaşa devam eder; çünkü “Her şey Prusya'nın kurtuluşu için.” dir (Timm, 2012, s.144.). Scharnhorst, bacağındaki yara iltihaplanınca Prag'ta acı çekerek ölür.

3.2.4.12. Boxer Ayaklanması

Timm'in romanda anlatılaştırdığı bir başka olay, 1900 yılında Çin'de meydana gelen Boxer Ayaklanması'dır. Batılı devletler, 20. yüzyıl başında Çin'i sömürme planları yapmaktadır. Bu devletler içinde, Almanya da yer almaktadır. Çinliler bu yüzden Batılı devletlere karşı düşmanca bir tutum içine girerler. Bu gelişmeler sonunda içlerinde Mançuların da bulunduğu Çinliler, ülkedeki Batılılar ve Müslümanlar da dâhil olmak

üzere yabancı ırklara ve dinlere karşı isyan başlatırlar. Bu isyan, tarihe “Boxer Ayaklanması” olarak geçer (Bkz. Çelik, 2015, s.260). Ayaklanma sırasında Almanlar da, hedef ırktır. Almanların diplomatları ve büyükelçisi, ayaklanma sırasında öldürülür (Bkz. Çelik, 2015, s.261-262).

Şiddet izleği, Boxer Ayaklanması konusunun anlatılaştırılmasında belirginleşir. Almanya’da dönemin imparatoru II. Wilhelm, Çin’deki ayaklanmaya müdahale etmek için ülkeye askeri birlik gönderir. Birliğe, Çin halkı üzerindeki şiddeti destekleyen şu konuşmayı yapar: “Aman verilmeyecek, esir alınmayacak. Silahlarınızı öyle bir kullanın ki, üzerinden binlerce yıl geçse de tek bir Çinli bile bir Alman yan gözle bakamasın.” (Timm, 2012.s. 61).

Dahlem’in Alman bir arkadaşı, Boxer Ayaklanması olurken Çin’de Kont Waldersee’nin emri altında görev yapan bir albaydır. Albay, bir sürü direnişçinin acı içinde öldürüldüğüne tanık olur:

“Çinliler uzun bir sıra halinde dizilmiş, cellat bir kılıçla işini yerine getirirken, bekliyorlardı. Suçlu, bir kütüğün önünde diz çökmek zorundaydı. Diz çökecek, başını kütüğün üzerine koyacak, cellat kılıcı indirecek, kelle de hazırda duran sepetin içine düşecek.” (Timm, 2012, s.168)

İnfaz edilmeyi bekleyenler arasında sessizce köşesine çekilmiş kitap okuyan bir Çinli daha vardır. Sırası geldiğinde başını kaldırmadan kütüğe doğru giderken yüzbaşı, gencin affedilmesini ister. Yüzbaşının bu isteği, yerine getirilir. Kitap okuyan adam, kitabını kapatır ve hiçbir şey söylemeden oradan uzaklaşır.

3.3. ZÜLFÜ LİVANELİ’NİN LEYLA’NIN EVİ VE SERENAD İLE UWE TIMM’İN MORENGA VE YARI GÖLGE ADLI TARİHSEL ROMANLARINDA ELE ALINAN ERK SORUNSALININ TARİHSEL KONU VE İZLEKLER ÜZERİNDEN ANLATIMININ KARŞILAŞTIRILMASI

Livaneli ve Timm’in öz yaşamları dikkate alındığında, her ikisinde de benzer yaşantıların deneyimlendiği görülmektedir. Livaneli, henüz çocuk denecek yaşlarda edebiyata karşı ilgi duymaya başlar. Bununla birlikte okul yaşamını sürekli sorgulama içindedir. Yazınsal yapıtların imgelem dünyasında kaybolmayı, öğretmenleri tarafından okulda aldığı eğitimden daha tatmin edici bulur. Bu durum, onun okuldan uzaklaşmasına neden olur (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.25).

Livaneli, yaşamı boyunca Türkiye’de yaşanan birtakım siyasal olaylara tanık olur. Bu olaylardan biri, 27 Mayıs 1960 darbesidir. Yaşanan ihtilalin üzücü sahnelerinin yanı sıra, sanat alanında güzellikler yaşattığını düşünür; çünkü söz konusu darbe, beraberinde yazınsal yaşamda yeniliklere de olanak tanımıştır (Bkz. Livaneli, 2017, s.79). 12 Mart 1971 darbesini de deneyimleyen Livaneli’nin arkadaşlarıyla birlikte okuduğu kitaplar, ilgilendikleri tiyatro oyunları ve yaptıkları sohbetler suç sayılır. Ayrıca o, darbe döneminde yayımlanan yapıtlarından dolayı gözaltına alınır. Yaptığı müzik çalışmaları, sol eğilimli görüşlerinden dolayı hapse girmesiyle kesintiye uğrar. Türkiye’de yaşamasının artık olanaksızlaştığı anlaşıncı, mülteci olarak İsveç’e yerleşir. Livaneli, Avrupa’dayken 12 Eylül 1980 darbesi yaşanır. Türkiye’deki güvenliği tekrar tehlikeye girince, ülkeye dönme düşüncesini ertelemek zorunda kalır ve Stockholm’da dört yıl daha kalır. Darbeyle birlikte çalışmaları Türkiye’de tekrar yasaklanır (Bkz. Livaneli, 2017, s.276-277).

Livaneli ile kişisel yaşamında benzerlikler bulunan Timm de, henüz ilkökul çağlarından itibaren okul yaşamına sorgulayıcı yaklaşmıştır. Ona göre okul, öğretmenlerin öğrencilerine olan tutumlarından dolayı bir baskı ortamıdır. Öyle ki okulda eğitim

almak istemesinin tek amacı, bilgi dağarcığını genişleterek yazarlık yaşamına atılmaktır (Bkz. Hielscher, 2007, s.32). Bu yüzden o, sık sık roman denemeleri yapar.

Timm de yine tıpkı Livaneli gibi, yaşadığı dönemde meydana gelen siyasi ve toplumsal olaylara karşı duyarlılık geliştirmiştir. Onun gelecekteki gerek siyasi ve gerekse yazınsal anlamda düşüncesini etkileyecek olaylardan birisi, İkinci Dünya Savaşı'dır (Bkz. Hielscher, 2007, s.8-10). Timm, her ne kadar savaşın yaşandığı sırada üç yaşında bir çocuk olsa da, Prusya geleneklerine bağlı, milliyetçi ve otoriter kişilik yapısına sahip olan babası (Bkz. Hielscher, 2007, s.21), İkinci Dünya Savaşı'nda görev yapmış ve Hitler'i destekleyen bir askerdir. Babasının Hitler yanlısı görüşlerinden ve onun katı mizacından ötürü, hem babasına hem de Hitler rejimine karşı her zaman mesafeli durur.

Timm'e siyasi ve toplumsal eleştiriye ilişkin duyarlılık kazandıran bir başka olay, 1968 Öğrenci Olayları'dır. Kendisinin de aktif olarak katıldığı öğrenci olayları, Timm'in gerek kişisel gelişiminde, gerek sanata bakış açısının şekillenmesinde ve gerekse topluma yaklaşımında oldukça etkili bir rol oynar (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.24). 68 kuşağının eleştirdiği konuların arasında, eğitim sistemindeki çarpıklıklar da vardır. Bu bağlamda Timm'in eğitim kurumlarıyla yaşadığı sorunların, çocukluk yıllarından itibaren başlamak üzere ve üniversite yaşamı da dâhil onun eğitim sistemine karşı eleştirel duruşunu etkilediğinden söz edilebilir. Livaneli de tıpkı Timm gibi, Türkiye'de de yansıması görülen 68 Kuşağı Öğrenci Hareketleri'nin yerleşik düzene karşı başkaldırısından etkilenir. Öyle ki Gençlik Hareketleri olarak da adlandırılan bu dönemde “kişisel özgürlük, savaş karşıtlığı, üniversite reformları, kültürel kurumların sorgulanması” gibi konuları tartışan genç kuşağa kendisi de dâhil olup, bu dönemde insan duyarlılığı taşıyan sanatsal yapıtlar vermekten çekinmez (Bkz. Seferoğlu, 2017, s.287). Timm, ayrıca 1981 ile 1983 yılları arasında kişisel sorunları ve her ne kadar Livaneli'den farklı olarak zorunluluktan dolayı değil, kişisel tercihi olsa da tıpkı onun gibi siyasi fikir açısından düştüğü çıkmazlardan dolayı Almanya'dan uzaklaşarak Roma'da yaşar (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.20).

Her iki yazarda ortak olan bir başka konu, etkilendikleri akımlar ve filozoflardır. Varoluşçuluk akımından etkilenen ve onu “sosyalizme giden yol” olarak tanımlayan Livaneli; Jean Paul Sartre, Albert Camus, Kierkegaard ve Jaspers gibi filozoflardan

etkilenir (Bkz. Livaneli, 2017, s.71-72). Yine aynı yıllarda Plehanov, Marx, Engel ve Hegel gibi Marksistlerin tarihsel materyalizm öğretisine ilişkin birçok yapıtını okur. Varoluşçuluk akımının da etkisiyle “dünyayı ve varlığı yorumlama” çabası, onda yerini dünyayı daha yaşanılabilir bir hale getirme isteğine bırakır (Bkz. Livaneli, 2017, s.75-76). Timm de, tıpkı Livaneli gibi varoluşçuluk akımından etkilenir. Hakkında doktora tezi yazdığı Camus ve Jean Paul Sartre gibi isimler, onun varoluşçuluk fikirlerinden yararlandığı bilimcilerdir (Bkz. Hielsch, 2007, s.42). Timm, varoluşçuluğa ilişkin fikirlerini, yazınsal yaşamında da sık sık kullanır. Marks, Marcus ve benzer eleştirel kuramcılardan da etkilenen Timm, gün geçtikçe toplumun “elit” kesiminden uzaklaşır. Öğrenci hareketlerine katılmasının bir sebebi de, budur (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.25). Toplumun elit kesiminden uzaklaştıkça da ezilmiş ve baskı altında olan kesimin edebiyatına karşı ilgi duymaya başlar.

İki yazarda da görülen bir başka ortak nokta, onların yazınsal yaşamına ilişkindir. Livaneli, sanatı yaşama karşı bir direniş olarak nitelendirir. Dünyadaki güzelliklerin ve olumlu yöndeki değişimlerin sanat yoluyla başarılabileceğine inanan Livaneli’ye göre her duyarlı bireyin, “hayata evrensel değerlerle müdahale etme mücadelesine dâhil” olması gerekir (Bkz. Livaneli, 2016, s.133). Toplumun sanat yoluyla değiştirilebileceğine olan inancından dolayı yapıtlarında genellikle insanı merkeze alarak ezilen, baskı gören, yurt hasreti çeken, sürgün edilen, iktidar mücadeleleriyle boğuşan ve sömürülen insanları konu alır. Sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik, doğu-batı çatışmaları, iktidar ve çıkar ilişkileri, savaşlar, yoksulluk ve tüm bu olumsuzluklara rağmen masumane yaşanan aşk ve sosyal ilişkiler gibi konular, yapıtlarında ele aldığı başlıca konular arasındadır. Serenad’ı yazma amacından söz ederken de belirttiği gibi, söz konusu yapıtı üzerinden sanatçılara ve topluma ileti vermek niyetindedir. Ona göre, insanların soru sorması, yaşamı sorgulaması ve çarpık düzene başkaldırması gerekir. Ülkede olup biten her şeye boyun eğmek, ona göre insanlığa yakışmaz. Livaneli, bundan dolayı yazınsal bir yapıtta biçimselliğin olduğu kadar “sağlam bir konu” nun da gerekli Biletiyi verebilmesi bakımından göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünmektedir (Bkz. Livaneli, 2016, s.12).

Tıpkı Livaneli gibi Timm de, edebiyata toplumsal bir görev yükler. Ona göre edebiyat, toplumla iç içe düşünülmelidir; çünkü edebiyat, toplumun aynası işlevini görür.

Toplumsal gerçekliğe eleştirel bakmanın yollarından biri, yazınsal yapıtlardır. Timm de Livaneli gibi, toplumda meydana gelen çarpıklıkları olduğu gibi kabul etmenin yanlış olduğunu savunur. Bu yüzden yapıtlarında genellikle Livaneli gibi hak, adalet, güç çatışmaları, sosyal eşitsizlik, ezilen, baskı ve şiddet gören insanlar ve özgürlük gibi konuları anlatılaştırır (Bkz. Agossavi, 2003, s.40). Yaşama her zaman eleştirel bir mesafeden bakılması gerektiğini, toplumda meydana gelen eşitsizliklere ve haksızlıklara hiçbir surette boyun eğilmemesi gerektiğini ve insanoğlunun her zaman kendine güvenen bir duruşla kendi varlığı için mücadele etmek zorunda olduğu fikirlerini savunur ve bunun için bir yazar olarak kendine görevler düştüğünü belirtir (Bkz. Schmück, Schreieck, & Trutter, 1993, s.121.) Timm de Livaneli ile yazınsal yapıtlarda konu seçimine ilişkin benzer şekilde düşünmekte ve yazın aracılığıyla toplumu değiştirme çabasının, yazınsal bir yapıtı oluşturan konu ve malzemeyi etkilediğini öne sürmektedir. Ona göre söz konusu değişimi edebiyatta yansıtma amacı, en iyi şekilde yapıtlarda anlatılaştırılan olaylarda kendini gösterir. Bu yüzden de ele alınan olayların seçiminde gereken titizlik gösterilmelidir (Bkz. Timm'den Aktaran: Tepebaşılı, 2002, s.41).

Çalışmada erk sorunsalı bağlamında konu ve izlek bakımından karşılaştırılan romanların türünün tarihsel roman türü kapsamına girmesi nedeniyle, söz konusu türün hangi niteliklere sahip olması gerektiğine ilişkin kimi bilimcilerin görüşlerinden yola çıkıldığında, her iki yazarın tarihsel roman özelliklerine ilişkin de benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. Livaneli, tarihsel romana ilişkin düşüncelerini, *Edebiyat Mutluluktur* adlı denemesinde açıklar. Livaneli, Serenad romanından örnek vererek romanında konulaştırdığı olayların hepsinin gerçek olduğunu, bunun yanında roman kahramanlarının arasında kurgulama ürünü figürler olduğunu belirtir. “Çünkü roman kendi içinde bir gerçeklik taşır ve bunun tarihsel ya da güncel gerçekliğe uygun olması zorunluluğu yoktur.” Bu açıklamayla tarihsel bir romanda gerçekliğin ve kurgunun bütünlüğüne dikkati çeker. Hatta Livaneli'ye göre tarihsel romanlar, hiçbir nesnellik kaygısı taşımaksızın bütünüyle kurgudan oluşabilir (Bkz. Livaneli, 2016, s.177- 179). Timm de, *Yarı Gölge* romanı üzerinden tarihsel roman türüne ilişkin düşüncelerini paylaşır. O da tarihsel roman türü konusunda Livaneli'yle aynı görüştedir ve tarihsel bir romanda tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun bir bütün olarak kullanılması gerektiğini savunur. Ona göre tarihsel bir roman, yalnızca tarihsel bilgiyi değil, aynı

zamanda kurguyu da içermesi gereken bir yazınsal türdür. Bu bağlamda tarihsel romanda da doğal suretle gerçek yaşamdan sapış söz konusudur. Göstergeler, görünüşteki anlamını yitirir ve ortaya yazarın fantezi dünyası çıkar: “Die Welt der Zeichen ist gekennzeichnet durch den physischen Tod der Sinne und ist doch höchst lebendig in der Phantasie.”³⁹ (Hielscher’den Aktaran: Lorenz, 2012, s.110)

Tarihsel roman türünün hangi özelliklere sahip olması gerektiğine ilişkin fikirler öne süren bilimcilerden biri, György Lukacs’tır. Lukacs, Scott’tan önce yazılan tarihsel romanlarda olduğunun aksine roman kahramanlarının büyük kişilikler olmak zorunda olmadığını vurgular. Ona göre tarihsel bir romanın amacı, büyük kişilerin yaşamını ve düşüncelerini değil, sıradan halkın yaşamını yansıtmak olmalıdır; çünkü tarihteki gerçeklikleri, yaşanan olayları ve olayların toplumda yarattığı gelişmeleri okur, en iyi halkın yaşamı üzerinden öğrenir (Bkz. Lukacs, 2008, s.45). Livaneli ve Timm’in romanlarına bakıldığında, anlatılaştırdıkları tarihsel dönemlerde yaşamış büyük kişiliklerin erk mücadelelerine yer vermekle birlikte söz konusu kişiliklerin yaşamlarını ve düşüncelerini değil, daha ziyade güç çekişmelerinin arasında sıkışıp kalmış, ezilmiş ve güçten yoksun halkın içine düştüğü durumları yansıttıkları görülmektedir.

Lukacs tarihin, halklar açısından kalıcı etkilere ve köklü değişikliklere yol açan sınıf kavgalarının oluşturduğunu savunur. Ona göre bir tarihsel roman yazarının da, tarihteki bu çatışmaları ve değişimleri olanaklı olduğunca tarihsel gerçekliğe bağlı kalarak ele alması gerekmektedir (Bkz. Gögebakan, 2004, s.17). Lukacs’ın öne sürümü uyarınca söz konusu romanlara bakıldığında anlatılaştırılan tarihsel konuların çoğunlukla geçmişte yaşanmış ve tarihsel kaynaklarda ele alınan gerçek olaylar olduğu görülmektedir.

Gögebakan, tarihsel romanı “herhangi bir tarihsel dönemi ya da olayı gerçeğe yakın, ama sanatsal bir biçimde aktaran bir roman türü” olarak tanımlamaktadır. Ona göre yazar, malzeme olarak kullandığı tarihsel olaylara ilişkin belli bir bilgiye ve bilince sahip olmalı ve ele aldığı tarihsel konuları romanında bir sorunsal olarak tartışmalıdır (Bkz. Gögebakan, 2004, s.15). Söz konusu romanlara bakıldığında, hepsinde de çalışmanın ana fikrini oluşturan erk olgusunun sorunsallaştırıldığı görülmektedir.

³⁹Göstergelerin dünyası, duyuların fiziksel ölümü yoluyla karakterize edilir ve en üst seviyede fantezi dünyasında yaşam bulur. (Çeviri, tarafıma aittir.)

Dolayısıyla Göğebakan'ın tarihsel bir romanın sahip olması gereken özelliklerden biri olarak gördüğü sorunsal tartışmasına sahip olması, incelenen bütün romanlarda belirginleşmektedir.

Tarihsel romanı ideolojik ve sosyolojik boyutlarıyla ele alan bir başka kuramcı, Gallmeister'dir. Ona göre birçok tarihsel romanın yalnızca tarihsel olayları yansıtma değil, aynı zamanda ele aldığı dönemin sorunlarını da ortaya koymak gibi bir görevi vardır. Yazar, romanında anlatılaştırdığı tarihsel olaylara ilişkin düşüncelerini yapıtında yansıtır ve bu olaylar hakkında yorum yaparak belli bir düşünceyi temsil eder (Bkz. Gallmeister, 1981, s.160).

Livaneli ve Timm, yaşadıkları ülkede meydana gelen gerek siyasi ve gerekse toplumsal olaylara karşı duyarlılık geliştirmiş, yazınsal yaşamlarını da söz konusu olaylardan etkilenecek şekilde şekillendirmiştir. Her iki yazar da, bu bağlamda romanlarında genel olarak kendi siyasi ve toplumsal düşüncelerinden yola çıkarak anlatılaştırdıkları tarihsel olayların toplumda yansımalarını, konular ve roman karakterleri üzerinden eleştirel bir tavırla sorunsallaştırmışlardır.

Willy A. Hanimann da, tıpkı Gallmeister gibi tarihsel romanın ideolojik karakteri üzerinde durur ve tarihsel roman türünü, “eğilim romanı” türüyle bağdaştırır (Bkz. Hanimann, 1981, s.27). Hanimann, “eğilim” kavramını tarihsel romanla bütünleştirerek ona olumlu bir anlam yükler. Ona göre eğilimin tarihsel bir romanda ortaya çıkma yoğunluğu ve tarzı, yalnızca yazarın sanatsal ve ideolojik karakteriyle sınırlı değildir. Bu durum, aynı zamanda yazarın içinde yaşadığı ve sanatını gerçekleştirdiği dönemin de romana yansımalarına ilişkindir. Ona göre her tarihsel roman, yazarının kasıtlı bir eylemi olmamasına rağmen içinden çıktığı dönemden şu ve ya bu şekilde etkilenir. Dahası ona göre tarihsel roman türü, “kök saldıgı ulusal zeminini” hiçbir zaman inkâr edemez. Bundan dolayı da Hanimann, tarihsel roman yazarının seçeceği tarihsel malzemeyi içinden çıktığı ulusun tarihine göre seçmesi ve ona göre şekillendirmesi gerektiğini düşünmektedir (Bkz. Hanimann, 1981, s.27). Livaneli ve Timm'in kişisel yaşamına bakıldığında her iki yazarın da, yaşadıkları dönemde meydana gelen siyasi ve toplumsal olayları bizzat deneyimledikleri görülmektedir. Livaneli, sol eğilimli düşünceleri nedeniyle hapse atılmış, Türkiye’de yaşamının onun için giderek zorlaşmasından dolayı bir süre yurtdışında yaşamak zorunda kalmış ve yapıtları, ülkede

yasaklanmıştır. Bu yüzden deneyimlediği yaşantılar dolayısıyla iktidar yapılarına karşı sorgulayıcı yaklaştığı ve bu tavrını romanlarına yansıttığı çıkarımını yapmak olanaklıdır. Aynı şekilde Timm de, gençlik yıllarında Almanya’da ve dünyada yaşanan siyasi ve toplumsal olaylardan etkilenmiş, döneminin eğitim sistemine karşı eleştirel bir tavır almış ve bu yüzden de Almanya’da meydana gelen 68 Öğrenci Ayaklanmaları’nda aktif olarak yer almıştır. Deneyimlediği siyasi ve toplumsal olaylardan etkilenecek, güç ve iktidar ilişkilerini sorgulayan yapıtlar kaleme almıştır. Öyle ki Almanya’nın geçmişte yaptığı, fakat üzerini sürekli olarak örtmeye çalıştığı Namibya Kıyımı’nı ortaya çıkarmak için kaleme aldığı *Morenga* romanına ilişkin bilgi toplamak amacıyla gittiği Namibya’da, söz konusu kıyıma ilişkin Güneybatı Afrika Halk Örgütü (SWAPO) ile kurduğu iletişimden dolayı, ülkesinde istenmeyen kişi olarak ilan edilmiştir (Bkz. Kraft, 2003, s.1243). Timm’in bir süre sonra Alman hükümeti tarafından Namibya’ya giriş yapmasına izin da verilmemiştir; çünkü niyeti, Alman hükümeti tarafından anlaşılmış ve romanının yayımlanması bir süre yasaklanmıştır (Bkz. Ackermann & Borries, 1988, s.50).

Hanimann’ın tarihsel roman yazarının içinden çıktığı dönemden şu ve ya bu şekilde etkilendiği ve tarihsel romanların “kök saldıgı ulusal zeminini” hiçbir zaman inkâr edemeyeceği öne sürümü de, her iki yazarın romanlarında somutlaşır. Karşılaştırılan romanlara bakıldığında, her iki yazarın da çoğunluklu olarak kendi ülkelerinde yaşanan tarihsel konuları yapıtlarında erk sorunsalı bağlamında anlatılaştırdığı görülebilir.

Erol’a göre tarihsel bir romanın, her şeyden önce “insani ve ahlaki bir değer” taşıması ve içinde öğretici unsurlar barındırması gerekmektedir (Bkz. Erol, 2012, s.67). Dolayısıyla Erol da tarihsel romanda anlatılaştırılan geçmiş bir dönemin sorunlarını ortaya koyarak, onun şimdiki zaman okuyucularına bir ileti vermesi gerektiğini savunmaktadır. Benzer bir düşüncüyü savunan Gallmeister de, tarihsel roman türüne ilişkin olarak romanda ele alınan geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki ilişki üzerinde durur. Ona göre, tarihsel romanlarda geçmiş ve şimdiki zaman arasında sıkı bir bağ söz konusudur. Bu yüzden de romanında geçmiş zamanı yorumlayan yazarın, aynı zamanda şimdiki zamana ilişkin olarak da bir ileti vermek istediğini savunur. Ona göre tarihsel romanlar, okuyucuyu şu soruyu sormaya yönlendirir: “Tarihsel romanlar şimdiki zamana ilişkin ne söyler?” (Bkz. Gallmeister, 1981, s.160). Bu açıklamalar uyarınca her

iki yazarın da, güncel ve gelecek yaşama ilişkin ileti verme amacı gütmelerinin doğal olduğu görülebilir. Livaneli, “Tarih ve coğrafya farkı gözetmeden bütün insanlığın kendine bir diktatör bulup ona körü körüne bağlanmak gereksiniminin temeli nedir acaba? İçgüdüsel bir davranış mı, yoksa öğrenilmiş bir şey mi? Anlamak için uğraşmaya değmez mi?” (Livaneli, 2016, s.143) sorusuyla güncel yaşamda erk ve iktidar ilişkilerinde meydana gelen anlaşmazlıkların çözümü için, yazın dünyasına görevler düştüğü iletişini vermektedir. Livaneli, erk ve iktidar olgularının güncel ve gelecek yaşama ilişkin olarak irdelenmesi gerektiğini ve kendisinin de bu konulara karşı ilgi duyduğunu, *Edebiyat Mutluluktur* adlı denemesinde şu sözlerle dile getirir:

“... Evet, 20. yüzyılda diktatörler hakkında en fazla roman bu kıtada yazıldı, ama kavramı biraz daha genişletirsek iktidar konusunun her zaman edebiyatın ilgi alanı içinde olduğunu görürüz. Mesela Shakespeare’in eserlerinin çoğu iktidar konusu üzerine değil mi? Çünkü mutlak gücü elinde tutan, milyonların hayatına yön veren, savaş açan, barış yapan, kullarını öldürme yetkisine sahip olan, hatta Tanrı mertebesine yükseltilen bu fani kişilerin ruh dünyası edebiyat için vazgeçilemeyecek derecede önemli bir konu” ... Mutlak iktidar konusunu Engereğin Gözü romanında da ele aldığımı göre, demek ki bu konu benim de vazgeçilmezlerim arasında.” (Livaneli, 2016, s.141-143)

Livaneli, *Serenad* romanında da kendisinin düşünce dünyasıyla örtüşen düşüncelere sahip olan Wagner kahramanı aracılığıyla güncel yaşama ilişkin isteklerini ve önerilerini dile getirir. Wagner’in tezi, dünya üzerindeki bütün halkların birbirlerine karşı önyargılı olduğudur. Ona göre, “Avrupa dillerindeki barbar, Japon dilindeki gaijin, Müslümanlardaki kâfir, Almanlardaki Ari olmayan gibi önyargı sıfatları” kaldırılabilirse, insanın yalnızca insan olduğu için değerli olduğu; ırk, din, cinsiyet ve siyaset gibi bazı ön sıfatlarla ayrımcılığa uğramadığı bir “hümanizm anlayışı” na erişilebilir (Bkz. Livaneli, 2011, s.56-57).

Timm’in de yapıtları, yine aynı şekilde güncel dair toplumsal iletiler taşır. Timm’in toplumu değiştirme amacı, onu “ütöhist” bir kişilik yapar. Yaşadığı toplum, geleceğe dair yanlış adımlar atmakta ve daha da kötü olanı, bunun bilincinde dahi değildir. Topluma bilinç kazandıracak olan şey ise, ütopyalardır (Bkz. Tepebaşı, 2002, s.41). Timm’in anlatımıyla, onun ütopya düşüncesinin üç tane çıkış noktası vardır: İlki, içinde bulunulan ve beğenilmeyen toplumsal yapıdır. Burada amaç, beğenilmeyen toplum yapısını değiştirmektir. İkincisi, sosyalist dünya görüşüdür. Sosyalizm fikirleriyle örülmüş toplum yapısı, ütopyanın ideolojik anlamda savunduğu toplum yapısıdır. Üçüncü çıkış noktası ise, edebiyata ilişkindir. Ona göre edebiyat, özünde ütöhist

nitelikler barındırır. Edebiyat, yaşama karşı farklı gerçeklik şekilleri üretir. Bu yüzden de toplumun değişip gelecekte daha insancıl şartlara sahip olmasına katkıda bulunur. İçinde yaşanılan zaman, geçmişin bir sonucu olduğuna göre bu durumda sadece içinde yaşanılan zaman değil, gelecek olan bir zaman da vardır (Bkz. Timm'den aktaran: Tepebaşılı, 2002, s.42).

68 kuşağı öğrenci ayaklanmasında aktif olarak yer almasının Timm'e sağladığı yararlarından bir diğeri, onun siyasi ve toplumsal fikirlerini Avrupa merkeziliğin ötesine taşımasıdır. Her ne kadar çoğunlukla Alman toplumunun gerek tarihi, gerek kültürel ve gerekse günlük yaşamına dair izlerin görüldüğü yapıtlar kaleme almış olsa da “öteki” ne karşı olan ilgisi, onu sömürge ülkeleri ve o topraklarda yaşayan insanlar üzerine düşünmeye sevk eder. Bullivant'ın deyişiyle Timm, *Morenga* ve *Yılan Ağacı* gibi romanlarında anlatılaştırdığı konulara “etnolojik bir bakış açısı”yla yaklaşır. (Bkz. Tepebaşılı, 2002, s.32.) Bu bağlamda o, tıpkı Livaneli gibi yapıtlarında Batının ötekine karşı duyduğu önyargılı düşünceleri yıkmak ve güçlünün güçsüzü önyargıları ve çıkarları doğrultusunda sömürmesine eleştirel yaklaşır.

Çalışmada erk olgusu bağlamında sorunsallaştırılan romanlara bakıldığında, her iki yazarın da söz konusu yapıtlarında anlatılaştırılan konular üzerinden bir kısmı farklı olmak üzere çoğunlukla benzer izleklerin belirginleştiği görülebilmektedir. Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* romanında erk sorunsalı bağlamında anlatılaştırılan konulardan biri, *1912-1913 Balkan Göçü* ve *Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk* başlıklı konudur. Rumeli topraklarındaki Balkan Türklerinin bir kısmı, yurtlarını terk edip Balkanlardan göç etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan izlekler, toplumsal değişim ve yersizlik-yurtsuzluktur. Bulgarlar tarafından şiddet gören ve öldürülen Rumeli Türklerinin arasında, Abdullah Avni Paşa'nın yeğeninin anne ve babası da vardır. Çete üyeleri, birçok göçmeni katleder. Burada, şiddet izleği belirginleşir. Türklerin, hiçbir suçlarının olmamasına rağmen topraklarını terk etmek zorunda kalmaları ise; baskı, adaletsizlik ve çaresizlik izleklerini görünür kılar.

Romanda anlatılaştırılan bir başka konu, *İstanbul'un İşgali* dir. İşgal sürecinde İstanbul halkının yaşadığı korku, izlek olarak belirginleşir. İşgalcilerin toplumda meydana getirdiği değişimler de, halka ilişkin toplumsal değişim izleğini görünürleştirir. Umut izleği de, işgal sırasında Leyla'nın evi yağmalanırken evinden çıkarılan ve İstanbul

halkının bir gün işgalin biteceği umudunu taşımasını simgeleyen “*Bu da geçer ya hu!*” yazılı levha üzerinden ortaya çıkar. Baskı ve şiddet izleği, Türk askerlerinin İngiliz hücumbotlarını selamlamak zorunda bırakılması ve işgal sırasında birçoğunun öldürülmesi üzerinden belirginleşir. Abdullah Avni Paşa’nın düşman olarak gördüğü İngilizlere karşı olan duyguları da, öfke ve nefret izlekleri olarak açığa çıkar. Yine İstanbul halkı üzerinden, aşağılanma ve baskı izlekleri görünürleşir. Halk, İngiliz askerleri tarafından hakarete ve aşağılanmaya maruz kalır. Bu yüzden de üzerlerinde hissettikleri baskı, onları sosyal yaşamlarını kısıtlamak zorunda bırakır.

Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları başlıklı konuda ortaya çıkan izleklerden biri, baskı izleğidir. Leyla’nın babası, bir İngiliz işgalcisi olduğu için toplum tarafından damgalanır. Leyla da babasının bir İngiliz olmasından dolayı, yaşamı boyunca toplum baskısını üzerinde hissedecektir. Whitaker’in tuttuğu günlükte ulusların mal-mülk kavgası yapmasını ve yayılmacılık politikasını eleştirmesi üzerinden ise, güce sahip olma hırsı, şiddet ve sömürü izlekleri belirginleşir.

Cumhuriyet’e Geçiş Sancıları ve Trajik Bir Kahraman: Leyla başlıklı konuda ise, rejim değişikliğinden dolayı toplumda meydana gelen değişimler üzerinden toplumsal değişim ve değişime uyum sağlama sorunsalı izlekleri ve Leyla üzerinden toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri ortaya çıkar. Leyla, bir İngiliz işgalcisinin ve Osmanlı soyundan gelen bir kadının çocuğudur. İşgalci düşmanlar oldukları için İngilizlerden nefret eden halk, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte Osmanlı Devleti’ne de kin duymaya başlar. Bu yüzden Leyla, yaşamı boyunca topluma karışamaz.

Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları konusunda, Atatürk devrimleri üzerinden toplumsal değişim, halkın söz konusu değişime uyum sağlama süreci ve bu süreçte yaşananlar, değişime uyum sağlama sorunsalı izleklerini görünür kılar. Refik Halit’in Deli adlı piyesindeki ana karakterin, Osmanlı Devleti’nin yıkılmadan önce komaya girmesi, Cumhuriyet kurulunca uyanması ve ülkede gerçekleşen devrimlerden dolayı çıkarılan Cumhuriyet gazetesinin ismini duyunca padişah korkusuna kapılması da, baskı ve korku izleklerini belirginleştirir. Toplumun önde gelenlerinin şapka takmayanların cezasının gerekirse ölüme kadar varabileceğini söylemesi de, baskı ve şiddet izleklerini ön plana çıkarmaktadır. Atatürk’ün Türk halkıyla birlikte ülkenin kurtuluşu ve

bağımsızlığı için işgalci devletlere teslim olmak yerine onlara karşı verdiği mücadele üzerinden de, toplumsal mücadele ve başkaldırı izlekleri ortaya çıkar.

Yazınsal Figür: Konstantin Paleolog başlıklı konuda Paleolog'un, Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte ülkede milliyetçilik akımının ön plana çıkmasının ve ülkenin Türkleştirilme yoluyla gayrimüslimlerden temizlenmesinin amaçlandığını düşünmesi üzerinden ırkçılık izleği, ön plana çıkar. Bununla birlikte her ikisinin de evlerinden kovulması üzerinden yersizlik-yurtsuzluk izleği, romanda bir kez daha belirginleşir. Paleolog'un Osmanlı Devleti'nin Bizans'ın topraklarını işgal ettiğini öne sürümü üzerinden ise, sömürü izleği ortaya çıkar.

Şehzade Mustafa ve Cihangir Olayı üzerinden ise, güce sahip olma hırsı ve şiddet izlekleri; Hürrem Sultan'ın, oğlu Cihangir'in Kanuni'den sonra tahta çıkmasını, bu yolla iktidarda söz sahibi olmayı istemesi ve bu yüzden de Şehzade Mustafa'nın, babası Kanuni tarafından öldürtülmesini sağlaması üzerinden belirginleşir.

Livaneli'nin *Serenad* romanında erk sorunsalı bağlamında anlatılaştırılan konulardan birisi, *Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı* dır. Romanda güçlülerin gücünü farklı din ve ırka sahip olan güçsüz insanlara karşı kötüye kullanması, ırkçılık izleğini ortaya çıkarır.

Önyargılar Çatışması konusunda, Wagner'in İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşma üzerinden önyargıyı sorgulama ve ırkçılık izlekleri ortaya çıkar. Wagner, Batı ve Doğu Medeniyetlerinin birbirlerine karşı önyargılı olduğunu ve bununla birlikte söz konusu önyargının Batı toplumunda daha fazla hissedildiğini öne sürer. Bundan dolayı toplumların birbirlerine karşı önyargılı yaklaşımlarını eleştirir.

Nasyonal Sosyalizm Dönemi başlıklı konuda, Nazilerin Yahudileri yok etme amacıyla Yahudiler üzerindeki baskıyı gerek politik ve gerekse sosyal yaşamda artırmaları ve bu yüzden birçok Yahudi'nin ülkeyi terk etmek zorunda kalması üzerinden toplumsal değişim, öfke, nefret, baskı ve çaresizlik izlekleri ön plana çıkar. Çıkarılan Devlet Memuriyeti'nin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu ile birlikte devlet kurumlarında yalnızca ari Alman ırkının çalışabilmesi ve bu yüzden Yahudilerin işlerinden atılması üzerinden de ırkçılık, toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri belirginleşir. Hitler iktidarının Alman halkını Yahudiler konusunda baskılaması ve halkın korktuğu için Nazileri desteklemesi üzerinden ise, korku ve baskı izlekleri belirginleşir. Maya'nın, *Serenad*'ın notalarını bulmak için

gittiği Bad Arolsen şehrinde tanıştığı iki cücenin akrabalarının Auschwitz kampında gaz odalarına sokulup işkence görmesi üzerinden de, şiddet izleği ortaya çıkar. Bu olay üzerinden Maya'nın sırf güce sahip olmak için yaptıkları uygulamalar yüzünden iktidarları sorgulaması üzerinden ise, güce sahip olma hırsı izleği görünürleşir.

Yahudi Profesörlerin Türkiye Üniversitelerinde Görevlendirilmeleri konusunda ortaya çıkan toplumsal değişim ve değişime uyum sağlama sorunsalı izlekleri, Türkiye'ye gelen Yahudi profesörlerin öyküleri üzerinden görünürleşir. Ülkeye gelen Yahudiler, Atatürk'ün desteği sayesinde kendilerine yeni yaşamlar kurar. Bunun yanı sıra onlar da her ne kadar yeni bir ülkede yaşam kurmanın zorluklarıyla mücadele etseler de, ülkede bilim alanında gerçekleşen değişim ve gelişim konusunda katkı sağlarlar. Yine Yahudi bilimciler üzerinden romanda, baskı izleği görünürleşir. İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Ermeniler, Yahudileri ülkede istemez. Ayrıca Hitler, bilimcilerin iade edilmeleri için Türk hükümetine baskı yapmaktadır. Yine baskı ve bunun yanında şiddet izleği de, Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu'nun uygulanmasında görünür hale gelir. Çıkarılan yasa, Yahudi üniversite hocalarını olduğu kadar, Yahudi öğrencileri de olumsuz yönde etkiler. Alman öğrenciler, Yahudi öğrencilere baskı ve şiddet uygular. Yahudilerin eğitim hakkı, dolaylı yollardan engellenir.

Hitler'e Bağlılık Yemini konusunda ise Nadia'nın Yahudi olması, buna rağmen Hitler selamı vermek zorunda kalması, vermediği takdirde ise orada bulunan Almanlar tarafından kendisine kötü gözle bakılacak olması baskı izleğini, rektörün konuşmasında Alman ırkına mensup bilimcilerin üstünlüklerinden söz etmesi ise, ırkçılık izleğini görünürleştirir.

Struma Faciası olayının öncesinde Nazilerin Yahudilerden uzak durması ve onları dışlamaları için Almanlara yaptıkları baskılar, sinagogların tahrip edilmesi ve birçok Yahudi'nin yapılan saldırılar sırasında öldürülmesi; toplumsal değişim, baskı, ırkçılık ve şiddet izleklerini belirginleştirir. Almanya'da Yahudi evliliklerinin araştırılıyor olması, Wagner'in üniversite çevresinin, Nadia'nın Yahudi olduğundan duyduğu şüpheden dolayı çiftle ilişkilerini kesmesi ve rektörün Wagner'i, Hitler'e bağlılık yemini etmeye çağırması üzerinden ise, baskı izleği görünürleşir. Wagner ile Nadia'nın Heidelberg'ten ayrılmadan önce Wagner'in rektöre Hitler'in ırkçı politikasını eleştiren

ve Yahudi bir eşi olmasından dolayı gurur duyduğunu anlatan bir mektup yazması da, başkaldırı izleğini ortaya çıkarır. Romanya'da yaşayan Yahudilerin öldürülmesi ve Yahudi halkın tedirginliğinin giderek artması üzerinden korku ve şiddet, Struma gemisine yalnızca yeterli parayı bulanların binip yaşamlarını kurtarmayı deneyebilmeleri, para bulamayanların ise Romanya'da ölümü beklemek zorunda kalmaları üzerinden ise, çaresizlik ve adaletsizlik izlekleri görünürleşir. Nadia'nın Romanya'dan ölmeden kurtulabilmesi için Wagner'in desteğiyle yaşama tutunma çabası, Wagner'in Nadia'yı gemiden kurtarmak için var gücüyle çabalaması, gerek Türkiye'de, gerek Amerika'da ve gerekse Filistin'de yaşayan Yahudilerin gemideki yolculara ellerinden gelen yardımı yapma çabaları da, romanda umut izleğini belirginleştirir. Gemideki Yahudilerin hiçbir ülke tarafından kabul edilmemesi ve gidecek hiçbir toprak parçalarının olmaması üzerinden ise, yersizlik-yurtsuzluk izleği belirginleşir.

Tehcir Olayı ve Yansımaları başlıklı konuda sivil Ermenilerin göçe zorlanması ve yurtlarından ayrılıp göç etmeleri üzerinden toplumsal değişim, adaletsizlik ve yersizlik-yurtsuzluk, Ermenilerin sürgün yollarında şiddet görmesi, Maya'nın babaannesinin annesinin, sürgün yolunda başlarına bir şey geleceği korkusuyla babaannesini ve babaannesinin kardeşlerini yanına alamaması, çünkü onların öldürülmesinden korkması ise, şiddet ve korku izleklerini ortaya çıkarır. Maya'nın abisi Necdet'in, babaannesinin Ermeni olduğunu öğrendiğinde bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmesi üzerinden de, ırkçılık izleği görünürleşir.

Kırım Türkleri / Mavi Alay konusunda, Türk hükümetinin her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nda yer almasa da gizliden gizliye Hitler'i destekliyor olması ve bu yüzden Kırım Türklerinin Almanların tarafına geçmesini istedikleri için onları zorlaması üzerinden baskı izleği ve Mavi Alay'ın Almanya'nın Stalin'e karşı durumunun kötüleşmesi üzerine Stalin'in gazabından kaçmak için yurtlarından ayrılmak zorunda kalmaları üzerinden adaletsizlik izleği belirginleşir. Stalin'den korkan Kırım Türklerinin Mavi Alay ile birlikte kaçması üzerinden korku izleği, yine Türklerin Ruslara teslim edilmek üzere trene binmekten başka seçeneklerinin olmaması üzerinden çaresizlik izleği ve trenden indirilen Kırım Türklerinin Rus askerler tarafından kurşuna dizilmesi üzerinden ise, şiddet izleği görünürleşir.

Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa Olayı nda ise, tahta geçen Süleyman'ın veziri İbrahim Paşa'yı, iktidarı açısından tehlikeli gördüğü için öldürtmesi üzerinden, şiddet ve güce sahip olma hırsı izlekleri belirginleşir.

Timm'in *Morenga* romanında erk sorunsalı bağlamında anlatılaştırılan konulardan birisi, *Namibya: Bir Sömürge Ülkesi* başlıklı konudur. Anlatılaştırılan konuda, tıpkı Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* romanında anlatılaştırılan *Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları* ve *Yazınsal Figür: Konstantin Paleolog* ve *Serenad* romanında *Kimlik ve Aidiyet Sorunsalı*, *Önyargılar Çatışması*, *Nasyonal Sosyalizm Dönemi*, *Hitler'e Bağlılık Yemini*, *Struma Faciası* ve *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları* konularında olduğu gibi sömürü ve ırkçılık izlekleri, romanın başat izlekleri olarak ortaya çıkar. Almanların, Afrika'ya gitme amaçları, Namibya topraklarını sömürmektir. Bu amaçlarının gerekçesi ise, vahşi bir ırkı temsil eden yerlileri uygarlaştırmaktır. Yine Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* romanında anlatılaştırılan *1912-1913 Balkan Göçü* ve *Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk*, *Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları*, *Şehzade Mustafa* ve *Cihangir Olayı* ve *Serenad* romanında anlatılaştırılan *Nasyonal Sosyalizm Dönemi*, *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları*, *Kırım Türkleri / Mavi Alay* ve *Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa* konularında olduğu gibi adaletsizlik ve güce sahip olma hırsı izlekleri, Almanların yerlileri kendi topraklarından kovup söz konusu topraklara Alman çiftçilerin yerleştirilmesi ve böylece ekonominin gelişeceği düşüncesi üzerinden belirginleşir. Şiddet izleği, romanda en fazla ortaya çıkan izleklerdendir. Alman göçmenlere toprak tahsis edebilmek için yerlilerin hayvanlarını bilinçli bir şekilde ölüme terk edip onların açlıktan ölmeleri amaçlanır. Şiddet izleğine *Leyla'nın Evi* nde *1912-1913 Balkan Göçü* ve *Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk*, *İstanbul'un İşgali*, *Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları*, *Şehzade Mustafa* ve *Cihangir Olayı*, *Kurumsallaşma* ve *Yenileşme Atılımları*, *Serenad* romanında ise *Nasyonal Sosyalizm Dönemi*, *Yahudi Profesörlerin Türkiye'de Görevlendirilmeleri*, *Struma Faciası*, *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları*, *Kırım Türkleri/Mavi Alay* ve *Padişah Süleyman ve İbrahim Paşa* konularında rastlanmaktadır. Misyoner Klaas Shepperd'in Almanların yerlilere yaptığı zulüm konusunda sessiz kalmamalarını sağlamak için yaptığı konuşmalar üzerinden, başkaldırı izleği ortaya çıkar. Başkaldırı izleği de, *Leyla'nın Evi* nde *Kurumsallaşma* ve *Yenileşme Atılımları*, *Serenad* da ise *Struma Faciası* konularında belirgindir. Güce sahip

olma hırsı ve sömürü izlekleri, Alman Koruma Birliği'nde görev yapan Klügge'nin para kazanmak için yerlilerden haksız kazanç elde etmek istemesi üzerinden de ortaya çıkar.

Namibya Kırımı konusunda binlerce yerlinin öldürülmesi, toplumsal yaşam düzenlerinin alt üst edilmesi ve köle olarak çalıştırılmaları gibi nedenler üzerinden ortaya çıkan toplumsal değişim izleği, romanda başat izleklerdendir. *Leyla'nın Evi* nde 1912-1913 Balkan Göçü ve Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk, *İstanbul'un İşgali*, *Cumhuriyete Geçiş Sancıları* ve *Trajik Bir Kahraman: Leyla*, *Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları*, *Serenad* da ise *Nasyonal Sosyalizm Dönemi*, *Yahudi Profesörlerin Türkiye Üniversitelerinde Görevlendirilmeleri*, *Struma Faciası* ve *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları* konularında toplumsal değişim izleği belirginleşir. Kleinschmidt karakteri üzerinden de romanda sömürü, güce sahip olma hırsı, ırkçılık ve baskı izlekleri belirgindir. Kleinschmidt, yerlileri sömürmek ve onların topraklarını baskı ve zorlama yoluyla almak suretiyle Alman ekonomisinin güçlenmesini amaçlar. Ona göre Almanlar, üstün bir ırk olarak hak ettikleri topraklara sahip olacaklardır. Livaneli'nin baskı izleklerinin ortaya çıktığı konuları ise, *Leyla'nın Evi* romanında 1912-1913 Balkan Göçü ve Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk, *İstanbul'un İşgali*, *Bir İngiliz Askerinin Gözünden İşgal Yılları*, *Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları*, *Serenad* romanında ise *Nasyonal Sosyalizm*, *Yahudi Profesörlerin Türkiye'de Görevlendirilmeleri*, *Hitler'e Bağlılık Yemini*, *Struma Faciası*, *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları* ve *Kırım Türkleri/Mavi Alay* dır. Doktor Haring'in söylemleri üzerinden ise gücü yüceltme ve güce sahip olma hırsı, izlek olarak belirginleşir. Adaletsizlik izleği de, Witbooi'nin Keetmannshoop'un belediye başkanına yazdığı mektupta güçsüzlerin barış zamanı da olsa her koşulda dezavantajlı çıkması öne sürümü üzerinden belirginleşir. Şiddet izleği ise burada yalnızca yerlilerin değil, Alman askerlerinin de ölmesi üzerinden belirginleşmektedir.

Gottschalk: Bir Uyanış Öyküsünün Kahramanı başlıklı konuda Gottschalk'ın Afrika'ya ilk geldiği zamanlarda yerlilere karşı tıpkı oradaki birçok Alman gibi önyargılı ve ırkçı tavrının zaman içinde değişmesi ve Almanlara karşı bu konuda tavır alması üzerinden romanda, kişisel değişim ve başkaldırı izleklerinden söz etmek olanaklıdır. Onun önceleri yerlilere yönelik ırkçı söylemlerinden dolayı da, burada ırkçılık izleği ortaya çıkar.

Kıyıma Başkaldıran Bir Alman: Wenstrup başlıklı konuda da, Wenstrup'un karakteri üzerinden başkaldırı izleği ortaya çıkar. Gottschalk'ın aksine Wenstrup, Afrika'ya gidiş yolculuğunda bile Almanların ırkçı söylemlerine dâhil olmaz. Bunun yanında o, Namibya'da bir Hotanto çocuğu olan Jakobus'a sahip çıkar.

Afrika Yerlilerinin "Kara Napolyon"u: Jakob Morenga konusunda ortaya çıkan izlekler de, umut ve başkaldırı izlekleridir. Umut izleğine *Leyla'nın Evi* nde *İstanbul'un İşgali* ve *Serenad* da *Struma Faciası* konularında rastlamak olanaklıdır. Morenga romanda, Almanlara karşı özgürlük mücadelesi vererek yerlilerin umudu olur. Ayrıca Morenga'yı destekleyen ve onunla birlikte mücadeleye girişen yerliler üzerinden romanda toplumsal mücadele izleği görünürleşir. Toplumsal mücadele izleği ise, *Leyla'nın Evi* nde *Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları* konusunda belirginleşir.

Yirminci Yüzyılda Bir Ortaçağ Görüngüsü: Kölelik konusunda sömürü izleği, Treptow'un yerlilere ilişkin düşünceleri üzerinden belirginleşir. Treptow, yerlilerin yaşam düzenini eleştirmekte ve onların yapabileceği en iyi şeyin, kölelik olduğunu düşünmektedir. Baskı ve şiddet izlekleri de, yerlilerin Boerlerin evinde zorla çalıştırılmaları ve onları gerekli gördükleri durumlarda öldürebilmeleri üzerinden belirginleşir. Irkçılık izleği ise Boerlerin İncil'den yola çıkarak yerlileri, kendilerinin kölesi olarak dünyaya geldiklerini öne sürmeleri üzerinden belirginleşir. Adaletsizlik izleği de, savaşın sonunda yerlilerin hayvanlarına ve topraklarına Almanlar tarafından el koyulması, yerlilerin kendi topraklarını almasını engelleyen yasaların çıkarılması ve böylece beyazların yanında çalışmak zorunda kalmaları üzerinden ortaya çıkar. Baskı izleği ise, yine sekiz yaşından büyük tüm yerlilerin boyunlarına bir çeşit kimlik takması zorunda olması ve takmayanların da beyazlar tarafından tutuklanması üzerinden ortaya çıkar.

Köpekbalığı Adası ve Toplama Kampları konusunda şiddet, baskı, adaletsizlik ve sömürü izlekleri, toplama kamplarında zorla çalıştırılan yerlilere uygulananlar üzerinden somutlaşır. Direnen yerliler ya öldürülecek, ya da esir alınacaktır. Yerliler, açlıktan zayıflamış bedenleriyle ve çalışmaktan tükenmiş görüntüleriyle kendilerine yapılan haksız uygulamaları en açık şekliyle yansıtır. Irkçılık izleği de, yerliler için asılmış olan "*Lütfen yem atmayın.*" yazılı levhada somutlaşır.

“*Halat Ucu Dayacağının Daha Hafif, İnsani ve de Pedagojik Açıdan Daha Kalıcı Tesiri Üzerine*” başlıklı konuda ortaya çıkan en belirgin izlek, şiddet izleğidir. Almanlar, yerlileri döverken kullanacakları kırbaç türüne ilişkin bir dizi yasa çıkarmaya girişirler. Bunun yanı sıra Alman bir çiftçi tarafından şiddet gören bir yerlinin çiftçiye karşı direnmesi de, başkaldırı izleğini görünür kılar.

Hottentoten: Sıcak ve Ölü başlıklı konuda yerlilere takılan isim ve ismin anlamı üzerinden, ırkçılık ve aşağılanma izleği ortaya çıkmaktadır. Livaneli’nin *Leyla’nın Evi* romanında *İstanbul’un İşgali* konusunda da, aşağılanma izleği belirgindir. General von Trotha’nın yerlilerin hepsinin yok edilmesi gerektiği öne sürümü üzerinden ise, şiddet izleği belirginleşir. Klügge’nin yerlileri Yahudilere benzetip onların uyanık olduklarını düşünmesi üzerinden de, ırkçılık izleği ortaya çıkar. Yerliler için, beyazlardan izole bir yaşam sürmeleri amacıyla gettolar yapılır. Bu bağlamda da, toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri ortaya çıkmaktadır. *Leyla’nın Evi* nde *Cumhuriyete Geçiş Sancıları* ve *Trajik Bir Kahraman: Leyla* konusu ve *Serenad* da anlatılaştırılan *Nasyonal Sosyalizm* konularında da, toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izleklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Kafatası bilimcisi Brunkhorst’un, Almanların üstün bir ırk olduğunu kanıtlamak amacıyla yerlilerin kafataslarını incelemesi üzerinden ise, ırkçılık izleği görünürleşir.

Timm’in *Yarı Gölge* romanında erk sorunsalı bağlamında anlatılaştırılan konulardan birisi, *Alman Tarihinin Şiddet Tanığı: Gaziler Mezarlığı* başlıklı konudur. Romanda en fazla görülür şekilde ortaya çıkan izleklerden biri, şiddet izleğidir. *Gaziler Mezarlığı*, romanda “*bir şiddet yeri*” olarak betimlenir; çünkü mezarda yatanların çoğu, iktidar mücadelelerinde ya öldürmüştü ya da öldürülmüştü.

Birinci Dünya Savaşı konusunda da şiddet ve korku izlekleri, Almanya’nın Letonya’yı işgal etmesinde ortaya çıkan çıkar. Almanlar, korkudan tarlalara kaçan Letonyalıların birçoğunu savaş sırasında öldürürler. Korku izleğine *Leyla’nın Evi* nde *İstanbul’un İşgali*, *Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları*, *Serenad* romanında ise *Nasyonal Sosyalizm*, *Struma Faciası*, *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları* ve *Kırım Türkleri/Mavi Alay* konularında rastlanır. Yine Birinci Dünya Savaşı anlatılaştırılırken Yahudilere ilişkin söylemler üzerinden, ırkçılık izleği belirginleşir.

Nasyonal Sosyalizm Dönemi konusunda şiddet ve baskı izlekleri, Miller karakteri üzerinden ortaya çıkar. Miller, Nazilerin baskıcı rejiminde Hitlere ilişkin anlattığı bir fıkra yüzünden idam edilir. Ölüler arasında yapılan sohbette Goebbels'e ilişkin anlatılan bir fıkranın ölümcül tehlike içerdiğinin belirtilmesi üzerinden de, baskı izleği görünürleşir.

İkinci Dünya Savaşı konusunda mezarda yatan ölülerin dışarıda savaşı yaşamaktansa mezarda bir ölü olarak yatmayı tercih etmeleri üzerinden, korku izleği belirginleşir. Şiddet izleği de, Gestaponun direnişçileri öldürmesi üzerinden ortaya çıkar. Hitler'in en yakınlarından biri olan Reitsch ve erkek arkadaşının da Ruslar tarafından feci şekilde öldürülmesi üzerinden, şiddet izleği görünürleşir. Yine savaşın yıkıcı etkisinden dolayı insan olmaktan çıkıp kimliksizleşmiş ölümler üzerinden de, şiddet izleği ortaya çıkar. Savaşın ülkede ve toplumda yarattığı değişimlerden dolayı ise, romanda toplumsal değişim izleği belirginleşir.

Reinhard Heydrich: Karşıt Kartoteğinin Mucidi başlıklı konuda Yahudilerin düşman olarak görülmesi ve onlara karşı beslenen olumsuz duygular üzerinden öfke ve nefret izlekleri belirginleşir. Öfke ve nefret izleklerine *Leyla'nın Evi* nde *İstanbul'un İşgali* ve *Serenad* da *Nasyonal Sosyalizm Dönemi* konularında rastlanmaktadır. İnsanların Hitler Almanyası'nda özgürce hareket edememesi ve rejime ters düşecek bir eylemde bulunduklarında isimlerinin kartoteğe yazılması üzerinden, baskı izleği görünürleşir. Karşıt kartoteklerine yazılan kişilerin bir kısmının Ari ırkından olmayan Yahudilerin olması da, ırkçılık izleğini ortaya çıkarır. Şiddet, ırkçılık ve baskı izlekleri, Çeklere uygulanacak politikanın içeriğine ilişkin olarak da görünürleşir. Heydrich, Çeklerin ülkenin ulus bütünlüğünü savunan politikasına zarar vermemesi için onlara ırkçı politikalar uygulanması gerektiğini savunur. Öyle ki Çeklerin daha fazla çoğalmamaları için, çocuk dünyaya getirmelerine izin verilmeyecektir. Nasyonal Sosyalizmin kendileri için aldığı kararlara uymazsa da, hepsi öldürülecektir.

Heine'nin Yahudi Yaygarası başlıklı konuda bir ölünün Heine'den bir şiir okuması ve başka bir ölünün, şairin Yahudi olduğu için şiirinin okunmasına gösterdiği tepki üzerinden, Yahudilere karşı öfke, nefret ve ırkçılık izleği belirginleşir. Şiddet izleği de, Birinci Dünya Savaşı'nda görev yapmış bir avı uçağı pilotunun, Almanyası'nın geleceği açısından Yahudilerin yok edilmesi gerektiği öne sürümünden ortaya çıkar. Adaletsizlik

izleği ise, Yahudilerin kamu dairelerine memur olarak atanamamaları ve onlar için ülkeye giriş yasağı uygulaması üzerinden belirginleşir. Yahudiler üzerinden ortaya çıkan toplumdan dışlanma ve sosyal yaşamdan mahrum bırakılma izlekleri de, Yahudilerin Almanlardan izole bir şekilde gettolarda yaşamaları üzerinden görünürleşir. Sırf Yahudi oldukları için çocukların bile öldürülmesi üzerinden de, şiddet izleği belirginleşir. Baskı, adaletsizlik ve ırkçılık izlekleri de, Dahlem ve Yahudi arkadaşı üzerinden ortaya çıkar. Dahlem, Yahudi olduğu için yakasında sarı yıldız taşımaya zorlanan bir arkadaşıyla sokakta gezdiği için, suç işlemiş sayılır. Bu yüzden kendisine ordu tarafından hak etmediği bir ceza verilir ve rütbesi düşürülür. Yahudi arkadaşı ise, bu olaydan sonra Coburg'dan Theresienstadt'a tehcir edilir. Baskı izleği, de yine sol görüşlü bir Yahudi'nin Hitler selamı vermek zorunda olması üzerinden ortaya çıkar.

Sihirbaz Lurette nin öyküsü de, ırkçılık ve baskı izleklerini görünürleştirir. Lurette, Yahudi olduğu için Alman toplumu açısından “*kusurlu*” dur. Komşusu tarafından Gestapo'ya ihbar edilen Lurette'nin, Gestapo'ya ismini kaydettirmesi gerekmektedir. Bu baskıyı gururuna yediremeyen Lurette, o günün gecesi intihar eder.

Savaşın Ortasında Küçük Bir Kız başlıklı konuda da umut, korku ve çaresizlik izlekleri ortaya çıkar. Küçük kız, İkinci Dünya Savaşı'nı acı bir şekilde deneyimlemiş, anne ve babasını kaybetmiş, gidecek bir yeri olmadığı için yaşamda kalabilme umuduyla yolda gördüğü bir kabileye sığınmıştır. Çaresizlik izleği, *Leyla'nın Evi* romanında 1912-1913 *Balkan Göçü* ve *Göçün Getirdiği Yersizlik-Yurtsuzluk*, *Serenad* romanında ise *Nasyonal Sosyalizm*, *Struma Faciası* ve *Kırım Türkleri/Mavi Alay* konularında da belirgindir.

Gaz Odasından Kurtulan Mucize Kız konusunda belirginleşen izlekler de ırkçılık, korku ve şiddet izlekleridir. Küçük bir Yahudi kız çocuğu, gaz odasına ölmesi için kapatılır. Ne var ki o, gaz odasının kapısı açıldığında korkudan hıçkırarak ağlayarak odadan sağ salim çıkabilmiştir.

Leuthen Kıyımı konusunda belirginleşen gücü yüceltme ve şiddet izlekleri, tur rehberi ile Gri'nin tartışmasında belirginleşir. Tur rehberi, II. Friedrich'in yaptığı eylemleri desteklerken Gri, ortada uygulanan şiddetin sorgulanması gerektiğini düşünür. Her iki izlek, Menzel ve Goya adlı iki ressamın tablolarında da somutlaşır. Menzel, Prusya'nın kazandığı zaferi göklere çıkaran bir tablo resmeder. Goya ise, Menzel'in aksine

tablosunda savaşın görkemli gç gösterilerinin arkasında yatan şiddeti ve vahşeti yansıtır.

Gross-Görschen Savaşı konusunda belirginleşen şiddet izleği, Prusya ordusunda görev yapan bir askerin üzerinden ortaya çıkar. Friesen, savaş sırasında Fransa'nın Lobbes şehri yakınlarında savaşta çok ağır bir şekilde dövülerek şehit olur. Çaresizlik izleği de, Friesen ve arkadaşı üzerinden belirginleşir. lme olasılığının olduğunu bile bile savaşmak zorunda bırakılmak ve bu olasılık dâhilinde gelecek planları yapmak, onun ve arkadaşının yazgısıdır. şiddet izleği de, yine savaşta aldığı yaradan dolayı len General Scharnhorst ve savaşta bindiği atı üzerinden de belirginleşir. Savaşta Scharnhorst'un ki gibi birçok hayvan telef olur.

Boxer Ayaklanması konusunda da şiddet izleği, Almanya'da dönemin imparatoru II. Wilhelm'in Çin'deki ayaklanmaya karşı şiddetin gerekliliğini belirtmesi ve ayaklanmaya katılan bir sürü isyancının idam edilmesi üzerinden belirginleşir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Zülfü Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* ve *Serenad* ile Uwe Timm'in *Morenga* ve *Yarı Gölge* adlı tarihsel romanlarında ele alınan erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmada ele alınan söz konusu romanların, Karşılaştırmalı Edebiyat yöntemi yoluyla ve içerik açısından benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak suretiyle bir karşılaştırması yapılmıştır. Söz konusu romanlar, içerik açısından konu ve izlek bağlamında karşılaştırılırken, karşılaştırmalı edebiyat biliminde sıkça kullanılan yöntemlerden biri olan çoğulcu inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda romanların karşılaştırılma aşamasına uygun düşmesinden dolayı pozitivist inceleme, edebiyat sosyolojik inceleme, tarihsel inceleme ve metne bağlı inceleme yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünün ilk kısmında, öncelikle erkin bir kavram olarak tanımı yapılmış ve onun hangi anlamları karşıladığı açıklanmıştır. Bu bağlamda erk kavramının belirlenimine ilişkin en çok başvurulanan tanımın ünlü Alman sosyolog Max Weber'e ait olduğundan yola çıkılarak, onun erk kavramını nasıl tanımladığı ve açınıladığı üzerinde durulmuştur.

İkinci olarak, erkin meşrulaştırılmış biçimi olan iktidar kavramı açınılanmıştır. Burada da yine iktidar kavramı – kendisinin tanımına en çok başvurulanan Weber'in düşüncelerinden hareketle – kavramsal olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, söz konusu kavramın siyasette ve toplumda kendisine uygulama alanı sağlayabilmesi için ne gibi ögelere ihtiyacı olduğu üzerinde durulmuştur. Üçüncü olarak, erk ve iktidar olgularının Milattan Önce'ki dönemden itibaren başlamak üzere günümüze kadarki tarihsel süreç içerisinde nasıl ve ne yönde bir değişim ve gelişim gösterdiğine ilişkin bilgi verilmiştir.

Son olarak, İsviçreli sanat ve kültür tarihçisi Jakob Burckhardt'ın belirttiği üzere, gücün özünde var olan kötülüğün ve Yunan filozofu Aristoteles'in tanımında da belirginleştiği üzere, insan doğasındaki sınırlanamayan güç istencinin sonuçları olarak ortaya çıkan gücün kötüye kullanımı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünün ikinci kısmında erk olgusunun siyasal alanda, toplumsal yaşamda, edebiyatta, dilde ve tarih yazımı aşamasındaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, erkin siyasal alandaki işleyişi ve işlevine değinilmiş, söz konusu olgunun siyasal olduğu kadar sosyal ilişkiler ağının da bir parçası olması bakımından toplumsal bir işleve sahip olduğu gerçeğinden yola çıkılarak, toplumda deneyimlenen erk ilişkilerinden söz edilmiştir. Ardından, erk olgusunun edebiyattaki yansımalarına değinilmiş ve söz konusu olgunun yazınsal yapıtlarda nasıl belirginleştiğine ilişkin Alman edebiyatından örnekler verilmiştir. Sonrasında, dilin ve dil kullanımının gerçekliklere anlamlar yükleme, onları yorumlama ve onlara karşı sergilenen tutum konusunda bireyleri etkileme özelliğine değinilmiş ve onun güç ilişkilerinde güdülemeye açık yapısından yola çıkılarak, kitleleri etkileme niteliği üzerinde durulmuştur. Son olarak, gücün tarih yazımına etkileri ve yansımaları, Trouillot ve Bali gibi kimi bilimcilerin öne sürümlelerinden ve konuya ilişkin verdikleri örneklerden yola çıkarak açıklanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünün üçüncü kısmında, edimsel bölümde Zülfü Livaneli ve Uwe Timm'in tarihsel romanlarında ele alınan erk sorunsalı ve erk sorunsalının tarihsel konu ve izlekler üzerinden anlatımının karşılaştırılması sürecinde güç ve iktidar olgularına ilişkin ortaya attıkları düşüncelerinden yararlanan Niccolo Machiavelli ve Hannah Arendt'in, söz konusu olgulara ilişkin görüşleri açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, konu ve izlek açısından karşılaştırması yapılmış olan romanların tarihsel roman türü kapsamına girmesi ve erk olgusu bağlamında sorunsallaştırılmış konuların tarihsel kaynaklı olması nedeniyle, söz konusu türe ilişkin bilgi verilmiştir.

Bu bağlamda ikinci bölümün ilk kısmında, öncelikle tarihsel roman türünün tarihsel gerçeklikler ile yazınsal kurgunun arasında sıkışıp kalmış “melez” bir tür olduğuna ilişkin bilimciler arasında yapılan tartışmalara ve ardından söz konusu türü bir tanım kalıbının içerisine yerleştirmenin zorluğuna değinilmiştir. Sonrasında, tarih ile edebiyat biliminin tarihsel süreçten başlayarak şekillenen ilişkisi ve bunun yanında her iki bilim dalı arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya koyulmuştur. Ardından, tarihsel romanların yapı taşlarından birini oluşturan ve yazar tarafından yazınsal yapıtta işlenen malzemelerin türleri ve yazar tarafından yapılan malzeme seçiminin ölçütleri üzerinde

durulmuştur. Bu kısımda son olarak, tarihsel roman türünün edebiyat bilimciler tarafından ortak bir tanımının yapılamamasının yanında, söz konusu türün hangi özelliklere sahip olması gerektiğine ilişkin György Lukacs, Hugo Aust, Ansgar Nünning, Kate Hamburger, Ina Sachabert, Turgut Gögebakan, Sadık Tural ve Kemal Erol gibi kimi bilimcilerin görüşlerine yer verilmiştir.

İkinci bölümün ikinci kısmında, tarihsel roman türünün Avrupa’da ortaya çıkış süreci ve bu sürecin sosyo-ekonomik arka planına ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir. Ardından, türün gelişim sürecinin Türk ve Alman edebiyatındaki aşamaları, tarihsel roman örnekleri üzerinden açıklanmıştır.

İkinci bölümün üçüncü kısmında ise, tarihsel roman türünün en fazla tartışılan konusu olan tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgunun tarihsel romanda ne ölçüde kullanılması gerektiğine ilişkin bilimcilerin görüşlerine değinilmiştir. Bu bağlamda bilimcilerin, tarihin kendisinin de bir kurgu olduğu ve dolayısıyla yazınsal olan her yaratımın bir kurgu olduğu görüşlerinden yola çıkılarak tarihsel gerçeklik ile yazınsal kurgu arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın edimsel aşamasını oluşturan üçüncü bölüm; *Zülfü Livaneli’nin Romanlarında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı*, Uwe Timm’in *Romanlarında Erk Sorunsalı ve Tarihselin Anlatımı* ve *Zülfü Livaneli’nin Leyla’nın Evi ve Serenad* ile Uwe Timm’in *Morenga ve Yarı Gölge Adlı Tarihsel Romanlarında Ele Alınan Erk Sorunsalının Tarihsel Konu ve İzlekler Üzerinden Anlatımının Karşılaştırılması* kısımlarından oluşmuştur. Üçüncü bölümün ilk kısmında, öncelikle Zülfü Livaneli’nin kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi verilmiştir. Erk olgusunun, içerdiği çeşitli anlamlar bakımından geniş kapsamlı yapısı dolayısıyla romanlarda erk sorunsalının konu ve izlekler üzerinden anlatımı ve karşılaştırılması, erkin daha ziyade siyasal alandaki kullanımı ve bunun toplumdaki yansımaları üzerinden yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, *Leyla’nın Evi* romanının özeti verilmiştir. Ardından, yazarının erki sorunsallaştırdığı romanını anlatılaştırma sürecinde anlatılaştırdığı konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulmuştur. İkinci olarak öncelikle, *Serenad* romanının özeti verilmiştir. Sonrasında, yine erkin sorunsallaştırıldığı romanın anlatılaştırılma sürecinde yararlanılan konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında, ilk olarak Uwe Timm'in kişisel ve sanatsal yaşamına ilişkin bilgi verilmiştir. İkinci olarak, *Morenga* romanının özeti yapılmıştır. Üçüncü olarak ise, tıpkı Livaneli'nin romanlarında olduğu gibi yazarının erki sorunsallaştırdığı romanında anlatılaştırdığı konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulmuştur. Sonrasında, *Yarı Gölge* romanının özeti verilmiş ve yine erkin sorunsallaştırıldığı romanda anlatılaştırılan konular ve bu konular üzerinden belirginleşen izlekler ortaya koyulmuştur. Üçüncü bölümün üçüncü kısmında ise söz konusu iki yazarın romanları, erk sorunsalı bağlamında konu ve izlek üzerinden karşılaştırılmıştır. Livaneli ve Timm, her ne kadar farklı ülkelerde dünyaya gelip yaşamlarını farklı coğrafyalarda, farklı siyasi ve toplumsal olaylar üzerinden deneyimleseler de, düşünce dünyalarını birbirine yakınlaştıran benzer yaşantıları deneyimledikleri görülmüştür. Her iki yazar da içinde yaşadığı toplumun sorunlarından kendini soyutlamamış, aksine söz konusu sorunların içinde bire bir mücadele etmişlerdir. Her iki yazarın da siyasi ve toplumsal sorunlara karşı kazandıkları duyarlılık, onları söz konusu sorunları yapıtlarında yansıtmaya ve çözüm yolları aramaya teşvik etmiştir. İkisi de yazınsal yaşamlarını; çoğunluklu olarak toplumsal bir varlık olan bireyin geçmişini, acılarını, umutlarını ve yarınlarını rehber alarak şekillendirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında her iki yazarın da, erk olgusunu yapıtlarında sorunsallaştırmaları anlaşılabilir bir durumdur.

Düşünce dünyalarının yapıtlarına yansıdığı göz önüne alındığında her iki yazarın da tarihsel romanlarını, benzer yönelimler doğrultusunda kaleme aldıkları görülmüştür. İkisi de söz konusu romanlarında büyük tarihsel kişiliklerin değil, sıradan halkın güç çekişmeleri arasında sıkışıp kalmış yaşamlarını ve sorunlarını anlatılaştırmıştır. Her ikisi de söz konusu romanlarında kurguya yer vermekle birlikte, konularını gerçekte yaşanmış geçmiş olaylardan yola çıkarak anlatılaştırmıştır. Buna ek olarak karşılaştırılan romanlara bakıldığında, her iki yazarın da çoğunluklu olarak kendi ülkelerinde yaşanan tarihsel konuları yapıtlarında anlatılaştırdığı görülmüştür.

Her iki yazar da insanlığın geleceği açısından son derece önemli olan erk olgusunu yapıtlarında sorunsallaştırarak, söz konusu sorunları anlamak ve çözüm yolları bulmak için yazın dünyasına görevler düştüğünü savunmaktadırlar. Bu nedenle her iki yazarın karşılaştırması yapılan romanlarına bakıldığında, onların yalnızca geçmişe ve güncele

değil, aynı zamanda geleceğe ilişkin de iletiler verme amacı taşıdığı çıkarımı yapılabilmektedir.

Söz konusu romanlarda erk olgusu; İtalyan düşünür, siyasetçi ve devlet adamı Niccolo Machiavelli ve Alman siyaset bilimci ve filozof Hannah Arendt'in erk ve iktidar olgusuna ilişkin düşünceleri üzerinden sorunsallaştırılmıştır. Machiavelli'nin erk ve iktidar olgusuna ilişkin görüşleri, ünlü yapıtı *Hükümdar* dan yola çıkarak açılmıştır. Ona göre erk ve iktidar düşüncesi uyarınca bir devleti, adalet ve iyilik düşünceleriyle yönetmek, gücü korumak ve onu devam ettirmenin yanında değerli ve gerekli değildir. Dolayısıyla ona göre güç ilişkileri söz konusu olduğunda, adaletten feragat edilebilmelidir. Machiavelli'nin iddiasıyla bir devletin geleceği için güce giden her yol, haktır. Buna şiddet de dâhildir. Dolayısıyla onun öne sürümlerinin, karşılaştırılan romanlarda eleştirel yaklaşılan erk olgusunun sorunsallaştırılmasına uygun düştüğü görülmüştür.

Arendt'in erk ve iktidar olgularına ilişkin görüşleri, Machiavelli'ninkilere karşıt fikirler öne sürmektedir. Arendt'e göre modern dünyanın yarattığı baskıcı ortam, insanları kutuplaştırmış ve onları yersiz-yurtsuz bir yaşama mahkûm etmiştir. Ona göre hiçbir güç mücadelesi, şiddeti ve adaletsizliği meşrulaştıramaz. Güce sahip olmak ve onu devam ettirmek adına şiddetin, baskının, emperyalizmin ve ırkçılığın hüküm sürdüğü bir dünyada, sağlıklı bir politik alanın varlığından söz etmek olanaksızdır. Dolayısıyla Arendt'e göre gelecekte gerek siyasi ve gerekse toplumsal anlamda sağlıklı bir yaşamdan söz etmek isteniyorsa bunun yolu; şiddetin, baskının, sömürünün ve ırkçılığın olmadığı bir dünya yaratmaktır. Bu anlamda Arendt'in güce ilişkin görüşleri, Livaneli ve Timm'in dünya görüşlerine paralellik göstermiş ve karşılaştırılan romanlardaki güç eleştirisini temellendirmiştir.

Karşılaştırılan romanlara bakıldığında her iki yazarın da erk olgusunu, yukarıda da belirtildiği üzere çoğunlukla kendi ülkesinin tarihine ilişkin ve birbirinden farklı konular üzerinden sorunsallaştırdığı görülmüştür. Bununla birlikte her iyi yazarın da romanlarında İkinci Dünya Savaşı, Nasyonal Sosyalizm Dönemi ve Yahudilerin Hitler Almanya'sındaki durumu konuları ortaktır. Ne var ki bu konular da, her iki yazar tarafından farklı konular ve kahramanlar üzerinden anlatılaştırılmış ve farklı biçimlerde kurgulanmıştır. Bununla birlikte erk olgusu, söz konusu romanlarda her ne kadar farklı

konular üzerinden sorunsallaştırılsa da, her iki yazarın erk olgusunu sorunsallaştırma süreçlerinde çoğunlukla aynı izleklerin belirginleştiği görülmüştür. Bu izlekler; baskı, şiddet, adaletsizlik, çaresizlik, korku, aşağılanma, umut, öfke, nefret, sömürü, toplumdan dışlanma, sosyal yaşamdan mahrum bırakılma, toplumsal değişim, toplumsal mücadele, başkaldırı ve ırkçılık izlekleridir. Bununla birlikte söz konusu romanlarda, erk sorunsalı bağlamında farklı izleklerin de ortaya çıktığı görülmüştür. Bu izlekler, şu şekilde belirginleştirilebilir:

Yersizlik-Yurtsuzluk izleği, Timm'in romanlarında belirginleşmemekle birlikte Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* romanında anlatılaştırılan *1912-1913 Balkan Göçü*, *Yazınsal Figür: Konstantin Paleolog* ve *Serenad* romanında *Struma Faciası* ve *Tehcir Olayı* ve *Yansımaları* konularında ortaya çıkmaktadır.

Değişime uyum sağlama izleği, yine aynı şekilde Timm'in romanlarında görünürleşmemekle birlikte Livaneli'nin *Leyla'nın Evi* romanında ele alınan *Cumhuriyet'e Geçiş Sancıları* ve *Trajik Bir Kahraman: Leyla, Kurumsallaşma ve Yenileşme Atılımları* ve *Serenad* romanında *Yahudi Profesörlerin Türkiye Üniversitelerinde Görevlendirilmeleri* konuları üzerinden belirginleşir.

Önyargıyı sorgulama izleği de, Timm romanlarında görülmemekle birlikte Livaneli'nin *Serenad* romanında ele alınan *Önyargılar Çatışması* başlık konuda ortaya çıkmaktadır.

Kişisel değişim izleği, Livaneli'nin romanlarında ortaya çıkmamakla birlikte Timm'in *Morenga* romanında anlatılaştırılan *Gottschalk: Bir Uyanış Öyküsünün Kahramanı* başlıklı konuda belirginleşmektedir.

Gücü yüceltme izleği, yine aynı şekilde Livaneli'nin romanlarında açık şekilde görünürleşmese de Timm'in *Morenga* romanında anlatılaştırılan *Namibya Kıyımı* konusunda ve *Yarı Gölge* romanında anlatılaştırılan *Leuthen Kıyımı*'nda belirginleşmektedir.

Anlatılaştırılan konular bağlamında belirginleşen izleklerden yola çıkılacak olursa, güç çekişmelerinin söz konusu olduğu durumlarda Machiavelli'nin "...insanlar kurbanlarını yakalamak için güçlü arzuları olan küçük yırtıcı kuşlar gibi hareket ederler; doğa onları öyle yapmaya iter" (Machiavelli, 2009, s.156) öne sürümü, temellendirilmiş olur. İnsanların "öteki" üzerinde kurmak istediği güç üstünlüğü, onları güç istencinin doğası

gereği şiddete ve baskıya eğilimli bir hale getirir. Dolayısıyla bu eğilimlerin erk ve iktidar mücadelelerinde açığa çıkmaması, hemen hemen olanaksız görünmektedir. İnsan, benmerkezci bir varlık olmasından dolayı, kendini tatmin etmenin yollarını arayacak, bu arayışta da içgüdülerini, amacına ulaşmak için sonuna kadar kullanacaktır. Arendt, insanlığın içinde bulunduğu bu durumu, gelecek açısından tehlikeli görmektedir. O, genç kuşağa şu iki sorunun sorulmasını ister: “Dünyanın elli yıl içinde nasıl olmasını istersiniz?” “Kendi yaşamınızın beş yıl içinde nasıl olmasını istersiniz?” Ona göre alacağı yanıtlar, genel olarak şu şekilde başlayacaktır: “Eğer hala dünya diye bir yerin var olacağını kabul edersek... ve “hala yaşıyor olursam...” (Arendt, 2016c, s.27)

KAYNAKÇA

- Ackermann, I., & Borries, M. (Ed.). (1988). *Pädagogische Verbindungsarbeit Werkheft Literatur Uwe Timm*, Münih: Iudicium Yayınları.
- Agossavi, S. (2003). *Fremdhermeneutik in der Zeitgenössischen Deutschen Literatur An Beispielen von Uwe Timm, Gerhard Polt, Urs Widmer, Sbylle Knauss, Wolfgang Lange und Hans Christoph Buch*. St. Ingbert, Röhrig: Röhrig Universität Yayınları.
- Arendt, H. (2016a). *Totalitarizmin Kaynakları / 1 Antisemitizm*. Seçme Eserler 3. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1951 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Arendt, H. (2016b). *Totalitarizmin Kaynakları / 2 Emperyalizm*. Seçme Eserler 4. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1951 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Arendt, H. (2016c). *Şiddet Üzerine*. Seçme Eserler 6. (B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1970 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Argunşah, H. (2002). Tarihi Romanda Post-Modern Arayışlar. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 14, s.17-27.
- Aristoteles (1993). *Politika*. (M. Tuncay, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük 1-2, A-J, K-Z* (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları: 1.
- Aust, H. (1994). *Der Historische Roman*. Sammlung Metzler: Band 278. Stuttgart, Weimar: Carl Ernst Poeschel Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2005). *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Bahar, H. İ. (2015). *Sosyoloji*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Balık, İ. (2005). *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bali, R. N. (1996). Irkçılığın “Bilimsel” Şekli-Revizyonist Tarih Anlatımı. *Tarih ve Toplum*, 152, s.15-20.
- Bali, R. N. (1999). Nazilerin İktidara Gelmeleri ve İstanbul’da Nazilere Karşı Boykot Girişimi. *Tarih ve Toplum*, 184, s.51-59.
- Bali, R. N. (2001). *Musa’nın Evlatları Cumhuriyet’in Yurttaşları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bali, R. N. (2010). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri / Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bandet, J. L. (2006). *Alman Edebiyatı*. (İ. Yerguz, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Baur, N., Korte, H., Löw, M. & Schroer, M. (2008). *Handbuch Soziologie*. Wiesbaden: Springer Yayınevi.
- Bayram, Y. (2004). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ve Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, s.69-93.
- Bektaş, A. (1993). Machiavelli ve Hobbes "Siyasal İktidar” ve “Güç” Analizleri. *Marmara İletişim Dergisi*, 3, s.177-188.
- Borgwardt, A. (2002). *Im Umgang mit der Macht / Herrschaft und Selbstbehauptung in einem autoritären Politischen System*. Wiesbaden: Westdeutscher Yayıncılık.
- Boynukara, H. (1993). *Modern Eleştiri Terimleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Brockhaus *Die Enzyklopädie, in 24 Bänden* (1998). 13. Band, Lagi-Mad, Leipzig-Mannheim: F.A. Brockhaus Yayıncılık.
- Brockhaus *Die Enzyklopädie, in 24 Bänden* (1997). 10. Band Herr-Iss, Leipzig-Mannheim: Brockhaus Yayıncılık.

- Brodocz, A. & Hammer, S. (Ed.). (2013). *Variationen der Macht / Schriftenreihe der Sektion Politische Theorien und Ideengeschichte in der deutschen Vereinigung für politische Wissenschaft*. Band 25. Baden-Baden: Nomos Yayıncılık.
- Büchl, M., Schedl, S., & Moser, D-R. (Ed.). (1997). *Lexikon der Deutschsprachigen Gegenwartsliteratur seit 1945. Band 2: K-Z*. Münih: Nymphenburger in der F.A. Herbig Yayınları.
- Carr, E. H. (2015). *Tarih Nedir? (What is History?)*. (M. G. Gürtürk, Çev.). İstanbul: İletişim Yayıncılık. (Orijinal Yapıt, 1961 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Collingwood, R.G. (2007). *Tarih Tasarımı*. (K. Dinçer, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayıncılık. (Orijinal Yapıt, 1946 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Çalışkur, A. (2016). Örgütlerde Güç Olgusu ve Gücün Kullanımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), s.29-48.
- Çelik, M. (2015). Panislamizim'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri. *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20, s. 257-275.
- Çelik, Y. (2002). Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki / Tarihî Romanda Kişiler. *Başkent Üniversitesi Bilig Dergisi*, 22, s.49-68.
- Çeri, B. (2001). *Tarih ve Roman (Boğazkesen Üzerine Yazılar)*. İstanbul: Can Yayınları.
- Çetinkıran, E. (2012). *Etik-Siyaset İlişkisi Bakımından Aristoteles ve Machiavelli* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Der Grosse Brockhaus* (1955). GP-IZ, Baden-Württemberg: Brockhaus Yayıncılık.
- Dikmen Caniklioğlu, M. (2008). Hukuk Devletinde Siyasi İktidar ve Yargının Karşılıklı Konumu-İlişkileri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1, s. 9-58.
- Doğan, İ. (2009). *Sosyoloji-Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

- Doğaner, Y. (2007). “Atatürk Dönemi Türkiye’inde Sosyo-Kültürel Değişim”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38)* (s.235-260). Ankara.
- Dölemeyer, B., Sachse, M., Neubert, H., Rohde-Reith, M., Schalles, C., Schneider, L., Spott, A., Zeller, M. (2016). *Krieg und Freiheit: Franzosenzeit und Befreiungskriege in der Rhein-Main-Region 1792–1815*, Frankfurt: Kultur Region Frankfurt RheinMain Yayıncılık.
- Drosdowski, G., Müller, W. , Scholze-Stubenrecht, W. & Wermke, M. (1996). *Duden Deutsches Universal Wörterbuch A-2*. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden Yayıncılık.
- Droysen, J. G. (1977). *Historik: Historisch-kritische Ausgabe von Peter Leyh. Band-1. Rekonstruktion der ersten vollständigen Fassung der Vorlesungen (1857). Grundriss der Historik in der ersten handschriftlichen (1857/1858) und in der letzten gedruckten Fassung (1882)*. Stuttgart: Friedrich Frommann Yayıncılık.
- Eichenbaum, B. (1965). *Die Theorie der formalen Methode*. İçinde Eichenbaum, B.: *Aufsätze zur Theorie und Geschichte der Literatur*. (A. Kämpfe, Çev.). Frankfurt: Suhrkamp Yayıncılık.
- Elbir, H. Ç. (2016). Nazilerin Yahudi Soykırımı Provası, Yüzyılın İlk Sistematik Toplu Katliamı - Kara Kıtanın Kanlı Bölgesi: Namibya. *Avim (Avrasya İncelemeleri Merkezi)*, 3, s.1-7.
- Erol, K. (2012). Tarih - Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı, *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, Yıl/Year: 2012 Cilt/Volume: 1 Sayı/Issue:2 Sayfalar/Pages: 59-70.
- Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Fleishman, A. (1971). *The English Historical Novel: Walter Scott to Virginia Woolf*. Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins Yayıncılık.
- Foucault, M. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi, Seçme Yazılar 1*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Geppert, H. V. (1976). *Der Andere Historische Roman – Theorien und Strukturen einer diskontinuierlichen Gattung*. (Doktora Tezi). Der Eberhard – Karls Universitesi, Tübingen.
- Germer, K. (2012). *Ent-Mythologisierung deutscher Geschichte Uwe Timm's narrative Ästhetik*. Göttingen: V&R Unipress Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1989 Yılında Yayınlanmıştır.)
- Göğebakan, T. (2004). *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Görlitz, A. & Prätorius, R. (Ed.) (1987). *Handbuch Politikwissenschaft, Grundlagen-Forschungsstand-Perspektiven*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Yayıncılık.
- Gümüş, S. (2011). *Roman Kitabı: Eleştiri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Halaçoğlu, A. (1994). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hamburger, K. (1977). *Die Logik der Dichtung*. Stuttgart: Ernst Klett Yayıncılık.
- Hanimann, W. A. (1981). *Studien Zum Historischen Roman (1930-1945)* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Universität Basel, Bern.
- Hartmann, M. & Offe, C. (2011). *Politische Theorie und Politische Philosophie, Ein Handbuch*. Münih: C.H. Beck Yayıncılık.
- Hermann, K., Baumgartner, H. M. & Wild, C. (1973). *Handbuch philosophischer Grundbegriffe*. Band 3 Gesetz-Materie, Münih: Kösel Yayıncılık.
- Heywood, A. (2012). *Siyaset Teorisine Giriş*. (H. M. Köse, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Hielscher, M. (2007). *Uwe Timm*. Münih: Deutscher Taschenbuch Yayınları.
- Imbusch, P. (Ed.) (2012). *Macht und Herrschaft, Sozialwissenschaftliche Theorien und Konzeptionen*. Wiesbaden: Springer Yayıncılık.

- Jauss, H. R. (1982). *Der Gebrauch der Fiktion in Formen der Anschauung und Darstellung der Geschichte*. İçinde: Koselleck, Reinhart, Heinrich Lutz u.a. (Eds.): *Formen der Geschichtsschreibung*. (Beiträge zur Historik. Bd. 4). Münih: Deutscher Taschenbuch Yayıncılık.
- Jomini, A. H. <<de>>, Hauser, R. & Stahel, A. A. (2009). *Abriss der Kriegskunst*. Zürih: Hochschul Yayıncılık.
- Kavaz, İ. (2012). Tarihselcilik Anlayışı ve Tarihî Romanlarda Gerçeklik Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig Dergisi*, 63, s. 93-110.
- Klemperer, V. (1947). *LTI (Lingua Tertii Imperii: Sprache des Dritten Reichs / Notizbuch eines Philologen*. Berlin: Aufbau Yayıncılık.
- Knörrich, O. (Ed.) (1981). *Formen der Literatur, in Einzeldarstellungen*. Band 478. İçinde Gallmeister, P. *Der Historische Roman*. Stuttgart: Alfred Kröner Yayıncılık.
- Kohpeiss, R. (1993). *Der Historische Roman der Gegenwart in der Bundesrepublik Deutschland, Ästhetische Konzeption und Wirkungsintention*. Stuttgart: M&P Yayıncılık.
- Koselleck, R. & Stempel, W.-D. (1973). *Geschichte-Ereignis und Erzählung*. Münih: Wilhelm Fink Yayıncılık.
- Kraft, T. (Ed.). (2003). *Lexikon der Deutschsprachigen Gegenwartsliteratur Seit 1945: K-Z*. Münih: Nymphenburger in der F.A. Herbig Yayınları.
- Kula, O. B. (2008). *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Kula, O. B. (2012a.). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O. B. (2012b). *Dil Felsefesi Edebiyat Kuramı-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kula, O. B. (2014). *Brecht, Lukacs, Bloch Sanat ve Edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kula, O. B. (2016). *Yazınsal Yapıt ve Ahmet Ümit Nasıl Okunabilir? Ahmet Ümit'in Romancılığı Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Kula, O. B. (2017). *Livaneli Kitabı: Hegel, Thomas Mann ve Adorno Açısından Bir İrdeleme*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Lämmert, E. (1990). "Geschichte ist ein Entwurf": Die neue Glaubwürdigkeit des Erzählens in der Geschichtsschreibung und im Roman. *The German Quarterly*, 63, s. 5-18.
- Livaneli, Z. (2010). *Sanat Uzun, Hayat Kısa*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Livaneli, Z. (2011). *Serenad*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Livaneli, Z. (2014). *Leyla'nın Evi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Livaneli, Z. (2016). *Edebiyat Mutluluktur*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Livaneli, Z. (2017). *Sevdaım Hayat*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Lorenz, M. (2012). *Subversiver Meistersang: Eine Studie zum Werk Uwe Timms*. Würzburg: Königshausen & Neumann Yayınları.
- Luhmann, N. (2008). *Schriften zu Kunst und Literatur*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft Yayıncılık.
- Lukacs, G. (1965). *Probleme des Realismus III: Der Historische Roman*. Neuwied & Berlin: Hermann Luchterhand Yayınları.
- Lukacs, G. (2008). *Tarihsel Roman*. (İ. Doğan, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994). *Prens*. (N. Güvenç, Çev.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi. (Orijinal Yapıt, 1532 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Machiavelli, N. (2008). *Siyaset Üzerine Konuşmalar*. (H. Zengin, Çev.). İstanbul, Dergâh Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1941 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Machiavelli, N. (2009)., *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*. (A. Tolga, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1531 Yılında Yayımlanmıştır.)

- Machiavelli, N. (2010). *Hükümdar*. (N. Adabağ, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1532 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Meriç, C. (1993). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. Bütün Eserleri 5. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitzka, W. (Ed.)(1963). *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache*. Berlin: Walther de Gruyter&Co Yayıncılık.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Noack, P. & Stammen, T. (1976). *Grundbegriffe der Politikwissenschaftlichen Fachsprache*. Münih: Ehrenwirth Yayıncılık.
- Nünning, A. (1995). *Von Historischer Fiktion zu Historiographischer Metafiktion, Band-1: Theorie, Typologie und Poetik des historischen Romans*. Trier: Wissenschaftlicher Yayıncılık.
- Ofner, V. (2004). *Die Historischen Romane Rober Neumanns: Eine Analyse* (Yüksek Lisans Tezi). Universität Wien, Wien.
- Önalp, G. (2016). *Machiavelli ve Nizamülmülk'ün Siyaset Anlayışlarının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Özdemir, E. (2014). *Açıklamalı-Örnekli Edebiyat Sözlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özkalp, E. (2010). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Özön, M. N. (1954). *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Pehlivanoğlu, B. (2011). *Hannah Arendt'in Temel avramları ve Kötülüğün Sıradanlaşması* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Petersen, J. H. & Egelhaaf, M. W. (Ed.) (2009). *Einführung in die neuere deutsche Literaturwissenschaft Ein Arbeitsbuch*. Berlin: Erich Schmidt Yayınevi.
- Polanski, R. (Yönetmen) (2002). *Piyanist* (Film). Fransa-Almanya-Polonya.
- Popitz, H. (1992). *Phänomene der Macht*. Tübingen: J.C.B. Mohr Yayıncılık.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

- Püsküllüoğlu, A. (2007). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Russell, B. (1947). *Macht*. (S. Hermlin, Çev.). Zürih: Europa Yayıncılık. (Orijinal Yapıt, 1938 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Rühling, L. (1996). *Fiktionalität und Poetizität*, İçinde: Heinz Ludwig Arnold, Heinrich Detering (Eds.): *Grundzüge der Literaturwissenschaft*. Münih: Deutscher Taschenbuch Yayıncılık.
- Sarı Güven, M. (2016). Tarihın Öznesi, Edebiyatın Nesnesi: Boğazkesen / Fatih'in Romanı'nda Toplumsal-Tarihsel ve Psikolojik Öğelerin İncelenmesi. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu*, (s.523-533). Bartın: Bartın Üniversitesi.
- Sariahmetoğlu, N. & Kemaloğlu, İ. (Ed.) (2016). *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*. İstanbul: Türk Dünyası ve Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Satıcı, M. (2015). Ahlak-Politika İlişkisi Açısından Machiavelli'nin Politika Teorisi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 20, s.113-130.
- Schabert, I. (1981). *Der Historische Roman in England und Amerika (Erträge der Forschung; Bd. 156)*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft Yayıncılık.
- Schmück, L., Schreieck, K., & Trutter, A. (1993). *Anarchie ist Gesetz und Freiheit Ohne Gewalt, Uwe Timm zum 60. Geburtstag*. Berlin: Oppo Yayınları.
- Schubert, K. & Klein, M. (2011). *Das Politiklexikon, Begriffe/Fakten/Zusammenhänge*. Bonn: Dietz Yayıncılık.
- Seferoğlu, E. (2017). *Zülfü Livaneli Edebiyatı*. İstanbul: Delta Yayıncılık.
- Simon, B. (Ed.) (2007). *Macht – Zwischen Aktiver Gestaltung und Missbrauch*. Göttingen: Hogrefe Yayıncılık.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H. & Keleşoğlu, E. (2015). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.

- Steinhauser, G. (2017). İmanyâ Öteki Soykırımının Unutulan Hikâyesi ile Yüzleşiyor. *AVİM (Avrasya İncelemeleri Merkezi)*, 37, s.1-7.
- Şola, H. (2015). Muhammed Abduh'un Âdem Kıssasına Yaklaşımı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 203-228.
- Tepebaşılı, F. (2002). *68 Kuşağı Yazarlarından Uwe Timm ve Toplumsal Eleştiri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Tezcan, E. (2004). *Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi Yaşam* (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Tezcan, M. (2015). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Timm, U. (1985). *Warum Ich Anarchist Bin: Abschied Vom Staatssozialismus*. Freiburg: Mackay Gesellschaft Yayıncılık.
- Timm, U. (2008). *Sıcak Yaz*. (Z. A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1978 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Timm, U. (2010). *Morenga*. (R. Güçhan, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1978 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Timm, U. (2011). *Kardeşimin Gölgesinde*. (A. Sabuncuoğlu, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal Yapıt, 2003 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Timm, U. (2012). *Yarı Gölge* (M. Öztürk, Çev.). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal Yapıt, 2008 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Trouillot, M.-R. (2015). *Geçmiş Susturmak- Tarihin Üretilmesi ve İktidar*. (S. O. Zeybek, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları. (Yapıtın Orijinali, 1995 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Tural, S. (2006). *Tarihi Roman ve Atsız'ın Tarihi Romanları Üzerine Düşünceler*. İçinde: Tural, S: Zamanın Elinden Tutmak. Ankara: Yüce Erek Yayınevi.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkmen, Z. (2002). İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVIII(53), s.319-372.

Uçar, A. (2008). *Unutulmayan Miras: Güney Afrika'da Osmanlılar*. İstanbul: Çamlıca Basın Yayınları.

Umbach, D. C., Prehl, H. & Boldt, H. (1986). *Meyers Kleines Lexikon Politik*. Mannheim: Meyers Lexikon Yayıncılık.

Unger, V. (2012). *Illusionsbildung im russischen historischen Roman der Romantik anhand ausgewählter Werke Zagoskins, Laževnikovs und Bulgarins* (Yüksek Lisans Tezi). Viyana Üniversitesi, Viyana.

Vogelpohl, W. (2005). *Alman Edebiyatı Tarihi*. (Y. Erkoç, Çev.). Ankara: Orient Yayınları.

Walter Schlangen, W. (Ed.) (1977). *Politische Grundbegriffe*. Stuttgart: W. Kohlhammer Yayıncılık.

Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (T. Parla, Çev.). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1988 Yılında Yayımlanmıştır.)

Weber, M. (2006). *Bürokrasi ve Otorite*. (H. B. Akın, Çev.). Ankara: Adres Yayınları. (Orijinal Yapıt, 1922 Yılında Yayımlanmıştır.)

Weber, M. (2013). *Wirtschaft und Gesellschaft/Soziologie*. İçinde: Baier, H. & Hübinger, G. & Lepsius, M. R., Mommsen, W. J., & Schluchter, W., & Winckelmann, J. (Eds.). *Max Weber: Gesamtausgabe, im Auftrag der Kommission für Sozial-und Wirtschaftsgeschichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*. Abteilung I: Schriften und Reden, Band 23. Tübingen: J.C.B. Mohr Yayıncılık.

Weimar, K. (Ed.) (2007). *Reallexikon Der Deutschen Literaturwissenschaft. Band I A-G*. Berlin: Walter de Gruyter Yayınevi.

- Westenfelder, F. (1989). *Genese, Problematik und Wirkung nationalsozialistischer Literatur am Beispiel des historischen Romans zwischen 1890 und 1945*. Frankfurt am Main: Peter Lang Yayıncılık.
- White, H. (1986). *Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen: Studien zur Tropologie des historischen Diskurses*. Almancaya Çeviren: (B. B. Siepmann und T. Siepmann, Çev.). Stuttgart: Klett-Cotta Yayıncılık. (Orijinal Yapıt, 1978 Yılında Yayımlanmıştır.)
- Wickert, E. (1993). *Von der Wahrheit im historischen Roman und in der Historie*. Stuttgart: Franz Steiner Yayıncılık.
- Yalçın, H. C. (2000). *Siyasal Anılar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yalçın-Çelik, S. D. (2005). *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yiğitbaş, M. (2001). Dersaadette Sabah Ezanları il Kiralık Konak Romanlarına Sosyoloji İnceleme Metodu ile Bir Bakış, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, s.107-120.
- Zengin, D. (2011a). *Alman Edebiyatı Başından 19. Yüzyıla Kadar – Edebi Devirler, Önemli Yazarlar, Eserleri ve Eserlerden Okuma Parçaları*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.
- Zengin, D. (2011b). *Alman Edebiyatı-II 19. Yüzyıldan Günümüze Kadar – Edebi Devirler, Önemli Yazarlar, Eserleri ve Eserlerden Okuma Parçaları*. Ankara: Pelikan Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

<http://gutenberg.spiegel.de/buch/weltgeschichtliche-betrachtungen-4968/11>

<http://www.livaneli.gen.tr/engeregin-gozundeki-kasma-bulgarca-yayimlandi/>

<http://www.medyatava.com/haber/zulfu-livaneli-nin-serenad-dunyada-85484>

<http://www.radikal.com.tr/yorum/ozgurluk-umuduyla-yikim-690228/>

http://www.uwe-timm.com/werke/titel_kiju

<http://www.zafersen.com/ideoloji-tarihi-oldurdu-cinayeti-ben-gordum.pdf>

<https://sites.google.com/site/zuelfuelivaneli/hayati>

<https://www.youtube.com/watch?v=3D6JLOfcB3Y>

<https://www.youtube.com/watch?v=bayxbJWcpmM>

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 08/03/2018

Tez Başlığı / Konusu: ZÜLFÜ LİVANELİ VE UWE TIMM'İN ROMANLARINDA ERK SORUNSA LININ TARİHSEL ANLATIMI

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 260 sayfalık kısmına ilişkin, 08/03/2018 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08.03.2018

Tarih ve imza

Adı Soyadı: ELİF AKTÜRK

Öğrenci No: N10228704

Anabilim Dalı: ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI

Programı: ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI

Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Onur Bilge KULA

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 08/03/2018

Tez Başlığı / Konusu: ZÜLFÜ LİVANELİ VE UWE TIMM'İN ROMANLARINDA ERK SORUNSAKLININ TARİHSEL ANLATIMI

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

08.03.2018

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ELİF AKTÜRK
Öğrenci No: N10228704
Anabilim Dalı: ALMAN DİLİ ve EDEBİYATI
Programı: ALMAN DİLİ ve EDEBİYATI
Statüsü: ☐ Y.Lisans ☐ Doktora ☒ X Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Onur Bilge KULA

Telefon: 0-312-2976860

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr